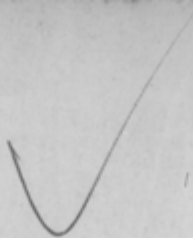

pv
11966

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

7-9

ANUL XVI

C U P R I N S U L

	Pag.
† NICOLAE Mitropolitul Banatului: Atotputernicia noului	395

S T U D I I

Ierom. P. A. CEREMUHIN: Caracteristicile teologiei bizantine	398
IOAN FLOCA: Formarea și dezvoltarea unitară a limbii și a poporului român de o parte și de alta a Carpaților	410
VIRGIL MOLIN: Criterii de orientare la identificarea bibliografică a vechilor cărți bisericești	417
VIRGIL BIROU: Produse de olărie de la Lipova	424

I N D R U M Ă R I O M I L E T I C E

Pr. ION BUNEA: Invidia	429
Arhidiacon TR. SEVICIU: Pe urmele sfinților	432
Pr. AL. SINITEANU: Piinea noastră	434
Pr. IEREMIA B. GHITA: Condamnarea nedreptății	437
Diacon prof. EM. VASILESCU: Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne	440

P R O B L E M E L I T U R G I C E

Pr. prof. ENE BRANIȘTE: Se poate săvârși parastasul la sf. liturghie după rugăciunea amvonului?	446
---	-----

A N I V E R S Ă R I

Diacon ILIE MAIER: Sărbătoarea vieții noi	449
---	-----

C O M E M O R Ă R I

REDACȚIA: Pomenirea mitropolitului Antim Ivireanul	454
Pr. EMANUEL COPACIANU: Profilul unui mare ierarh	456
Prot. dr. TEODOR BODOGAE: Personalitatea mitropolitului Antim Ivireanul	467
Pr. prof. dr. D. BELU: Opera predicatorială a lui Antim Ivireanul	483
Asistent MIRCEA PACURARIU: Importanța mitropolitului Antim Ivireanul pentru Biserica și cultura românească	493

D O C U M E N T A R E

Pr. DRAGOSIN OANA: „Un țir de schit”	516
Pr. VIOREL CURTUȚIU: Cîteva momente din trecutul parohiei Vârșand	523

Pv 1

MITROPOLIA BANATULUI

7-9

ANUL XVI 1966

~~P.17.120~~

~~P.14.444~~

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

P II 9079

Apare cu binecuvîntarea și sub îndrumarea I. P. S. Sale D. D.
Dr. NICOLAE CORNEANU Arhiepiscop și Mitropolit
Redacția și Administrația: Arhiepiscopia Ortodoxă Română,
Timișoara I, Blv. Victoriei Nr. 7.

ATOTPUTERNICIA NOULUI

Pentru observatorul cit de neprevădit ar fi el al desfășurării vechii omenirii, apare evident faptul că ea se află într-o continuă transformare și evoluție. Dar parcă niciodată acestea n-au fost mai rapide și cu rezultate mai pozitive decât în vremea noastră. Toate se schimbă și se înnoiesc.

Nu există sector de activitate umană care să nu sufere o modificare cit de mică. Ceea ce altcând se părea a fi un simplu vis, astăzi se înfăptuiește sub privilegiile uimite ale contemporaneității. Formelor și structurilor cu care ne-au obișnuit veacurile trecute, le iau locul altele mult superioare. Așa-zisele „epoci de aur” de odinioară se dopedesc a fi, cu tot respectul ce li-l purtăm, simple etape pe drumul unei dezvoltări neîntrerupte. Și sintem doar la început...

Desigur că nu este vorba aici de înfumurată orbire și cu atât mai puțin de nesocotirea a ceea ce a fost și nu mai este. Omul de astăzi știe cit de mult datorează înaintașilor. Pe aceștia îi și prețuiește pînă la venerare. Cîstind trecutul însă, el apreciază lucid prezentul și anticipă viitorul.

În opintirea unanimă înspre înainte sînt angajați toți inșii inclusiv credincioșii oricăror religii ar aparține, printre ei și creștinii. Cum este și firesc ei n-au putut rămîne străini de idealurile semenilor lor alături de care trăiesc, muncesc și aspiră spre mai bine. În afară de cazul că și-au trădat crezul propriu, ei au contribuit și contribuie în chip sincer la înfăptuirile veacului căruia aparțin. Deși poate uneori în mod mai confuz, ei au fost totuși mereu pe linia cuvintelor sfinte exprimate oarecînd de proorocul Isaia: „Nu vă mai aduceți aminte de lucrurile de altădată și nu mai luați

aminte la cele ce au fost! Iată eu voi face un lucru nou care acum înmugurește: nu-l vedeți voi oare?" (Isaia 43, 18—19).

Un creștin adevărat, la dreptul torbind, nici nu poate fi decît un om al noului, al aceluia nou pe care însuși Iisus Hristos Domnul a venit printre noi să-l slujească. „Iată, noi le fac toate” spune El prin graiul Sfîntului Apostol și Evanghelist Ioan (Apocalipsa 21, 5.).

Plecînd de la această idee un renumit teolog observa: „Biserica lui Hristos mărturisește despre sfîrșitul tuturor lucrurilor. Ea trăiește acest sfîrșit, cugetă plecînd de la acest sfîrșit, acționează plecînd de la acest sfîrșit, proclamă mesajul ei plecînd de la acest sfîrșit... Noul este sfîrșitul acestui sfîrșit; Hristos este noul. Hristos este sfîrșitul vechiului. El nu este o continuare a vechiului, El nu este ținta sa, El nu este nici chiar punctul cel mai înalt pe linia vechiului; El este sfîrșitul și, în consecință, noul”. Sînt cuvintele introductive ale cărții „Schöpfung und Fall” aparținînd lui Dietrich Bonhoeffer ucis la 9 aprilie 1945 de naștiți. Găsim exprimată aici nu numai o idee extrem de profundă ci și interpretarea mai mult decît autentică a conținutului mesajului Evangheliei Mintuitorului nostru Iisus Hristos.

Intr-adevăr, creștinul nu poate fi decît adeptul noului, el așteptînd „un cer nou și un pămînt nou”. „Dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată: s-au făcut noi” zice Sfîntul Pavel (II Corinteni 3, 17). Dumnezeu însuși a făcut un „legămînt nou” (Ieremia 31, 31) iar cei ce-L laudă îi cîntă „cîntare nouă” (Psalmul 96, 1). Recurgînd la o pildă, Domnul povățuiește: „Nimeni nu smulge petic de la haină nouă ca să-l cîrpească la una veche, altfel rupe haina cea nouă, iar petecul luat din ea nu se potrivește la cea veche. Și nimeni iarăși nu pune vin nou în burdufuri vechi, altfel vinul nou va sparge burdufurile; și se varsă și vinul și se nimicesc și burdufurile. Ci vinul nou trebuie pus în burdufuri noi...” (Luca 5, 36—38).

Strădaniilor ce le depune omenirea vremii noastre înspre a înnoi totul, nu poate de aceea să nu se alăture cu toată convingerea orice creștin. El trebuie să-și înscrie „numele său cel nou“ (vezi Apocalipsa 3, 12) în realizările spre care se tinde astăzi, dovedindu-se a fi acela în care s-a sălăsluit Duhul lui Dumnezeu.

† NICOLAE

Mitropolitul Banatului

CARACTERISTICILE TEOLOGIEI BIZANTINE*)

de: Ierom. P. A. CEREMUHIŢ

Prin teologia bizantină, spre deosebire de teologia Bisericii vechi, vom înţelege teologia Bisericii Ortodoxe în perioada de la sfîrşitul epocii Sinoadelor Ecumenice pînă la epoca căderii Bizanţului, sau şi mai precis, de la Sfîntul Ioan Damaschinul (†754), pînă la cucerirea Constantinopolului de către turci (1453) şi distrugerea centrului culturii bizantine¹).

Această precizare corespunde în general cu periodizarea literaturii patristice şi dogmatice folosită de dogmaştii şi patrologii noştri.

Pentru patrologii apuseni perioada teologiei patristice în Răsărit se încheie în general cu moartea Sfîntului Ioan Damaschin²), intrucît majoritatea dintre ei sînt adepţi ai părerii arbitrară că există o limită pentru epoca Sfinţilor Părinţi, şi pentru că totodată ei ignorează teologia bizantină mai tîrzie. Însă arhiepiscopul Filaret (Gumilevski), punînd întrebarea: „Se poate, oare, fixa o limită, dincolo de care să nu se mai fi extins existenţa Părinţilor Bisericii?“, răspunde: „Dacă poate fi fixată o astfel de limită, aceea nu ar putea fi decît momentul în care va înceta existenţa Bisericii luptătoare a lui Hristos; o altă limită nu a existat şi nu poate exista. Sfîntul Duh se află în Biserică permanent, luminează permanent minţile şi inima credincioşilor, acţionează permanent prin bărbaţi aleşi, în raport cu nevoile vremii. Pentru aceea şi credinţa este una şi aceeaşi, şi învăţătura este una şi aceeaşi atît la dascălii din vechime ai Bisericii, cît şi la cei mai noi. „Timpul — spune Sfîntul Atanasie — nu face nici o deosebire între învăţătorii noştri: cei din cea mai adîncă vechime nu sînt cu nimic mai presus decît cei mai noi — căci ei toţi sînt în chip egal „Părinţi“. Şi cum Biserica lui Hristos va exista pînă la sfîrşitul

*) Paginile de faţă traduse de Ion Paraschiv reprezintă capitolul introductiv al studiului publicat de autor sub titlul „Învăţătura despre iconomia mîntuirii în teologia bizantină (Episcopul Nicolae de Metona, mitropolitul Nicolae Cabasila şi Nichita Acominatul)“, în: Studii Teologice, caietul al III-lea, Moscova, 1964, pp. 145—185.

1) De altfel chiar sub stăpînirea turcilor poate fi urmărită continuitatea teologiei bizantine, pînă în veacul al XVIII-lea şi mai departe.

2) Vezi, de ex., Bardenhewer, *Les Pères de l'Eglise*, tom. I, Paris, 1898, p. 7.

lumii, tot așa pînă la sfîrșitul lumii se vor ivi în sînul ei, pentru nevoile Bisericii, unelte alese ale Duhului lui Dumnezeu... Așa că în toate veacurile pot exista bărbați care să posede calitățile socotite necesare pentru Părinții Bisericii; iar părerile care fixează limite cînd veacul al VI-lea, cînd veacul al XIII-lea, nu au nici un fel de temeii în această privință³⁾.

Ca orice dată în istoria culturii, epoca fixată pentru teologia bizantină este convențională. Teologia bizantină s-a dezvoltat treptat din teologia Părinților Vechii Biserici. Veacul al VI-lea este „vremea formării definitive a bizantinismului, vremea cînd geniul grec s-a rupt definitiv de bazele vieții clasice ca să se îndrepte pe calea nouă, indicată de duhul religiei creștine, cînd s-a deslășurat pe întreg frontul așa numita cultură bizantină, acest conglomerat al tuturor curentelor posibile⁴⁾).

În teologia apuseană (în parte și în cea rusă) se manifestă o insuficiență prețuire a teologiei bizantine din cauza insuficienței ei studieri. O astfel de atitudine s-a manifestat cu deosebire putere mai ales după despărțirea Bisericilor (1054). Teologii latini priveau la greci ca la schismatici, și, dacă și înainte ei nu totdeauna fuseseră în stare să pătrundă adîncimea teologiei răsăritene și să înțeleagă evoluția, problematica și concepțiile ei, după ruptura definitivă pentru teologii latini teologia bizantină aproape că a încetat să mai existe. Această părere apriorică nu numai că s-a păstrat și predomină pînă în prezent în Apus, ba încă a pătruns și în literatura noastră teologică.

Desigur există multe pricini care au împiedicat o largă dezvoltare a culturii și teologiei bizantine, în special calamitățile provocate de dușmanii imperiului (arabii, turcii și alții, apoi cruciații latini, care au cucerit în 1204 Constantinopolul și care au depășit chiar pe musulmani în distrugeri și în profanarea lucrurilor sfinte), și calamitățile din partea iconoclaștilor care se luptau nu numai împotriva sfintelor icoane, ci și împotriva clerului ortodox, împotriva monahismului și a dascălilor, și care au nimicit și au deteriorat nenumărate cărți⁵⁾.

Cu toate acestea, împotriva frămîntărilor politice, cultura bizantină a fost totdeauna superioară celei apusene. Pînă în

3) Arhiepiscopul Filaret de Cernigov, *Studiu istoric despre Părinții Bisericii*, tom. I, Sanct Petersburg, 1882, Introducerea, p. XVII.

4) S. L. Epifanovici, *Sfîntul Maxim Mărturisitorul și teologia bizantină*, Kiev, 1915, p. 3. Vezi de asemenea: K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897, p. 9 et pas.

5) Vezi, de ex., „Povestirea lui Teofan” (*Hronografia*, P. G., CVIII, 817) despre Leon Isaurul, care a ars în Constantinopol o bibliotecă imensă, împreună cu „icumenicosul” (directorul) și cu 12 învățați. În legătură cu aceasta vezi K. Krumbacher, *op. cit.*, p. 13.

prezent este puțin studiată și nerezolvată problema despre influența lor reciprocă.

Nu este de loc greu deci de demonstrat falsitatea părerii că teologia Bisericii de Răsărit după perioada luptei pentru icoane „a lincezit” și nu s-a mai dezvoltat⁶⁾.

Pentru aceasta este îndeajuns să amintim un șir întreg de nume de teologi deosebit de renumiți și în Apus, ca: Sfântul Teodor Studitul (†826), Sfântul Fotie, patriarhul Constantinopolului (†886) Sfântul Simion Noul Teolog (†1022) și ucenicul lui Nichita Stifatul (în literatura apuseană — Nichita Pectoratul), episcopul Nicolae de Metona (prima jumătate a veacului al XII-lea), Sfântul Grigorie Sinaitul (†1376), mitropoliti Tesaloniceului: Sfântul Grigore Palama (†1360) și Nil și Nicolae (†1371) Cabasila, Sfântul Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, patriarhii: Sfântul Calist (†1363) și Ignatie Xantopulos, patriarhul Filotei (†1379), Sfântul Simeon, arhiepiscopul Tesaloniceului (†1429), Marcu Eugenicul, mitropolitul Efesului (†1443), Gheorghe Scolariul (†1468) — primul patriarh după căderea Constantinopolului, — și mulți alții, la care ar putea fi adăugați teologi din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea și patriarhii Ieremia și Dositei⁷⁾. Prezența acestei strălucite pleiade de teologi și a renumitelor lor opere constituie dovada înaltei valori a teologiei bizantine.

Teologia Bisericii de Răsărit în toată vremea existenței sale s-a dezvoltat independent, aproape fără a primi sprijin ideologic din Apus, unde știința s-a situat permanent mai jos de cea greacă; dar însuși felul de a gândi al latinilor i-a împiedicat să înțeleagă și să prețuiască valoarea gândirii teologice din Răsărit, având încă piedică și în necunoașterea limbii grecești („greca non legitur”). Cu toate acestea, având o experiență milenară, o tradiție și o metodologie prelucrată, teologia bizantină a continuat să se dezvolte și să rezolve independent un șir de probleme grele dogmatice, apologetice, ș. a., puse de viața bisericească.

În vremea noastră, interesul pentru teologia bizantină a crescut în mod deosebit, încât numai asupra Sfântului Grigorie Palama există multe serioase studii apusene.

Înalta însemnătate a teologiei bizantine și superioritatea ei față de cea apuseană este recunoscută de învățați bizantino-

6) Henry N. Oxenham, *Le principe de developpements théologiques*, Paris, 1909, p. 57.

7) Scrierile majorității dintre teologii și polemisti mai puțin cunoscuți ca de ex.: Eustatie de Nicea (veacul al XI-lea — al XII-lea, Nichifor Vlemide, Gheorghe Acropolitul (amândoi din veacul al XIII-lea) și alții) formează cuprinsul a multe zeci de volume din *Patrologia greacă* a lui J. P. Migne.

logi de seamă din Apus, care s-au eliberat de punctele de vedere strict confesionale cu privire la Biserica de Răsărit⁸).

Vom înfățișa trăsăturile fundamentale ale teologiei bizantine, care o deosebesc de teologhisirea apuseană.

1. *Ortodoxismul*. Teologia bizantină este teologia Bisericii Răsăritene, care și-a păstrat și după despărțirea Bisericilor Ortodoxia sa, mărturisind-o totdeauna și care s-a luptat pentru puritatea credinței și a vieții morale cu dușmanii din afară și cu cei dinăuntru (de exemplu: Sinoadele împotriva latinizanților — împotriva lui Ioan de Itala în 1057, împotriva lui Sotirih în 1157 și urmarea acestuia, Sinodul din 1166; un șir de sinoade împotriva varlaamiților și a achindiniștilor între 1341 și 1368; activitatea împotriva maniheilor, a bogomililor, a musulmanilor și așa mai departe).

Ortodoxia Bisericii Bizantine constituie semnul ei caracteristic, care trebuie să aibe mare însemnătate pentru cercetătorii ortodocși și care ne obligă în chip apodictic să așezăm — prin însuși acest fapt — teologia ei mai presus de teologia tuturor comunităților eterodoxe apusene, care s-au abătut de la Adevărul lui Hristos.

De aceea pentru toate Bisericile Ortodoxe locale — moștenitoarele Marii Biserici Bizantine —, care au primit de la ea tezaurul de neprețuit al Ortodoxiei, criteriul teologic trebuie să-l constituie nu scolastica apuseană și raționalismul, ci teologia Bisericii Bizantine, care a primit și a păstrat în nestricată puritate evlavia Bisericii Vechi.

Teologia Bisericii Bizantine prezintă aceleași particularități și caracteristici cu teologia Bisericii Vechi, pe care ea a primit-o și a dezvoltat-o. Aceste particularități pot fi evidențiate din studierea operelor oricărui dintre marii Părinți, ca de exemplu, Sfântul Grigorie Teologul. Cu toate acestea există cauze, în virtutea cărora este mai ușor de scos în evidență trăsăturile teologiei ortodoxe studiind teologia mult mai târzie, întrucât aceste trăsături se manifestă în aceasta mult mai pregnant și mult mai adinc (în special în lucrări care aparțin veacurilor al XII-lea — al XV-lea).

Înainte de toate, în Biserica Veche descrierea și precizarea în scris a Tradiției și a concepțiilor dogmatice legate de ea

8) „Este minunat că pînă în veacul al XII-lea literatura teologică bizantină a fost cu mult mai presus de ceea ce s-a scris în acest domeniu în Apus. De la Leontie de Bizanț, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin și Teodor Studitul (între veacul al VI-lea și veacul al VIII-lea) și pînă la Grigorie Palama (veacul al XIV-lea), Grigorie Scolariul și Visarion în veacul al XV-lea) religia ortodoxă și dragostea pentru certurile religioase au inspirat pe mulți autori” (Ch. Diehl, *Problemele fundamentale ale istoriei bizantine*, traduse în limba rusă, Moscova, 1947, p. 152).

s-au înfăptuit treptat. Pe de o parte, acest caracter succesiv era în dependență de vastitatea, varietatea și adîncimea vieții lăuntrice și a dogmaticii creștine, și din cauza aceasta unul și același obiect era studiat și aprofundat concomitent din diferite laturi. Spre exemplu, „Scriitorii bisericești ai epocii anteniceene se interesau mai mult de uneltirile demonilor împotriva creștinismului, decît de uneltirile acestuia împotriva creștinilor... În viața Sfîntului Antonie nu creștinismul se luptă cu stăpînirea Satanei, ci creștinul pornește la lupta de unul singur cu demonii. Lupta este transferată din lumea exterioară în cea interioară, în sufletul însuși”⁹⁾.

Pe de altă parte, caracterul de succesivitate amintit se explică prin schimbarea a însăși vieții spirituale a comunității creștine. Cînd majoritatea membrilor Bisericii trăia o înaltă viață duhovnicească, scriitorii nu găseau necesar să zugrăvească această viață, adică să vorbească despre ceea ce era tuturor de la sine înțeles. Descrierile încep să apară atunci cînd începe să se observe secătuirea vaselor vitale ale harului dumnezeiesc.

Astfel în cele dintîi veacuri, cînd manifestările harismatice erau larg răspîndite în Biserica primară, se întîlnesc foarte puține descrieri ale lor¹⁰⁾. Dimpotrivă cînd asemenea manifestări harismatice aproape încetaseră în lume, Sfîntul Atanasie a găsit necesar să le descrie mult mai amănunțit în *Viața Sfîntului Antonie*¹¹⁾.

Un alt exemplu. Creștinii timpurilor apostolice stăpîneau în majoritate practica „exercițiului mintal”, prin metodele luptei împotriva gîndurilor cu ajutorul rugăciunii neîntrerupte, care constituie temelia adevăratei harisme, însă descrierea acestei experiențe duhovnicești apare treptat. La fiecare dintre vechii Sfîinți Părinți se pot afla rînduri sau chiar pagini întregi despre eroismul exercițiului mintal, însă abia în veacul al V-lea este compus *Cuvîntul despre abstenență* al Sfîntului Isichie și alte opere, în care se vorbește pe larg și în chip amănunțit despre acest lucru.

Sfîntul Grigorie Sinaitul, scriitor din veacul al XIV-lea se plînge că el n-a mai găsit în însuși Sfîntul Munte — locul de teaurizare al experienței duhovnicești —, călugări care să mai cunoască practicarea „rugăciunii minții”. Intr-o astfel de decădere a cunoștințelor duhovnicești în masă, a fost necesară descrierea lor amănunțită în scris și întărirea lor. Pentru acea-

9) I. V. Popov, *Idealul religios al Sfîntului Atanasie al Alexandriei*, Serghiev, 1904, p. 94.

10) Tertulian, *Păstorul lui Herma* și alții.

11) I. V. Popov, *op. cit.*, p. 94.

sta și apar în veacurile al XIV-lea și al XV-lea un număr de scriitori care tratează, mai amănunțit decât se făcuse aceasta înainte, despre experiență duhovnicească și despre problemele dogmatice legate de ea: Sfântul Grigorie Sinaitul, Sfântul Calist, Sfântul Ignatie Xantopulos, Sfântul Grigorie Palama, Nicolae Cabasila și alții.

Un alt stimulente pentru apariția operelor dogmatice l-a constituit vecinătatea Bisericii separate Apusene, care avea alte principii de viață și de teologhisire, și de asemenea mahomedanismul războinic. Biserica Bizantină, prin polemicii și teologii săi, a fost silită să contrapună acestor principii străine, principiile sale ortodoxe, pe care, în acest scop, a trebuit să le formuleze cu și mai multă grijă și precizie.

În afară de aceasta, Bizanțul nu a fost niciodată pe deplin izolat de influențe străine¹²⁾, care denaturau rânduiala vieții bisericești bizantine, dând naștere la erezii, cu care era nevoită apoi să lupte. Toate acestea au zguduit comunitatea bisericească, creînd condițiile prielnice pentru uitarea tradițiilor bisericești și a experienței duhovnicești ale generațiilor premergătoare și punînd înaintea teologilor Bizanțului sarcina de a păstra măcar în scris — într-un imperiu care murea politicește — tezaurul său spiritual. În virtutea a tot ce s-a spus este de la sine înțeles, pentru ce literatura teologică a ultimelor veacuri de existență a Imperiului bizantin este mai de folos pentru determinarea căilor de dezvoltare a teologiei ortodoxe în general.

Epoca încetării certurilor pentru icoane și a desăvîrșirii activității dogmatice a Sinoadelor Ecumenice a impus sarcina sistematizării moștenirii literare a Sfinților Părinți. Astfel în veacul al VIII-lea apar două renumite enciclopedii de teologie patristică. Una dintre ele totalizează experiența duhovnicească ascetică a Bisericii Vechi: este faimoasa *Scară* a Sfântului Ioan, egumenul Sinaitului. Cealaltă sintetizează operele dogmatice ale Sfinților Părinți și constituie cea dintâi sistematizare a teologiei dogmatice ortodoxe: este renumita *Expunere precisă a credinței creștine* a Sfântului Ioan Damaschin. Această muncă de sistematizare s-a continuat în operele lui Eutimie Zigaben, ale lui Nichita Acominatul, ale Sfântului Simeon al Tesalonicului și ale altora.

2. *Strînsa legătură reciprocă între teologie și adevărata experiență duhovnicească ortodoxă* constituie caracteristica fundamentală a teologiei bizantine, din care pot fi scoase toate celelalte.

12) F. I. Uspenski, *Inclinarea Bizanțului conservator către influențele apusene*, în „Bul. Biz.”, XXII, Praga, 1916.

Condiția necesară pentru cunoașterea lui Dumnezeu este puritatea (Matei 5, 8), sau, în orice caz, curățenia inimii noastre.

Sfântul Isaac Sirul spune de nenumărate ori că perceperea sau cunoașterea tainelor credinței constituie o dimensiune schimbătoare și depinde de starea lăuntrică a sufletului. El împreună cu alți Sfinți Părinți deosebește trei trepte ale acestei capacități sau cunoașteri: 1. „cea trupească” sau cunoaștere pervertită, care urmează patimilor; 2. „cea sufletească” sau cunoaștere firească, care acționează ca virtute și se luptă cu patimile, și 3. „cea duhovnicească” sau cunoașterea suprafirească, când „sufletul realizează înduhovnicirea, se aseamănă în trăire cu îngerii” și ajunge la contemplarea tainelor de negrăit¹³).

Sfântul Grigorie Teologul spune că numai cel ce a atins treapta a doua și a treia poate teologhisi: „Nu toți pot teologhisi despre Dumnezeu; sînt capabili de aceasta oamenii care s-au încercat, care și-au petrecut viața în contemplare, și înainte de toate s-au purificat (treapta a treia), sau măcar își curățesc (treapta a doua) și sufletul și trupul”¹⁴). Pentru omul „trupesc” e mai bine nici să nu se apropie de teologie: „Pentru cel necurat poate fi nu fără primejdie chiar apropierea de cel curat, așa cum este pentru vederea slabă apropierea de raza de soare”¹⁵).

Din pricina aceasta măcar că „cei sufletești”, care-și purifică inima, pot teologhisi, totuși — întrucît ei nu pot contempla obiectul pe care-l cugetă, și pentru ca să nu se abată de la adevărul dumnezeiesc — ei sînt datori să controleze și să corecteze teologhisirea lor și de asemenea și insuficiența lor experiență duhovnicească prin teologia și prin experiența duhovnicească a sfinților teologi, care sînt precizate în operele lor și în actele sinoadelor¹⁶). Prin aceasta nu se afirmă, desigur, că sfințenia vieții este suficientă pentru teologhisire. Sînt necesare încă talantul teologic dăruit de Dumnezeu și acea instruire adînc filozofică și filologică, pe care o posedau în chip deosebit toți teologii de seamă ai Bizanțului. Însă condiția principală pentru teologhisire era socotită curățenia sufletească.

Formulele dogmatice ale teologilor răsăriteni nu sînt inventate, nici nu sînt obținute pe calea speculațiilor filozofice și a exercițiilor silogistice după logica lui Aristotel — cum se în-

13) Sfântul Isaac Sirul, *Cuvîntări ascetice*, Ediția greacă a lui N. Teotokis, Atena, 1895, „Cuvîntările LXII—LXV”, p. 260; în traducerea rusă, Serghiev, 1911, „Cuvîntările XXV—XXVIII”.

14) „Cuvîntarea XXVII”, *Despre teologie*, I, P. G., XXXVI, 13.

15) *Ibidem*, col. 13 D—16.

16) Vezi „Tomosul aghioritic” al isihaiștilor la Sinodul din 1341 împotriva lui Varlaam, P. G., CL, 1228.

tîmpla la scolastici din Apus; ci ele sînt rodul contemplării adevărului cu totul real și neschimbător al Revelației, cu sufletul purificat de patimi și pătruns de har. Teologii Bizanțului erau de obicei oameni cu o înaltă trăire duhovnicească, dascăli ai eroismului ascetic, contemplatori ai Tainelor dumnezeiești, — și nu fără temei cei mai mulți dintre ei au fost trecuți de către Biserică în rîndul sfinților. De aceea teologia ortodoxă a Bizanțului, fiind întemeiată pe Tradiția patristică și pe teologia sfinților, este o teologie patristică.

Cei mai de seamă reprezentanți ai asceticii răsăritene sînt în același timp și cei mai profunzi teologi. În opera lor literară dogmatica se împerechează cu ascetica și cu propovăduirea mîntuirii. Adîncirea concepțiilor lor antropologice și soteriologice decurge din cunoașterea experimentală a sufletului omenesc și a acțiunilor harului. Această bogată știință depășește în chip nemăsurat construcțiile raționaliste ale dascălilor scolastici ai Apusului, care ajung la cunoașterea adevărului doar cu ajutorul silogismelor.

Operele Sfinților Părinți asceți, ca de exemplu ale Sfinților Isaac Sirul, Maxim Mărturisitorul, Simeon Noul Teolog, ale Sfîntului Grigorie Palama și ale altora, cuprind în cea mai mare parte nu numai înfățișarea neîncîntătoare a luptei duhovnicești, ci și înălțătoarea învățătură dogmatică. Unii teologi apuseni se înșeală amarnic cînd socotesc pe acești Sfinți Părinți — doar scriitori ascetici, nu și corifei ai teologiei creștine, — așa cum într-adevăr și sînt¹⁷⁾.

Această unitate a experienței mistice cu gîndirea dogmatică este absentă în Apus, unde dogmatica scolastică adesea a ajuns în contradicție cu mistică falsă, arbitrară și nu rareori încîntătoare; pentru că în Apus aceste două direcții ale activității duhovnicești s-au dezvoltat aproape independent una de alta. Iată, în legătură cu aceasta, recunoașterea sinceră și surprinzătoare a unuia dintre învățații apuseni: „Denaturarea dogmei prin mistică și ruptura între ele au avut loc numai în Apus, unde concluziile uneia provocau împotrivire crîncenă din partea celeilalte”¹⁸⁾.

17) Convingerea de necesitate a experienței duhovnicești pentru teologhisirea ortodoxă devine unanim recunoscută în teologia noastră. Cunoscutul teolog rus pr. prof. Pavel A. Florenski începe cartea sa *Stilpul și întemeierea adevărului* (Moscova, 1914) astfel: „Experiența religioasă reală, ca singura cale de cunoaștere a dogmelor” (p. 3).

18) Gass, *Die Mystik des Nikolaus Cabasilas von Leben in Christo*, Leipzig, 1899, Vorrede, V. 5.

La același rezultat ajunge și Ullmann: „Im Gebiete der Theologie (apusene), welche damals so ziemlich alle Wissenschaft in sich befasste und auf jeden Fall den Mittelpunkt des geistigen Interesse bildete, bekämpfen sich

3. *Realismul sau ontologismul*. Totdeauna împreună cu cunoașterea Adevărului dumnezeiesc este împerecheată credința adică în realitatea absolută a acestui Adevăr, independent de interpretarea ei sau, în general, de exprimarea ei prin cuvinte. Această împerechere constituie un postulat în cugetarea tuturor Părinților. Iar această trăsătură caracteristică a teologiei ortodoxe poate fi numită realism sau ontologism.

4. *Apofatismul profund*, adică principiul că esența lui Dumnezeu este cu neputință de perceput cu rațiunea și că este cu desăvârșire imposibil de a reprezenta pe Dumnezeu prin anumite determinări — cuvinte, numiri etc.; adică imposibilitatea de a percepe rațional pe Dumnezeu. Caracterul apofatic al teologiei este în chip deosebit exprimat la Părinții Bisericii Vechi: Sfinții Grigorie Teologul¹⁹), Grigorie de Nisa, Maxim Mărturisitorul²⁰) și la scriitorul cunoscut sub numele de Dionisie Areopagitul. Conținutul apofatic al teologiei constă în lămurirea a ceea ce *nu este* Dumnezeu, adică în negarea în Dumnezeu a tuturor categoriilor și însușirilor lumii create, subînțelegând în același timp că El, în chip nemărginit și de necuprins cu mintea, întrece, depășește toate categoriile și însușirile negate în acest fel. De exemplu, judecând logic, sîntem obligați să negăm în Dumnezeu nu numai mărginirea, ci chiar orice nemărginire creată ori gîndită: Dumnezeu nu este numai fără mărginire (nemărginit), ci și fără nemărginire (neînfinit); Dumnezeu este mai presus de toate acestea. Se poate spune că El este supranemărginit, însă aceasta nu adaugă nimic la cunoașterea rațională a lui Dumnezeu, pentru că este cu neputință ca prin metode matematice să se exprime (formuleze) înfinitatea „care depășește”, după capacitate, toate posibilitățile raționale²¹).

Invățătura Părinților vechi, dezvoltată în veacul al XIV-lea de Sfîntul Grigorie Palama, că Dumnezeu este Esență și energie esențială și naturală sau acțiune, unite fără contopire și fără despărțire, este în chip deplin apofatică. Esența dumne-

Scholastik und Mystik, philosophische und praktische Richtung" (C. Ullmann, *Nicolaus von Methone* . . , în „Theologischen Studien und Kritiken", 1883, p. 652). Vezi, de asemenea, I. V. Kireevski, *Despre caracterul culturărilor Europei*, în „Opere complete", vol. I. Moscova, 1911, p. 195.

19) „Cuvîntarea XXVIII", P. G., XXXVI, în traducere rusă: *Opere*, vol. III, p. 16 ș. u. „Eu numesc de nepătruns nu faptul că Dumnezeu există, ci ce este El în Sine".

20) Vezi S. L. Epifanovici, *op. cit.*, p. 41—42.

21) Unul dintre întemeietorii matematicii contemporane, Georg Kantor, operînd cu noțiunea de înfinitate actuală (nu „potențială" — după Hegel „rea, greșită"), a formulat ierarhia înfinită a numerelor supraînfinite și a operațiilor asupra lor; și tot el cel dintîi a avertizat asupra confuziei —

zeiască este necomunicabilă făpturilor (Ioan 1, 18), iar teologhisirea despre ea este cu desăvîrșire apofatică. Însă energia dumnezeiască este comunicabilă și acționează în lume, iar parțial este cognoscibilă și de aceea într-o oarecare măsură este cu puțință a teologhisi despre ea în chip afirmativ, catafatic. În general, catafatica este cea care studiază adevărurile dumnezeiești ale Revelației, acțiunile dumnezeiești în lume și în sufletul omului, iar experiența duhovnicească a sfinților este cea care împlinește negările apofatice și insuficiența catafatică; aceasta constituie domeniul tradițional al teologiei bizantine.

5. *Soteriologismul*. Intrucît și poruncile divine și dogmele sînt esența adevărului pentru mîntuire, orice teologhisire ortodoxă trebuie să fie soteriologică. Locul principal în teologia ortodoxă trebuie să-l ocupe învățătura despre mîntuire, adică soteriologia, pentru că „Hristos a venit în lume ca să mîntuiască pe cei păcătoși” (I Tim. 1, 15; Matei 1, 21). Iar teologia bizantină — permanent legată cu experiența duhovnicească (care constituie practica mîntuirii noastre) — a manifestat totdeauna un interes adînc față de problema mîntuirii. Antropologia și soteriologia au fost formulate de Părinții Bisericii Vechi prin luminarea lor harică de către Duhul Sfînt. O întregă pleiadă dintre Părinții vechi ai Bisericii (Sfinții: Irineu, Atanasie cel Mare, Grigorie Teologul, în parte și Ioan Gură de Aur, Ioan Damaschin, Maxim Mărturisitorul și alții) au studiat diferite probleme de soteriologie.

Teologii bizantini (Nicolae de Metona, Nicolae Cabasila, Sfîntul Grigorie Palama și alții) au continuat această tradiție soteriologică. După cît se pare, doar condițiile nefavorabile interne și externe ale vieții culturale ale Bizanțului și căderea lui au împiedicat pe părinții bizantini de a formula un sistem de teologie dogmatică întemeiat pe principiul soteriologic.

6. *Tradiționalismul* este calitatea Bisericii Vechi Ecumenice adînc înșușită și păstrată de Biserica Bizantină, și constă în păzirea respectarea și apărarea întregului tezaur al Tradiției Bisericii apostolice și patristice în toate domeniile: dogmatic, ascetico-moral, canonic, cultic, ierarhic și așa mai departe.

obișnuită pînă atunci la filozofi și teologi — între infinitatea creată și supra-infinitatea lui Dumnezeu, care este independentă de lume și de formulele matematice. Suprainfinitatea lui Dumnezeu Kantor a numit-o „absolut infinită” sau simplu „absolută” (articol publicat în „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik”, vol. XCI, 1887; tradus în limba rusă în sbornicul „Idel noi în matematică”, nr. 1, Sankt Petersburg, 1913, p. 91 și 86. Vezi de asemenea, pr. prof. Pavel A. Florenski, *op. cit.*, p. 498, și un articol publicat în „Revista teologică”, 1906, partea II, p. 530—558. Trebuie remarcat că și Leibnitz a insistat asupra diferențierii principale între infinitatea-absolută și celelalte forme de infinitate.

În opoziție cu Apusul — unde teologhisirea capătă adesea un pronunțat caracter individual, — teologia răsăriteană a fost totdeauna patristică, întemeindu-se, în primul rînd, pe formulările de credință, pe simboalele și pe hotărîrile sinoadelor ecumenice și locale (dacă acestea au fost acceptate de Biserică), iar în al doilea rînd, ea izvora din adevărurile însuflate, în conformitate cu cele transmise de Părinții anteriori (consensus Patrum). Și nici nu putea fi altfel, deoarece Sfinții Părinți au fost nu învățători teoretici, ci „îndrumători ai credinței și modele și dascăli ai virtuții”, iar operele lor au însuflețit viața duhovnicească și adevărată cucernicie²²). Teologii bizantini au manifestat atitudine de fii față de Părinții Bisericii; iar în scrierile duhovnicești ale scriitorilor Bizanțului se întîlnesc nenumărate citări ca întemeiere nu numai din Sfînta Scriptură, ci și din operele Părinților. Dacă în Apus scriitorii bisericești — care aveau slabe legături cu Tradiția ecumenică — se foloseau în chip necritic de literatură păgînă (latină) veche²³), iar în timpul scolasticii aproape că au acordat lui Aristotel titlul de părinte al Bisericii, în schimb în Răsărit — cu toate că bizantinii cunoșteau în chip strălucit întreaga literatură clasică și filozofică — a avut loc un proces invers: creștinizarea întregii culturi clasice. Comunitatea bisericească bizantină nu era satisfăcută nici măcar de teologhisirea marilor dascăli — ca de exemplu Origen, — dacă teologhisirea lor era contrară adevărului. Pentru aceasta „alături cu deplina creștinizare a întregului fel de viață, în Bizanț a avut loc și un alt proces asemănător: îmbisericirea teologiei științifice, care, bucurîndu-se de prea mare libertate în speculațiile filozofice, ajunsese la contradicții fundamentale cu învățătura bisericească”²⁴).

Teologul ortodox putea spune împreună cu Vicențiu de Le-

22) „În chip propriu sînt numiți Părinți ai Bisericii creștine dascălii Bisericii care au urmat după Apostoli și care au lăsat pentru vremurile următoare scrierile lor cu putere de a însufleți spre Hristos turma duhovnicească”. Arhiepiscopul Filaret de Cernigov, *op. cit.*, Introducerea, p. IV).

23) Trebuie amintit respectul de care se bucura în evul mediu poetul Virgiliu, care conduce pe Dante prin infern către purgatoriu (Vezi Dante Alighieri, *Divina comedie*, I — Infernul și II Purgatoriul).

24) S. L. Epifanovici, *op. cit.*, p. 5. După condamnarea lui Origen și a „celor trei capitole” s-a pus problema despre autoritatea Părinților. Ca manifestare externă pentru o asemenea rezolvare a problemei despre autoritatea Părinților a servit hotărîrea Sinodului al V-lea Ecumenic care a definit un număr de „Părinți aleși”. Cu prioritate numirea aceasta a fost atribuită următorilor Părinți: „Atanasie, Ilarie, Vasile, Grigorie Teologul, Grigorie de Nisa, Ambrozie, Augustin, Teofil, Ioan al Constantinopolului, Chiril, Leon, Proclu”. Practica însăși a deosebit din acest număr numele lui Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nisa, Ioan Gură de Aur și Chiril al Alexandriei (*Ibidem*, p. 11).

rini: „noi aceea mărturisim, ceea ce totdeauna, ceea ce pretutindeni, ceea ce de către toți a fost crezut“²⁵).

7. *Liturgismul* constă în acordul teologiei cu conținutul cultului divin. Intrucît multe tipuri de cîntări bisericești (condace, canoane) și adunarea lor la un loc (*Octoih* și altele) au început a fi introduse în cultul divin abia în vremea Sfîntului Ioan Damaschin, una din sarcinile teologiei bizantine a constat în compunerea de cîntări bisericești, în care a fost introdus tot ceea ce era accesibil inimii credincioșilor din tezaurul teologiei Bisericii Vechi. O caracteristică deosebit de importantă o constituie absența de contradicții între teologia cultică, adică teologie cuprinsă în cărțile de cult, și între teologia tratatelor și manualelor bizantine de dogmatică. Aceasta se datorește faptului că în operele teologice și în cărțile de cult este cuprinsă una și aceeași învățătură patristică, care, desigur, nu se poate contradice. Predicile și învățăturile Părinților, dintre care multe au ajuns în citirile rinduite la cult, cuprindeau nu numai îndrumări morale. Multe dintre acestea au un adînc conținut dogmatic, expus într-o formă vie care să ajungă la înțelegerea ascultătorilor.

Cărțile de cult cuprind neprețuitul fond indestructibil al teologiei patristice. Încercările de a schimba această teologie liturgică s-au terminat totdeauna fără succes. „Îndrăzneții îndreptători“ se trezeau declarați eretici²⁶); iar puritatea învățurii textelor liturgice era și mai adînc confirmată²⁷).

În cultul ortodox, în rugăciuni și în simboale este reprezentată purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de noi. În chip deosebit se vede aceasta în dumnezeiasca liturghie în care este înfățișată și re trăită întreaga economie a lucrării mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos.

25) Polemica la sinoadele împotriva ereziilor și hotărîrile luate de sinoade se întemeiau pe mărturiile din Sfînta Scriptură și din Sfîntii Părinți, din care sînt citate nenumărate locuri în actele sinodale care s-au păstrat. Principiul necesității de a se întemeia pe Sfînta Scriptură în raționamentele filozofice și teologice, și experiența duhovnicească a sfinților a pătruns și în legislația bizantină: „După dispoziția, dată la începutul domniei lui Alexie Comnenul (1081—1118), libertatea de cugetare filozofică a fost mărginită prin autoritatea Sfintei Scripturi și a operelor Sfinților Părinți“. În virtutea acestei dispoziții putea fi îngăduită doar acea învățătură care-și afla confirmarea în cărțile bisericești“ (F. I. Uspenski, *Studii asupra istoriei învățămîntului bizantin*, p. 171). Uspenski trimite în legătură cu aceasta la *Istoria Anei Comnen* (Ed. Bonn, p. 265 C). Un scriitor dintr-o epocă mult mai tîrzie, Manuel Comnen (*Nicolae, episcop de Metona*) arată că răstălmăcirea publică a dogmelor era interzisă de legile civile și de sfintele canoane.

26) În rîndul acestor încercări se înscrie și erezia lui Sotirih (despre care autorul se ocupă în capitolul al II-lea al studiului acesta, p. 154—158).

27) Ierom. Pavel Ceremuhin, *Sinodul din Constantinopol de la 1157 și Nicolae episcop de Metona*, în „Studii Teologice“, caietul I, Moscova, 1959, p. 98.

FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA UNITARĂ A LIMBII ȘI A POPORULUI ROMÂN DE O PARTE ȘI DE ALTA A CARPAȚILOR

de: IOAN FLOCA

Nașterea popoarelor nu este nici „miracol“, nici „enigmă“, ci un fenomen istoric din cele mai firești, cu condiția ca la explicarea lui să se țină seama de toate împrejurările istorice ale epocii și ale spațiului în care începe și se desăvârșește acest proces. Cu toate acestea, problemă locului, a timpului, și a împrejurărilor în care s-a petrecut etnogeneza poporului român, adică s-a format limba și poporul nostru, a frământat de aproape 200 de ani istoriografia română și pe cea străină. S-a pus problema, dacă, românii sint continuatorii vechii populații daco-romane sau au venit din altă parte, din altă regiune, în întregime sau în parte, pe teritoriul actual al patriei noastre.

După cum se știe opinia oarecum generală, română și străină, despre originea daco-romană a poporului nostru a fost vehement contestată încă de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea de o serie de istorici străini, printre care se numără: I. Fr. Sulzer, I. Chr. Engel, Robert Roesler, Turchányi Tihamér, Jancsó Benedek și alții pînă în zilele noastre. Aceștia au susținut așa zisa teorie imigraționistă. Toți aceștia, pornind de la o serie de premize false, ca extirparea radicală a populației dacice în războaiele cu romanii (101 și 106), și totala evacuare a populației romanice din Dacia la părăsirea de către Aurelian a provinciei de la nord de Dunăre (271), au susținut și, susțin încă, că poporul român s-a format undeva în sudul Dunării, de unde în secolele XII—XIII imigrează în nordul marelui fluviu așezîndu-se pe meleagurile de azi ale patriei noastre.

Demonstrația falselor premize ale imigraționiștilor e ușor de făcut azi apelîndu-se la descoperirile arheologice din ce în ce mai bogate în informații, la toponimie, la lingvistică și la informațiile vechilor cronicari străini și români.

Declarîndu-ne din capul locului pentru teoria continuității și a formării poporului român pe teritoriul actual al patriei sale, în cele ce urmează vom încerca să arătăm subrezenia argumentelor pe care se sprijină teoria imigraționistă și să facem o succintă demonstrație, cu argumente științifice și obiective

a tezei continuității, care va pune în lumină elementele etnice, romanice sau romanizate, care au stat la temelia formării și dezvoltării poporului român în nordul Dunării de jos, ca și condițiile istorice în care s-a petrecut acest fenomen firesc al formării limbii române și a poporului român în cursul mai multor veacuri pe teritoriul de astăzi al patriei noastre.

Românii, se știe azi, încep să fie cunoscuți sub denumirea de valahi, valachi, blachi, pe la sfârșitul secolului al X-lea. Acest lucru demonstrează că în preajma acelei date poporul român era format și-și ducea viața cu vechi tradiții pe acest teritoriu, fără urme de imigrări din alte părți ale lumii.

Acesta este de fapt și răspunsul cu adevărat științific la problema de bază a istoriei noastre, și anume că poporul român și limba românească au luat naștere în ultimele secole ale mileniului I al erei noastre pe teritoriul de astăzi al patriei noastre ca rezultat al romanizării populației băștinașe dacice și al asimilării treptate a slavilor și a altor popoare.

Factorul de bază în formarea poporului român a fost însă populația daco-romană formată în timpul stăpînirii Daciei de către romani (106—271).

Cercetările arheologice făcute recent în cimitirele de lângă Sibiu, Făgăraș, Alba-Iulia, Turda, Arad, regiunea Mureș, etc., sînt o dovadă vie a persistenței unei populații dacice și sub stăpînirea romană și vin să infirme teza falsă a exterminării totale a acestei populații de către cuceritorii romani. În timpul stăpînirii romane, dacii au fost supuși procesului de romanizare și au fost asimilați, — adică și-au însușit limba latină și cultura romană. Romanizarea băștinașilor daco-geti s-a petrecut, în principal, în cursul celor 165 de ani de stăpînire romană, prin coloniștii aduși aci, de către cuceritori.

Perioada aceasta n-a fost de loc prea scurtă, cum susțin imigraționiștii, ținînd seama de faptul că limba și cultura romană a pătruns în Dacia cu mult înainte și că romanizarea n-a încetat nici după retragerea stăpînirii romane din Dacia, ci a durat încă aproximativ trei secole.

În urma conviețuirii din ce în ce tot mai strînse a dacilor cu coloniștii de limbă latină și de cultură romană a avut ca rezultat contopirea elementului băștinaș dacic cu cel roman. În momentul părăsirii Daciei de către autoritățile romane, procesul de asimilare al băștinașilor era foarte înaintat.

După părăsirea oficială a Daciei de către romani, majoritatea populației a rămas pe loc, continuîndu-și neîntrerupt viața și activitatea. Continuitatea poporului român pe teritoriul de azi al patriei noastre se poate susține cu numeroase dovezi.

Pe lângă mărturiile narrative, rezultatele cercetărilor știin-

țifice atestă azi cu tărie prin materiale doveditoare că în anul 271 s-au evacuat numai organele oficiale ale statului roman. armata, membrii clasei dominante — marii proprietari de pământ și stăpînii de sclavi, — administrația, pe rînd țărănimea daco-romană, sclavii și cei legați de aceste meleaguri au rămas pe loc.

Descoperirile arheologice au scos la iveală numeroase mărturii materiale — unelte, arme, obiecte de uz casnic, de podobă, etc., care atestă continuitatea populației daco-romane pe teritoriul Daciei traiane în perioada de după retragerea stăpînirii romane. Astăzi se cunosc circa 60 localități — la Dunărea și în Transilvania — care au dat la lumină mărturii despre existența unor grupuri daco-romane pînă în secolul al V-lea al erei noastre, printre care se enumeră și vechile centre orășenești: Apulum (Alba-Iulia), Napoca (Clujul), Potaissa (Turda), și altele care și-au continuat activitatea.

Migrarea popoarelor germanice, Goți, Huni, Gepizi, etc. au dat o lovitură de moarte vieții orășenești determinînd refugierea populației spre lumea satelor și a cătunelor, formă de viață sub care populația daco-romană și-a continuat viața și în secolele următoare (VI—X).

Numele de riuri, ca: Mureș, Criș, Someș, Timiș, Olt, Argeș, Siret, Prut, ce provin din denumiri străvechi băstinașe, cunoscute încă de grecul Herodot (sec. V în. l. Hr.) păstrîndu-se pînă azi sînt și ele o vie dovadă a continuității aceleiași vechi populații geto-dace.

Dovedindu-se netemeinică teza imigraționistă, azi, în lumina noilor cercetări, putem afirma, că formarea limbii române și a poporului român a cunoscut un proces îndelungat, care s-a desfășurat aproximativ de-alungul a o mie de ani, secolele I—X ale erei noastre, și că în acest proces se pot deosebi două etape: 1. etapa formării populației daco-romane, avînd ca mijloc de comunicare limba latină (sec. I—VI) și 2. etapa conviețuirii daco-romano-slave, în cursul căreia s-a format limba română și poporul român (sec. VII—X).

Rezultatele cercetărilor științifice și tradiția istorică dovedesc, că poporul român și limba română au luat naștere pe teritoriul de azi al patriei noastre în ultimele secole ale mileniului I al erei noastre, ca rezultat al romanizării populației băstinașe dace și al asimilării treptate a slavilor și a altor populații; că limba română este o limbă romanică, ce provine din latina vorbită în secolele I—VI de către populația daco-romană; că limba română este o creație a poporului român de care e strîns legată, și că influența slavă a avut o puternică înfrîurire atîngînd vocabularul celor mai variate domenii.

Toate aceste concluzii corespund nu numai unei puternice tradiții istorice ci și conștiinței despre originea română, rămasă vie în sinul poporului nostru de-alungul veacurilor. Această conștiință se reflectă și în numele de român, nume sub care s-au identificat totdeauna românii, acela de vlah fiind utilizat numai de popoarele slave și balcanice.

Conștiința originii romane a poporului nostru s-a menținut întotdeauna și e dovedită prin documente încă din secolul al XI-lea. Există și o tradiție națională despre originea română a poporului nostru. Ioniță, împăratul românilor și bulgarilor, Ștefan cel Mare și Sfânt, Mihai Viteazul, cronicarii veacului al XVII-lea, marii poeți de geniu, Mihail Eminescu, Vasile Alecsandri, mari istorici, Nicolae Bălcescu, Xenopol, Onciu, Iorga, etc., cu toții au mărturisit originea comună a moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor.

La dezvoltarea și formarea unitară a limbii și a poporului român a contribuit în mare măsură însăși configurația teritoriului românesc străjuit de lanțul munților Carpați, care prin forma lor n-au constituit nici odată o graniță, ci mai degrabă o punte de legătură între cele două versante ale lor locuite de același popor român.

Munții românești prin plaiurile lor netede și rețeaua hidrografică, prin arterele ei, au ușurat comunicațiile și schimburile de produse naturale între cîmpie, deal și munte pe teritoriul celor trei provincii românești.

În acest mediu geografic în care s-a plămădit limba și poporul român, Transilvania, centrul fostei Dacii traiane, se încadrează armonic în teritoriul locuit de români și constituie inima acestuia.

Transilvania se caracterizează prin poziția sa centrală în cadrul teritoriului locuit de români oferind, în toate timpurile, condițiuni geografice deosebit de favorabile vieții omenesti. Aici a locuit totdeauna o populație mult mai densă decât pe teritoriile vecine.

Carpații românești puternic fragmentați și ferăștruiți de către riurile care-i străbat, prezintă numeroase trecători care au fost tot atâtea drumuri de transhumanță, legînd podișul intern al Transilvaniei cu teritoriile extracarpătice din est, sud și vest. Aceste trecători se cunosc sub numele de „pasuri de culme” care mai păstrează încă urmele vechilor șosele romane petruite, ca Drumul Vilcanului, Tabla Buții, etc., etc.

Caracteristic pentru Carpații românești mai e și faptul că nu au creste, decît rar, ci obișnuit se termină cu așa numitele „platforme de eroziune” acoperite de imense și bogate pășuni alpine, datorită cărora în munții românești s-a dezvoltat, din

cele mai vechi timpuri, cel mai intens păstorit transhumant din Europa. Prin aceste trăsături Carpații românești, fac parte din categoria munților favorabili așezărilor omenesti pînă la înălțimi care ating și chiar depășesc 1.200—1.300 m. Așezările acestea ferite de invaziile străinilor au făcut posibilă dezvoltarea creșterii vitelor și chiar a pătrunderii culturilor de cereale. Acolo unde au apărut căi de comunicație de trafic comercial — ca Brașovul, Sibiu, Sebeșul, Bistrița, etc. — așezările permanente s-au îndesit, au urcat pînă în cumpăna apelor și au trecut și peste versantul opus.

Din cele de mai sus reiese că populația țării noastre cu urme străvechi, n-a părăsit nici odată aceste meleaguri invadate succesiv de diferite neamuri, și că în cursul dezvoltării sale, poporul român format aci, n-a fost despărțit și nu a părăsit niciodată munții de care e legat prin viața și activitatea sa, ci dimpotrivă munții i-au înlesnit un contact și o conviețuire permanentă, ca între frați.

Pe aria unitară a Transilvaniei s-a dezvoltat poporul român tot așa de unitar ca și cel de peste Carpați și în strînsă unitate cu acesta. Istoria poporului român e strîns legată de Carpați cu depresiunile ce-i înconjoară. Aci au trăit carpii, dacii ca și urmașii lor daco-românii, românii de mai tîrziu, la adăpost de furia popoarelor migratorii ocupîndu-se permanent cu păstoritul, culesul fructelor, agricultura, exploatarea lemnului, pescuitul și chiar cu mineritul.

Pe această arie carpatică și în acest mod, românii și-au cimentat limba de „o unitate desăvîrșită“ și s-au format ca popor.

În felul acesta mediul geografic prielnic explică îndeajuns atît formarea poporului român ca și conservarea ortografică, conservarea lui în epocile critice.

Transilvania, cetatea naturală străjuită de lanțul carpatic, a constituit în tot trecutul ei poziția centrală a unui teritoriu unitar. În cadrul Daciei, în Transilvania și-au avut regii dacilor reședința lor. Tot aci Traian, împăratul romanilor și-a stabilit centrul provinciei Dacia. Acest adevăr l-au intuit și voievozii români: Ștefan cel Mare și Sfînt, Petru Rareș și în deosebi Mihai Viteazul, care cucerind Transilvania și-a fixat aci centrul, pentru a stăpîni toate cele trei provincii românești. Adevărul l-au intuit pînă și principii transilvăneni, care visau în veacul al XVII-lea refacerea Daciei cu centrul în Transilvania.

Din punct de vedere economic, Transilvania, totdeauna s-a orientat și a gravitat spre sud-est, spre celelalte două provincii românești, către Dunăre și Marea Neagră și mai puțin spre apus.

Stăpînirea popoarelor migratorii n-a fost chiar atît de dezastruoasă. Poporul cucerit își continua viața de muncă în ra-

porturi de colaborare cu cuceritorii, de cele mai multe ori nomazi, care aveau nevoie de produsele muncii celor cucerțiți — păstori și agricultori pașnici — și de multe ori și chiar de brațele înarmate ale acestora.

Sub stăpînirea temporară a cuceritorilor, populația daco-romană, din nordul Dunării româniei de mai tîrziu, au păstrat o vie legătură și cu sudul Dunării, de unde primește neîntre-rupț șiuri de misionari care încreștinează bună parte dintre daco-romani, înainte ca creștinismul să fi devenit religie de stat în imperiul roman.

Permanentele legături între cele două versante ale marelui fluviu ca și între cele două culmi ale Carpaților sînt dovedite suficient prin păstrarea aceleași credințe religioase la români, indiferent de locul unde trăiesc. Ortodoxismul este legat la poporul nostru de viața sa istorică. Religia ortodoxă a fost aceea care a contribuit la formarea sa unitară și totodată a fost pavăza care a apărut de atacurile pe plan spiritual ale străinilor. Încreștinarea este la români legată de însăși epoca sa de formare ca popor. La noi nu putem vorbi de o dată a încreștinării, fiindcă încreștinarea a avut loc odată cu formarea noastră. Cimentarea aceasta între credința creștină și formarea poporului constituie o caracteristică la români.

Pe teritoriul fostei Dacii traiane, al Transilvaniei de azi, apar, și primele știri despre existența unor formații statale cu caracter feudal românesc, cunoscute pe la sfîrșitul secolului al IX-lea. Ele sînt notate în istoria sa de un cronicar-notar la curtea regelui maghiar în legătură cu înregistrarea primelor contacte de luptă dintre cetele militare maghiare și băștinașii transilvăneni organizați sub conducerea unor „duci” români conducători de „țări românești” în Transilvania, Banat și Crișana, sub numele de Gelu Românul, Glad și Menumorut, și poate și alții în restul teritoriului românesc.

În lupta pentru păstrarea unei autonomii românești împotriva acțiunii de cucerire din partea regelui maghiar ne sînt cunoscute în veacul al XI-lea o serie de formațiuni politice conduse de Athum în Banat și de Gyla în centrul Transilvaniei.

Lupta feudalilor maghiari, organizați în jurul regilor apostolici, pentru cucerirea Transilvaniei se încheie — cu toată rezistența populației autohtone — în veacul XIII prin încorporarea voievodatului Transilvaniei în regatul feudal maghiar.

Cu toate acestea voievodatul Transilvaniei continuă tot timpul, în cadrul regatului maghiar, să-și păstreze o organizare proprie, fiind condus de un voievod, numit de rege, și ajutat de adunarea nobililor, numită mai tîrziu dietă.

Existența unor feudali români atît în Transilvania cît și în

restul provinciilor românești de la est și sud este dovedită încă din secolul X.

În veacurile următoare sînt atestate ca existînd aceleași feluri de formațiuni social-politice românești și între Carpați și Dunăre, ca și la est și vest de Carpați, care reușesc să se unească și să dea naștere statelor feudale românești independente, Țara Românească și Moldova.

În concluzie putem spune că munții românești, Carpații meridionali și orientali, multă vreme graniță politică între cele trei provincii românești, n-au constituit niciodată o adevărată graniță, ci mai degrabă o punte de legătură între fiii aceluiași popor român. Ei au fost leagănul de formare a poporului român și de ei e legată populația carpatină chiar și prin ocupația principală a ei, păstoritul, cum de pîrnîșurile line ale aceluiași munți e legată populația prin ocupația ei de agricultori.

Faptul acesta a făcut posibilă dezvoltarea unitară a poporului român, niciodată izolat de munți, ci totdeauna legat de ei.

Pe acest teritoriu al Daciei de altădată, cu centrul firesc în Transilvania, s-a plămădit poporul român, s-a dezvoltat unitar și a trăit neîntrerupt și-și dezvoltă și azi viața în luptă pentru o stare mai bună și prosperă.

NOTA BIBLIOGRAFICĂ

1. *Istoria României*, I, București, 1960; II, București, 1962.
2. *Din Istoria Transilvaniei*, București, 1960.
3. Ștefan Gh., *Formarea limbii și a poporului român. Apariția primelor state feudale pe teritoriul țării noastre*, București, 1962, p. 40, și în: *Momente din istoria poporului român*, București, 1965, p. 2—29.
4. Panaitescu, P. P., *Obștea jărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 284.
5. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (s. XIV—XVII) București, 1957, p. 560.
6. *Istoria Bisericii Române*, I, manual București, 1957, p. 464.
7. Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, I—III, București, 1962.

CRITERII DE ORIENTARE LA IDENTIFICAREA BIBLIOGRAFICĂ A VECHILOR CĂRȚI BISERICEȘTI

de: VIRGIL MOLIN

Invățătura creștină are drept temelie un considerabil material de texte sacre, scrieri, cercetări, studii, manuale și tratate, iar teologia s-a format din izvoare examinate amplu de la începuturile antichității și pînă în zilele noastre. Ca în orice domeniu de cercetare și aici munca trebuie să se desfășoare metodic, după anumite norme și instruiri, încît era de așteptat ca să se elaboreze directive, să se fixeze îndrumări, să se întocmească manuale folositoare pentru cercetători¹⁾, care năzuiesc spre formarea unui domeniu de studii specific, formînd o tehnică de lucru oarecum aparte. Bine înțeles, această metodă de lucru este generală și principială, căci în aplicare, fie care studiu rămîne un produs original al autorului.

Ca în orice cercetare științifică, totul începe cu *documentarea* (găsirea surselor, fixarea bibliografiei de consultat, etc.²⁾) adică colectarea materialului de bază. Este de la sine înțeles, că această fază de lucru, presupune o cit mai bogată acumulare de material informativ (bibliografic).

Nu stăruim asupra importanței ce o reprezintă adunarea materialului informativ bibliografic. Acesta trebuie găsit, colectat și selecționat după criterii critice proprii, în funcție de subiect (temă). Subliniem însă, *importanța cărților tipărite* ca material documentar, cu privire la vechea carte bisericească, cartea tipărită fiind cea mai consultată și mai invocată ca sursă documentară. Ținem să menționăm necesitatea studierii cu deosebire a cărților vechi, din perioada de început a tiparului, perioada numită „de leagăn”, sau incunabulă³⁾, pentru faptul

1) Reprezentative sînt: Wyser, *Théologie als Wissenschaft*, Salzburg 1937. Gaston Rabreau, *Introduction à l'étude de la Théologie* Paris, 1926, etc.

2) Asupra modului cum trebuie obținut acest material: N. Georgescu-Tistiu: *Zăbaca cărților* în Căluza studentului, Buc. 1937 și *Orientări bibliografice*, Buc. 1938; M. Guarguy: *L'art et la manière de classer ses notes*, Paris 1926. (Vezi și „Studii teologice” nr. 7—8, 1956, pag. 498—530).

3) Perioada incunabulă (perioada de leagăn) este socotită de la 1440 (data invenției tiparului) pînă la 1500, iar cărțile tipărite în acest interval (majoritatea cărți bisericești) se numesc *incunabule*, considerate ca obiecte de preț, prin raritatea lor. Incunabulele au fost cercetate științific, împreună

că în această perioadă a predominat covârșitor producția de *carte de cult*, de studii teologice, de traduceri patristice, de combaterea ereziilor și de polemică în luptele confesionale. Studiarea acestora și referirea la textele lor, este de cele mai multe ori inevitabilă în orice studiu cu caracter teologic.

De aceea se atrage atențiunea în cele ce urmează asupra unor *condițiuni specifice de consultare*, ce se impun la studierea unei cărți vechi bisericești. Căci a folosi o carte bisericească incunabilă, sau din perioada următoare, presupune o prealabilă analiză și o perfectă lămurire în ce privește conținutul (textul), redacția, diortosirea, condițiile materiale ale realizării în tipar, edițiile cu variantele lor, anii de tipărire, oficina de tipărire, etc., încît cartea consultată să se poată situa în lumina unei neîndoielnice identificări. S-ar părea că acest preambul este lipsit de importanță, din moment ce bibliografia studiază și este consacrată acestei discipline. Adesea ori însă identificarea bibliografică și bibliologică în general, nu este îndejuns de cuprinzătoare, sau este pe căi greșite, pe care pot rătăci și istoriografii cu reputație, ajungînd la concluzii eronate. Aceste concluzii se preiau, se perpetuiază și denaturează întreg adevărul istoric, iar consecințele sînt în dauna celor care studiază.

În această privință s-ar putea demonstra cu unele aspecte din recente cercetări istoriografice făcute în legătură cu primele noastre cărți bisericești și anume cu privire la incunabilele macariene. Astfel, s-a afirmat că din Liturghierul lui Macarie (1508) ar fi existînd două ediții cu texte diferite, la una din ediții introducîndu-se de circumstanță o rugăciune inexistentă în prima ediție, o rugăciune zisă „pentru încetarea luptelor interne”⁴⁾, comandată de Mihnea cel rău, ctitorul Liturghierului. Cu ceastă rugăciune, s-a spus, ar fi dorit cruntul domn să ajungă la potolirea înfocaților dușmani din partida craioveștilor, care îi rîvneau scaunul. Ar fi fost însă bizar ca tocmai acest voievod de scurtă și singeroasă domnie, care a

cu perioada lor, rezultînd o extrem de bogată literatură documentară. Noi considerăm însă (cu prelungirea limitei de 1500) cele trei cărți macariene (Liturghierul 1508, Octoiul 1510, Evangheliarul 1512) drept *incunabile românești*, fiindcă au fost realizate tot în jurul anului 1500 și fiindcă poartă caracteristicile tipo-bibliologice specifice perioadei de leagăn a tiparului. De altcum fixarea aceasta a anului 1500 ca limită incunabilă este arbitrară. Nimic deosebit n-a marcat acest an în istoricul și dezvoltarea tehnicii de tipar, sau în editarea și comerțul de carte.

4) Vezi P. P. Panaitescu, *450 ani de la prima tipăritură în Țara Românească* în „Căluza Bibliotecarului” nr. 7 (iulie) 1958, p. 23. *Prima tipografie a Țării Românești* în B.O.R. nr. 10—11, 1958 p. 983, precum și rectificările din același număr al B.O.R. (articolul V. Molin, Dan Simonescu și Ene Braniște).

fost necruțător în trecerea prin sabie a boierimii din virfurile feudale ale țării, să recurgă la mijlocirea tipografului, pentru a implora îndurare și pace printr-o rugăciune ad-hoc. Tocmai el, Mihnea cel rău, să creadă în pravoslavnică rugăciune, deși era cunoscut ca unul care pelegrinind prin Ardeal, ca preferent fugar, a devenit un fervent catolic. Moartea violentă, cauzată de cuțitele lui Iacșici și a celorlalți conspiratori, l-a găsit în pragul bisericii catolice din Sibiu, ieșind de la slujbă, unde se ruga pentru revenirea pe tronul ocupat de voievodul de 18 ani, Vlad cel tinăr. Examinându-se exemplarul cu mai multă atențiune, s-a găsit că toată această brodere pe socoteala catolicizantului Mihnea, a fost o eroare⁵⁾. Sau un alt aspect, concludent pentru superficiala cercetare a aceluiași Liturghier: s-a afirmat anume că din utilajul tipografic a lui Macarie s-ar fi transmis clișeele (xilografurile) cu inițiale și frontispicii și că acestea, ca *forme tipografice*, adică ca material de zețarie, au fost întrebuințate de către tipografii munteni de mai târziu și în acest chip, s-ar fi tipărit la Tirgoviște de către Liubavici (1545—47) și peste cincizeci de ani de către diaconul Coresi de la Brașov (1558) și poate mai târziu de alții, multe cărți bisericești cu clișeele lui Macarie⁶⁾. Evident găsirea acestor clișee peste 50 ani și folosirea lor de către Coresi și alții, ar fi fost un fapt extrem de interesant și în multe privințe determinant pentru fixarea unor date încă discutabile din istoricul tiparului de carte bisericească de la noi. Din nefericire, acest „argument tehnic” a devenit o poveste, fiindcă pus pe două coloane⁷⁾, s-a dovedit că este de-a dreptul o eroare optică și tot ceea ce au tipărit urmașii lui Macarie nu sînt clișeele acestuia, ci „imitații stîngace” după cum de mult le-a fixat N. Iorga⁸⁾, sau sînt o altă gravură, dar „mai ordinară” după cum ne asigură marii bibliografi Bianu—Hodoș⁹⁾. Aprecierea greșită a luat însă de grabă aripi și oricît era imposibil de susținut, apare și la alți autori drept fapt necontestabil. Ceea ce au preluat Coresi și ceilalți meșteri tipografi din Muntenia, nu sînt clișee originale, (ca material tipografic), ci alte gravuri, cu imitația grafică a desenului, a ornamenticii din cărțile macariene. Au fost preluate motivele decorative ca expresie grafică (preluate destul de neizbutit), iar cu timpul ornamentica ca atare a for-

5) Revista B.O.R. numărul și locul citat.

6) P. P. Panaitescu *Inceputul tipografiei în Țara Românească*, în volumul *Prima sesiune* etc. editat de Biblioteca Acad. R. S. P. Buc. 1955 p. 269.

7) Virgil Molin și Dan Simonescu, *Tipăriturile ieromonahului Macarie* în volumul *Prima sesiune* etc. editat de Biblioteca Acad. R. S. R. Buc. 1955 p. 269. 11, octombrie—noiembrie 1958, pp. 1005—1034.

8) N. Iorga, *Tipografia la Români*, Craiova 1931, pag. 34.

9) B. V. R. vol. I, pag. 49.

mat prin transmitere o tradiție în materie, de care facem adesea uz și noi în grafica de carte de azi. Dacă s-ar fotografia azi o frumoasă inițială din Liturghierul lui Macarie și s-ar obține pe cale fotozincografică o reproducere *perfect* asemănătoare cu originalul din cartea lui Macarie, nu înseamnă că ne-au fost transmise și am găsit peste 450 ani, chiar clișeele marelui ierodiacon.

Confuziile pornesc și de la faptul că mențiunile în legătură cu tiparul nu s-au făcut întotdeauna cu claritatea cuvenită, punând cercetătorii în imposibilitatea de a stabili în mod direct și cert, locul de tipărire, data tiparului, numărul de exemplare, edițiile, etc. Or tocmai aceste indicii sînt în cele mai multe cazuri determinante pentru concluziile cercetătorilor.

Dacă unele cărți de la începutul tiparului nu au aceste date, se explică cu faptul că pe de o parte, un procedeu de interes profesional, cerea ca în jurul tipăriturii să existe incertitudini, iar pe de altă parte prin faptul că la început nu s-a cristalizat, nu s-au format lingvistic, termenii tehnici legați de exercitarea meseriei de tipăritor. Meșteșugul nu se exercita pe scară întinsă, ci izolat de accesul la lumea largă, căci era în concepția vremurilor, ca orice inovație producătoare de cîștiguri, să fie ținută în secret. Tipografia a fost înconjurată de tot misterul posibil, era decretată o „artă neagră” sau „secretă”, iar tainele meseriei erau păstrate sub șapte lacăte. Trebuia evitată cu orice preț apariția „concurenței”, pentru a exploata și pentru a stăpîni „piața” adică nevoia de carte. Multă vreme, cei dinții tipografi (și editori în același timp), aveau interesul profesional de a lăsa să planeze asupra cărții tipărite, posibilitatea de a fi confundată cu cartea-manuscrisă (cartea-codex), adică cartea obișnuită în exemplare singulare, rezultat al unor strădănii și munci migăloase de ani de zile în cele mai multe cazuri în chilii monahale. În felul acesta, valoarea lor, prețul de negociere, rămînea ridicat. De aceea o carte ce urmărea acest scop, se tipărea doar în negru (textul), restul din carte rămînînd pentru a fi completat cu mîna, într-o miniatură pompoasă, întocmai ca la cartea scrisă de mînă¹⁰).

Am arătat că din anumite motive și împrejurări, unele cărți din prima perioadă a tiparului nu au o identitate perfect

¹⁰) Evangheliarul lui Macarie (1512), cea mai frumoasă din tipăriturile lui, poartă aceleași caracteristici tipografice (vorbind de exemplarul de lux aflat la Muzeul de artă R. S. R.): tiparul e simplu în negru-roș, tipărit însă pe *pergament* de excepțională calitate, întreaga decorație de carte etc. făcută cu mîna (miniatură) într-un bogat și viu colorit, legătura tot pompoasă, terrecătura strălucitoare, încît este evident că în felul acesta Evangheliarul tipărit poate să stea cu demnitate alături de un Evangheliar scris de mînă din aceeași epocă.

stabilită care să excludă pe cât posibil incertitudini ce ar putea da loc la controverse, pentru ca sursa de informare sau de documentare să nu fie discutabilă.

În fața unei astfel de lucrări, prima întrebare ce se pune este: *unde, cînd și de cine a fost tipărită?* A răspunde la acestea, înseamnă a întreprinde cercetări migăloase, ceea ce știința bibliologică de azi se străduiește să facă.

Surse de incertitudini bibliografice pot rezulta și din alte situații ivite în perioada nebuloaselor începuturi ale tiparului.

Una este relatată de Paul Ios. Safarik, ca urmare a stăruitoarelor și valoroaselor cercetări ale acestui mare slavist și istoriograf și care are referință directă cu cartea noastră bisericească.

Heronim Zagurovici, originar din Cătaru, avid de a câștiga și văzînd cît este de aducător de venituri tiparul de carte religioasă, instalează pe la 1569 la Veneția, o tiparniță cu chirilice „pentru ca să poată *înzestra biserica ortodoxă* cu cărțile lipsă, așa cum au făcut străbunii Cernoevic și Bojidar“ (astfel își face prezentarea iscusitul întreprinzător) și se apucă de afaceri, tipo-editoriale. Pentru ca să fie mai atractiv, acreditează că ar fi găsit chiar literile originale ale tiparniței atribuită Cernoevicilor și lui Bojidar și după cum afirmă P. I. Safarik¹¹⁾, măestrul tipograf, sau numai antreprenorul Zagurovic, începe prin anii 1569—1570 să tipărească cîteva cărți de cult, însă în *același* format, cu aceleași pagini, cu aceleași așezări de rînduri, cu un cuvînt în aceeași prezentare grafică, ca și cărțile din perioada „străbunilor“ citați. Ba mai mult, menține *același an de apariție*, ca în felul acesta, cu o imitație reușită, dar evident ilicită, să-și asigure un plasament lesnicios, speculînd respectul față de tradiție, prețuit și la cartea de ritual, ca și în celelalte aspecte ale cultului ortodox. Este evident, că în felul acesta s-au îngreunat cercetările de mai tirziu ale bibliografilor, după cum ține să arate și Paul I. Safarik¹²⁾.

Pentru cercetările bibliografice de la noi, cele descoperite de Safarik au o deosebită importanță, fiindcă lansîndu-se în circulație contrafaceri tipografice de acest fel, înseamnă că toate cărțile atribuite oficinei Bojidar și implicit și lui Liubavici, sînt susceptibile de a fi din seria celor măsluite cu atîta disimulare tehnică de către impostorul Zagurovic. S-ar putea întîmpla anume ca din cărțile bisericești considerate ca fiind din perioada

11) Paul Ios. Safarik, *Geschichte der Südslawischen Literatur*, editată de Iosif Jiricek, Praga 1864.

12) „... und machte dadurch die Bestimmung des Alters (vechimea cărților n. n.) für späteren Bibliographen sehr schwierig und unsicher“ (p. 127).

lui Liubavic, atribuită Târgoviștei pentru anii 1545—47 și mai târziu, să fie unele din edițiile camuflate de Zagurovic, cu deosebire și prin faptul că inventivul Zagurovic n-ar fi desconsiderat bisericile din Țările Românești ca teren bun pentru plasarea edițiilor contrafăcute, după ce în părțile noastre se făcuse o activă legătură cu centrul de difuzare de tipar cirilic de la Veneția. De aceea vigilența cercetătorilor trebuie pusă în gardă, iar preocupările acestora se vor extinde de bună seamă și asupra Evangheliarului zis de la Belgrad 1552, care are o atît de frapantă asemănare tipografică cu Evangheliarul nostru de la 1512. Studiarea atentă ce i s-a făcut în revista „Mitropolia Banatului” a confirmat necesitatea de a fi circumspecți în fixarea datelor bibliografice¹³).

Interesante sînt și constatările făcute de Dr. Gaster în această privință:

„Nu arareori o carte scrisă într-o parte a țării a fost sau tipărită aiurea, sau, ceea ce s-a întîmplat foarte des, a fost copiată aiurea, precum s-a întîmplat cu Cazania lui Varlaam, care a devenit „Cazania de la Deal”. Un manuscris de origine moldovenească, de pildă, a fost copiat pentru a doua oară, sau a fost prelucrat într-un alt dialect (Hronografele, Alexandria etc.) Locul unde s-a tipărit nu girează proveniența ei. Psaltirea lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei, scrisă într-un dialect pe cît se poate pronunțat moldovenesc, a fost tipărită la Uniev în Rusia¹⁴). Față de atîtea incertitudini voite sau întîmplătoare sînt de prețuit indicațiile fără echivoc pe care le-au dat posterității meșterii noștri de tipar de odinioară definindu-și rostul lor tipograficesc, începînd chiar cu anul cînd tiparul este exercitat pe pămînt românesc. Cine și unde a tipărit, precum și acele atît de pitorești „cereri de iertare, pentru greșalile de tipar”, sînt introduse în finalul cărților cu precizie ce exclude orice rătălmăcire. Căci iată ce spune Matei Basarab, întîiul domni-

13) Găsindu-se la mănăstirea Hodoș—Bodrog un exemplar din acest rarism evangheliar de la 1552, l-am supus unui studiu bibliologic, căutînd a lămuri multe aspecte discutabile din punct de vedere tipografic (Vezi „Mitropolia Banatului” 1962 nr. 11—12). S-a demonstrat că există perfecte similitudini grafice, de conținut și aranjamente în texte și redacție și că locul de editare nu este cetatea Beograd de pe Dunăre ci localitatea Belgrad aflată pe coasta dalmatină. (Zara). De asemenea s-a demonstrat că monahul Mardarie, tipăritorul a copiat cu toată identitatea posibilă evangheliarul lui Macarie (din 1512) și care are o grafică caracteristică pentru ceea ce trece drept „izvod moldovenesc”. El nu a imitat chirilica și ornamentația de carte proprie cărților macariene din seria întîila, zisă „de la Cetinje”. S-a dovedit cu acest prilej cît de folositoare pot fi normele de analiză și identificare bibliografică aplicate la cercetarea vechilor cărți bisericești.

14) După lucrarea tipografului istoriograf George Ionescu „Călașa tipografului”. București 1906, pag. 93.

tor posesor de tiparniță și iată ce spun meșterii lui tipografi, adresându-se cu „închinarea” lor către voievodul ctitor de tiparniță:

„Trebnic, adică Molitvenic... s-au tipărit mai întâi în tipografia Milostivirei sale Domnului Io Mateiu Voevod Basarab în Cîmpulung, ani... 1635”. Apoi: „Ceea ce se părea nepotrivit și cu neputință în țara aceasta (adică tipărirea de cărți n. n.) acum, prin binecuvîntarea mînei celei tari și prea puternice se vede și aci lămurit”, ca apoi, tipăritorul să încheie în acest mod cu totul clar închinarea sa: „Cel mai mic din tipografia milostivirei tale Domnești, lucrători și slujbaş, Ioan Glebcovici, culegător așezător de slove, cu ceilalți te salută și ți-se închină”. (Din predoslovie la Molitvenicul slavon 1635).

Sau iată ce are de spus însuși acest domnitor în legătură cu scoaterea de cărți pe care le-a tipărit în tipografia lui domnească: „... cu ajutorul lui Dumnezeu, domnind în această țară, am dorit cu multă silință să vă dăruiesc Dumniavoastră drept credincioșilor din *tipografia mea*, această carte... numită „Psaltire”, etc. și dorind a sublinia fapta înființării tiparniței și a prețuirii, roagă pe cititori, ca „să păstrați cu îngrijire acest dar, vreau să zic această tiparniță, și păzind-o cu îngrijire ca un dar prea cinstit, păstrind-o în stăpînirea voastră singură și nevătămată în veci căci este o comoară mai scumpă decît toate comorile pămîntului... etc., iar după predoslovie voievodală, tipăritorul în scrierea lui de sfîrșit își înregistrează fapta cu toată certitudinea cuvenită: „... am tipărit această carte ce se chiamă Psaltire, eu cel mai mic între călugări Meletie Machedonianul, igumenul mănăstirii cinovitică Govora deoarece m-am aprins de dragoste pentru acest meșteșug al tipografiei...” și în fine o scuză tipografică: „... vă rog pe voi ce veți citi această carte, dacă va fi ceva greșit, să îndreptați cu duhul blîndeții și să ne blagosloviți pe noi ce ne-am trudit întru aceasta și să nu blestemați, căci n-a scris înger, ci mîină păcătoasă de lut. În anul 1638, luna iunie 30 zile”.

Descifrarea cărților bisericești greșit bibliografiate nu este ușor de făcut. În unele privinți se cere o pregătire de specialitate, tipo-tehnică (cu expertize în ce privește caracterul de literă (cel mai concludent), culegerea (zațul), ilustrarea (clișeele), hîrtia (filigranele), legătura de carte etc. În alte privinți reușita cercetărilor este în funcție de considerente sau criterii ce nu se pot sistematiza și încadra în directive metodice. Aci s-a încercat numai o apropiere de necesitatea de inițiere în munca de depistare a vechilor cărți bisericești, încă multe neidentificate aflate prin biserici și care s-au dovedit a fi prețioase surse de documentare istoriografică.

PRODUSE DE OLARIE DE LA LIPOVA

de: VIRGIL BIROU

Olăritul din Lipova are o vechime multiseclară. La începutul veacului al XIX-lea erau atîția olari în Lipova, încît în anul 1819 ei se organizează în breslă¹).

După conscrierea județeană din anul 1830 în județul Timiș erau 155 de olari, în cea mai mare parte locuind în Lipova sau în satele din jur. Tot din anul 1830 avem o însemnare în anexa „Antropologiei” lui Pavel Vasici Ungureanu, după care pentru tipărirea acestei lucrări au prenumerat, adică au contribuit anticipat cu cîte un florint următorii magistri (măiestri) olari din Lipova; Gh. Simon, Atanasie Stănilă, Iosif Stănilă, Partenie Ghili, S. Balint²). Alți cinci olari și anume: Ion Dămăcuși, Ion Stănilă, Mihail Onu, Nicolae Giurgi și Teodor Balint în același an au prenumerat la „Diregătorul bunei creșteri spre folosul tinereimei române”, scrisă de Damaschin Bojincă³).

În tot cursul secolului trecut olarii din Lipova produceau aproape în cantități industriale, difuzîndu-și marfa, după posibilități, fie direct, fie prin intermediari, peste întreaga parte de nord-vest a Banatului și dincolo de Mureș, pînă la confluința acestuia cu Tisa. Raportul Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara pe anii 1879—1881 ne oferă cîteva date cu privire la starea olăritului din Lipova. După cele arătate aci, la Lipova lucrau vreo 200 de olari, care produceau oale, cratițe, farfuri și blide, tăvi, circege, căni, cești, oale și tăvi mari folosite la frămîntatul pîinii în loc de cîpaie, vase mari pentru untură, ploști și ghiveciuri de flori. Lutul de calitate foarte bună, ne asigură raportul, se extrăgea din loc, iar smalțul se cumpăra din Cehoslovacia sau de la minele bănățene.

Producția anuală de 300.000—500.000 piese, se vindea parte pe loc, în tirgurile de țară de la Radna, de care o desparte doar Mureșul, parte în orașele din județele Arad, Békés, Bihor și Cernad. Dar foarte multe produse se valorificau prin comerțul de schimb. Olarii, după străvechiul lor obicei generalizat în toate centrele olărești din Banat, își încărcau produsele în căruțe și

1) Borovszky Samu: *Temes megye*, Budapesta, 1913, p. 181.

2) Pavel Vasici Ungureanu: *Antropologia*, Pesta 1830 (Anexa: Numele DD. Prenumeranți).

3) Damaschin Bojincă: *Diregătorul bunei creșteri spre folosul tinereimei române*, Buda, 1830 (Anexa: Lista prenumeranților).

porneau prin țară, pe la sate dar și pe la orașe, ca să le vîdă pe grîne, prețul fiind totdeauna același, o umplutură a vasului.

În anii 1879—1881 prețurile în bani de la vînzările făcute acasă în cantități mari, variau de la 4,80 pînă la 8 florinți pentru suta de bucăți de vase smălțuite și de la 1,80 pînă la 3 florinți pentru suta de vase nesmălțuite.

Aceste prețuri în anii aceia erau scăzute din cauza crizelor de producție agricolă îndelungate. Mai suferea această industrie casnică și din cauza scumpetei lemnului folosit la arderea vaselor în cuptoare precum și a scumpetei transporturilor pe calea ferată. Însă tot din raport aflăm că cel mai mare concurent al olăritului a fost de pe atunci vasul de metal și de porțelan ieftin.

Toate aceste cauze au făcut ca în ultimul pătrar al secolului trecut olăritul de la Lipova să decadă. Raportul Camerei de Comerț și Industrie amintit ne spune acest lucru cu vădit regret, subliniind că în timpurile mai vechi olăritul de aci era „mult mai înfloritor”⁴⁾. Se iscă involuntar întrebarea, dacă în timpul de decadență această meserie producea 500.000 piese, cît va fi produs ea în timpul de înflorire?

Din păcate pînă azi nu am găsit răspuns la această întrebare. A rămas în schimb însemnarea că în anul 1913 în județul Timiș au lucrat 37 de olari, din care 7 la Virșeț, iar ceilalți la Lipova și în împrejurimi⁵⁾.

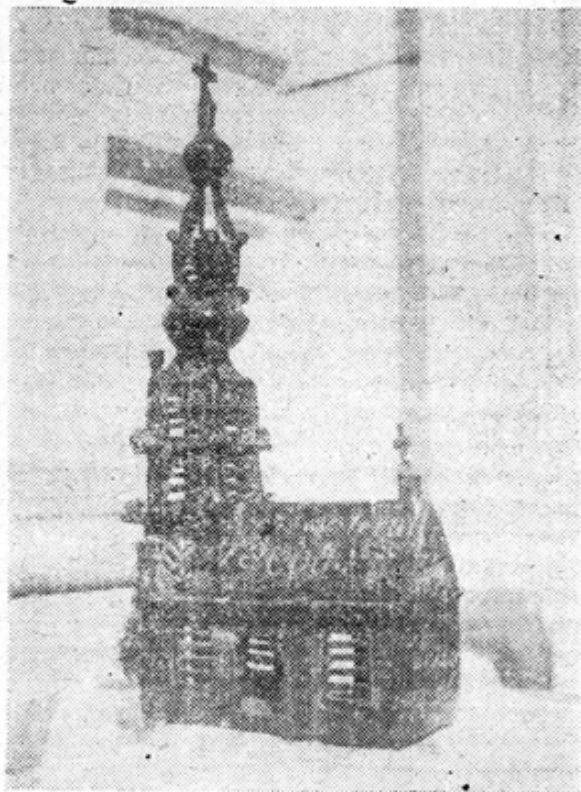
Din cauza execuției îngrijite a materialului excelent — raportul Camerei de comerț și industrie afirmă că argila de la Lipova este cea mai bună dintre cele ce se găsesc în județele de sub jurisdicția ei, adică din Banat — dar mai cu seamă datorită smălțului frumos, produselor olarilor din Lipova erau foarte mult apreciate. Despre istețimea acestor meșteșugari ne face dovadă creația olarului Teodor Marcu, care în anul 1883 a modelat străvechea biserică din loc, reușind să o ardă în cuptor fără vreun defect esențial. Ea s-a păstrat pînă azi, aparținînd scriitorului Petru Sfetca originar din Lipova, nepot al lui Teodor Marcu.

De la început trebuie să arătăm că întreaga lucrare este compusă din plăci de argilă de 3—5 mm grosime, deci este goală pe dinlăuntru. Ea prezintă două elemente principale, turnul și corpul, adică naosul bisericii. Partea inferioară a turnului de 6,5×8,5 cm secțiune de bază, este înglobată în naos. Constituie o performanță remarcabilă faptul că pe această bază, goală și ea în interior, mai precis, pe plăcile de argilă atît de

4) *A temesvári kereskedelmi és iparkamara Jelentése az 1879—1881 évekről* (Raportul Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara).

5) Borovszky, o. c. p. 181.

subțiri care întruchipează pereții laterali, s-a putut clădi întreaga înălțime de 52 cm a turnului. Din punctul de vedere al meșteșugului de olărie, turnul ni se înfățișează ca o construcție destul de complicată. Partea inferioară a lui, cea înglobată în naos, corespunde cu tinda femeilor, avînd exact lățimea acestuia. O ușă dublă, deschisă, de 6,5 cm lățime și 5,5 cm înălțime, reprezintă intrarea frontală. Ne dăm seama că această ușă deschisă a constituit o problemă serioasă pentru meșterul

olar, pentru că ea a slăbit considerabil rezistența peretelui. Deasupra tindei, corespunzător podului, urmează un etaj închis de 7 cm înălțime, care poartă frontispiciul și al cărui pereți sînt împodobiți cu diferite elemente decorative, după cum vom vedea mai jos. În peretele acestui etaj, deasupra ușilor, pe un plan circular, rezervat pentru icoana hramului, este arătat cu cifre mari care perforează complet peretele, anul confecționării: 1883. Deasupra acestui etaj al frontispiciului se înalță alte două etaje, cel de jos avînd baza de 7×7 cm iar cel de sus tavanul de 6×6, cm. Secțiunea turnului deci, cum este și natural, se

îngustează spre vîrf. De etajul al doilea, prin intermediul unei piramide truncheate, se sprijină umplătura sferică, ușor turtită, caracteristică bisericilor de stil baroc, avînd 6 cm diametru și 4 cm înălțime. Pe fața anterioară a piramidei se repetă anul confectionării.

Deasupra umflăturii urmează încă un etaj, cu secțiunea la bază de 4×4 cm care poartă o piramidă indicată prin muchiile sale, susținînd pe ele a doua sferă mai mică, pe alungirea căreia este crucea. Înălțimea construcției de deasupra sferei este de 9 cm, diametrul sferei mici e 4 cm, iar înălțimea 3 cm.

În față etajele sînt deschise. Grijă măiestrului de a reproduce toate amănuntele cît mai fidel o demonstrează sugestiv faptul că de tavanul etajului de sub sfera mare, în cele patru colțuri, a atîrnat clopoțele, iar de tavanul etajului de din sus de sferă a prins toaca.

După cum vedem construcția turnului reprezintă o greutate destul de importantă pentru masa plastică a pereților laterali și față de secțiunea de susținere a bazei. Din cauza acestei încărcări, probabil în timpul arderii, turnul a suferit o ușoară deformare îndoiindu-se puțin spre spate.

Corpul bisericii are secțiunea dreptunghiulară de 22×10 cm. Înălțimea pereților pînă sub cornișă este de 10 cm iar a acoperișului de 7 cm. O ușă laterală de 4 cm lățime și 6 cm înălțime întrerupe peretele sudic, imaginînd intrarea laterală. În interiorul naosului se observă legăturile transversale cu care au fost întăriți pereții în plan orizontal, pentru a evita o deformare înainte de ardere.

Materialul folosit a fost o argilă fină, grasă, care prin ardere a obținut o culoare roșie. În ruptură ea prezintă un aspect cu zgronturi fine, zaharos. Intreaga construcție este smălțuită cu un smalt brun, lucios, destul de fin.

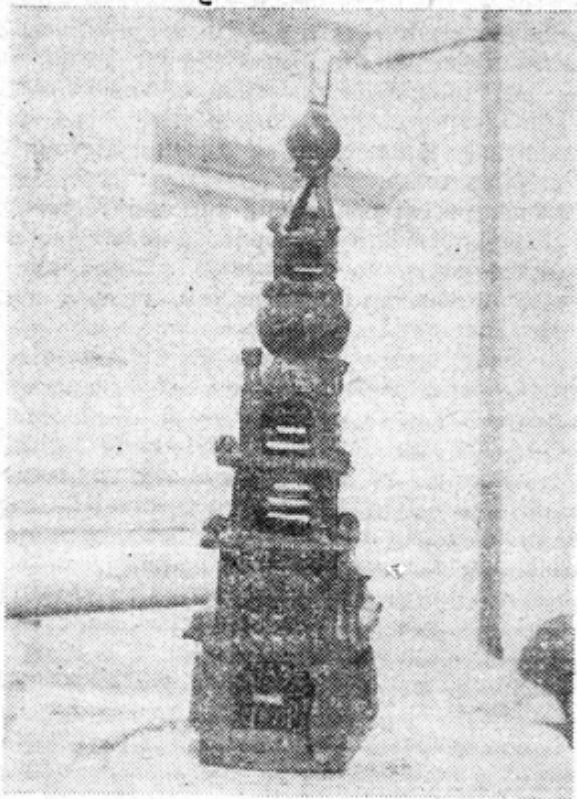
Ornamentația acestei lucrări de ceramică este realizată prin incizie și prin elemente aplicate. Ornamentarea prin incizie s-a folosit mai cu seamă pentru a înlătura monotonia unor suprafețe goale, cum sînt pereții laterali ai naosului și ai etajelor din turn. Ea constă din tăieturi orizontale, care străbat placa de argilă, dînd peretelui un aspect de jaluzele. Pe pereții laterali ai etajului de frontispiciu inciziunile sînt făcute în formă de brad, ale cărui ramuri curbate spre cer înviorază uniformitatea celorlalte tăieturi orizontale.

Ca ornamentație aplicată avem șnurul, incizat ușor și el, care împodobește în chip de ghirlandă sfera cea mare și planul semicircular al frontispiciului cu anul confectionării, convolutele în formă de melc, așezate pe colțurile bazelor lărgite de la etaje și cupele sau sfeșnicele, care împodobesc planul de bază al piramidei truncheate de sub sfera cea mare și baza eta-

jului de frontispiciu. Observăm că și muchiile turnului sînt șnu-
ruite prin ușoare creștături în argilă.

Inițial biserica lui Teodor Marcu avea cruci, tot din argilă,
în vârful turnului și la capătul opus al acoperișului. Acestea
însă în cursul unui transport s-au frînt și au fost înlocuite de
o altă persoană cu improvizații din tablă de aramă.

Lucrarea are și cîteva inscripții gravate în placa de argilă.
Pe acoperiș, pe partea sudică — înțelegem aceasta în sensul

orientării bisericii în natură — găsim cuvintele în scriere cursi-
vă: Au făcut Teodor, iar pe cea nordică: Olar Marcu. Pe latura
vestică a piramidei de sub sfera cea mare se repetă anul con-
fecționării: 1883, iar pe peretele altarului avem inscripția cu
referințe nelămurite încă: P. S. D. E. Lipov 14. —26. —1.

După cîte am putut afla, olarul Teodor Marcu a avut și
alte lucrări de ceramică similare, dintre care una, turnul pom-
pierilor, s-a păstrat pînă tîrziu tot în familia Sfetca, distrugin-
du-se cu ocazia unei mutări.

INVIDIA

Duminica Orbului

Cu puțin înainte de întrarea Sa triumfală în Ierusalim, Iisus a tămăduit un orb din naștere. Minunea aceasta, făcea dovada puterii supranaturale a Mântuitorului, era prevestirea marii minuni a Învierii din morți, cu care El a pecetluit activitatea Sa pămîntească și a pus temelia Bisericii creștine.

Vindecarea orbului din naștere a strecurat bucurie în sufletul Sfinților Apostoli, precum și în sufletul tuturor celor cărora le-a fost dat să cunoască o atare faptă. Cei care tăgăduiau minunea, l-au exclus dintre ei pe orb, pe motivul că nu accepta judecata lor strîmbă și pătimașă. Ei sufereau de un păcat de moarte: *invidia* sau *pizma*, cauza multor nenorociri, atunci ca și astăzi.

Invidia constă în regretul pentru binele și fericirea altuia și în satisfacția diabolică de a-i vedea zbătîndu-se în suferință. Invidia este pacoste specifică nouă. Ea se naște din egoismul ce răbufnește în contactul însului cu semenii săi. Rădăcina ei trebuie s-o căutăm în păcatul trufiei, care exaltă pînă la paroxism persoana proprie și cultivă disprețul pentru ceilalți. Pe drept cuvînt, s-a spus că trufia este mama invidiei.

Invidia premerge multor vicii, ea fiind o stare de suflet josnică și degradantă. Ea roade inima întocmai cum rugina roade fierul; ea este molia care roade haina curată a virtuții; ea este lăcusta care pustiește ogorul încărcat cu verdeață al celui deprins cu ea, precum și al celor împotriva cărora este îndreptată.

Invidiosul este într-o veșnică vinzoleală și suferință. Alte păcate îi îmbie făptuitorului cel puțin o dulceață de moment, în timp ce invidia consumă propria sa inimă, pricinuindu-i exclusiv dureri, adeseori sîșietoare. Conștiința diformată a invidiosului este mereu înghimpată de fericirea celor din jurul său. revendică fericirea doar pentru sine, trăind sentimentul bucuriei numai cînd altora li se întîmplă nenorociri, cînd sînt batjocoriți, înjosiți sau disprețuiți.

Invidia face din ins propriul său călău. Dacă o inimă fără patimi este viața trupului, apoi „*invidia este ca un cariu în oase*” zice înțeleptul Solomon (Pilde, 14, 30). Asemenea cariuului, invidia macină și năruie așezămîntul maiestros al ființei noastre. Zi și noapte, ea duce o acțiune corosivă, fiind sursă de chin și durere, fiindcă bucuriile aproapelui sînt pentru pizmătareț prilej de întristare. Prin definiție, invidiosul este un mizantrop, fiindu-i neplăcută pînă și prezența semenilor. Cît poate îi ocolește, iar cînd este în imposibilitate de a o face, trece printre ei cu ochii în pămînt. Prietenii nu leagă cu nimeni. Răutatea ce s-a înstăpînit în inima sa, prin invidie, în atare măsură îl nefericește, încît îi răpește și somnul. El nu vede în jurul său decît fantome de oameni fericiți, de aceea viața lui este o neconținută ardere pe focul propriei sale simțiri denaturate.

Invidiosul nu cunoaște nici măcar elementara bucurie a gustării din propriile sale bunuri, fiind că este mereu îngrijorat că și alții au ceva. Privește cu lăcomie la avutul altuia, de aceea pierde și ceea ce este al său; de avuția sa nu se poate bucura, aceasta fiind că și cum n-ar avea-o. Pățește ca și ciinele din următoarea întimplare: un ciine fură odată o bucată de carne și înoată cu ea în gură, peste un rîu. Își vede în apă propriul său chip și crede că vede un alt ciine, care încă are o bucată de carne în gură. Atunci se trezește lăcomia din el, mușcă după carnea închipuită a celui alt ciine și lasă bucătura sa proprie din gură, care se duce la fundul apei.

Invidia este un viciu pustiitor, stăpînind pe slăbănogi, le-neși și lași. Ea strică nu numai celui ce a căzut în mreжіle ei, ci și semenilor. „*Prin invidia diavolului mcartea a intrat în lume și cei ce sînt de pârtea lui vor ajunge s-o cunoască*”. (Înțelepciunea lui Solomon, 2, 24). Prima crimă în lume s-a săvîrșit din cauza invidiei. Cain era mîhnit în sufletul său că Abel, fratele său, avea inimă mai bună și era bineplăcut lui Dumnezeu. Simulînd iubire frățească, l-a invitat să meargă cu el la cîmp, iar acolo l-a răpus mișelește. Invidia a picurat ură în inima fraților lui Iosif din Vechiul Testament, din cauza neprihanei sufletului său, de aceea s-au răzbunat împotriva lui. Profetul Daniil a fost invidiat de către slujitorii din Babilon, de aceea au cerut să fie aruncat în groapa cu lei. Iisus a fost dat morții tot din cauza invidiei, fapt, recunoscut de Pilat, „*care știa că din pizmă îl dăduseră pe El*” (Mt. 27, 18). Lucrătorii viei, tocmiți de dimineață, încă i-au invidiat pe cei tocmiți în ceasul al unsprezecelea, fiindcă au primit și ei cîte un dinar (Mt. 20, 1—16). Fratele mai mare din „parabola fiului risipitor” încă a arătat o oarecare invidie cînd tatăl său l-a primit pe fratele său și l-a reintegrat în ritmul vieții familiare (Luca 15, 11—32).

Pe răbojul istoriei sînt înregistrate ravagiile pe care le face invidia, în regulă generală, dintr-un dictat irațional, diabolic. Cazul petrecut cu Aristide, conducător politic al grecilor (540—467 î. Hr.) este caracteristic în această privință. Se știe că Aristide, supranumit cel drept, a fost dat în judecată de un grup de invidioși, pe motivul că vrea să-și însușească domnia. Judecata populară l-a condamnat la zece ani de exil. În cursul dezbaterilor, un om simplu, care nu-l cunoștea pe condamnat, i s-a adresat chiar acestuia cerîndu-i să-i scrie pe tăbliță numele. Atunci Aristide l-a întrebat: „Ți-a făcut vreun rău omul acesta? De ce votezi pentru exilul lui?“, iar acela a răspuns: „Nu mi-a făcut nici un rău, dar nu pot suferi să fie numit pretutindeni cel drept“.

La originea multor nenorociri, inclusiv a încăierărilor dintre noroade, invidia își are contribuția ei precumpănitoare, dacă nu decizivă. (Iacob 4, 1—2). Ea nu lucrează singură, ci în colaborare cu minciuna, prefăcătorie și lingușirea. Cîrdășia dintre ele aduce pagube celor mari și celor mici, deopotrivă.

Ce-i de făcut? Cum putem scoate acest spin al invidiei, care ține deschisă, fără întrerupere, rana durerii? Este fapt notoriu, că pizmătărețul nu-i un ins sănătos, el a ajuns într-o stare maladivă, are o boală asemenea răului de mare, vede totul în negru și nu se poate bucura de nimic. În mitologia greacă se vorbea de niște păsări numite Stimfalide, care murdăreau tot ce voiau să mănînce oamenii. Asemenea acestor păsări sînt cugetele celor pizmătăreți: fac din ei cei mai mari dușmani ai semenilor și cei mai nenorociți dintre toți pămîntenii. Mitologia spune că păsările pomenite n-au putut fi omorîte decît cu hotărîrea cea bună. Au trebuit să cheme pe Hercule, care le-a doborît cu săgeți dumnezeiești. O astfel de săgeată dumnezeiască se cere și pentru nimicirea invidiei, a păsării pizmașe din noi. Această săgeată dumnezeiască este *iubirea*, „care nu se semetește, nu caută ale sale, nu se întărită, nu gîndește răul; nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr“ (1. Cor. 13, 3—6). Invăluind pe aproapele în flamura iubirii frățești, orice încercare de denigrare a lui, venită din partea duhului răutății, va fi zadarnică și fiecare va plăti norocul vecinului ca și al său propriu.

Cine a pus la cîrma vieții iubirea curată, consideră că este o neghiobie să slujească duhului răutății prin invidie, știut fiind că cei ce slujesc idolilor, vrajbelor, zavistiilor, *pizmuirilor*, uci-derilor, bețiilor... nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu (Gal. 5, 20—21). Pentru acesta, este normativă pilda Sf. Ioan

Botezătorul care nu s-a tulburat în inima sa auzind că faima Mîntuitorului crește, ci a răspuns smerit ucenicilor: „Mie mi se cade a mă micșora, iar lui se cade să crească“ (In. 3, 30).

Cunoscînd că invidia nu are pîrtășie cu înțelepciunea (Înțelepciunea lui Solomon, 7, 23), „să nu umblăm după mărirea deșartă, întăritîndu-ne și pizmuîndu-ne unii pe alții“ (Gal. 6, 26), ci să „lepădăm toată răutatea și tot vicleșugul și fățăriile și pizmele și toate cleветirile, ca niște prunci de curînd născuți, să iubim laptele cel duhovnicesc și curat al cuvîntului, ca printrînsul să creștem spre mîntuire“ (I. Petru 2, 1—2).

Preot Ion Bunea

PE URMELE SFINȚILOR

Duminica I-a după Rusalii

Citirile biblice din duminica aceasta, Sfînta Evanghelie și Apostolul, cît și imnele bisericești, fac caracterizarea și elogiul acelor care prin gînd, cuvînt sau faptă, prin întreaga lor viață s-au făcut următori credincioși ai Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Gîndul nostru este purtat deci spre sfinți, aceste culmi de pe care glasuri se coboară îmbietoare spre noi și se înalță rugătoare pentru noi la picioarele tronului slavei celei veșnice.

Dacă dintre ei fiecare își are o zi anume în calendarul creștin, în care se face pomenirea fie a nașterii, a unei împlîri deosebite din viața lor sau a mutării către Domnul, Sfînta noastră Biserică a rînduit ca în această primă duminică după Rusalii să fie prăznuiți împreună, pentru care pricină să se și numească Duminica Tuturor Sfinților. Și nu fără o deosebită semnificație a fost așezată această sărbătorire într-o zi ca cea de azi, căci dacă în duminica trecută, a Cincizecimii sau a Pogorîrii Duhului Sfînt — Rusaliile, am prăznuit întemeierea Bisericii creștine, în această duminică imediat următoare se cuvine a ne aminti de toți aceia care asemeni unor pietre vii au constituit temelia acestui sfînt așezămînt asigurîndu-i prosperitatea și triumful. Înțelegem așadar pe patriarhii, proorocii și dreptii Vechiului Testament care au prevăzut și pregătit temelierea Bisericii, pe Sfinții Apostoli cărora li s-a încredințat și care totodată au întins-o pînă la marginile pămîntului, pe ierarhii care au cîrmuit-o, pe martirii care au mărturisit-o, pe cuvioșii părinți care i-au dat frumusețea purității și mai ales pe Sfînta Fecioară ca o mamă pururea iubitoare spre toți.

Și după cum în orice latură a vieții sînt cîștiți nu numai cei ce strălucesc prin merite deosebite, ci și toți aceia care asemeni unor eroi necunoscuți prin munca și jertfelnicia lor con-

tribuire la mersul propășitor al societății, tot așa și Sfînta Biserică trebuia să statornicească o zi în care să se săvîrșească împreună prăznuire a tuturor acelor ce din diferite pricini au rămas neștiuți, cu toate că prin rîvna și viețuirea lor au dobîndit cununa darurilor celor nepieritoare.

Dar această sărbătoare a tuturor sfinților cunoscuți sau necunoscuți are o semnificație și pentru toți ceilalți creștini, pe care o subliniază Sfîntul Apostol Pavel în pericopa Apostolului de azi în aceste cuvinte: „Și aceștia toții mărturisiți fiind prin credință, n-au primit cele făgăduite, Dumnezeu avînd în vedere ceva mai bun pentru noi, ca să nu ajungă ei fără noi la desăvîrșire”. (Evrei 11, 39—40). Aceasta vrea să arate că Biserica nu e numai cea triumfătoare, a sfinților adică, a acelor care au biruit ispitele și slăbiciunile, ci și cea luptătoare adică a acelor care se străduiesc neconținut spre mai bine. Între aceste două Biserici, a sfinților și a noastră a credincioșilor, există cea mai strînsă legătură, o comuniune caracterizată de același Apostol astfel: „Deci dar nu mai sîntem străini și venetici, ci împreună cetățeni cu sfinții și din casa lui Dumnezeu” (Efeseni 2, 19).

Pentru această pricină cei dinții creștini își ziceau sfinți și pînă astăzi la sfînta liturghie comuniunea bisericească este arătată prin cuvintele: „sfintele sfinților”. Am mărturisit ca și sfinții aceeași credință în Dumnezeu, primind Botezul prin care ei au dobîndit viața veșnică, peste noi se revărsă același har care pe ei i-a întărit mereu pe calea desăvîrșirii. Odată indicată perspectiva de continuu progres, existența omului nu poate fi constituită decît din fapte corespunzătoare, care angajează înșăși menirea sa, ridicarea la o nouă treaptă de sensibilitate și comprehensiune a marilor valori.

Învățătura Sfîntei noastre Biserici este că ceata sfinților a luat ca răsplătire a ostanelilor locul cetei îngerilor căzuți ai lui Lucifer, prin aceasta voind să arate tocmai măreția omului, locul său în ordinea universală de a restabili un echilibru, o armonie stricată, a aduce lumină unde se făcuse întuneric, împăcare unde a fost discordie, bine unde a fost rău, să continue peste veacuri opera creației lui Dumnezeu. Noțiunea sfințeniei devine deci pentru înțelegerea noastră mult cuprinzătoare, căci și Cei pe care îi sărbătorim azi, au dobîndit această cunună nevastă în sfințenie în multe chipuri: unii prin înțelepciune, alții prin tărie de caracter și jertfelnicie, unii prin bunătatea inimii, alții prin practicarea unor înalte însușiri.

În pluralitatea valorilor care conturează sfințenia și pe care deci le-au realizat sfinții, putem găsi fiecare ceva ce ne este propriu. Ei rămîn pentru noi exemple și tipuri care concentrează trăsăturile, stările și năzuințele comune tuturor credincioși-

lor, idealizate, duse la expresie maximă fără artificii sau retușări. În adîncul sufletului nostru adesea sînt ezitări, îndoieli și slăbiciuni. Și ucenicii cei mai apropiați ai Mintuitorului le-au avut, dar au reușit să le stăpînească. Ei ne stau pururea înaintea prin setea de cunoaștere și dorința de a fi cît mai folositori semenilor, ca Sfinții Trei Ierarhi, prin credință și evlavie ca Sf. Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș, prin faptele cele bune și virtute ca Sf. Paraschiva, prin împlinirea cu conștiinciozitate a îndatorilor îndeletnicirii fiecăruia ca Sf. Ambrozie, prin dragostea neîțărmită față de patrie și popor ca Sf. Mitropolit Sava Brancovici, ca să nu mai înșirăm pilda pe care atîția alții ne-o pot da, a căror cuvînt a fost nedespărțit de faptă iar adevărul de sentimentul răspunderii.

Este o necesitate ca ființa noastră să fie mereu la înălțimea menirii ei spre a se realiza cît mai deplin, așa cum au făcut sfinții tinzînd la asemănarea cu Dumnezeu. „Dacă rădăcina este sfîntă și ramurile sînt la fel“, spune Sfînta Scriptură (Rom. 11, 16). Credinciosul în putința sa originară spre autodepășire și desăvîrșire e pe măsura realizării sale etice și estetice propria sa operă. Fără a mai pune în cumpănă înrîurirea covîrșitoare pe care o are asupra firii înconjurătoare, perfecționarea sa proprie prin munca depusă cu conștiinciozitate în toate laturile de activitate ale vieții, prin cultivarea înaltelor simțăminte umanitare, prin năzuința sa spre bine, pace și fericire, e de ajuns ca să arate în ce măsură își aduce contribuția la desăvîrșirea operei lui Dumnezeu.

Pentru aceasta să ne străduim a împodobi sufletele noastre cu darurile cele veșnice ale înțelepciunii și tăriei, ale dragostei și bunătății, ale dreptății și păcii spre propășirea vieții și spre mărirea Celui ce este Sfînt și întru sfinți se odihnește, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh.

Arhidiacon Traian Sevlciu

PÎINEA NOASTRĂ

Duminica VIII-a după Rusalii

Viața este cel mai scump dar pe care Dumnezeu ni l-a dat nouă făpturilor. Ea se cere nu numai păstrată cu scumpătate, ci și înfrumusețată mereu. De aceea, toate strădaniile și elanurile noastre trebuie să îndreptate spre acest scop. Aceasta cu atît mai mult, cu cît „nimeni, niciodată nu și-au urît trupul său, ci fiecare îl hrănește și îl încălzește...“ (Efeseni 5, 29).

Dar Dumnezeu, care a izvodit viața tuturor făpturilor din lume — și care este însăși Viața — (Ioan 11, 25) a creat condițiile necesare ca această viață să poată fi trăită și perpetuată în vadurile existenței, în ciuda primejdiilor ce o pasc.

Viața poate fi — și trebuie chiar — susținută și asigurată prin hrană. În Sfânta Scriptură, ca principalul element de hrană, deci, implicit și ca simbol al vieții, este indicată pâinea. Dumnezeu, în cartea Facerii 3, 19 astfel îi grăiește lui Adam, după ce acesta a săvârșit păcatul: „În sudoarea feții tale îți vei minca pâinea ta...”, iar în altă parte, Iisus spune despre sine: „Eu sînt pâinea vieții... Cine mănîncă această pâine va fi viu de-a pururi” (Ioan 6, 35 și 58). Se înțelege, că este vorba aici de hrana duhovnicească ce ni se oferă în Sfînta Împărtășanie pentru viața de veci.

În orice caz pâinea, ca principalul element al vieții, fie trupești ori sufletești, în interpretarea ce i se dă aici, este sinonimă cu viața însăși. Dar întrebarea imediată ce se pune acum este: De unde avem această pâine?

În Sfînta Evanghelie de azi ni se arată că Hristos atunci cînd a înmulțit cele cinci pâini pentru a sătura mulțimile în pustie, a privit cerul, indicîndu-ne locul de unde vine ea. Și iată că minunea se săvîrșe și fusese atîta belșug de pâine, încît mincără pînă pe săturate cinci mii de bărbați, afară de femei și de copii (Matei 14, 19—21).

De altfel și în rugăciunea domnească Iisus ne învață să cerem pâinea de la Dumnezeu, astfel: „Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi” (Matei 6, 11). La rîndul său, psalmistul indică sursa hranei necesară tuturor fapturilor spunînd: „Tu scoți hrana din pămînt, pâinea, care întărește inima omului” (Psalm 103, 14—15).

Pînă și omul truditor al brazdei din zilele noastre știe că, pe lingă munca rațională, depusă în direcția pregătirii solului, condiționarea seminței și alte măsuri agrotehnice, se cer și condiții climaterice favorabile creșterii și dezvoltării culturilor. De aceea el privește adesea cerul, de unde așteaptă să-i vie: „toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit de la Părintele luminilor”, care să-i încununeze prin roade bogate strădaniile lui. Fără acest ajutor coborît din cer, o dată cu revărsarea primelor raze argintii și curgeri de ape binefăcătoare, nici grăunțele n-ar putea să-și verse aurul în hambarele dinainte pregătite.

Așadar, bobul de grâu, această minunată fărimă din care se frămîntă și dospește azima vieții noastre cea de toate zilele, fără să fie rezultatul unor combinații ale alchimiei, este fructul muncii cinstite a omului, a dărniceii pămîntului, peste care plouă binecuvîntarea cerească.

De sub brazda reavănă, la vremea potrivită, el își scoate cutezător sulilele, pe care mai apoi le crește în fire mlădii și le flutură înspicate în boarea vînturilor stîrnite de sus, ca pe niște stindarde ale vieții.

Așadar, pâinea rumenă care ne poartă zilnic la masa în-

belșugată a vieții a fost pusă acolo și de mina darnică a lui Dumnezeu. Acest lucru să ni-l aducem aminte ori de câte ori ne apropiem de această masă ca să ne înfruptăm din bunătățile ei.

Vorbeam adineori și despre o altă piine pe care ne-o dă tot Dumnezeu. Este piinea spirituală a învățăturilor Sale sfinte. Nici fără de ea nu se poate trăi „în spirit”. Ea, care trebuie să fie hrana zilnică a sufletelor noastre, fiind „nepieritoare”, este la fel de necesară (Ioan 6, 27) „căci nu numai cu piine va trăi omul, ci și cu cuvântul lui Dumnezeu” (Matei 4, 4).

Odată, când Iisus și-a exprimat îndoiala cu privire la fidelitatea Apostolilor Săi și teama de a nu fi părăsit de ei, în numele tuturor, Petru a roștit memorabilele cuvinte: „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții” (Ioan 6, 68).

După ce întâi a oferit credincioșilor piinea duhovnicească, prin cuvântul Său, Iisus le-a dat-o apoi și pe cea trupească, arătând prin aceasta importanța amîndurora.

Cei care au urmat pe Iisus în pustie au flămînzit după cuvântul lui Dumnezeu. În urmă, vremea fiind „tîrzie”, a venit și foamea trupească. Mîntuitorul le-a potolit-o pe amîndouă cu generozitate și iubire.

Foamea este o cerință firească a vieții. Este un indiciu cert al sănătății. Cine nu simte „foame” înseamnă că este bolnav trupește sau sufletește, ori că boalește de amîndouă.

Dar foamea indică și certitudinea vieții. Unde nu e „foame”, nu există nici viață. Foamea spirituală presupune deci, o viață interioară, detașată de trup. Ea ne grăiește și despre o viață dincolo de moarte, deci despre viața veșnică, căci foamea pentru asemenea viață este mereu confirmată. Paserile migratorii n-ar avea instinctul călătoriei lor toamna și nici n-ar pleca de la noi dacă n-ar ști că există pentru ele un sud salvator. Celor ce vor să-L urmeze deci să aibe o viață în El, Iisus le face această poftire condiționată: „de însetează cineva, să vie la mine și să bea” (Ioan 7, 37).

Ceea ce se desprinde din aceste spuse este că, foamea și setea duhovnicească sînt tot atîtea premize ale mîntuirii, inclusiv al vieții veșnice.

La biserica San Marco din Veneția și în piața cu același nume, la dangătul clopotelor bisericii, sute de porumbei se adună și coboară neînfricați printre trecători. Atunci li se dau grăunțele pentru hrană. Numai auzul clopotelor stîrnește filfăitul precipitat al atîtor sute de perechi de aripi! La auzul clopotelor bisericilor credincioși „flămînzi” își întind și ei aripile sufletului lor pentru zborul duhovnicesc.

Spuneam la început că întreaga existență se axează în jurul problemei promovării vieții în condițiuni cît mai bune, respectiv a conservării ei. Hrana, adică „piinea cea de toate zilele”

— de orice natură ar fi ea — se cere asigurată pentru fiecare ins. Ea trebuie să ajungă tuturor și pe cit este posibil deopotrivă. Și aceasta în numele vieții care se vrea trăită și nu mulțată.

Intr-o societate bazată pe dreptate socială și echitate, în care fiecare ins își aduce aportul său neprețuit, amăsurat capacității sale, pentru susținerea și promovarea vieții, nu trebuie să fie nici îmbuibăți și nici „Lazări” care să cerșească fărâmiturile de la masa lor; nu trebuie ca la unii să crape hambarele de îndesate ce sînt și alții să se milogească la poarta lor.

Creștinismul, care propovăduiește bunătatea Părintelui îndurătorilor, al Aceluia care împarte tuturor pâinea Sa, nu poate accepta o situație nedreaptă de a li se fura unora, prin vicleșug, pâinea de la masa lor. Acest lucru este cu totul potrivnic spiritului evanghelic de iubire și frățietate. Căci astfel ne grăiesc scripturile: „Împarte pâinea ta cu cel flămînd” (Isaia 58, 7). Hristos a săturat în pustie pe toți, fără nici o deosebire. De la masa iubirii mesianice nimeni nu se scoală flămînd și nimeni nu trece pe lîngă ea fără să fie băgat în seamă. Așa după cum Dumnezeu „face să răsără soarele peste răi și buni, și trimite ploaie peste drepți și peste nedrepți” (Matei 5, 45), tot astfel prin bunavoirea noastră, pentru fiecare din frații noștri trebuie să se găsească cite o felie de pâine la masa vieții. Ea trebuie considerată ca o mărturie de iubire și îndurare pentru toți pe care nimeni din ei n-are voie s-o sustragă pentru folosul său propriu exclusiv.

Și astfel nimeni nu va fi nevoit să-și sature foamea cu fărâmituri, ci ele se vor strînge în coșuri ...!

Pr. Al. Siniteanu

CONDAMNAREA NEDREPTĂȚII

În fiecare an la 29 august Sfînta noastră Biserică evocă împrejurările tragice în care Sf. Ioan Botezătorul și-a încheiat viața prin tăierea capului. Sfîrșitul lui mucenicesc este legat de domnia tetrarhului Irod Antipa, domnitor iubitor de lux, huzur și viață de „îmbuibare și beătură” (Luca 21, 34). La curtea lui se aranjau nenumărate ocazii de petreceri, la care familia și invitații se complăceau în miasma „ospețelor fără măsură și a petrecerilor cu vin mult” (I Petru 4, 3). La un astfel de ospăț împărătesc și-a găsit sfîrșitul profetul pocăinței, Sf. Ioan Botezătorul. Moare ca propovăduitor al virtuții și moralității, ca erou al adevărului și al dreptății, care nu putea trece cu vederea viața împăratului dusă în „desfrînări și destrăbălări” (Romani 13, 13).

Irod Antipa, la timpul său, s-a căsătorit cu una din fiicele regelui Aretas al Arabiei. Urmind exemplul tatălui care a avut mai multe soții, Antipa își alungă soția legitimă și găsi prilej de a trăi în nelegiuire cu Irodiada, soția fratelui său Filip. Aceasta fiind o fire ușuratică a acceptat să devină soția lui.

Insoțirea nelegiuită a împăratului era un păcat în fața lui Dumnezeu și o rușine în fața oamenilor. Legea mozaică oprea căsătoriile nelegiuite și anunța pedepse pentru acest fel de păcate. Dumnezeu a poruncit: „Goliciunea femeii fratelui tău să n-o descoperi” (Lev. 18, 16) și: „De va lua cineva pe femeia fratelui său, uriciune este” (Lev. 20, 21). De aceea Dumnezeu poruncește: „Să nu vă întinați cu nimic din acestea” (Lev. 18, 24).

Irod nu a ținut cont de astfel de reguli de conduită morală, nu i-a fost frică de Dumnezeu și nici rușine de supușii săi. A adus la curtea sa pe Irodiada și pe fiica ei Salomea, alungând fără nici o remușcare de conștiință pe soția-i legitimă.

Nelegiuirea lui Irod a devenit cunoscută tuturor. Nimeni nu cuteza însă să i-o vădească în public. Împărații nu admiteau ca supușii lor să le descopere faptele murdare și nici să se amestece în viața lor de familie mai întotdeauna întinată de păcate strigătoare la cer. Și cine îndrăznea să facă acest lucru, îl făcea cu riscul de a-și pierde viața.

Dacă toți tăceau, Sf. Ioan s-a revoltat. Răul constatat îl întristează și-l indignează. Rechizitorul său era aspru, lipsit de concilierii și compromisuri. De pe buzele sale țșneau rafale necrutătoare de mustrări care nu puteau ocoli fapta incestuoasă a lui Irod. Un asemenea stil de viață împărătească nu putea scăpa din obiectivul Sfântului. Fără teama morții și fără să-și plece capul în fața fărădelegii lui Irod, cu dîrzenie de erou sfîntul i-a spus: „Nu-ți este îngăduit să ții pe soția fratelui tău” (Marcu 6, 18).

Mustrarea Profetului nu putea fi pe placul familiei regale. Irod îl ura, dar într-o măsură oarecare și ținea la el. Ura Irodiadei depășea însă ori ce margini. Minia ei nu putea fi îndestulată decît prin vărsare de sînge. Profetul trebuia să moară. El era singura cauză care prejudicia situația ei regală. De aceea ca să rămîină în casa lui Irod ea trebuia să scape de Profet și de critica lui usturătoare.

Cedînd stăruințelor Irodiadei, Irod a găsit necesară — la început — trimiterea lui în închisoarea din cetatea Maherus. Intemnițarea n-a liniștit însă patima și nici n-a îndestulat răzbunarea Irodiadei. Ea dorea cu ori ce preț uciderea Sfîntului și pîndea clipă de clipă prilejul pentru deznodămîntul tragic al dușmanului ei înverșunat.

Cu toată influența ei asupra împăratului, mult timp n-a reușit să-l determine a săvârși crima pe care o dorea. Irod se temea de revolta poporului. Afară de aceasta, dreptatea și sfințenia lui Ioan îi impunea cu tărie conștiinței sale de a nu-l pierde pe acest îndreptățit critic al său.

Nimic însă nu a obosit spiritul răzbunător al femeii ofensate. Prin încăpăținare și vicleșug învinge toate piedicile. Ocazia căutată pentru reușita planurilor sale criminale a sosit cu prilejul ospățului dat de Irod în cinstea aniversării zilei sale de naștere.

În timp ce în sălile pline de lumină și strălucire ale palatului din cetatea Maherus „bețiile și chefurile“ (Gal. 5, 21) erau în plină desfășurare, în bezna și umezeala închisorii Sf. Ioan petrecea viața deja de un an. Dar acum a sosit momentul să moară după dorința Irodiadei. Moare în ceasul desfrîului în urma unui dans fără rușine și a unei făgăduieli nechibzuite făcute dansatoarei Salomeia, căreia — sub impresia momentului — Irod i-a promis cu jurământ că-i va da ori ce va cere (Mt. 14, 7) chiar și jumătate din împărăția lui (Marcu 6, 22). La îndemnul mamei sale pătimase, dansatoarea a cerut pe tipsie capul Sf. Ioan, care pentru Irodiada era mai de preț decât făgăduințele teritoriale ale împăratului.

Pentru jurământul făcut și pentru a nu se compromite în fața invitaților săi, Irod porunci să se taie capul Profetului. Adus pe tipsie el îl dete fetei, iar fata mamei sale. După o tradiție culeasă de Fer. Ieronim, Irodiada cea răzbunătoare primind din mâinile fiicei sale capul încă sîngerînd al victimei, ar fi străpuns cu ace limba care îi vădise nelegiuirea. Corpul Sfințului a poruncit să fie aruncat în șanțurile cetății spre a fi mincat de ciini și de vulturi, iar capul l-ar fi îngropat într-un loc necunoscut. După a treia aflare, el a fost dus și așezat la loc de cinste, în Constantinopol, iar o parte din el cruciații l-au dus în Franța într-o biserică din orașul Amiens, unde se păstrează și astăzi.

Răzbunarea Irodiadei a reușit. Profetul moare în vîrstă de 32 de ani. Viața de sfințenie, de luptă pentru legea lui Dumnezeu și de atitudini hotărîte ale Profetului s-a sfîrșit prin moarte silnică. Moare mucenicește, pecetluind cu sîngele său idealul căruia i-a slujit toată viața.

Pricinuitorii morții Sf. Ioan și-au primit pedepsele meritate încă în viață. Irod și Irodiada, pierzîndu-și demnitatea (Lev. 26, 9) și toate bunurile împărătești (Iov 20, 15), au murit exilați în suferințe, dispreț și rușine (Deut. 11, 28), iar Salomea căzînd într-un riu înghețat, un sloi i-a retezat capul, adevărîndu-se cuvintele Scripturii: „Sfîrșitul fără de vreme așteaptă pe cel rău“ (Prov. 24, 20).

Dreptatea dumnezeiască nu le putea hotări altă soartă. În sfîrșitul lor trebuie să vedem înspăimîntătoarea sentință de condamnare dată de justiția dumnezeiască împotriva celor ce au fost împotriva adevărului, dreptății și a imoralității.

Sf. Ioan Botezătorul a fost un bărbat providențial, investit cu putere de la Dumnezeu. A fost mare prin nașterea sa, prin viața și prin misiunea sa dumnezeiască. Menirea lui a fost sublimă și mult înălțată deasupra mentalității timpului său.

Sfeșnic cu lucire de aur, trîmbiță a adevărului, a dreptății și virtuții, Sf. Ioan s-a declarat ca cel mai înverșunat critic al îmbuibării și al imoralității. În predica lui cerea cu stăruință împlinirea virtuților și condamna păcatul oriunde l-a identificat. Critica lui tăioasă s-a urcat pînă în virful piramidei sociale stigmatizînd viața de desfrîu de la curtea împăratului.

Prin toată atitudinea lui s-a afirmat ca un caracter integru și tenace. Față de nelegiuirea împăratului s-a dovedit dinamic în acțiune și constant în atitudine. Cuvîntul lui era plin de putere și afirmațiile sale pline de tărie. Zadarnic a încercat Irod să-i înăbușe glasul de tunet. El va continua să răsune peste veacuri.

Vremurile lui Irod cel „sătul” (Luca 6, 21) și „îmbuibat” (I Cor. 4, 8), ca și ale celor ce au trăit după stilul lui de viață în îndestulări și fărădelegi izbitoare, au fost înlăturate de noua orientare a societății omenești. Astăzi „toate cele vechi au trecut și toate noi s-au făcut” (II Cor. 5, 17). A trecut timpul cînd împărații, s-au desfătat și s-au desmierdat, cînd au osîndit și au omorît pe cel drept” (Iacob 5, 1—7). La praznicul fericirii din zilele noastre participă din plin ori ce ins, care așează la baza vieții sale munca cinstită ca singurul și adevăratul criteriu de fericire individuală și colectivă.

Pr. Ieremia B. Ghita

PRĒA SFÎNTĂ NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU, MILUIESTE-NE...

Praznicul Nașterii Maicii Domnului

Toate sărbătorile anului bisericesc creștin sînt prilejuri de aleasă desfătare și primenire a vieții noastre duhovnicești, dar mai ales sărbătorile rînduite de sfînta noastră Biserică pentru cinstirea Domnului nostru Iisus Hristos și a Sfintei Fecioare Maria constituie adevărate popasuri duhovnicești, unde sufletul nostru respiră aerul regiunilor cerești. Și iată că tocmai într-o astfel de sărbătoare ne aflăm noi astăzi: aceea a Nașterii Sfin-

tei Fecioare Maria, una dintre cele patru sărbători rinduite de sfînta noastră Biserică pentru cinstirea aceleia care s-a învrednicit să fie Maică Domnului nostru Iisus Hristos.

Și cum am putea să ne împlinim noi astăzi mai bine datoria noastră de cinstire a Maicii Prea Curate și Pururea Fecioare Maria, decît arătînd meritele ei vrednice de pilduire pentru jertfele pe care le-a făcut ea pentru Fiul ei mult iubit și pentru noi toți și recunoștința pe care i-a arătat-o sfînta noastră Biserică de-a lungul veacurilor pînă astăzi?

Dacă ne mărginim numai la puținele cuvinte despre Maica Domnului pe care le întîlnim în Sfînta Evanghelie și lăsăm de-o parte amănuntele pline de farmec pe care le-am primit din Sfînta Tradiție, încă putem spune că figura Sfintei Fecioare Maria apare în toată frumusețea morală, în toată curăția, smerenia, blîndețea și gingășia pe care numai Sfînta Maică a Domnului nostru Iisus Hristos le putea avea.

Iată, de pildă, momentul în care Prea Curata Fecioară din umilul orășel Nazaret primește de la înger vestea cea bună că a aflat har la Dumnezeu și că Duhul Sfînt se va coborî peste ea pentru a fi Maică al Fiului Celui Prea Înalt. Cu cît adevăr zugrăvește Sfîntul Evanghelist Luca această scenă, cît de firească este nedumerirea Sfintei Fecioare la auzul cuvintelor îngerului și cît de cuvințios, cît de blind și supus este răspunsul ei: „Iată roaba Domnului sînt. Fie mie după cuvîntul tău!” (Luca 1, 26—38).

Vine apoi momentul, impregnant și acesta, cînd Sfînta Fecioară, mergînd la verișoara sa Elisabeta, mama Sfîntului Ioan Botezătorul, este cuprinsă de duhul profeției și intonează unul dintre cele mai frumoase imne pe care le putem citi în cuprinsul Sfintei Evanghelii: „Mărește sufletul meu pe Domnul și duhul meu s-a bucurat de Dumnezeu, Mintuitorul meu, că a căutat spre smerenia roabei sale că iată, de acum mă vor ferici toate neamurile, că mi-a făcut mie mărire cel Puternic și sfînt este numele Lui și mila Lui în neam și în neam spre cei ce se tem de El. Arătat-a tăria brațului Său, risipit-a pe cei mîndri în cugetul inimii lor, coborît-a pe cei puternici de pe tronuri și a înălțat pe cei smeriți, pe cei flămînzi i-a umplut de bunătați și pe cei bogați i-a scos afară deșerti...” (Luca I, 47—53).

În acest imn de o mare frumusețe poetică, în această profeție a Sfintei Fecioare Maria este rezumată întreaga istorie a creștinismului în ce are el mai înalt și mai esențial. Așa întrevădea Sfînta Fecioară urmarea minunii negrăite ce se săvîrșea cu ea, ca o schimbare profundă a stărilor nedrepte ce existau atunci, ca o umilire a celor mîndri, ca o răsturnare a celor de

pe tronuri înalte și ridicare a celor smeriți, ca o „scoatere afară” a celor bogați și egoiști și ca pe o vreme de îndestulare a celor veșnic flămânzi și obijduiți. Nici nu se putea exprima altfel, mai pe scurt și mai frumos, înalta viziune creștină a unei societăți întemeiată pe dreptate și iubire. Și aceste cuvinte au fost rostite de însăși Maica Domnului, pe care Biserica noastră o socotește în cântările ei ca „înălțime, la care cu anevoie ajung cugetele omenești și adâncime, care nu se poate lesne vedea nici de ochii îngerilor”.

Nu mai puțin luminoasă apare figura Maicii Domnului în momentul când, la 40 de zile după nașterea Domnului, merge cu toată umilința la templu ca să împlinească fără știrbire rânduiala legii, punând înaintea Domnului pe Pruncul său, deși era anunțată că acesta „va fi mare și Fiul Celui Prea Înalt se va chema” (Luca 1, 32). Era în acest gest al Sfintei Fecioare o înaltă pildă și un puternic îndemn pentru împlinirea după cuviință a sfintelor orînduiri ale Bisericii.

Dar iat-o, curînd după aceea, pe Sfînta Fecioară Maria, pribegind cu Pruncul în brațe pe drumurile nisipoase ale Egiptului, pentru a pune la adăpost pe Sfîntul său Odor de minia oarbă a lui Irod (Matei 2, 13—23). Greutățile acestei călătorii au impresionat adînc sufletele creștinilor, care au căutat să zugrăvească, pe pînză sau în colinde pline de pioasă fantezie, peripețiile fugii în Egipt și jertfele cu care Sfînta Maică a Domnului a dus la bun sfîrșit această anevoioasă călătorie.

Nu mai puțină grijă de mamă iubitoare a arătat Sfînta Fecioară Maria, ceva mai tîrziu, cînd Iisus, la vîrsta de 12 ani, mersese la Ierusalim, împreună cu mama Sa și cu bătrînul Iosif, ca să facă obișnuitul pelerinaj anual. Sfînta Fecioară, ea cea dintîi, observă că Fiul său lipsește din grupul de pelerini și se înapoiază la Ierusalim, cale de o zi, ca să-L caute cu îngrijorare. Ea știa că se cade ca Fiul său să fie în casa Domnului, dar grija ei de mamă nu putea, totuși, să fie mai mică.

Sfînta Fecioară n-a rămas de-o parte nici în timpul activității publice a Mîntuitorului, ci L-a urmat peste tot cu grija sa de mamă și cu dragostea ei, pînă la Calvar. Chiar la începutul activității publice a Mîntuitorului, la nunta de la Cana, din Galileia, o vedem mîhnită cu gazdele, nuntașii, probabil oameni săraci că au rămas fără vin la masă tocmai în toiul petrecerii. Ea roagă pe Fiul ei să-i ajute pe acești oameni, cu puterea pe care, în adîncul sufletului ei, i-o știa, deși nu venise încă momentul ca El să-și arate puterea dumnezeiască. Totuși Fiul o ascultă, așa cum, probabil, o asculta în toate împrejurările. Și cum n-ar vedea întreaga creștinătate în acest gest al Sfintei Fecioare, în această rugămintă a ei către Fiul său, rolul ei de mijlocitoare a tuturor nefericiților vieții pe lingă Fiul ei și Dum-

nezeul nostru; rol pe care sfința noastră Biserică i l-a recunoscut totdeauna, socotind-o în cântările liturgice ca „punte care trece la cer pe cei de pe pământ” și „corabia celor ce vor să se mîntuiască”!

Iar cînd cuvintele și faptele Mîntuitorului începuseră să îndirjească pe strîmții interpreți ai textelor sacre, pe formalistii lipsiți de iubire față de aproapele, cînd însăși viața pămîntească a Mîntuitorului începuse să fie amenințată, Sfînta Fecioară Maria este iarăși de față, îngrijorată pentru Fiul său, cum ne arată Sfîntul Evanghelist Marcu (3, 31—35).

Și desigur că Sfînta Fecioară Maria a urmărit pas cu pas activitatea pămîntească a Domnului nostru Iisus Hristos, rămînînd totuși mereu în umbră, cu modestie și cu abnegație desăvîrșită. Ne putem închipui, de pildă, cu cîtă durere va fi asistat ea la crinurile la care a fost supus Fiul ei prea iubit! Cît de sfîșietoare va fi fost suferința ei cînd își vedea Fiul palmuit, biciuit, țintuit pe cruce și expus, între doi tîlhari, batjocurii unei mulțimi înnebunite de minie! „Și sta lîngă crucea lui Iisus mama Lui”, spune Sfîntul Evanghelist Ioan (19, 25). Prin inima Sfînteii Fecioare a trecut atunci sabia despre care grăise dreptul Simeon, profetizînd, cînd Iisus a fost dus la templu de mama Sa.

Dar cine poate prinde, în cîteva cuvinte, chipul Prea Sfînteii Fecioare Maria și cine poate zugrăvi întreaga dramă sufletească pe care a trăit-o ea, fără murmur, fără un gest de opunere. Sfinții scriitori ai Noului Testament ne dau prea puține amănunte despre Sfînta Fecioară Maria, probabil pentru că așa era dorința ei, să treacă întru totul în umbra Fiului său. Aflăm totuși că, după consumarea marei drame de pe Golgota, Sfînta Fecioară Maria a rămas în mijlocul Sfinților Apostoli, îndrumîndu-i, încurajîndu-i și primind, desigur, încă de pe atunci, cinstirea primilor creștini; cinstire care, după adormirea ei, avea să crească neconținut în Biserica creștină.

Și astfel, Sfinții Părinți și scriitorii bisericești din primele trei veacuri, Sfîntul Ignățiu, Sfîntul Iustin Martirul, Sfîntul Irineu, Tertulian, Origen, ne-au lăsat texte clare în care se arată cinstirea deosebită de care Sfînta Fecioară se bucura în sinul comunităților creștine încă din cele mai vechi timpuri. Iar cu prilejul sinoadelor a toată creștinătatea s-a lămurit, împotriva unor rătăcirii de la dreapta credință, că Sfînta Fecioară Maria este născătoare de Dumnezeu și că ea a fost și a rămas pururea fecioară. Biserica noastră învață că Maica Domnului a fost lipsită de orice păcat personal în timpul vieții sale pămîntești, iar acum împlinește în ceruri rolul de rugătoare și mijlocitoare pe lîngă Fiul său pentru alinarea suferințelor omenești. De ase-

menea Biserica noastră învață că, în ziua mării și înfricoșatei judecăți, Sfânta Fecioară Maria va stărui pentru mîntuirea unui cît mai mare număr de păcătoși.

Și trebuie să adăugăm că cinstirea deosebită a Maicii Domnului, exprimată în cuvintele Sfinților Părinți și în învățătura Bisericii, a luat în cultul creștin forma unei foarte bogate imnologii, adică forma unor numeroase axioane, tropare, condace, acatiste și alte cîntări speciale, toate pătrunse de adîncă evlavie și într-o aleasă formă poetică. Să ne gîndim, de pildă, la cuvintele înaripate cu care Sfîntul Vasile cel Mare, în liturghia sa, o preamărește pe Sfînta Fecioară Maria: „De tine se bucură, ceea ce ești plină de dar, toată făptura, soborul îngeresc și neamul omenesc...” N-au precupețit evlavioșii imnologi nici o figură poetică, asemuind-o pe Sfînta Fecioară Maria cu un „trandafir în spini”, cu o „floare prea mirositoare în văi”, cu un „crin curat”, ca un „rug nêars”, cu o „rază a luminii neapuse”, cu o „vistierie nesecată”, cu o „diademă scumpă”, cu un „stîlp de foc” și altele. Pentru ei, Sfînta Fecioară Maria este „bucuria îngerilor”, „lauda apostolilor”, „tăria martirilor”, „scară cerească”, „temeiul credinței”, „ușa raiului”, „izbăvirea lacrimilor Evei”, „povățuitoarea înțelepciunii”, „stîlpul Bisericii cel neclintit”.

Și nu numai în cultul Bisericii s-au înălțat imne de preamărire a Sfintei Fecioare Maria, ci și în poezia populară a minunatelor colinde, care nu sînt, de fapt, decît cîntările de la strănă, dezvoltate, îmbogățite cu amănunte ieșite din fantezia pioasă a credincioșilor și redată în veșmîntul atît de înflorit al poeziei populare. Într-un astfel de colind se spune că Sfînta Fecioară Maria este „îmbrăcată-n soare” și îi e „luna la picioare”; într-altul i se spune că este „lumină sfîntă”, „cinste îngerească și slavă apostolească”, „la toți sfinții cunună”, „izvor de viață” etc.

Dar nici poezia zisă cultă, poezia unora dintre marii creatori literari nu este străină de cinstirea Sfintei Fecioare Maria, iar artiști de mare vază au consacrat Maicii Domnului opere de artă nemuritoare.

Totuși, cele mai calde cuvinte de cinstire, cele mai fierbînti rugăciuni vor fi fost adresate Maicii Domnului de nenumărații credincioși de rînd, suflete zbuciumate cel mai adesea, care își vor fi găsit alinarea cu ajutorul ocrotitoarei tuturor celor ce suferă, Sfînta Fecioară Maria.

Este firesc însă ca, din purtarea deosebit de aleasă a Sfintei Fecioare Maria și din supracinstirea pe care i-o acordă sfînta noastră Biserică să scoatem unele învățăminte pentru viața noastră de toate zilele.

În primul rînd, femeia creștină, mama, ea care este aducătoare de viață și chează la trăirea creștinească a acestei vieți, trebuie să vadă în Sfînta Fecioară Maria modelul de mamă iubitoare, jertfelnică, blindă, modestă. Femeia creștină nu trebuie să uite că prin vrednicia deosebită a Maicii Domnului, care a dat viață trupeză Mintuitorului lumii, ea a fost ridicată la un înalt grad de demnitate.

Și nu numai credincioasele, ci și tot creștinul trebuie să vadă în Sfînta Fecioară Maria pe aceea care este într-adevăr „mai cinstită decît heruvimii și mai mărită fără de asemănare decît serafimii” și să-și îndrepte spre ea cu toată încrederea rugăciunile sale stăruitoare.

Dar mai ales astăzi, în ziua cînd sărbătorim Nașterea Maicii Domnului, rugăciunile noastre, ale tuturor creștinilor, trebuie să se îndrepte cu deosebită stăruință către Sfînta Fecioară Maria, aducîndu-i mulțumire pentru toate binefacerile revărsate de ea asupra noastră.

Diacon prof. Emilian Vasilescu

SE POATE SĂVÎRȘI PARASTASUL LA SF. LITURGHIE DUPĂ RUGĂCIUNEA AMVONULUI?

de: Preot prof. ENE BRANIȘTE

În cărțile noastre de slujbă (Evhologhiu sau Molitfelnic, Panihidă și Liturghier), în afară de slujba obișnuită a parastasului complet care se săvârșește după sfânta liturghie la termenele îndătinat pentru pomenirea morților (ziua a treia, a noua și a patruzecă după moarte, etc.), slujbă numită și panihidă mare, se află și o altă rânduială, mai scurtă, pentru pomenirea morților, numită litie mică pentru morți¹⁾, parastas mic, trisaghion²⁾, sau panihidă mică³⁾. Iar întrucât la această slujbă se aduce, de către cei ce fac pomenirea mortului, o colivă mică sau un colac (de obicei rotund sau în formă de cruce), numit în unele părți ale Bisericii noastre și căpețel⁴⁾, slujba însăși se mai numește uneori și colivă⁵⁾ sau căpețel⁶⁾.

Ea constă în următoarele:

Preotul (cu epitrahil), lângă masa cu coliva (sau căpețelul): „Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru...” și cădește masa împrejur (ca și la parastas);

Cîntărețul: Rugăciunile începătoare („Sfinte Dumnezeule...” și celelalte), iar după Tatăl nostru și ecfonisul preotului se cîntă cele patru tropare scurte ale morților („Cu duhurile dreptilor celor ce s-au săvîrșit...” și celelalte);

Preotul: Ectenia morților („Miluiește-ne pre noi, Dumnezeule...”), apoi rugăciunea „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...” și otpustul obișnuit al slujbelor funebre („Cel ce a înviat din morți...”).

Apoi preotul: „Și întru fericită adormire...” și se cîntă

1) Vezi, de ex., *Tipicul* (mare sau mănăstiresc), Iași 1816, fața 22; *Molitfelnic*, Buc. 1937, p. 312 și *Panihida*, Buc. 1948, p. 113.

2) Vezi, de exemplu, *Explicațiuni la practica liturgică* (Manual de Tipic șapirografiat) de Arhim. Fotie Balamace, Buc. 1924, p. 454.

3) Vezi de ex.: V. Mitrofanovici și colaboratorii, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, ed. 1929, p. 905 și Prot. dr. P. Procopoviciu, *Ritualistica sau manual de Ritual al Bisericii Ortodoxe Române*, Oradea, 1936, p. 99, nota 1.

4) Diminutiv de la *cap* sau *capăt* (din lat. *capitellum*).

5) Vezi de ex., *Liturghier*, Buc. 1956, p. 348: „Rînduiala parastasului, adică a colivei ce se face întru pomenirea celor adormiți”.

6) Vezi *op.* și *loc cit.* la nota 2.

întreita „Veșnică pomenire“, în timp ce preotul și cei de față ridică și leagănă coliva (căpețelul), peste care preotul toarnă apoi puțin vin, cruciș, încheind cu „Pentru rugăciunile...“.

Precum se vede, litia aceasta, mică pentru morți este identică cu panahida, care se face de obicei la casa mortului îndată după deces (sau înainte de înmormântare) și pe care o aflăm de regulă, așezată în Molitfelnice în fruntea slujbei înmormântării⁷⁾, cu deosebire că, la aceasta din urmă, se pot adăuga evangheliile morților (stilpii care se citesc în unele părți la căpățul mortului)⁸⁾.

Litia mică pentru morți se face, de regulă, în afara termenelor îndătinat pentru pomenirea individuală sau generală a morților, cînd se oficiază parastasul propriu-zis (parastasul mare sau complet). La mănăstiri și catedrale ea se face pentru pomenirea generală și permanentă a morților, în toate zilele de rînd de peste an, în pridvorul (pronaosul) bisericii, fie seara după apolisul vecerniei, fie dimineața, după apolisul utreniei (ceasului I); nu se face în zilele de sărbătoare (duminici, sărbătorile sfinților și praznice)⁹⁾.

În bisericile parohiale ea poate înlocui însă și parastasul de la termenele obișnuite pentru morți, în cazul cînd acesta nu se poate săvârși complet, din lipsă de vreme sau de mijloace. În aceste biserici ea se oficiază de obicei după sfînta liturghie¹⁰⁾, dar poate fi intercalată și înainte de sfîrșitul liturghiei și anume între rugăciunea amvonului și otpustul liturghiei, cu deosebire că, în acest caz, nu se mai dă binecuvîntarea de început și nu se mai face otpustul litiei, ci îndată după rugăciunea amvonului cîntărețul zice rugăciunile începătoare și celelalte, iar după rugăciunea „Dumnezeul duhurilor...“ preotul zice îndată: „Și întru fericită adormire...“. După „Veșnică pomenire“ se cîntă îndată „Fie numele Domnului binecuvîntat...“ și se face otpustul liturghiei.

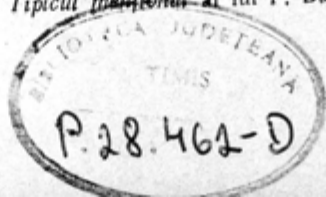
Felul acesta de a se oficia litia mică pentru morți îl găsim indicat chiar în Liturghier: „La liturghie, după rugăciunea amvonului, se zice: „Sfînte Dumnezeule, Prea Sfîntă Treime...“.

7) Vezi de ex., *Molitfelnic*, ed. cit., p. 187—189.

8) Vezi cap. „Evangheliile ce se citesc la stilpi“, în *Panihida*, ed. cit., p. 119 și urm.

9) Vezi *Tipicul mare*, fața 22; *Panihida*, ed. cit., p. 113 și *Liturghierul*, ed. cit., p. 349. În unele părți ale țării (ca de ex. Banat) se pare că litia mică pentru morți se face mai ales în postul Paștelui, atît seara, după vecernie, cît și dimineața după utrenie sau ceasul I (vezi *Manual de tipic al Bisericii Ortodoxe Române, cuprinzînd serviciile dumnezeiești din postul Sfințelor Paști*, întocmit de prof. C. Vladu, Caransebeș, 1933, p. 18—20 și 68—70).

10) Cum indică de ex. *Tipicul menționat* al lui F. Balamace, loc. cit.

etc.¹¹⁾. Aceeași indicație o aflăm și în multe din manualele particulare de tipic, dar mai ales în cele din nordul Moldovei¹²⁾ și din Ardeal¹³⁾. De altfel, această plasare a litiei mici după rugăciunea amvonului este justificată pe de o parte de credința ortodoxă că de roadele binefăcătoare ale jertfei liturgice beneficiază nu numai credincioșii vii ci și morții și că deci rugăciunile pentru morți trebuiesc legate cât mai intim de slujba sfântă a liturghiei, iar pe de alta de practica în deobște urmată în cultul ortodox, după care, atunci când două slujbe deosebite se oficiază una după alta, cea din urmă se încadrează înainte de otpustul celei dintii. Pe credința de mai sus se reazimă, de altfel, și introducerea pomenirii speciale a morților, prin părți din slujba parastasului (ectenă funebră, rugăciunea „Dumnezeul duhurilor...”, ș. a.), spre sfârșitul liturghiei catehumenilor, adică între ecfonisul ecteniei întreprinse și ectenia pentru cei chemați, cum se obișnuiește în Biserica românească și cea rusească (la greci nu se practică); și trebuie să recunoaștem că mai logic este plasată pomenirea morților, prin slujba litiei mici, între rugăciunea amvonului și otpustul liturghiei, decât la sfârșitul liturghiei catehumenilor, unde se introduce o parte din parastas (slujbă funebră) în mijlocul liturghiei, care este o slujbă de bucurie duhovnicească.

Intercalarea pomenirii morților prin litia mică între rugăciunea amvonului și otpustul liturghiei s-a făcut, probabil și prin analogia cu alte ierurgii, care se plasează de obicei tot în această parte finală a liturghiei, ca de exemplu rugăciunile speciale pentru binecuvîntarea colivelor onomastice (aduse de cei vii în cinstea sfinților prăznuiți) sau a diferitelor prinoase („jertfe”), tedeumul, complet sau prescurtat (doxologia de mulțumire) și aghiazma mare (slujba sfințirii celei mari a apei de la Bobotează).

11) Vezi de ex., ed. 1956, p. 348, la cap. *Rînduiala parastasului adică a colivei ce se face întru pomenirea celor adormiți* (capitolul acesta, care exista și în edițiile mai vechi ale Liturghierului românesc, fusese suprimat numai din ed. 1937, dar edițiile ultime — 1950 și 1956 — l-au reintrodus în cuprinsul lor).

12) Vezi de ex., M. Dracinski, *Ritualul Bisericei Ortodoxe Catolice* (manual șapirografiat), 1888, p. 166; Pr. Gavril Teleaga, *Tipiconul cu note ritualistice* (manual șapirografiat), 1901, p. 412; prot. dr. P. Procopoviciu, *op. cit.*, p. 99, nota 1.

13) Vezi, de ex., dr. V. Bojor și Șt. Roșianu, *Tipic bisericesc*, ed. II-a, Blaj 1931, p. 142 (cu trimitere la Liturghierul din Blaj 1931, p. 206).

SĂRBĂTOAREA VIETII NOI

Poporul român sărbătorește în acest an la 23 august aniversarea a 22 ani de la înfăptuirea mărețului act istoric care a dat posibilitatea țării noastre de a se smulge pentru totdeauna din lanțurile robiei, care îl legau de o soartă ce nu era a lui și de a-și dobîndi, pentru prima oară în istorie, o adevărată independență și suveranitate națională. Toți sîntem conștienți că actul patriotic al insurecției armate de la 23 august 1944 a închis atunci un capitol întunecos din istoria țării noastre și a deschis un altul, a marelui proces istoric, drumul glorios al poporului nostru către progres, către lumină, către fericire.

Sărbătorirea acestei aniversări prilejuiește sublinierea unor adevăruri înscrise cu litere nepieritoare în conștiința noastră a tuturor și impune îndatorirea de reînnoire a prinosului de cin-stire și de recunoștință față de cei care au călăuzit poporul român spre obținerea realizărilor care îndreptățesc bucuria unanimă de acum.

Intr-adevăr, mărețul act de la 23 august 1944, înfăptuit de poporul român sub conducerea celor mai înflăcărați patrioți a însemnat o piatră de hotar în istoria țării noastre. Scoțind poporul dintr-un război în care a fost tirat fără voia lui, i-a dat posibilitatea să se alăture aceluia care luptau împotriva Germaniei hitleriste, pentru libertatea lumii întregi. Alături de oștile sovietice, armata română a participat activ la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei luptînd cu un eroism fără precedent pînă la victoria definitivă. Mormintele numeroase ale ostașilor noștri presărate pe pămîntul Patriei și cel al țărilor vecine sînt o mărturie elocventă a contribuției poporului român la marea cauză a libertății popoarelor, reprezintă dovada de necontestat că în-săși propria-i libertate n-a primit-o în dar ci și-a cucerit-o cu sîngele și viața fiilor săi.

Mergînd pe calea deschisă de 23 August 1944, poporul nostru harnic, muncitor și înțelept a pornit cu vrieri înaripate, spre a-și croi o viață liberă și fericită după care a năzuit de-a lungul atîtor veacuri; a cucerit puterea politică, a înfățurat monarhia străină de interesele și aspirațiile poporului, a instaurat forma de stat republicană, a devenit singur stăpîn pe bogățiile țării și pe propria soartă.

România de astăzi se deosebește radical de România din trecut, s-au produs mărețe transformări, minunate înfăptuiri, pe care poporul le-a dobândit prin munca și priceperea sa. Suflul înnoitor al acestor 22 de ani a trecut peste tot: în fabrici și uzine, în școli și instituții de cultură, în comerț și literatură, în țară și în manifestările noastre peste hotare. Ori încotro îți îndrepti privirea peste întinsul Patriei renăscute la viață nouă, încerci un profund simțămînt patriotic în fața tabloului însuflețitor al României socialiste care se manifestă ca o țară în continuu progres, cu o economie complexă și o cultură înfloritoare, puse în slujba creșterii bunăstării poporului.

Numeroase fabrici și uzine, marile centrale electrice-cetăți ale luminii, schelele petroliere, grandioasele șantiere de construcții, răspindite pe întreg cuprinsul patriei, oglindesc creșterea fără precedent a industriei noastre naționale și a puterii economice a României socialiste. Mecanizarea tot mai intensă a agriculturii ce a dus la sporirea neîncetată a recoltelor, electrificarea satelor, sînt realități care vorbesc de la sine despre viața nouă, prosperă, pe care o duce țărănimea muncitoare. Dezvoltarea fără egal a învățămîntului prin construirea numeroaselor școli, internate, etc., prin acordarea gratuită de manuale școlare și burse, a situat țara noastră pe o treaptă pe care multe țări dezvoltate și cu vechi tradiții culturale n-au reușit să urce.

Printre înfăptuirile de seamă ale regimului democrat popular din țara noastră se numără și electrificarea, realizare cu ample și binefăcătoare consecințe economice și sociale culturale. A fost realizat sistemul energetic național, creîndu-se condiții pentru folosirea rațională a puterii instalate.

Procesul de industrializare socialistă a țării se desfășoară într-un ritm înalt și susținut. Au fost construite și au început să producă, în toate ramurile industriei, sute de întreprinderi și secții noi, înzestrate cu utilaj perfecționat, în domeniul energiei, în metalurgie și construcții de mașini, în chimie, în industria materialelor de construcții, în industria lemnului, în industria ușoară și alimentară, în industria constructoare de mașini.

Importante realizări s-au înregistrat și în celelalte ramuri ale economiei. În agricultură, cooperativizarea a creat condiții pentru avîntul continuu al acestei de seamă ramuri a economiei, pentru sporirea producției agricole în toate regiunile țării, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale țărănimii. Rezultatele bune dobîndite se datoresc atenției deosebite ce s-a acordat pentru întărirea bazei tehnice materiale a agriculturii.

O grijă continuă s-a acordat ridicării nivelului cultural al poporului. În învățămîntul obligatoriu de cultură generală, mediu, profesional și tehnic au fost date în folosință zeci de mii săli de clasă. S-a încheiat generalizarea învățămîntului de 8 ani.

În învățământul mediu studiază în prezent de 12 ori mai mulți elevi decât în anul 1938. Școlile profesionale și tehnice califică nenumărate cadre de nădejde. Învățământul superior cuprinde un mare număr de studenți și dă fără întrerupere economiei și culturii specialiști entuziaști și bine pregătiți.

Față de toate aceste realizări a crescut nivelul de trai material și cultural al poporului. Salariul real al tuturor categoriilor de oameni ai muncii a crescut. Numărul salariaților a crescut și el, iar fondul de salarii s-a dublat. Pentru satisfacerea nevoilor social-culturale ale populației, numai în perioada 1960—1965 s-au cheltuit 108 miliarde lei, reprezentând anual aproximativ un sfert din bugetul țării.

Ridicarea continuă a nivelului de trai a populației țării o reflectă și ritmul construcțiilor de locuințe din fondurile Statului și fondurile proprii. În condițiile nou create de economia socialistă planificată, problema locuințelor este considerată la noi ca o problemă de Stat, iar sarcinile privind construcția de locuințe urbane au fost introduse ca prevederi în planurile de Stat anuale și de perspectivă.

Atenția și grija pentru sănătatea și viața tot mai bună a tuturor oamenilor muncii se vădese în acțiunea profund umană de construire și înzestrare cu inventarul necesar a numeroase spitaie, policlinici, case de naștere, sanatorii și case de odihnă. De la cabanele construite pe virfuri de munte și în locurile pitorești, până la șiragul minunatelor construcții de pe litoral, totul arată că ceea ce se gîndește și se înfăptuiește în țara noastră este pentru viața fericită a omului.

Grija pentru progresul Patriei și pentru bunăstarea fiilor ei este oglindită și în planurile de perspectivă.

Începînd cu anul 1966 România socialistă a pășit pe drumul unei noi etape în procesul de desăvîrșire a construcției socialiste în toate domeniile de activitate, economică, științifică și culturală, a înfăptuirii obiectivelor fixate de noul plan cincinal. Marile succese obținute în dezvoltarea economică și culturală a țării constituie o bază solidă de pornire spre viitor, o garanție în același timp, a îndeplinirii obiectivelor fixate de planul cincinal.

Ca principal obiectiv al politicii economice este fixat — industrializarea socialistă a țării. Cît de mult va crește potențialul nostru industrial rezultă din faptul că întreaga producție din 1938 se va realiza la sfîrșitul planului de cinci ani în numai 24 de zile.

O atenție deosebită se acordă dezvoltării agriculturii, sporirii producției vegetale și animale fixîndu-se un program amplu și complex de măsuri pentru dezvoltarea intensivă și multi-laterală a acestei ramuri a economiei. Se prevede că în perioada

1966—1970 producția agricolă globală să crească cu circa 20 la sută față de media anilor 1961—1965.

O preocupare de seamă este îmbunătățirea în continuare a condițiilor de locuit ale oamenilor muncii, prevăzându-se construirea din fondurile statului a circa 300.000 de apartamente.

Sporirea veniturilor salariaților și țărănimii, lărgirea bazei materiale și dezvoltarea activității social-culturale, îmbunătățirea condițiilor de locuit și a serviciilor edilitare, iată câteva obiective fixate în noul plan care vor asigura pentru toți oamenii muncii un nivel de viață și de civilizație mai ridicat.

Zidindu-și o țară nouă poporul român, însuflețit de conștiința solidarității umane, nu pregetă să-și aducă partea lui de contribuție la construirea unei lumi noi, a unei lumi a păcii, înțelegerii și colaborării frățesti pentru binele tuturor popoarelor. Acțiunile inițiate de guvernul Republicii Socialiste România în cadrul O.N.U. dovedesc o slujire consecventă a cauzei păcii mondiale.

Politica internațională a țării noastre are ca temelie tradițională, permanentă, principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc. România militează pentru promovarea consecventă a acestor principii pe arena internațională, considerând că ele sînt o condiție esențială în vederea dezvoltării colaborării între state, întăririi încrederii între popoare, respectării dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta.

Poporul român privește viitorul cu convingerea că prin lupta unită a popoarelor, prin acțiunea comună a tuturor forțelor păcii, va fi asigurat triumful cauzei păcii, corespunzător intereselor fundamentale ale întregii omeniri. Pentru victoria acestei cauze mărețe România socialistă depune toate eforturile și își aduce întreaga sa contribuție.

Insuflețirea cu care se desfășoară opera de construcție socialistă în țara noastră, înțelepciunea cu care ea este condusă, au dus la creșterea continuă a prestigiului Patriei noastre pe arena vieții internaționale contemporane. Lucrul acesta se vădește prin prețuirea de care se bucură peste hotare, specialiștii noștri și utilajele ce le producem și mai ales prin căldura cu care este apreciată statornica noastră politică externă de pace și coexistență pașnică între state și popoare.

Construindu-și o viață nouă România socialistă n-a neglijat valorile culturale și spirituale ale trecutului țării ci le-a preluat, conservat și îmbogățit, așezându-le la temelie înfăptuirilor epocale de astăzi. Respectul față de valorile trecutului se concretizează în acțiunile de întreținere și restaurare a monumentelor istorice, acțiuni fără precedent la noi înainte de 23

August 1944. Niciodată în istoria poporului nostru nu s-au acordat atitea fonduri pentru restaurarea monumentelor istorice ca în cei 22 de ani de istorie nouă, niciodată comorile de artă ale poporului nostru nu s-au bucurat de atenția de care se bucură astăzi. S-au efectuat — sau sînt în curs de efectuare — lucrări de restaurare la cetatea de scaun a Sucevei, la bisericile pictate din nordul Moldovei — Moldovița, Humor, Voroneț — la mănăstirea Neamț, la așezămintele brîncovenești de la mănăstirea Horezu ș. a.

Insemnate ajutoare materiale au fost acordate din partea conducerii de Stat și pentru întreținerea, restaurarea și consolidarea monumentelor istorice din cuprinsul Mitropoliei noastre, pentru repararea bisericii din Lipova care păstrează cea mai veche urmă de pictură bisericească din Banat, pentru renovarea mănăstirii Săraca, neprețuit monument de artă religioasă, pentru consolidarea bisericilor de lemn din Curtea, Margina, Ju-lița, Bătești, Seliște, Troaș, ș. a.

Sărbătoarea poporului întreg prilejuită de aniversarea a 22 de ani de la eliberarea României, este și a Bisericii noastre ortodoxe. Mergînd mereu alături de popor, slujitorii altarelor și credincioșii ortodocși români nutresc și ei aceleași năzuințe spre propășire, pace și fericire ca și poporul din care fac parte, hotărîți fiind de a aduce și în viitor partea lor de contribuție la desăvîrșirea nobilelor acțiuni întreprinse de poporul român și de conducătorii săi pentru desăvîrșirea vieții celei noi a Patriei dragi.

Privind calea străbătută, înfăptuirile obținute prin munca eroică a poporului român, încercăm cu toții o îndreptătită mîndrie patriotică, ne sporește și mai mult încrederea în forțele creatoare ale minunatului nostru popor.

România socialistă de azi, țară a celor harnici, țară liberă, suverană și independentă, este împlinirea visurilor celor mai luminați patrioți, este statul care asigură libertatea și dreptatea socială pentru toți fiii ei și înfăptuiește dreptul sfînt al poporului român de a fi singur stăpîn pe pămîntul său strămoșesc.

Diacon Ilie Maier

POMENIREA MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL

S-au împlinit în septembrie 1966 două veacuri și jumătate de la moartea silnică a marelui mitropolit Antim Ivireanul, cel care „a înscris unul din cele mai mari nume în istoria Bisericii și a neamului nostru”¹). Condamnat de domnul Țării Românești de atunci și caterisit de sinodul Patriarhiei constantinopolitane el n-a încetat niciodată să fie cinstit de toți aceia care au avut de profitat — și n-am fost numai noi românii — de pe urma activității sale prodigioase, a zelului său de adevărat apostol al lui Hristos și a muncii sale de neobosit slujitor al popoului.

Antim mitropolitul a apărut printre noi ca un „prea smerit întru monahi” meșter tipograf și a rămas toată viața mare aducător de lumină, de învățătură, de hrană pentru sufletul creștinesc. Meșteșugul tiparului a fost darul lui cel mai însemnat și cel mai folosit pentru noi. Tiparul nu era pentru el piinea sa ci piinea altora. El tipărea anume pentru a ajuta pe frații întru Hristos „cu cărți de suflet folositoare și mîntuitoare”. Antim nu s-a mulțumit să trimită scrisul său altora, ci încălzea și folosea pe cititori cu înțelepciunea, cu evlavie și cu dorirea sa de bine. Cărțile lui nu erau marfă ci daruri. Meșteșugul lui dovedește nu numai mare pricepere tehnică, ci și mare înțelepciune, înțelegere a prețului și a interesului duhovnicesc al celor tipărite, un simț al alegerii și al prezentării cuvîntului scris, al necesităților sufletești ale vremii. Tipograful se transformă în părinte, învățător și sfetnic al tuturor și trimite cartea ca de la inima sa.

În sufletul său au prisosit darurile cele mai alese, un buchet făcut din toate talentele, o simfonie de inspirație și melodii. N-a îngropat nici un talant ci pe toți cîți i-a primit i-a înmulțit. A fost iscusit calligraf și desenator, pictor, xilograf, gravor, se pricepea bine la planuri de construcții și la măsurători și planuri de teren. Precum spunea cineva, a fost „singurul Vlădică de mai multe ori artist”²).

1) Prof. Teodor M. Popescu, *Antim Ivireanul, apostol și mucenic al dreptei credințe*, în rev.: „Biserica Ortodoxă Română”, an. LXXIV, nr. 8—9, august—septembrie 1956, pp. 853—863. Din acest articol vom reda în cele ce urmează câteva pasaje semnificative.

2) Nicolae Dobrescu, *Antim Ivireanul Mitropolitul Ungro-Vlahiei*, București, 1910.

Antim a fost apoi un talentat predicator. Nici una din laturile manifestării lui nu i-a descoperit mai bine frumusețea sufletească decât „Didahiile”. Smerenia și demnitatea s-au unit deopotrivă în cuvintele lui, iar modestia nu l-a oprit niciodată de a fi vigilent și energic. Înălțimea scaunului nu l-a făcut nici vanitos, nici temător de cădere, nici satisfăcut și mândru sau indiferent de păcatele, de truda sau de necazurile din jurul său. Pentru îndreptarea și mântuirea celor ce i-au fost încredințați, ierarhul a biruit sfiala firii sale și a strigat ca un profet să audă toți, păcatele noastre și îndreptarea lor. El se simțea cu atât mai liber să facă aceasta, cu cât se știa chemat, curat și vrednic, ridicat prin merit și gata să răspundă oricând și oricui de faptele sale.

Din darurile sale firești și dobândite, Antim n-a făcut cîștigul și lauda sa: le-a făcut pe toate cîștig și laudă lui Dumnezeu, Bisericii și neamului românesc. El s-a simțit totdeauna dator Țării care l-a primit și a ținut nu numai să se achite conștiincios de datoria sa de recunoștință, ci și să îndatoreze sie și Țara.

Antim Ivireanul și-a dăruit viața ca ofrandă adusă și neamului românesc și credinței creștine. Unul și cealaltă îi aduc acum prinos de recunoștință. Invinuirile ce nedrept i s-au adus oarecînd, au fost acum pe deplin risipite. Însăși Patriarhia ecumenică ce-l caterisise, în anul celei de a 250-a prăznuiri a morții sale, a hotărît prin Sfîntul ei Sinod, să ridice caterisirea ce cu ușurință o îndreptase împotriva-i.

Iar noi cu pietate îi cinstim memoria publicînd în cele ce urmează cîteva studii menite a pune încă o dată în lumină personalitatea și faptele sale remarcabile.

REDACTIA

PROFILUL UNUI MARE IERARH

de: Pr. EMANUEL COPĂCIANU

Marea carte a trecutului nostru consemnează în paginile ei luminoasele chipuri ale unor cărturari de seamă, de care continuăm să ne aducem aminte cu admirație și recunoștință. Printre aceste chipuri luminoase, fără îndoială, se află și mitropolitul Antim Ivireanul.

Cărturar ales, luptător neînfricat, om politic de seamă, temperament cu energie de fier și minte luminată, tipograf și ierarh în același timp, Antim Ivireanul constituie pentru cultura românească o adevărată figură de Renaștere. „Viața dramatică a acestui om, frământată ca și vremea în care a trăit înmănușează cu curaj și abnegație tot ceea ce a fost chemare la progres în epoca sa¹⁾).

Despre prima parte a vieții sale nu se știe aproape nimic. Cel care ne dă primele amănunte despre el este florentinul Maria Antonio Del Chiaro, unul din mulții secretari ai cancelariei domnești a lui Constantin Brâncoveanu. Potrivit știrilor lui Del Chiaro, Antim s-a născut din părinți de neam bun, ca fiu al unor pribegi din țăturile Azovului²⁾. Pe atunci Azovul era sub stăpânire turcească și se pare că și el și părinții săi căzuseră robi la turci. În împrejurări — rămase necunoscute — a ajuns la Țarigrad, avînd oarecare îndeletniciri cu ajutorul cărora își făcuse și o oarecare stare materială. Părinții săi se numeau Ioan și Maria, iar numele său de mirean a fost Andrei. Ioan și Maria se pare a fi murit de timpuriu căci nu se face însemnare că ei ar fi trăit sau și-ar fi găsit obștescul sfîrșit în Țara Românească.

Cînd la sfîrșitul lui octombrie 1688 Șerban Cantacuzino moare otrăvit — moarte de care frații săi nu sînt streini după cum spune cronicarul Radu Popescu — Sfatul Țării pune ca domn pe Constantin Brâncoveanu, una din numeroasele rude ale Cantacuzinilor. Noul ales — fiind chemat la Poartă de „Măritul împărat al lumii” cum se intitula sultanul — în împrejurări, rămase iarăși necunoscute, îl descoperi la Stambul pe fostul rob răscumpărat. Apreclînd în el anumite calități și bune

1) Radu Albala: *Antim Ivireanul*, Buc., Edit. Tineretului, 1962, *prefață*.

indeletniciri, Brâncoveanu îl aduce în Țara Românească. Se vede că tânărul Andrei împlinea în bună parte marea năzuință a domnului nostru de a înscrie o strălucitoare pagină în cultura românească. De altfel îndelungata sa domnie și vremurile de pace de care s-a bucurat țara și norodul în răstimpul unui sfert de veac, i-au îngăduit să-și îplinească acest ideal cu prisosință. Se știe doar că epoca lui Brâncoveanu a însemnat un pas uriaș în cultura și în arta românească.

Părăsind Țarigradul unde se va fi călugărit, Antim se stabilește în țară și „învăță meșteșugul tipografic de la Mitrofan, în Buzău, căci nu vedem unde aiurea ar fi putut să-l deprindă. În curînd ajunse, nu numai un meșter în această artă, dar și un caligraf neîntrecut. Pe lângă acest talent, el posedă pe acel al xilografurii, al desenatului și chiar al picturii, căci lui îi atribuie tradiția zugrăveala capelei din Rîmnic, unde a fost puțin timp episcop. Un manuscris compus la Țirgoviște în 1709, împodobit de dinsul, cuprinzînd genealogii, se păstra în muzeul Academiei duhovnicești de la Kiev²). La prețuirea lui Mitrofan, ar trebui adăugată și prețuirea ieromonahului Macarie de la tipografia domnească de la București și îndeosebi aceea a mitropolitului Teodosie, cel care avea să conducă destinele Bisericii vreme de mai bine de 39 de ani. Învăță cu multă ușurință românește, ajungînd în curînd să cunoască toate subtilitățile de stil și limbă ale graiului muntenesc.

După alegerea lui Mitrofan ca episcop al Buzăului, mitropolitul Teodosie îi încredințează conducerea tipografiei de la București lui Antim. Ajuns chinovnic al tiparniței domnești, Antim — pentru sporirea lucrului de care se simțea multă nevoie — formă elevi. Se cunoaște cu certitudine numele a trei din zețarii formați de el: Gheorghe Radovici, ieromonahul Dionisie Floru și Mihai Ștefănescu care semnează uneori Ștefanovici și chiar „Iștanovici tipografii din Ungro-Vlahia” și care ajunseseră tocmai la Alba Iulia avînd îndatorirea a tipări cărți împotriva Unirii.

De reținut este faptul că fiecare ucenic, într-un fel sau altul, a ținut să-și arate recunoștința pentru harnicul lor meșter. Gheorghe Radovici, în prefața unui volum tipărit la Snagov în anul 1700 spune: „Am învățat cu multă osteneală și osărdie de la sfinția sa Antim Ivireanu meșteșugul tipografiei”. Iar Mihai Ștefănescu nu întîrzie ca în prefața unei tipărituri din 1706 să-și exprime și el mulțumirea față de „smeritul ieromonah” cum îi plăcea lui Ivireanu să semneze.

Tipăriturile lui Antim Ivireanu încep în anul 1691. Prima sa lucrare ieșită din teascurile tipografiei domnești se numea:

²) N. Iorga: *Istoria literaturii române*, vol. II, Buc., 1920, p. 465.

„Pareneticele împăratului Vasile I Macedoneanu“, după care urmară altele, de obicei traduceri din limba greacă.

„In 1695 — spune Nicolae Iorga³⁾ — cînd iscălește și o măsurătoare în această calitate, Antim era egumenul mănăstirii Snagovului. Ca egumen, el continuă să păstreze vechiul său nume de „părintele Antim tipografu“. Tipografia domnească dintre bătrînele ziduri ale Snagovului a ființat mai bine de șase ani, adică pînă în 1702. În vremea aceasta el tipări aici nu mai puțin de patrusprezece cărți în limbile: română, greacă, slavă și arabă. Printre acestea, se cuvine să pomenim la loc de cinste pe cea tipărită în anul 1700, cunoscuta „Floare a darurilor“. „A fost tradusă după un text grecesc adus din muntele Atos de un boier al lui Brîncoveanu. Prototipul acestei cărți este una din cele mai răspîndite opere medievale de sfaturi morale și povești alcătuită în secolul al XIII-lea, în Bologna, de către un călugăr franciscan Tommaso Gozzadini⁴⁾. Subtitlul cărții, destul de lung de altfel, este interesant: „Carte foarte frumoasă și de folos fiește căruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți. De pre grece scoase pre românie...“

De mănăstirea Snagovului se leagă și frumoasele lucrări de gospodărire, de înfrumusețare și de înzestrare a celor două — sau trei biserici — cu podoabe de cărți de cult, dintre care unele se păstrează și astăzi.

Pe la 1701 venise la curtea domnească din București patriarhul Antiohiei, Atanasie al IV-lea Dabbas, spre a cere ajutorul lui Brîncoveanu despre a cărui bogăție și generozitate se vorbea și dincolo de hotarele țării. Aflînd despre sărăcia Antiohiei și lipsa de cărți din bisericile creștine, Brîncoveanu pune pe ieromonahul tipograf să sape litere arabe și să tipărească cu cheltuiala domniei cărțile de ritual de care aveau nevoie credincioșii din Arabia. Astfel, la 1701 apare din teascurile tipografiei de la Snagov un Liturghier în limba arabă și greacă, iar un an mai tîrziu și un Ceaslov. Curînd această tipografie cu litere arabe tocmit de Ivireanu va ajunge la Alep și vreme de un sfert de secol va lucra pentru nevoile spirituale ale Orientului creștin.

E vremea să amintim că ieromonahul Antim n-a uitat părțile în care văzuse lumina zilei. De aceea, cînd regele Waktang al IV-lea cere și el ajutorul lui Brîncoveanu pentru Biserica sa, Antim — acum mitropolit — sapă literele potrivite și-l trimite pe Mihai Ștefănescu la Tiflis, unde vor apare cele dintii cărți georgiene: o Evangheliu și un Liturghier. Pe una din ele adaugă

3) P. V. Haneș: *Antim Ivireanu: Predici*, București, 1915, p. 257.

4) N. Cartoian: *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, București, 1945, p. 208.

șase versuri românești, dar cu caractere georgiene, pe care le redăm întocmai:

„Precum cei străini doresc moșia să-și vază,
Cînd sînt într-alte țări de nu pot să șază,
Și ca cei ce-s pre mare bătuți de furtună
Și roagă pe Dumnezeu de liniște bună,
Așa și tipograful, de-a cărții sfîrșire
Laudă neîncetată dă și mulțumire...”

Evident, nu se poate afirma că prin bogata activitate a tiparniței de la Snagov a fost neglijată tiparnița de la București, de vreme ce aici — numai pînă în anul 1705 — se tipăriseră 15 cărți în românește și grecește. Firește, cele mai multe erau cărți de rugăciune pentru uzul bisericilor noastre. Dar iată, că de data asta, apar ca autori înșiși fiii domnului Țării Românești cu deosebire Ștefan și Radu.

În 1701 apare deci la București Cuvîntul panegiric la Sfîntul Constantin, în limba greacă. Cuvîntul a fost scris de Ștefan, dar rostit de Radu, în palatul domnesc, cu prilejul onomasticeii lui Vodă Brâncoveanu. În 1702 apare Cuvîntul panegiric la martirul Ștefan. Cuvîntarea fusese rostită în biserica cea mare a mitropoliei în zilele Crăciunului de către beizadeaua Ștefan. În 1703 apare cuvînt panegiric la Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, scris de Ștefan și rostit iarăși de Radu. Cuvîntul „era afierosit mamei lor cea prea blindă”, doamna Maria Brâncoveanu.

În sfîrșit, Radu mai publică o Cuvîntare la Patima cea Mîntuitoare (Învierea Domnului), iar Ștefan traduce în greaca modernă și tipărește — în 1704 — Paralele grecești și romane ale lui Plutarh Chersoneanul.

Anul 1705 este un an de răscruce în viața lui Antim Ivioreanul. Petrecuse mai bine de cincisprezece ani în Țara Românească; cunoștea limba și obiceiurile țării și, firește, începuse să se înfrățască cu năzuințele, cu bucuriile și durerile acestui popor. Numele său era, fără îndoială, cunoscut și prețuit, nu numai de cei de jos, ci și de cei din rîndurile boierilor. Destoinicia sa, rîvna sa pentru care, meșteșugul și firea sa, făcuseră din robul răscumpărat, un om de vrednică cînstire și căruia i se va încredința înalta misiune a arhieriei.

În anul acela, în luna martie, la București avusese loc carterisirea arhierelui lipsit de demnitate, Ilarion de la Rîmnîcul Vlciilor. Judecata sa s-a făcut alcătuiindu-se sobor din arhierii Bisericii românești și ai Bisericilor străine. Printre aceștia se aflau patriarhul Dosoftei al Ierusalimului, mitropolitul Climent al Adrianopolei și Mitrofan al Nisei. Acuzațiile erau destul de

grave⁵⁾. La 16 martie soborul — prezidat de mitropolitul Teodosie — alege un nou episcop. Gramata din ziua aceea glăsuiește că: „de vreme ce prea sfînta episcopie de la Rîmnicu au rămas fără de adevărat episcop, pentru că episcopul Ilarion care au fost la acea episcopie s-au caterisit după pravilă, s-au adunat statul și vlădica la biserica mitropoliei, după îndemnul mării sale vodă ca să facă socoteală ori pe care ar alege și ar afla obraz vrednic ca să fie chevernisoriu acestei sfînte episcopii“.

Sorții au căzut pe smeritul ieromonah Antim tipografu „care s-a arătat a fi mai de folos la această episcopie“. La 31 martie se face hirotonirea întru arhiereu în biserica mitropoliei și noul ales, mișcat de înalta cinstită, făgăduiește că, atît cît îl vor ajuta puterile va rămîne în slujba lui Hristos și a bisericii sale.

De episcopia Rîmnicului se leagă frumoase gospodării și fapte de cinste, vîdindu-se încă o dată iscusința și destoinicia lui Antim. Neuitîndu-și meșteșugul tiparului, noul vlădică de la Vilcea înființează și aici o tiparniță, folosind în bună parte pe aceea pe care o avusese la mănăstirea Snagovului. Din teascurile ei — într-o păstorire de mai puțin de trei ani — au mai ieșit încă zece cărți grecești și românești. Restaurează cu pietate mănăstirea Cozia, străvechea ctitorie a lui Mircea, cel Bătrîn care-și doarme somnul de veci sub bolțile acesteia, așezată sub umbră de codru pe țarmul drept al Oltului. El și meșterii săi au zidit pridvorul ce se vede și astăzi și scriind pisanie spre ținere de minte: „ostenitor fiind chir Antim episcop de Rîmnic“. Zugravii care s-au ostenit cu pictarea pridvorului și-au însemnat numele în grecește: Andrei, Constandin și Gheorghe, precum și vestitul zugrav al vremii Preda împreună cu fiii săi Ianachi, Sima și Mihail.

Bun caligraf, desenator, xilograf și pictor încă de prin 1695—1696 cînd se găsea la Snagov, Antim, sub îndemnul lui Teodosie, alcătuieste lucrarea cunoscută sub numele de: „Condica mitropoliei Ungrovlahiei din timpul lui Constandin Brâncoveanu“, zisă și condica lui Antim, în care sînt trecute odoarele, cărțile și moșiile mitropoliei din Tirgoviște și București. Ca episcop la Vilcea, Antim continua munca sa de caligraf și de data aceasta alcătuieste o nouă lucrare intitulată: „Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini“. Este o transcriere a unor fragmente din Letopisețul Cantacuzinesc, precum și din cronicarii Radu Popescu și Radu Greceanu.

Dînd și noi crezare unei tradiții mai vechi, se cuvine să însemnăm că printre atîtea însușiri pe care le-a avut Ivireanu, a

5) Radu Albala: *o. c.* p. 60.

fost și aceea de pictor și că el este acela care, precum mai spunem, a zugrăvit capela bisericii de la Rîmnicu Vilcea.

*

La 27 ianuarie 1708, într-una din chiliile de pe Dealul mitropoliei din București se stingea din viață bătrînul mitropolit al Ungrovlahiei, Teodosie. Era în vîrstă de 87 ani „pliniți” — cum glăsuște inscripția de pe mormîntul său — dintre care 40 ani fără trei luni „păstorind turma lui Hristos”.

A doua zi, domnul țării, boierii, patriarhul Dositei al Ierusalimului, Gherasim al Alexandriei și episcopul Bisericii române, în locașul bisericii Sf. Gheorghe cel Nou — ctitorită de Brîncoveanu — aleg într-un singur glas ca mitropolit pe fostul „smerit întru ieromonahi Antim tipograful”. Dîndu-i cîrja de păstor, Dositei îi spuse:

— Vrednic să fii de ea, părinte mitropolit!

— Așa să ne ajute Dumnezeu și bunăvoința slăvitului nostru voievod, răspunde Antim emoționat.

Grigoraș Ciohodariul porni de îndată la Tarigrad să ceară ecolasis pentru alegere și methatesis pentru mutarea de la un scaun la altul. La 19 februarie, într-o zi de vineri, Grigoraș era înapoi cu ordinele de incuviințare ale patriarhiei de la Constantinopol. Peste două zile era prima duminică din postul Paștelui. Gherasim al Alexandriei sluji în biserica cea mare a mitropoliei cu sobor mare de preoți după care urmă înscăunarea noului ales. Cuvîntarea pe care a rostit-o ziua aceasta se păstrează și astăzi și pe ea Antim a făcut însemnare: „aceasta o am zis cînd m-am făcut mitropolit”. Atunci, spune cronicarul „prea sfințitul chir Antim s-au împreunat cu măriia sa vodă, sărutîndu-i măriia sa mîna și făcîndu-i frumoasă orație de păstoria ce i s-a dat”.

„Mulțumind celor ce „necăutînd la micșorarea, netrebnicia... și streinetața lui”, l-au pus în această multă dregătorie, el își îndreaptă dintru început admirația către cei care trăiesc „înconjurați și îngrădiți... și împreunați de atîtea nevoi și scîrbe” ce vin totdeauna neîncetat de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta”. Cit îl privește pe el, își afirmă hotărîrea ca prin faptele lui „să vă fiu de mîngîiere la scîrbele robiei cei vavilonești a lumii acesteia... și dimpreună cu dumneavoastră să pățimesc la toate cîte v-ar aduce ceasul, pentru folosul tuturor de obște, învățîndu-vă și îndreptîndu-vă spre calea cea dreaptă”⁶⁾.

Cum în anii săi de domnie Constantin Brîncoveanu restaurase Curtea domnească din vechea cetate de scaun de la Tîrgoviște, la rîndul său, noul mitropolit găsi cu cale că era

6) R. Albala, o. c. p. 72.

locul să înființeze și el o tipografie aici. De sub teascurile ei, călugărul tipograf — necăutînd la înalta treaptă bisericească la care ajunsese — continua să se ostenească alături de zețarii săi, făcînd să mai izvodească alte 20 de cărți în românește și grecește.

Făcînd o recapitulare a lucrărilor tipărite din 1691 și pînă în ajunul morții sale, acestea se ridică la numărul de 64 de tipărituri „ivirene”: 30 în limba greacă, 24 în limba română iar restul în slavo-română, greco-arabă sau greco-română. Din cele 64 lucrări, mai bine de jumătate — 38 — au fost tipărite de Antim personal, iar restul de ucenicii săi: Mihai Ștefănescu, Gheorghe Radovici, Dionisie Floru și alții.

Nu ne încumetăm să facem în rîndurile de față o analiză sau o critică literară asupra scrierilor — îndeosebi asupra celor originale — ale lui Antim. Contribuția acestora la formarea și la cizelarea limbii noastre — într-o vreme cînd în Țara Românească lupta între slavonism și grecism continua — a fost subliniată de cercetătorii noștri de specialitate. Vorbînd despre „Didahille” sale — predicile pe care le-a rostit de pe amvonul ctitoriei — Nicolae Iorga spune că „ele constituie titlul lui de glorie, care formează în același timp unul din cele mai măiestre monumente literare pe care ni le-a transmis secolul al XVII-lea”⁷⁾. Sînt cuvîntări în care biciuiește unele moravuri ale vremii, privind fățărnicia sau desfrîul claselor avute, sau neomenia și lăcomia negustorilor etc.

Postul rob turc răscumpărat dintr-o necunoscută mahala a Țarigradului, își crease în răstimpul celor aproape douăzeci de ani o situație pe care mulți o invidiau. Este drept, Antim trudise cu neobosită rîvnă pentru a ajunge în scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei. Din păcate, nu toți înțelegeau meritele și talentele care au făcut din el o adevărată figură de Renaștere, fiind unul din cărturarii de seamă ai întregii noastre culturi bisericești.

Era firesc deci ca „străinul de neam” — cum i se spunea în taină — să capete și să poarte pe umerii săi povara unor aprige dușmării. Prilejul apărui în anul 1711 în urma ciocnirii dintre ruși și turci, care avusese loc la Urlați. Conștient de primejdiile care amenințau țara între cele două tabere uriașe, Brâncoveanu — deși semnase în taină un tratat de ajutor militar cu țarul Petru cel Mare al Rusiei — în zilele acelea el rămase pentru o strictă neutralitate. Antim și spătarul Toma Cantacuzino — comandantul oastei române — erau pentru o alianță pe față alături de ruși. Conflictul între cele două puteri s-a terminat în favoarea turcilor și cu semnarea tratatului de la Prut, la 12

7) N. Iorga, *o. c.* p. 476.

ie 1711. Dușmanii săi „viermi albi cu capete negre“ îl părăsesc în taină domnului și printre aceștia, nu erau numai unii boieri de-ai țării, ci din păcate și clerici: Ilarion, fostul episcop de la Rîmnicu Vilcea, Mitrofan — care-i urmărea scaunul în ascuns — și alții, pe care Antim i-a știut, dar — din delicatețe sau din teamă — n-a vrut să le divulge numele. Și astfel, între Brâncoveanu și Antim se deschide un dramatic conflict, ale cărui amănunte se cunosc datorită celor două apologii pe care Ivireanu le-a scris pentru desvinovățirea sa. „Nu se cunosc în Țara Românească decît trei cazuri de conflict între domn și Biserică: unul este cel al patriarhului Nifon, izgonit din țară de Radu cel Mare (1495—1508), faptă pentru care de altfel, Neagoe (1512—1521) se căiește amarnic și încearcă să răscumpere vechiul păcat prin numeroase ctitorii și îmbelșugate danii făcute atît mănăstirilor de peste hotare, cit și celor din țară; al doilea caz, este cel al lui Ștefan al Ungrovlachiei, depus de Matei Bașarab în 1654 și, în sfîrșit, al treilea este cazul vlădicii Antim...“⁸⁾.

Abia trecuse Boboteaza anului 1712 cînd, așa cum scrie Antim în jurnalul său, la 13 ianuarie, într-o duminică la vreme de chindie prea luminatul domn Ioan Constantin Voievod au trimis la mine cu poruncă mare pre duhovnicul lui chir Mitrofan Thasitu de ne-au zis să fac paretisis (demisie) de bună voia mea și să-mi las scaunul și să ies, au să mă scoată măriia sa cu sila și să scrie la Țarigrad să mă și caferisească“.

Din apărarea care i s-a îngăduit să scrie pentru desvinovățirea sa desprindem numeroasele acuzații ce i s-au adus. Nu ne rămîne decît să-l ascultăm în dulcele grai al vremii, cu miros de străveche bucoavnă în care se află atîta gingașă poezie: „Eu aici în țară n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă, nici mănăstirea Snagovului nu am luat-o cu sila; iară ce am lucrat în șapte ani ce am fost acolo, lucrurile acelea mărturisesc la toți și măcar că măriia ta nu pohtiai să ies de acolo, iar cine pricinuitorii ieșirii mele vor da seamă înaintea lui Dumnezeu. Dar încailea am ieșit cu cinste și nimenia nu mi-au luat seama, căci se vedea că am făcut și am adaos, iar n-am stricat, iar nici datorie n-am făcut... Căci rău am ajuns în aceste vreumri, că ne-au încărcat turcii cu dările cit este peste puțința săracilor și nu mai conțenesc cu cerutul... Și apoi, cine nu e dator astăzi oare din ciți ne fierbem într-această țară? Că, întii și pe măriia ta te auz totdeauna zicînd cum că iaste datoare țara cu două sute și mai mult de pungi? Oare datoria aceea măriia ta o faci, au întimplările vreamei?...

8) R. Albala, o. c. p. 34.

„... Știu că se spune că străin sînt eu în țara asta și nu mi se cuvenea să fiu mitropolit. La Hristos, sîntem toți una. Și apoi n-am fost numai eu episcop și mitropolit în Țara Românească și alții mulți precum să văd în condice și precum să politiciaște în toată Besearica, precum au statut și alți domni de țeară și străini, ca și în toată lumea, căci Dumnezeu au făcut lumea slobodă pentru toți.

„... Intre celelalte mozavirii și vînzări ce-mi fac, au zis către măriia ta, cel ce au zis, cum să fiu făcut 24 de capete asupra mării tale împotrivă, ce și ce voi să fac. Intreabă pe părintele Nisis, să-ți spue acele capete ce zic, că i le-am citit într-acel ceas ce au pomenit de ele, fiind de față și Odrianul; carele capete eu vreau să le arăt mării tale... și să-ți cer voie să mă lași să-i afurisc de față pe cei ce le scormonesc, dar n-au vrut să mă lase unii. Iară de vei pohti măriia ta să ți le trimet să le citești, să vezi ce cinste îmi fac fiii mei cei sufletești și ce vorbesc pentru mine. Ci zicînd eu aceluia ce ți le-au spus, cum că s-au lunecat și el cu firea ca tăți oamenii și cum că toate le am însemnate capete, și nevrînd să i le citesc, că nici aveam vreme, nici îmi este drag să le mai auz, am zis către măriia ta contrariul...”

În definitiv, cine erau acești zavistnici? Li știa? E cert că-i știa dar nu le-a dat numele în vileag: „Pre cei ce sînt pricina răutății mele îi știu, cum mă știu pe mine însumi, dar nu mi se cuvine mie ca unui arhieru, să grăiesc pe nimeni de rău, nici să pîrăsc”. În schimb, îi numea „obrazе mari bisericești și mirenești”...

Apologia amintea în parte, de activitatea lui pentru care „am pus osteneli peste osteneli întru toate și m-am trudit din zi din noapte să înmulțesc talantul Domnului... și am silit după puțința mea și după proasta ajungerea minții mele de am lucrat...”

Ea se sfîrșea deosebit de patetic: „căci am scris să se afle de cei de pre urmă și să cunoască fiește cine nevinovăția noastră, căci răul a face iaste lesne, iar a să desface iaste cu anevoie... Numai mă rog mării tale să-ți faci milă de bătrînețele mele și de neputințele ce am și, precum te-au lănat Dumnezeu de ai aflat chiverniseala celor trei puni, precum mi-au zis Nisis, să afli și celelalte patru și să-mi iai zapisele de la datornici, să mi le dai în mîna mea și așa voi face și eu scrisoarea de la mîna mea a demisiunii. Dar măriia ta fă ca un domn creștin și milostiv și nu mă lăsa să ies obidit și cu lacrimi pe obraz, că va fi păcat...”

Cumpănind cu luare aminte și căutînd adevărul între spusese zavistnicilor și cele ale lui Antim, Brâncoveanu socoti că e vrednic să rămînă mai departe și netulburat în scaunul de mi-

tropolit al Ungrovlahiei. O dată reluate raporturile dintre domn și vlădică, Antim continuă să-și vadă liniștit de treburile bisericii și grija cărților sale. Dar mai cu osîrdie purtă grija mănăstirii care și astăzi îi poartă numele și pe care o zidise în mahalaua „popii Ivașco”, curînd după neînțelegerea care-l tulburase atîta. Editura este legată de existența unui „Așezămînt”, scris și îmbodobit, deosebit de frumos de mîna sa.

Doi ani mai tîrziu de la neînțelegerea sau cearta care avusesese loc, Antim avea să fie martorul uneia dintre cele mai dramatice întîmplări din istoria Țării. Cu numai două zile înainte de Paște anulului 1714 cei doisprezece Brâncoveni au fost prinși și duși la Istambul. În dimineața zilei de 15 august jumătate din ei — cei din partea bărbătească — aveau să se frîngă sub robia călăului, în mai puțin de zece minute, cum scrie consulul Des Alleurs în raportul către Ludovic al XIV-lea. Ca domn urmează Ștefan Cantacuzino, fiul cel mare al stolnicului erudit Constantin Cantacuzino, marele umanist al culturii noastre. A fost o domnie scurtă, sub care Antim își vede liniștit de treburile mănăstirii sale și grija cărților. Dar în martie 1716 fiul și tatăl, maziliți, iau calea Stambulului. La sfîrșitul lui mai sînt spînzurați în temnițele de la Bastangipașa. Li se taie capetele și după ce au fost umplute cu cîlți, au fost trimise „spre credință” marelui vizir la Adrianopol. Iar Antim iară s-a tulburat cu duhul și a suspinat întru adîncul inimii sale.

Turcii pun domn pe Nicolae Mavrocordat, omul lor de încredere. Antim rămăsese însă tot adeptul unei politici alături de creștini, fie că aceștia se găseau la Moscova, fie că se găseau la Viena. Cum e firesc, e greu de presupus că între domn și Antim putea fi vorba de o înțelegere. În august izbucnește un război între austrieci și turci. Cînd armatele acestora s-au apropiat de Pitești, Mavrocordat și cîțiva boieri se retrag spre Giurgiu pentru a fi mai aproape de turci. Antim îl însoțește, dar cum sosiseră vești mai bune, acesta se întoarce la București. Între timp, boierii rămași în țară aleg și pun domn — fără voia lui — pe vornicul Pătrașcu Brezoianu, pe care Antim face greșeala de a-l unge domn.

Dar lucrurile se schimbă în favoarea turcilor și Mavrocordat se întoarce în capitală. Brezoianu e prins și ucis la „Fințina Roșie” din marginea vechiului București. Antim fusese socotit și el la rîndul său un răzvrătit și dușman, pricină pentru care Mavrocordat îi ceru demisia. „Vina revoluțiunii și a răscoalei este foarte rea — spune actul de acuzare —⁹⁾. Pentru care ei (vinovații) trebuie să se depună din cinstea și vrednicia arhierească și să primească după cuviință marea rușine, ca și

9) Cf. R. Albala, *o. c.* p. 186.

cel de acum răul Antim, fostul mitropolit al Ungrovlahiei, fiindcă a întreprins meșteșuguri dezaprobatе și satanicești, urgisitul de Dumnezeu... sîntem de părere să fie depărtat din treapta arhierescă... căci n-a păzit credința față de prealuminaul domn Ion Alexandru..."

Mitropolitul refuză să-și dea demisia, dar Mavrocordat nu vrea să cedeze și împinge lucrurile mai departe. Hotărăște ținerea unui sinod, la care iau parte unsprezece arhieriei în frunte cu Ieremia, patriarhul Constantinopolului. Sinodul are loc la sfîrșitul lui august și hotărăște: „să fie depărtat de toată lucrarea și ordinea arhierescă și dezbrăcat de harul divin și scos din catalogul arhieresc și lipsit de tot venitul bisericesc și să fie scos, pierdut și depărtat de mitropolia Ungrovlahiei... rămînînd și zicîndu-se de acum Andrei... și să nu îndrăznească nimeni a intra în relațiuni cu dînsul sub greutatea afuriseniei... și se condamnă în surghiun la mănăstirea de la muntele Sinai"...

Pedeapsa, firește, era și grea și nedreaptă. Împlinindu-se porunca lui Mavrocordat, Antim fuse dezbrăcat de hainele sale călugărești, rămînînd ca un mirean și, într-o noapte, la început de septembrie, urcat într-o căruță luînd calea surghiunului. Fostul mitropolit era păzit de o ceată de ostași turci, aflați sub comanda boierului român Radu Colfescu „mehmendarul". Dar Colfescu mai avea de împlinit o poruncă de taină a domnului său. Trecînd în Bulgaria și ajungînd la Galipoli, în apropiere de Tugia un afluent al Mariței — nefericitul mitropolit este ucis și azvîrlit în riu. Era în ziua de 3 septembrie 1716, zi în care Biserica creștină prăznuia pomenirea mucenicului Antim, episcopul Nicomidiei, al cărui nume ieromonahul tipograf îl păstrase cu demnitate mai bine de un sfert de veac. Așa avea să se sfîrșească un mare cărturar al culturii noastre și de care poporul român continuă să-și aducă amînte cu admirație, recunoștință și pietate.

PERSONALITATEA MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL

de: Prot. dr. TEODOR BODOGAE

S-au scurs două veacuri și jumătate de când acest mare ierarh și om de cultură a căzut ca un mucenic tocmai în anul când năpăstuirile turcești inaugura în Țara Românească regimul slugarnic al „domniilor fanariote”. Cu cât trec, însă, deceniile și veacurile, figura acestui mare patriot și luminat ierarh se conturează tot mai măreață, tot mai complexă. Și credem că va mai trece încă vreme destulă pînă cînd — după cunoașterea deplină a condițiilor sociale, economice și politice ale vremii — se va putea spune și ultimul cuvînt în privința vredniciei lui. Istoriografia și mai ales istoria noastră literară au adus în ultimii ani multe elemente noi și multe precizări prețioase în legătură cu activitatea multilaterală și cu personalitatea mitropolitului Antim. Ceea ce vom încerca în rîndurile de mai jos vor fi doar cîteva constatări și cîteva îndigări, cu care sufletul preoșimii noastre credem că trebuie să cinstească marea jertfă pe care mitropolitul Antim a știut-o aduce Bisericii, culturii și poporului român. Jertfa lui a fost cu atît mai curată și mai măreață, cu cît el ne fiind român de sînge, s-a identificat totuși atît de mult cu năzuințele poporului nostru, cu limba și cu pămîntul țării, încît nimeni nu l-ar mai fi putut socoti „strein”. Ce-i mai mult, contribuția caldă pe care a adus-o el dezvoltării tiparului și culturii arabe, georgiene, grecești și chiar rusești constituie temeiul unei stime și al unei recunoștințe duse pînă departe, peste granițe, care nu-și află egal decît poate în opera valoroasă închinată de un Nicolae Olahus, un Petru Movilă, Spătar Mîlescu, un Dimitrie Cantemir și Antioh Cantemir sau un Alexandru Sturza la patrimoniul culturii universale sau măcar al vecinilor noștri și al nostru deopotrivă.

Nu se cunosc nici localitatea și nici anul în care s-a născut mitropolitul Antim. Odobescu¹⁾ spunea acum 100 de ani că ar fi originar din sudul Dunării și c-ar fi fost călugăr în cunoscuta mănăstire a Ivirilor din Sf. Munte Atos. Alții îl credeau din păr-

1) Al. Odobescu: *Cîteva ore la Snagov*, în „Revista Română” (1862) p. 402.

(ile mării de Azov. Unul care l-a cunoscut mai bine și care ne-a lăsat știri amănunțite și despre asasinarea lui, florentinul Anton Maria del Chiaro, secretarul voievodului Constantin Brâncoveanu, spunea în „Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia”²⁾, tipărită în Veneția la 1718, că Antim era de loc din Georgia sau Iveria, că fusese rob de turci și dus la Constantinopol, iar de acolo a fost adus de Brâncoveanu în țară pentru a-l ajuta, în planurile sale culturale. Tot del Chiaro spune în alt loc că Antim era deosebit de talentat la sculptura în lemn, la pictură, la gravură și la broderie. Se vede că în Constantinopol va fi învățat bine limbile greacă și arabă încît să poată publica mai tirziu destule cărți în aceste limbi, desigur și în greaca modernă și în cea clasică, dar va fi ajuns, pe baza lucrărilor sale de artă, destul de cunoscut și bucurîndu-se chiar de oarecare bunăstare materială, căci în 1712, în „Apărarea” pe care și-a făcut-o în fața Domnului, spune: „Eu aici în țară n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă”³⁾. Nu știm nici unde a deprins Antim meșteșugul tiparului, dar mai mult ca sigur că numai la noi în țară, căci se știe că pe atunci nu exista nici o tipografie în sud-estul european (afară de cea de la Veneția). S-ar putea ca venirea lui la noi în țară să nu fie străină de legăturile culturale și religioase pe care patriarhii Ierusalimului Dositei și Hrisant le-au avut că țările române și cu țarii ruși, într-o vreme în care și cealaltă apariție misterioasă — Spătaru Milescu — își desfășurase activitatea lui interesantă în împrejurări tot atît de semnificative. Ucenicul său bine cunoscut Mihail Ștefan (Iștvanovici), va putea spune în prefața Molitvelnicului de la Rîmnic din 1706 că „aici în țară noastră... văzîndu-te Constantin Voievodul și cercetîndu-ți ascuțita minte, te-au aflat vrednic și iscusit... întru vederoasă și apucătoare de mînă lucruri au zis și poate zice: au doară vom afla om ca acesta”⁴⁾.

Oricum, în 1691 cînd îi întîlnim numele pe prima tipăritură scoasă la noi în țară, Antim era deja „ieromonah”. Cînd și unde se va fi călugărit, cînd și lingă cine va fi deprins munca de tipograf, nu știm. Poate că nu greșim dacă ne gîndim la pasionatul și învățatul director al tipografiei domnești, Mitrofan, viitorul episcop de Huși, de la care va fi învățat și limba slavonă, în care iarăși va ajunge să tipărească destule cărți.

Dacă am pune la socoteală numai faptul că mitropolitul Antim a tipărit peste 60 de cărți diferite în răstimp de 25 de ani (1691—1716) și tot va trebui să spunem că aceasta a fost

2) Ediția N. Iorga. București 1914, p. 51, 202.

3) P. V. Haneș: *Antim Ivireanul: Predici*. București, 1915, p. 237.

4) Bîanu—Hodoș: *Bibliografia românească veche* (Buc. 1903), p. 541-3.

o lucrare considerabilă pentru vremea aceea. Dintre tipărituri 4 sînt originale⁵⁾, 10 cuprind prefețe ori dedicații, 5 dintre ele cuprind versuri compuse de el, iar 6 au epiloguri. Cel mai important este, însă, faptul că Molitvelnicul (1706 și 1713), Octoihul (1712), Liturghierul (1713), Catavasierul (1714) și Ceaslovul (1715), cu alte cuvinte cărțile de căpătii ale slujbelor ortodoxe și care multă vreme vor fi folosite, — unele și ca manuale de școală — sînt traduse și prelucrate personal de mitropolitul Antim într-o limbă clară, expresivă și populară (mai ales Molitvelnicul și Octoihul) încît pînă în zilele noastre aproape toate aceste tipărituri au păstrat cu foarte mici diferențe același limbaj statorit de acest ctitor de limbă bisericească și românească de acum 250 de ani. Acesta este un lucru de cea mai mare însemnătate pentru dezvoltarea limbii unui popor. Cum zicea acum 100 și ceva de ani mitropolitul Andrei Șaguna în prefața „Bibliei” traduse de el⁶⁾: „Limba Bibliei pentru un popor numai o dată se poate face; dacă s-a învins piedica cea mare a traducerii credincioase și înțelese și dacă poporul a primit limba aceea așa zicînd în însăși ființa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o reînoui și îndrepta, așa după cum ar fi reînoui și îndreptat traducătorul Bibliei, de ar fi trăit pînă în veacurile lor. Lauda cea netrecătoare a unui astfel de lucru se cuvine la noi mitropolitului Simeon Ștefan în 1648 pentru Noul Testament, iar pentru Biblia întreagă mitropolitului din București Teodosie în 1688”. La acestea adăugăm noi că în privința fidelității față de original și a ritmicității muzicale limba cărților rituale își are la noi începutul în munca plină de rivnă și de talent a mitropolitului Antim. Cercetările mai vechi și mai noi⁷⁾ au dovedit acest lucru, pentru că iubirea de Dumnezeu și iubirea de patrie i-a dus și pe unii și pe alții la apropierea de sufletul poporului. Limba lor a fost luată din graiul viu al poporului, ei „au altoit întîia dată cuvîntul Scripturii și al cărților de slujbă în „pom românesc” și încă într-un pom viu, în care „ramurile bătrîne și fără suc se uscă și cad, dar

5) *Învățătură pentru taina pocăinței* (Rîmnic 1705). *Învățătură bisericească* (Tîrgoviște 1710), *Capete de poruncă* (București 1714) și *Sfaturi creștinești* (grecește, București 1715). Mînănat motivează ierarhul misiunea lui: „Oare ce aș putea nădăjdui de la voi? sau ce fel de ajutor aș putea să aștept din iscusirea voastră? că între celelalte scrbe ce am de mă rănesc la inimă este aceasta cea mai grea, de mă întristează și mă mîhnesc mai mult că văd între preoții mei atîta prostie, atîta neînvățătură și atîta nedumireală, încît cunosc că nu puteți face vreun ajutor sau vreun folos ticăloasei turme...” (prefața la „Învățătura bisericească”).

6) § 13, p. VI—VII.

7) I. Bălan: *Limba cărților bisericești*, Blaj 1913. Pr. N. Șerbănescu: *Antim Ivireanul-tipograf* în „Biserica Ortodoxă Română” (BOR), 1956, p. 758—66.

mlădițe tinere ies și cresc, frunza vestejește și se scutură, dar alta nouă curînd îl împodobește; toate ale lui se fac și se prefac, numai tulpina rămîne totdeauna aceea, cum încheie acelaș mitropolit de la Sibiu⁸⁾. Sau cum spunea mitropolitul Antim⁹⁾: „fiindcă n-am altă putere spre ajutorul aproapelui decît ocupațiunea tipografiei. n-am lipsit și nu voi lipsi vreodată ca să folosesc, după putința mea, pe frații în Hristos ai mei, tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mîntuitoare“. Iar pentru a arăta și mai pregnant dragostea pentru luminarea poporului va spune în „testmentul“ său: „las cu blestem și aceasta: să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei, unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul cărților și pentru folosul casei“¹⁰⁾. Numai un suflet legat de popor și de lumina-rea lui putea scrie astfel de cuvinte.

E adevărat că din cele 64 de tipărituri scoase ori contro-late de Antim, mai bine de jumătate erau grecești (30) sau gre-co-arabe(2), greco-slavone(1) sau greco-române(1). Lucrurile nu trebuie să ne mire. Trăim într-o vreme în care partida Can-tacuzinilor, dominantă sub Șerban Vodă și sub Constantin Brân-coveanu, adunase la curțile domnești și în familiile marilor bo-ieri o mulțime de patriarhi, episcopi, dascăli, egumeni, doctori, agenți diplomatici din tot Răsăritul grec. Unii din ei, cum au fost patriarhii Ierusalimului Dositei și Hrisant Notara au pe-trecut cea mai mare parte din viața lor prin țările noastre și în Rusia, alții din ei sînt îngropați în preajma bisericii Radu-Vodă. La Iași și București iau ființă școli superioare grecești frecventate și de fiii lui Brâncoveanu și ai boierilor, dar și de alt tineret din întreg Răsăritul. Aici predau învățați de mîna întîia, cum sînt Sevast Kimenitul fost director la „Marea Școa-lă“ din Constantinopol, Gheorghe Maiota, profesor de latină și elenă, cu studii prin apus, Ioan Avramios, predicator al Curții, apoi logofătul și profesorul Ioan Cariofil, poetul și cronicarul Mitrofan Gregoras, doctorul Ioan Comnenul, florentinul Anton del Chiaro, Atanasie episcop al Dristrei, Galaction Vidali egu-menul Lavrei din Muntele Atos și mulți alții. Cei mai mulți din ei scriu și tipăresc cărți, majoritatea de conținut religios, dar și filosofic și didactic, ba unele sînt chiar cu conținut profan, din cultura elenistică, date în limbaj popular, cum sînt de pildă Alexandria, Floarea Darurilor, „Viețile paralele“ de Plutarh, Pilde filosoficești, Maxime din filosofii vechi etc. Trei din copiii

8) Șaguna — *Biblia*, prefața.

9) Prefața Eortologhionului din Snagov 1701.

10) Ghenadie Enăceanu: *Testamentul mitropolitului Antim Ivireanul* în „BOR“ 1885, p. 217

Brîncoveanului publică și ei diferite cuvîntări grecești rostite în fața Domnului.

Cele mai multe cărți grecești sînt însă de conținut religios, fie dogmatic-polemic, fie liturgic, fie moral.

Amintim, de pildă, „Manualul” din 1697, prin care Ioan Cariofil se justifica de acuza de calvinism, drept răspuns la hotărîrea sinodului din 1691 din Constantinopol și la publicația din 1694 scoasă împotriva lui de patriarhul Dositei la Iași¹¹). Alte cîteva cărți cuprind descrieri de călătorie la mănăstirile din Sfîntul Munte și de la Sfîntul Mormînt, apoi Viețile unor sfinți ca Parascheva, Grigorie Decapolitul, Matroana, Visarion¹²).

Cele mai importante dintre publicațiile grecești sînt fără îndoială scrierile de combatere a propagandei romano-catolice, devenită foarte iminentă deodată cu poftele de anexări teritoriale inaugurate de Austria după înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei (1686), poftă prin care curia romană dominată de iezuiți, susținea de sîrg „Unația” pe toate fronturile (între haldei 1681, între armeni 1685, între ruteni, dar mai ales între românii ardeleni, între 1697—1701. Puterea de stat austriacă punea la bătaie toate mijloacele de duplicitate și fals, de desbinare și de silnicie, de stoarcere fiscală și de încartiruire de trupe imperiale, iar la urmă chiar și de răpiri și de dărîmări de sate și de mănăstiri, atunci cînd vor vedea că nu pot rupe altfel legăturile spirituale dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților. La început însuși Brîncoveanu cultivase legături de prietenie cu austriecii, încheind tratate secrete cu ei, achiziționîndu-și moșii și case în Ardeal¹³) pentru ca să aibă unde să se refugieze în caz de pericol turcesc, căci doar purta titlul de „principe al imperiului”. Cînd însă tirguiele nedemne ale „unației” transilvane au întrecut măsura, lucrurile s-au schimbat. Conducătorul politicii externe a Brîncoveanului, stolnicul Constantin Cantacuzino organizează împreună cu alți boieri și cu mitropolitul Antim apropierea de Rusia pravoslavnică, căci iată ce scria stolnicul într-o scrisoare țarului: „N-avem nici o nădejde în nemți, după cum nici n-am avut vreodată și ne rugăm lui Dumnezeu să nu mai avem niciodată de a face cu dinșii”¹⁴).

Frontul anti-latin reiese clar și din publicațiile patronate de patriarhii Ierusalimului, de Brîncoveanu și de Antim. Încă

11) D. Russo: *Studii greco-române*, București 1939, I. p. 183—91; N. Chițescu: *O dispută dogmatică din secolul XVII, la care au luat parte Dositei al Ierusalimului, Const. Brîncoveanu și Antim Ivireanul*, București, 1943.

12) Vezi descrierea lor la Bianu—Hodoș, *Bibliografia românească*, Bu- (BRV.), București 1903, I, 326—7, 440—1, 463 și IV 219 etc.

13) N. Dobrescu: *Documente și regește privitoare la C. Brîncoveanu*, București 1907 passim.

14) După Istoria României III (București 1964), p. 208.

la 1690 apăruse „Mărturisirea ortodoxă” a lui Petru Movilă în românește; în 1699 ea se va publica și în grecește la Snagov de „cel mai mic între ieromonahi Antim din Iviria”¹⁵). „Manualul contra shismei papistașilor” de la Iași 1690 îi vor urma la 1694 și 1698 voluminoasele „tomuri” ale „împăcării” și „dragostei” iar în 1705 Antim îi va mai adăuga la Rîmnic și „tomul bucuriei”, impozante volume de lucrări polemice din vechii scriitori bisericești, centrate toate pe ideea demascării folosului „misiunii” romano-catolice. În 1699 se traduce și se tipărește la Snagov „spre a da în dar pravoslavnicilor” cunoscuta lucrare a lui Maxim Peloponesianul „Carte sau lumină” spre a dovedi că „tulburata stăpînire a papii este pricina dejghinării Bisericii-lor”¹⁶).

Între timp, Brîncoveanu se face „patronus adevărat al sfîntei mitropolii din Ardeal”, trimițînd pe cel mai bun ucenic tipograf al lui Antim, pe Mihai Ștefan (Iștvanovici) să tipărească la Bălgrad o cazanie (Chiriadodromion) și o bucoavnă, spre a opri „strămutarea dogmelor”¹⁷ provocată de iezuiți, care au abuzat de slăbiciunea „piscopului” Atanasie și a protopopilor lui, făcîndu-i să „lunece cu firea”. Cuvîntelor de îmbărbătare a Bisericii ardeleni „lovită de furtuni ca o corabie în mijlocul valurilor” li se adaugă încredințarea solemnă a Voievodului dată brașovenilor: „Cu ceea ce va fi de partea noastră a vă păzi și a vă ajuta cu ceea ce se va putea, nu vom lipsi”¹⁸). Peste cîțiva ani în 1708, în fața mitropolitului Antim, preoții și gocișanii bisericilor din Brașov vor declara că, așa cum au protestat la Bălgrad în 1701 și cum au cerut-o și în scris de atunci, ei vreau să țină „în cele sufletesti” de mitropolitul de la București, de aceea Vlădica le cere să vină în fiecare an cîte unul sau doi din preoți „să vă învățăm cele ce se cuvin”¹⁹). Peste alți cîțiva ani mitropolitul Antim le trimite alte scrisori în legătură cu „supărările” ce le au cu vlădica lor (Atanasie, după cum le-a trimis regulat sf. mir, „cărțile” de învățătură și de slujbă, ca unii care declarau împăratului austriac prin 1712—13 că „mai bucuroși sîntem a muri decît cît de puțin să ne schimbăm din lege”²⁰). Procesul de catolicizare își urma totuși cursul cu bru-

15) B. R. V. I. 378—87.

16) B. R. V. I. 370—2. *Despre circulația ei între români* vezi T. Bodogaei *Despre cunoștințele teologice ale preoților români de acum 200 de ani*, Sibiu, 1944.

17) B. R. V. I, 369—76.

18) Șt. Stinghe: *Documente prietoare la trecutul Românilor din Scheiu*, Brașov 1901, I p. 15—16.

19) Stinghe, I 42—4.

20) G. Timuș: *Acte relative la istoria Bisericii Române*, în „BOR”, 1887—1888, p. 1032.

talitate. În 1705 episcopul Ilarion de Rîmnic a fost scos din pricina acelorasi silnicii papistașe, după cum, de altfel, seria acestora se va prelungi pe toată durata stăpînirii austriace²¹⁾ peste Oltenia (1716—39).

În 1700, pe cînd Antim era tipograf și egumen la Snagov, a venit la noi în țară patriarhul Antiohiei Atanasie III Dabbas reținut aici prin dărnicia lui Brîncoveanu vreme de mai bine de 4 ani. Patriarhul s-a plîns voievodului român că în Părțile Siriei preoții trăiesc în mare lipsă materială și n-au nici cărți de cult. Cu multă bucurie a primit Brîncoveanu această cerere și atunci porunci iscusitului tipograf chir Antim Ivireanul, dîndu-i din abundență cele de trebuință, să sape cu îngrijire litere arabe și făcînd nouă halcografie arabă, să tipărească slujba sfîntei liturghii²²⁾, în grecește și arăbește" (1701). În anul următor scoase și un „ceaslov greco-arab, la sfîrșitul căruia Antim își cere iertare pentru unele greșeli de tipar²³⁾. La plecarea din țară, patriarhul Atanasie ceru și Voievodul îi dăruî tipografia — cea dintîi în lumea arabă — tipărind în ea o serie întreagă de cărți de cult, pînă în zilele noastre, pentru care „în scirbele robiei celei babilonești", cum se exprimă însuși Antim²⁴⁾ în 1708, acești credincioși arabi vor preamări neîncetat această binefacere a domnului român și iscusința tipografului.

Nu mai puțină rivnă a arătat iscusitul meșter tipograf și pentru cei din patria sa, din Georgia. Prin 1703—9 prin cîrmuitorul țării și viitorul rege Vachtang VI „Legiuitorul" sau prin alte căi, georgienii cer și ei lui Brîncoveanu să le trimită un meșter și o tipografie. Așa ajunge vrednicul tipograf Mihai Ștefan „Ungrovlahul" să tipărească în 1709 la Tbilisi prima carte în limba iviră, Evanghelia. Într-unul din exemplarele frumos legate și dăruite lui Brîncoveanu de prințul georgian, Antim omagiază pe voievodul român că prin grija lui „pămîntul iverilor au odrăslit" și el ca și tiparele arăbești pentru Arabia, cele elinești pentru Elada, cele românești pentru Ungrovlahia... pretutinde-ne „dau veșnică rodire"²⁵⁾. În anul următor apare Liturghierul georgian, apoi Apostolul, precum și alte lucrări, mai ales după 1713, după ce aduce tipar tocmai din Olanda.

Dar să descriem mai departe viața acestui vrednic între cei

21) N. Dobrescu: *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace*, București 1906.

22) BRV. I. 432 și At. Dabbas: *Istoria patriarhilor de Antiohia*, în "BOR.", 1930—1; Dan Simionescu și Emil Mucarade: *Tipar românesc pentru arabi în sec. XVIII*, București 1939.

23) BRV. I. 447.

24) Antim Ivireanul, *Predici*, ed. G. Strempele, București 1962, p. 76.

25) BRV. I. 544. Dan Dumitrescu: *Activitatea tipografică a lui Ștefan Mihai în Gruzia*, în „Studii" 1958 p. 135 urm.

vrednici. De câte ori recitim mărturiile lui și cele ale contemporanilor, parcă fără să vrei îți vin în minte cuvintele evanghelistului: „Cînd vei îmbătrîni vei întinde mîinile și altul te va duce unde tu nu voiești” (Ioan 21, 18).

Dacă în retragerea de la Snagov și mai tîrziu în tiparnițele grecești și românești din București și Tirgovîște, Antim lucra fiind atras de pasiunea lui, în care a știut crește vestită școală de meșteri tipografi, dar în același timp a știut atrage o serie întreagă de învățați și de sprijinitori ai tiparului, în schimb alegerea lui de episcop la Rîmnic în 1705 și de mitropolit la București în 1708 s-a făcut fără de voia lui. „Condica sfîntă” vorbește de alegerea lui neașteptată la Rîmnic²⁶⁾, iar în „Intîmpinarea” sa din 1712, Antim spune „că nici în visul meu nu mi-am închipuit să mă fac arhiereu, cunoscîndu-mă mai păcătos și mai nevrednic decît toți oamenii pămîntului... Ce am lucrat acolo — 3 ani fără două luni — nu a fost atîta din veniturile casei, cît iară „din ostenela și din sudoarea feții mele. Ieșirea mea de acolo, n-a fost cu voia mea; eram odihnit cu atîta și-mi ajungea din destul necazurile ce petreceam”²⁷⁾.

Designat prin testament²⁸⁾ de fostul mitropolit Teodosie Veștemeanul (†27. I. 1708), dar ridicat de bunăseamă și de calitățile sale deosebite ca om, ca creștin și ca păstor, mitropolitul Antim ne-a lăsat o minunată predică-program: „Cînd m-am făcut mitropolit”²⁹⁾. A rostit-o în românește, cu toate că erau de față mulți străini, între care patriarhii Hrisant al Ierusalimului și Gherasim al Alexandriei, care prohodiseră pe Teodosie. Modest din cale-afară, Antim spune că nu vre-o vrednicie de a sa l-a adus să păstorească „turma înconjurată de atîtea nevoi și scirbe, cîte vin totdeauna neîncetat de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta, ci bunătatea lui Dumnezeu... De aceea nu este minune iubiții mei ascultători, de m-au rînduit și pe mine Dumnezeu și m-au pus, om mic fiind și smerit, păstor mic la turmă pe care eu o văd mare și înaltă... fiind înconjurați și îngrediți între hotarele celor streini... ca să vă fiu de mîngîiere la scirbele babilonești a lumii acesteia și dimpreună cu dumnea-voastră să pătînesc... pentru spăsenia tuturor, la cîte aduce ceasul și vremea, învățîndu-vă și îndreptîndu-vă cu frica lui Dumnezeu pe calea cea dreaptă... De aceea vă rog să le pri-

26) Ed. Gh. Bănăceanu: București 1886 I. p. 98—9.

27) Ed. Haneș, p. 238.

28) „Viața lui Constantin Brîncoveanu” de Radu Greceanu, ed. Șt. Greceanu, București 1906, p. 181—2.

29) Ed. Strempel, p. 71—7 (Citațiile următoare numai după această ediție). Ce păcat, că Didahille n-au ajuns a fi tipărite la vremea lor, căci desigur că în locul celor 6 ediții (1886, 1888, 1895, 1911, 1915 și 1962) ar fi ajuns ca și cazanie lui Varlaam la cîteva zeci.

miți toate și să le faceți... iar bunul Dumnezeu să mă lumineze..."

Intr-adevăr, păstor „după inima lui Dumnezeu”, mitropolitul Antim a slujit chemarea sa cu o vrednicie cum rar se întâlnește. Ar fi prea lung să descriem întreaga lui cunună de fapte bune. Alegem numai câteva crîmpeie mai grăitoare despre patriotismul lui, despre curajul și demnitatea lui de păstor, despre lupta lui împotriva stăpînirii turcești încununată cu moarte de martir, căci despre opera lui oratorică și literară, în fine, despre cultura lui teologică și artistică s-a scris mai mult.

Un conflict apăsător, pe care l-a avut Antim cu patriarhul Ierusalimului Hrisant Notara³⁰) îl pune într-o lumină din cele mai favorabile. În urma multelor închinări de moșii, de biserici și mănăstiri „afierosite” de voievozii și boierii români patriarhiei de Ierusalim, administratorii acestor averi s-au găsit la un moment dat să se poarte nu ca adminisratori și uzufructuari, ci ca proprietari. Nu mai pomeneau la slujbe nici pe patriarhul ecumenic, nici pe ierarhul locului, pe motiv că donatorii lor i-ar fi scos de sub ascultare străină. „Ar fi de rîs, potrivit legilor și canoanelor să fie pomenit al Ierusalimului aici în eparhie streină”, zice Antim în scrisoarea către patriarhul Atanasie V al Constantinoplei... „A milui e obiceiul domnilor, dar a fura cele sfinte sub pretextul milei, e curată fărădelege...” „(Hrisant) n-a răpit stăpînirea la una sau două sau trei mănăstiri, ci la mai mult de 20 din eparhia noastră. Pe lângă aceasta, înălăturînd cu totul pomenirea noastră și din bisericile de sate dăruite lui de domni spre miluire, în care sînt preoții noștri mirenii a poruncit să fie pomenit numai el”. Antim cere sfat patriarhului ecumenic: „Noi n-am pomenit numele lui; dacă Fericea Ta nu ești de acord, atunci să pomenim numai un singur patriarh, pe el, iar nu doi, și de nu vrei să faci nici aceasta, atunci nici noi nu putem să-i dăm drepturile noastre, „chiar înger dumnezeiesc din cer de ne-ar porunci...” Nu știm ce răspuns a dat patriarhul ecumenic, dar probabil că a dat cîștig de cauză lui Antim, pentru că evoluția ulterioară a unei „îndelungate tăceri” și unor „parapone și bănuieli” în raporturile dintre Hrisant și Antim pînă la urmă par a confirma dreptatea cauzei susținute de ierarhul român. În 1715 Hrisant întărea printr-o gramată așezămîntul făcut de Antim la biserica ce-i poartă numele.

Curajul și demnitatea lui de păstor și de îndrumător al vieții morale a țării reiese cu prisosință din tot ce a lucrat și a

30) A se vedea N. Iorga: *Mitropolitul Antim Ivireanul în luptă cu Ierusalimul pentru drepturile Bisericii sale*, în „BOR”, 1934, p. 721—25 (Trimiteri Hurmuzachi—Iorga: *Documente XIV*, 3, *passim*).

lăsat în scris mitropolitului Antim. Cu o conștiință a răspunderii cum numai la Sfinții Părinți mai întâlnim, Vlădica Antim nu lasă nici o ocazie și nici o problemă în fața căreia să nu ia atitudinea cea mai vrednică, cea mai frumoasă. Cuvântările și cărțile pe care le-a scris sînt pline de sinceritate, de bunătate, de smerenie, dar și de curaj. Cuvîntul lui se adresa tuturor, Domnului, boierilor, negustorilor și poporului de rînd fără deosebire. Ce avea de spus unuia spunea și celuilalt, chiar dacă o spunea cu deferență și cu tact. Nu cunoaștem în toată literatura noastră un suflet de păstor mai cald și mai demn decît mitropolitul Antim.

„Nimeni să nu socotească din voi și să zică în inima lui: ce treabă are vlădica cu noi, de ce nu-și caută de vlădicia lui, ci se amestecă într-ale noastre? De n-ați știut pînă acum și de n-au fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii cîți sînt în Țara Românească de la mic și pîn la mare... căci în sama mea v-a dat stăpînul Hristos să vă pasc sufletește ca pe niște oi cuvîntătoare și de gîtl meu spînzură sufletele voastre... pînă cînd voi fi păstor... că vă învăț fără de vicleșug, deci să vă supuneți ascultării, căci acca ascultare ce o faceți mie, o faceți lui Hristos”³¹).

Intr-o predică la Sf. Constantin spune: „Să nu socotească împărații și stăpînii pămîntului că i-a pus Dumnezeu să șadă pe scaun frumos, numai spre vederea înaintea ochilor omenesți, împodobiți cu veșminte scumpe, cu cununa pe cap și cu schiptrul de aur în mînă, că numai singură dreptatea este de-i face cinstiți la norod... cum zice un filozof că cel mai bun cuvînt pentru a trăi omul mai bine este acela care păzește dreptatea pentru toți”³²).

Vorbînd de exploatarea și fărădelegile boierilor, vlădica Antim demască pe „cei ce fac jafuri și cite rele mai sînt pe pămînt, apoi se duc cu gînd ca acela de dă vreunui popă să-i facă sărindar, ca să-i ierte păcatul și el cu totul stă în tina răutății”³³). „Alții iară cu cite doi duhovnici, unul la țară și altul la oraș; la cel de la țară, ca la un om prost, spune păcatele ce socotește el că sînt mai mari, iar la cel de la oraș pe cele mai mici neguțătorînd taina ispovedaniei. Și nu spunem că mîncăm carnea și munca fratelui nostru creștinului și-i bem sîngele și sudoarea feții lui, cu lăcomiile și cu nesațiul ce avem; ci spunem c-am mîncat la masă domnească miercurea și vinerea pește și untdelemn și nu spunem că ținem balaurul cu 7 capete, zavistia,

31) Predici, ed. Strempel 74—6. A se vedea și prof. D. Belu: *Aspecte sociale în „Didahiile” lui Antim*, în rev. „Mitropolia Olteniei” 1963, p. 761—1.

32) Predici, ed. cit. 156.

33) Idem, p. 108.

încuibat în inimile noastre, de ne roade totdeauna ficiații ca rugina pe fier și ca și cariul pe lemn. Nu spunem strîmbătățile ce facem, clevetirile, fățăriile, mozaviriile, vînzările și pîrile ca să-l surpăm din cinstea lui; nu spunem că credem minciunile slugilor noastre mai virtuos decît adevărul... nu spunem că pe care îl vedem că jefuiește și pradă și căznește pe săraci, îl lăudăm și-i zicem că este om înțelept^{33a)}.

Condamnînd nedreptățile dintre bogați și săraci mitropolitul Antim spune: „Nu se cuvine cinstea și lauda numai oamenilor celor mari și bogați, căci sînt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți. Că măcar că cei mari strălucesc în hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-și acopere trupul, cei mari se odihnesc pe așternuturi moi și frumoase și cei mici se culcă pe pămîntul gol și pe paie, aceia însoțiți de mulțimea de slugi, iar aceștia lipsiți, pustii de ajutor și de prieteni³⁴⁾. Pricina tuturor acestor rele o găsește ierarhul nostru în necredință și în păcat: „Tu, care urăști pe fratele tău încît nici în ochi nu vrei să-l vezi, ci-i porți pizmă și zavistiuești pe la unii și pe alții să-i faci pagubă, să-l supui și să-l sărăcești, tu adevărat nu ești creștin nici om pe pămînt, ci singur satana, care au pîrit pe Dumnezeu la Adam³⁵⁾“. „Noi de nu putem uide cu bățul sau cu sabia, ne ucidem și ne omorîm pe noi înșine cu faptele cele rele³⁶⁾. Imbrățișînd pe toți deopotrivă, ierarhul îi ceartă spunîndu-le cu amărăciune: „Ce neam înjură ca noi de lege, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comîndare, de luminare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de spovedanie, de botez, de cununie și de toate sfintele taine? Cine dintre păgîni face acestea? Sau cine-și măscărește legea ca noi? Noi dacă auzim pe cineva că înjură, în loc de a-l certa, ne pare bine și rîdem³⁷⁾. Pe părinți îi ocărîm, pe bătrîni îi necinstim, pe boieri îi blestemăm, pe arhieri nu-i ținem în nimic, pe călugări îi clevetim, pe preoți îi ocărîm, bisericile le ținem ca pe niște grajduri... cînd mergem la ele vorbim și rîdem și facem cu ochiul unul altuia mai rău decît pe la cîrciumi³⁸⁾).

Desigur că nu putea să nu poarte grijă deosebită de însăși slujba preoției și de slujitorii ei. Un păstor adevărat trebuie să „caute și să pohtească pururea binele și folosul oilor lui, nu numai celor sănătoase și zdravene, ci și oilor bolnave și zdruncinate, dînd învățături fiecăruia după vîrsta și rînduiala lui, „că precum sînt boalele de multe feluri de nu se pot vindeca tot cu

33a) Idem, p. 164.

34) Predici, 231—2.

35) Idem, 124.

36) Idem, 102.

37) Idem, 94.

38) Idem, 95.

un fel de doftorii, așa nici cu un fel de învățătură nu se pot îndrepta rare firile omenești³⁹⁾ ... iar „de va fi vreo oaie be-teagă, trebuie și fără de voia ei s-o lege și s-o puie jos, să-i taie carnea putredă și să-i puie doftorie... iar nu ca năimitul care lasă oile când vede lupul⁴⁰⁾. Preoția este lucrul cel mai înalt, zicea Zlataust, slujitorul „desleagă legăturile păcatelor, vindecă ranele, mîntuiește pe oameni din mîinile diavolului, îi împrietenește cu Dumnezeu, îi face de petrec cu îngerii, căci ceea ce nu pot face în cer toate cetele îngerilor, vedeți cum o săvîrșește pe pămînt unul din acești mai mici ai mei⁴¹⁾. Dacă însă preoția este lucru sfînt, atunci urmează că și slujitorii să se arate vrednici de ea... „Să nu dea Dumnezeu să judec eu vre-odată pe preoții lui Dumnezeu“, zice Antim în predica ținută la sfinții Arhangheli⁴²⁾. Ca să nu poată fi însă judecați de oameni, preoții trebuie să ție sus vrednicia preoției... „Să nu faceți grozăvii de care și mirenii să rușinează a vă vedea, pentru că oare cu cuviință este ca preoții să cînte și să joace în horă și să se joace în cărți fără de rușine și alte asemenea jocuri necuvioase? Ce să facă mirenii cînd vă văd pe voi făcînd lucruri ca acestea?⁴³⁾.

Și mai plină de vrednicii apare personalitatea ierarhului nostru dacă ne gîndim la lupta pe care a dus-o pentru înlăturarea jugului otoman, luptă care i-a atras pînă la urmă și cununa de martir. De bună seamă că pentru a înțelege pe deplin lucrurile trebuie să avem în vedere întreagă ambianța politică și economică a vremii. Deși s-ar părea că intervenția lui în viața publică ar fi străină de rosturile preoțești, totuși el a făcut-o din dorința curată de a fi de folos obștii românești într-una din cele mai grele clipe din istoria ei.

Concentrarea puterii în mîinile marii boierimi n-a putut duce decît la înăsprirea raporturilor dintre straturile sociale. Goana după moșii cît mai multe și după bani și plăceri nu mai cunoaște margini. Partidele boierești se devorau între ele ca fiarele, cum bine spun cronicarii din epoca lui Brîncoveanu și cum vorbește însuși Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică“. Cazul clucerului Constantin Știrbei este tipic. „Ai luat județul Dîmboviței, îi strigă Brîncoveanu în divan, l-ai prădat de n-a mai rămas nici un sat... ți-am dat Teleormanul și mai rău l-ai făcut. La Duca Vodă în Moldova, fiind logofăt de vistierie, ai făcut iscălitura marelui vistier vrînd să furi 17 pungi de

39) Predici, p. 203—11.

40) Idem, 204.

41) Idem, 205.

42) Idem, 239.

43) *Capete de poruncă*, Tîrgoviște 1714. Vezi Al. Ciurea: *Antim Ivireanu ca predicator*, în „BOR“ 1956, p. 791—2.

bani⁴⁴⁾. Cu toată lăcomia lui, intervenția Doamnei, a boierilor și chiar a mitropolitului Teodosie l-au scăpat. Insuși Brîncoveanu se întrecuse pe sine în strîngerea de averi: avea 111 moșii, adunate multe din ele „prin jaf, pradă și sugerea singelui săracilor⁴⁵⁾”, cum se exprimă partida boierilor fugari din Ardeal. „Alt domn n-au strîns, nici nu s-au mai îmbogățit ca el de cînd este începutul țării”, spune cronicarul Radu Popescu⁴⁶⁾. Birurile erau de 42 de feluri.

Desigur, însă, că pricina de căpetenie a tuturor acestor rele era creșterea peste măsură a asupririlor turcești, căci după înfrîngerile suferite de la austrieci, osmanii erau pe panta decadenței. Brîncoveanu numai cu greu s-a putut menține prin sporirea mereu crescîndă a haraciului și a celorlalte feluri de dări. Situația devine imposibil de suportat. Poporul era la sapă de lemn. Partida Cantacuzinilor condusă de Constantin Stolnicul pregăti apropierea de ruși spre a scăpa țara de „necredincioși și eretici” (= de turci și de austrieci): Brîncoveanu aproba tacit tratativele, obligîndu-se în 1709 față de țar să trimită un ajutor armat de 20.000 de soldați. Ostilitățile ruso-turce sfîrșesc în 1711 la Stănilești cu biruința turcilor. Se știa că la sfîrșitul boierilor care au decis trimiterea spătarului Toma Cantacuzino cu armată contra turcilor a luat parte și Mitropolitul Antim, dar că în timpul operațiilor Brîncoveanu își schimbase tactica, rămînînd iarăși în picioare fără ca însă Poarta să mai poată fi mințită de astă dată încît după 3 ani, la instigația boierilor, sulțanul a hotărît asasinarea lui pentru a pune mîna pe multele lui averi, din țară și din străinătate. Dar să nu avansăm.

În tot timpul păstoririi sale ca mitropolit (1708—16), Antim, face adeseori aluzii în „Didahii” la „lupii văzuți și nevăzuți”, la „robia babilonească a acestei vieți”; la scîrbele și nevoile ce ne-au împresurat prin care viza pe turci. „Sîntem supuși sub jugul păgînului și avem nevoi multe și supărări de toate părțile” spune el în alt loc, „necazurile ce ne vin de la cei dinafară, jafurile, robiile, dările cele grele și nesuferite”, „multele datorii ale celor ce ne fierbem în această ticăloasă de țară⁴⁷⁾”. Dar pentru că punea problemele pe linie creștină, nu se putea supăra nimeni, nici turcii, nici Vodă. Astfel stau lucrurile după 1711.

La începutul anului 1712 în duminica de 11 ianuarie „la vreme de chindie prea luminatul domn avînd prepus pentru niște

44) *Istoria Țării Românești de la 1688 la 1717*, ed. Grecescu 1959, p. 72—73.

45) *Istoria Românilor*, III, 207.

46) *Magazinul istoric pentru Dacia IV*, p. 21—22.

47) *Predici*, ed. cit. 75, 90, 201, 226 etc.

lucruri ce le-au adus întâmplările vremii cum că s-ar fi făcut cu învățătura și îndemnarea noastră, fiind Măria sa îndemnat de niște obraze mari bisericești și mirenești, pline de zavistii și de răutate au trimis pe duhovnicul lui, chir Mitrofan (care-l va și urma în scaun) să fac paretisis (=demisie) de bunăvoia mea sau dacă nu să mă scoată cu sila și să mă afurisească". Antim își scrie 2 „desvinovățiri”^{47a}), pe care le predă peste 2 zile Domnului cerindu-i să reflecteze. Antim se apără într-un limbaj de toată frumusețea, sincer, demn, plin de reverență, dar cu sufletul curat de orice acuzație. În prima apologie, Antim respinge în „12 capete” acuzele aduse de domn și de sfinicii lui. „De am viclenit pe Măria ta au casa Măriei tale... să fiu eu sub legătura cea grea a afurisaniei, iar de nu să fie cei ce au grăit de rău; „de am grăit în biserică sau afară în țarină sau de față vreun cuvânt care să nu fi fost spre plăcerea Măriei tale, l-am grăit din datorie, ca un păstor sufletească, iar nu cu vicleșug să te vatăm nu trupește, au sufletește”; „mitropolia n-am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni... pe cei ce sînt pricina răutății îi știu cine sînt ca cum mă știu însumi pe mine, unii de aicea și alții dintr-altă parte, care sînt neschimbători în rău. I-ași pofti să stau de față cu dinșii înaintea Măriei tale și înaintea a mult norod și măcar că mie nu mi se cuvine ca unui arhieru să grăiască pe nime de rău, iar mi se cuvine cu ajutorul lui Dumnezeu foarte s-ar rușina... iar de vei zice c-am îndatorit casa de am făcut cele ce am făcut... aș pofti să știu cine nu este dator din cîți ne fierbem într-această ticăloasă de țară? că întii și pe Măria ta te aud totdeauna că este datoare țara cu 200 și mai multe de pungii. Că sînt strein și nu s-au convenit să fiu eu mitropolit? În Hristos sîntem toți una și-apoi n-am fost numai eu episcop și mitropolit strein în Țara Românească, cum se văd din Condică... pentru că Dumnezeu a făcut lumea slobodă pentru toți, dar de se va întâmpla vreo pricină au dreaptă, au nedreaptă, răpșesc cei mai mulți și zic că este păcat, dar cu cît mai virtos să se strămute Capul bisericii a vreunei eparhii și să nu se vatem multe suflete? Că măria ta poți să faci după pohta măriei tale, este lucru adevărat, iar eu încă zic să fac după voia lui Hristos...”

Se știe că Brîncoveanu a renunțat de a-l înlocui pe mitropolit, dar raporturile lor rămîn de acum reci. Sub Ștefan Cantacuzino (1714—16) Antim își vede liniștit de treabă cu tipografiile din București și Tirgoviște (cea de la Rîmnic pare a se fi mutat la Tirgoviște) ca și de ridicarea minunatei sale mănăstiri cu hramul Tuturor Sfinților (actuala biserică Antim) terminată în 1715. La începutul anului 1716, însă, domnul Ștefan

47a) Textul în ed. Strempele p. 293—301.

Cantacuzino și stolnicul Constantin sînt omorîți de turci prin uneltirile perfide ale lui Nicolae Mavrocordat, care se și înscăunează ca prim domn fanariot în 30 ianuarie 1716. Austriei fiind la graniță și partida filo-creștină (la care s-a asociat și mitropolitul) ne mai putînd suporta slugărniciile noului domn, se svineste peste cîteva luni (18 august) că trupele nemțești ar fi în drum spre București. Curtea lui Mavrocordat apucă drumul Giurgiului fiind întovărășiți și de mitropolit. Aici bătrînul ierarh cere voie să se întoarcă, pentru că spune el, nu se cade ca un vlădică să-și părăsească turma în timp de restriște. În timp ce discutau, Vodă e înștiințat de predicatorul Ioan Avramie că partida cantacuzină intrase în țară să preia tronul. Crezînd că de acum Mavrocordat nu se va mai întoarce, Antim pleacă spre Capitală și convoacă „poporul” să aleagă un nou domn. Peste scurt timp, însă, svinul despre intrarea nemților se dovedi fals, așa încît în 10 septembrie Mavrocordat reîntră în București însoțit de o puternică armată turcească. Răzbunarea lui a fost cruntă. Boierii au fost uciși, bunurile confiscate. Urma acum rîndul mitropolitului. Antim a fost maltratată de soldați și apoi osîndit prin poruncă împărătească la surghiun. Cînd a intrat adică la palat să se prezinte la Vodă, soldații turci l-au oprit, l-au dat jos, l-au închis într-o căsuță a Curții sub pază strictă. Cerîndu-i demisia și Antim nevrînd s-o dea pînă nu va fi judecat de foruri bisericești Nicolae Mavrocordat cere patriarhului ecumenic Ieremia III să-l caterisească, ceea ce se și întîmplă după cîteva săptămîni. Mitropolitul era bolnav de podagră, dar Mavrocordat, fără a mai aștepta judecata, îl expedie spre locul de exil, mănăstirea Sf. Ecaterina de pe muntele Sinai (Arabia). Pe drum însă în dreptul golfului Enos a fost aruncat în apele rîului Dulcia sau Tungia, un afluent al Măriței, în Tracia. Cronicarul florentin del Chiaro spune (la începutul lui septembrie, acum 250 de ani): ... „fioroasa măcelărie a arhiepiscopului (pe care toți îl credeau în exil) puse toată Valahia într-o groaznică consternare”⁴⁸). Noul „voievod” „nu s-a îngrozit a-și mînji mîinile sacralele cu sîngele mitropolitului prigonit de dînsul”, adaugă și un fost medic al lui Brîncoveanu⁴⁹).

Așa s-a stins din viață acest mare ierarh, pe care „rîvna pentru casa Domnului” și dragostea lui față de popor l-au dus pe culmile muceniceiei. Acum aproape 60 de ani prof. Nicolae Dobrescu putea scrie pe bună dreptate că dacă Biserica Română va pune între sfinți vreodată pe unii din martirii neamu-

48) Del Chiaro: *Storia... Vezi și Cronica lui Mitrofan Grigoras*, în D. Russo: *Studii*, II. 432.

49) La D. P. Bogdan: *240 de ani de la moartea de mucenic al lui Antim Ivireanul*, în „BOR”, 1956, 688—689.

lui nostru, să nu se uite că locul de frunte se cuvine lui Antim Ivireanul⁵⁰). Dacă la cele de pînă acum mai amintim și de minunatul „așezămînt” pe care l-a făcut dar țării și Bisericii române prin ridicarea și înzestrarea bisericii cu hramul „toți sfinții” (actuala biserică Antim), atunci vom înțelege și mai mult curățenia lui sufletească și dragostea lui de patrie. „Din ostenelele mele cele multe, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini”⁵¹), spune testamentul său, ne-am învrednicit de am înălțat din temelie biserică frumoasă”, cu chilii destule și alte lăcașuri pentru călugări, înzestrînd-o cu moșii, vii, mori, stupi și dobitoace, înfrumusețînd-o cu odoare, odăjdii și cărți de multe feluri. În ea se va face milostenie la săraci în toate duminicile se vor îmbrăca la Joi-mari 3 săraci și 3 fete sărace, se vor înzestra o fată săracă a doua zi după Sf. Dumitru, se vor odihni în ea streinii cu mîncarea și cu sălaș, se vor îngropa de milă săracii morți prin uliți, se vor hrăni 3 copii ce ar învăța carte dimpreună cu plata dascălului lor, se vor întreține două tipografii, una grecească și una românească pentru folosul obștii — toate acestea cu condiția că niciun arhiepiscop străin să nu se poată amesteca în conducerea ei ci numai egumenul și epitropii ei aleși după rînduială. Minunata clădire în stil brîncovenesc — al cărei desen în peniță este lucrat de însuși ctitorul ei, ca și sculpturile ușii de la intrare⁵²), ca și unele din obiectele de cult de la Snagov — a împlinit un rol din cele mai umanitariste și mai frumoase⁵³), vorbind despre sufletul mare ale întemeietorului ei. Din umbra chiliilor de la Snagov sau din noua lui ctitorie de la București parcă auzim, azi după 250 de ani glasul lui cucernic și cald: „mă rog milostivului Dumnezeu să întipărească și să pecetluiască în inimile voastre toate acestea cîte v-am vorbit să nu le uitați și după puțină deapănare să le faceți”⁵⁴).

Iată cum i-am putea împlini cel mai bine testamentul lui.

50) N. Dobrescu: *Antim Ivireanul, mitropolitul Țingroclahiei*, București, 1910, p. 119.

51) Așezămîntul tuturor lucrurilor și orînduieilor... (original) se păstrează la Academia RSR sub nr. 3342. A fost publicat în 1885 în „BOR” p. 163—8, 211—29 de G. Enăceanu.

52) Despre calitățile artistice ale lui Antim s-ar mai putea scrie destul. Vezi V. Brătulescu: Antim ca miniaturist și sculptor în „BOR” 1956, p. 766—75; același, Antim ctitor de locașuri sfinte: ibidem p. 817—30; A. Sacerdoțeanu: Antim Ivireanul arhivist, bibliotecar, tipograf în „Glasul Bisericii” 1963, p. 863—890 și 990.

53) Pe larg prof. dr. I. Nanu: *Un moment de artă bisericească ctitoria mitrop. Antim Ivireanul* în „BOR” 1961, 223—318.

54) Predici, p. 97.

OPERA PREDICATORIALĂ A LUI ANTIM IVIREANUL

de: Pr. prof. dr. D. BELU

În istoria vieții lui Antim Ivireanul sînt goluri greu de umplut. Se știe doar că a fost fiul unor oameni din mulțime, originari din Iveria, numele mai vechi al Georgiei.

La un moment dat îl întîlnim rob la turci care l-au dus la Constantinopole. Conducătorii patriarhiei, cunoscîndu-l și prețuind înzestrarea lui deosebită, l-au răscumpărat și l-au luat pe lîngă ei. Minte ageră, voință tare, inimă sensibilă la frumusețile artei, suflet însetat de învățătură, tînărul Andrei — așa se chema Antim înainte de călugărie — a folosit cu scumpătate timpul inițiindu-se temeinic în cele ale teologiei, ale sculpturii, picturii și pare-se, ale broderiei. Nu e exclus ca tot aici la Constantinopole să fi deprins și meșteșugul tiparului „în care cu un talent înăscut ajunge la desăvîrșire, devenind astfel un om cu stare și cunoscut”.

Aflînd despre el, Constantin Brîncoveanu, îl cheamă să vină în Țara Românească.

Perioada în care trăiește Antim în Țara Românească este cuprinsă între 1690—1716. Este aceasta o perioadă de cruntă dublă exploatare a țărănimii: pe de o parte de către otomanii asupritori, pe de altă de către boierii. Jefuiau otomanii, dar nu se lăsau mai prejos nici boierii. Apăsăți și de către străini și de proprii conducători, poporul lîncezea în întuneric, în cruntă mizerie și materială și spirituală.

Minte ascuțită Antim își capătă în scurtă vreme o bună orientare asupra situației. Învăță limba română „ajungînd la o deplină însușire a acesteia” și-și fixează în linii mari, ca plan de lucru: să ridice pe cît sta în puteri, piatra asupririi care apăsă pe pieptul mulțimii; să ajute la luminarea ei; să-i învîreze credința în puterile proprii. Întru realizarea acestui plan Antim a pus la contribuție toată puterea lui de muncă, pregătirea temeinică, talentul lui de tipograf, o dîrză voință de luptă, un rar spirit de jertfă, dar și un uimitor talent de cuvîntător.

Fără îndoială că și înainte de Antim se vor fi rostit aici colo cuvîntări întocmite de preoți mai răsăriți.

Dar în general, lipsiți de o pregătire mai corespunzătoare, preoții nu prea îndrăzneau să rostească predici proprii și atunci ei recurgeau la cazanii. Pînă la Antim se poate spune că nu predica personală, ci cazania a fost aceea care a întreținut viu în sufletul păstoriților sentimentul apartenenței la Biserica lui Hristos, la Legea răsăriteană, precum și nădejdea tare în biruința dreptății și a binelui.

Prin Antim predica urcă dintr-odată trepte nemaicunoscute la noi. Predica sa „este o propovăduire a cuvîntului dumnezeiesc de o ținută, de o substanță și de o factură nouă, față de ceea ce acest gen al retoricii avusese la noi pînă la el” (Al. I. Ciurea).

Cazaniile, se știe, aveau menirea să fie citite, nu rostite liber, în cadrul slujbei. Cuvîntările lui Antim însă erau rezultatul unei munci proprii, rezultat așternut desigur în scris, dar reținut de mintea lui ageră pentru a fi înfățișat prin grai viu în cadrul slujbei.

Cazaniile aveau apoi un caracter mai general, mai abstract, beneficiind de o circulație mai largă atît în timp cît și în spațiu. Predicile lui Antim însă au fost întocmite și îndreptate către păstoriții aflați sub oblăduirea lui duhovnicească și care erau prezenți la slujbele sfinte.

Detășate de realitățile concrete cazaniile au mai mult caracter de obicei cerut de îndealarea slujbelor decît de trebuințele imediate ale păstoriților. Cuvîntările lui Antim însă sînt întocmite cu luarea în considerare a împrejurărilor concrete din țara și Biserica lui, pentru credincioșii prinși în condițiile existente atunci.

Menționăm și faptul că în timp ce cazaniile sînt traduceri, predicile lui Antim sînt alcătuite direct în românește.

De la Antim ne-au rămas în materie de propovăduire — un număr de Didahii, adică învățături.

Deși a tipărit atîtea cărți, Antim nu și-a tipărit el însuși Didahiile. Și nici vreunul din ucenicii lui nu a făcut aceasta. Didahiile n-au văzut lumina tiparului decît tîrziu de tot și anume după 170 de ani de la moartea autorului lor. (Amănunte despre edițiile Didahiilor — la Prof. Al. I. Ciurea: Antim Ivi-reanul predicator și orator — în: BOR 8—9 (1956) p. 779 sq.).

Cea mai bună ediție a Didahiilor este cea publicată de către G. Strempele în Editura Academiei și care e intitulată: Antim Ivi-reanul: Predici. Ediție critică, studiu introductiv și glosar 1962.

Editorul a pornit de la constatarea că în Biblioteca Academiei nu există decît trei manuscrise ale Didahiilor dintre care nici unul nu reprezintă un autograf al lui Antim.

Primele două variante „au fost publicate în ordinea descoperirii lor începînd cu anul 1886; cea de a treia variantă, cea

mai veche, a rămas nu numai inedită, ci și necunoscută istoriei noastre literare" (Strempele, p. 40). Tocmai varianta aceasta este acum utilizată ca bază la întocmirea și tipărirea ediției critice. Varianta reprezintă o copie a lui Efrem grămaticul și este „cel mai vechi text cunoscut, cel mai complet și, ca atare cel mai apropiat de original”. Copia a fost făcută între 1722—1725.

Ediția Strempele cuprinde: Cinci predici la Florii, trei la Schimbarea la față; două la Sf. Constantin și Elena; două la Adormirea Maicii Domnului; două la Nașterea Domnului; două la lăsata secului de brinză; două la Sf. Dimitrie; două la Sf. Nicolae; câte una: la Duminica Vameșului și a Fariseului; la Întîmpinarea Domnului; la Sf. Petru și Pavel; la Bobotează; la Tăierea împrejur; la Sf. Arhangheli. La acestea se adaugă: O predică rostită la urcarea în scaun; trei cuvîntări funebre; o cuvîntare la parastas; învățătură asupra pocăinței; începătură și învățătură pentru ispovedanie; cele două apărări trimise lui Brîncoveanu în 1712.

Despre ce predică Antim? Învățătura de credință și viața Bisericii e mereu prezentă în cuvîntările mitropolitului. Dar mai cu osebire Antim insistă asupra datoriei ascultătorilor de a-și ridica viața cît mai aproape de nivelul cerut de Răscumpărarea înfăptuită de Domnul.

Atent la cerințele învățăturii dumnezeiești, Antim e mereu cu ochii asupra păstoriților înfierînd fătărnicia, lăcomia, egoismul, minciuna, învrăjbirile, jafurile, nedreptățile. El rostește cuvînt aspru împotriva asupritorilor, a robiei, a dărilor celor grele și nesuferite puse de cei de sus asupra celor de jos.

Inzestrat cu întinsă cultură teologică și umanistă precum și cu o viziune clară asupra nevoilor poporului credincios și ale Bisericii sale, mitropolitul Antim își fixa temele cuvîntărilor nu în abstract, ci în funcție de trebuințele presante ale păstoriților.

Știa să se miște cu impresionantă îndeminare și pricepere printre textele scripturistice și patristice, dar în același timp el ținea cel mai strîns contact cu realitățile vieții, cu nevoile și aspirațiile multimilor, cu moravurile păstoriților.

Cuprinzînd în căldura dragostei sale nu numai pe Dumnezeu, dar și pe credincioșii săi, Antim și-a îmbogățit materialul omiletic scos din cărți cu cel scos din contactul nemijlocit cu realitățile în mijlocul cărora trăia.

Deși își mărturisește deseori „neștiința și neputința” în ce privește filcuierea și prezentarea dumnezeieștilor învățături autorul nostru este totuși deplin stăpîn pe procedeele întocmirii și rostirii cuvîntărilor bisericești. Toate predicile lui Antim au introducere, tratare și încheiere, fiecare parte fiind bine delimitată de cealaltă.

Uneori pune la începutul predicilor un text. Alteori îl enunță în cuprinsul cuvântărilor.

Textul nu e folosit de formă, ci pentru a arăta învățătura și limitele în lăuntrul cărora înțelege să-și mențină expunerea.

Ca formulă de adresă Antim folosește expresiile cunoscute: Fraților; iubiților mei; feții mei, etc.

Introducerile sînt scurte, rezumîndu-se uneori la cîteva propoziții. Dragostea și datoria de a propovădui; ideea de bază a sărbătorii; justificarea temei; enumerarea părților, o împrejurare a vieții, constituiesc tot atîtea puncte de plecare la întocmirea introducerilor.

Nu-i este străin autorului nostru nici procedeul intrării directe în tratare. Și nici acela al introducerilor pompoase.

Obişnuit, introducerile sînt încheiate cu o caldă invocare a ajutorului dumnezeiesc; cu un îndemn la atenție adresat ascultătorilor și cu enunțarea temei.

Desigur, mijloacele acestea vor fi avut darul să trezească interesul și curiozitate ascultătorilor pentru cele ce urmau, dar mai mult decît acestea au putut cîștiga bunvoința ascultătorilor unda de cucernicie și sinceritate, de dragoste și de seriozitate pe care o iradia întreaga sa înfățișare de om îmbunătățit, de om identificat cu idealurile ce-și propusese să înfăptuiască.

În dezvoltarea temei nu se folosește de expuneri prea lungi. În general, Antim își păstrează tilcuirea în anumite limite, îndreptîndu-și efortul în direcția adîncirii învățaturii ce și-a propus s-o împărtășească ascultătorilor. Scurtimea cuvîntărilor predicatorului nostru e compensată prin bogăția de conținut care le caracterizează. Iată un exemplu: Predica primă la Nașterea Domnului are o extensiune de șase pagini. Dar tilcuirea dată este dintre cele mai profunde. La-ntrebarea: De ce Dumnezeu a luat firea omenească, nu pe cea îngerească — Antim răspunde așa: Dumnezeu a luat firea omenească întii pentru că oamenii au căzut toți, pe cîtă vreme îngerii n-au alunecat toți. În al doilea rînd, pentru că omul a greșit din slăbiciune, din neștiință; îngerii însă au căzut din „firea cea rea”, săvîrșind astfel păcat contra Duhului Sfînt, care nu se iartă lesne. În al treilea rînd oamenii au greșit din îndemnul diavolului, îngerii din propria lor inițiativă. În sfîrșit, oamenii sînt mai puțin vinovați de căderea lor decît îngerii, care fiind „mai de cînte” erau mai datori să se ferească de păcat.

Iar la a doua întrebare: De ce s-a-ntrupat cea de a doua persoană a Treimei și nu alta, Antim răspunde relevînd importante temeiuri ca: Fiul se cheamă Înțelepciune și de aceea se cuvenea să se întrupeze Înțelepciunea „ca să vindece nepriceperea omului prin care a căzut în păcat”. Numai întruparea celei de a doua persoane păstra neschimbată însușirea de Fiul:

Fiul lui Dumnezeu devine și Fiul al Omului. Fiul lui Dumnezeu s-a făcut Fiul Omului, pentru ca și fiul omului să se facă fiul lui Dumnezeu. Fiindcă împăcarea lui Dumnezeu cu omul e lucrare de mijlocire, se cuvenea ca opera aceasta s-o împlinească persoana cea din mijloc a Sf. Treimi, adică persoana Fiului (Predici ed. Strempele) p. 188—194).

În folosirea citatelor Antim vădește nu numai îndeminare de tilcuior, dar și un superior simț psihologic în sensul că nu utilizează texte decât în măsura în care acestea se încadrează organic în predică, sporindu-i substanța și puterea de înfrumusețare. În general textele din cuvântările lui Antim sînt lumini care întregesc receptivitatea ascultătorilor, nu material îngrămădit fără rost.

Simțul psihologic al cuvîntătorului nostru iese la iveală și din felul cum știe folosi experiența ascultătorilor precum și din îndemînarea cu care știe să adapteze învățătura la posibilitățile și situațiile concrete ale credincioșilor.

Aplicațiile le face uneori în cursul cuvîntării alteori în partea finală.

În aplicații, Antim se referă la toate categoriile de ascultători. Nu arareori în cursul expunerii el se ridică cu hotărîre împotriva apăsătoarei asupriri otomane precum și împotriva jafurilor, strîmbătăților și dărilor celor multe și grele puse de cei de sus asupra celor de jos. Jefuiau turcii, dar jefuiau și boierii. Înselau și săvîrșeau nedreptăți asupritorii otomani, dar nici boierii nu se lăsau mai prejos.

Uneori cuvîntul predicatorului nostru cade greu ca un hanter înroșit, asupra celor vizați, asupra turcilor și asupra boierilor jecmănitori. „Sîntem împresurați de atîtea nevoi și scirbe, ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta” (Cuv. la instalare, p. 74). „Sîntem supuși supt jugul păgînului” strigă el cu abia reținută revoltă în Cuvînt la Preobrajenia Domnului (p. 150). Pe deasupra mai vine și jugul aruncat de către boierime asupra poporului de jos. Sînt „unii dintre noi ce fac jafuri și fac cîte sînt mai rele pe pămînt” apoi își caută doi duhovnici, unul la țară și altul la oraș. „La cel de la țară ca la un om prost, spun păcatele... cele mai mari, iar la cel de la oraș, spun păcatele cele mai mici”. Nici unui nici altuia însă nu-i mărturisește că „mîncă munca fratelui”, că-i bea „sîngele și sudoarea feței... cu lăcomiile și cu nesațiul. Nu-i spun „strîmbătățile, clevetirile... făcăriile, vînzările și pîrăle... (Cuv. la Duminica Floriilor p. 164); Cuv. în Duminica Floriilor p. 217).

Antim cunoaște viața grea a păstoriților, nevoile lor, jafurile la care sînt supuși fără omenie și de aceea le ia cu hotărîre apărarea împotriva asupritorilor. „Nu să cuvine celor mici — zice el — mai puținică cinste și dragoste decât aceia ce să cuvine celor mari și bogați, nici iaste cu dreptate celor mari să

li se închine lumea și pre cei mici să-i batjocorească: de aceia să se teamă și pre acestea să-i obidească; de aceia să se rușineze și pre acestea să-i înfrunzeze". Toți trebuie să știe că „cei mici au îngeri sprijinitori în ceriu de pedepsesc pre cei ce-i obidesc” (Invățătura la noiembrie 8, p. 232). Se simte vibrând în cuvintele acestea mînia unui suflet curat care nu se putea da împăcat cu nedreptățile strigătoare la cer săvîrșite de cei de sus care, egoiști și lacomi, exploatau crunt pe cei de jos.

Ca mitropolit, Antim era convins că în lupta contra asupritorilor trebuie valorificate argumentele de ordin religios-moral (Credința în purtarea de grijă a lui Dumnezeu; credința în ajutorul pe care El îl dă tuturor celor ce-l caută; credința în ocrotirea acordată de către îngerul păzitor; pedepsele grele ce așteaptă pe cei ce săvîrșesc nedreptăți etc.). Dar autorul nostru ține să atragă atenția păstoriților săi nedreptățiți și apăsați că Dumnezeu condiționează ajutorul Său de vrednicia celor care i-l cer. Dumnezeu dă, dar trebuie să te faci vrednic de darul Lui. „Dumnezeu”... bunătatea o face întocmai la toate, după vrednicia a fieștecăruia” (Invățat. la 26 oct. p. 242). Trebuie să se renunțe la obiceiuri care anchilozează, la conservatorism. Credincioșii să nu fie ca viermele care necunoscînd decît rădăcina hreanului, nu vrea s-o părăsească spre a merge „la alte rădăcini mai bune și mai dulci”. Ascultătorii să nu rămînă pasivi. Să se frămînte să se străduiască a se cunoaște mai bine pe ei înșiși, puterile pe care le au și să năzuiască spre altceva, spre o viață nouă. Se-nțelege mitropolitul urmărea în primul rînd ca păstoriții săi să-și înouiască viața printr-o mai bună asimilare a învățăturilor evanghelice. Dar prin faptul că a participat direct la cele două încercări de a scutura jugul turcesc, el le-a arătat credincioșilor că pentru a scăpa de asupritori nu-i suficient să aștepte ajutorul lui Dumnezeu, ci mai e necesar să acționeze și el (Strempele, p. 57).

Din cînd în cînd Antim își îndreaptă cuvîntul și către preoți care prin situația lor grea sînt apropiați de cei mici. „De doao feliuri de mici se află-n lume și pre doao feliuri de mici să obiținuesc de obște oamenii, de-i obidesc: cei dintii sînt săracii și cei de a doa sînt preoții” (Inv. la nov. 8, p. 233).

Toți credincioșii trebuie să lupte contra păcatului. Dar înaintea tuturor lucrul acesta trebuie să-l facă preotul. Sînt preoți — spune cu amărăciune Antim — sînt preoți care „nu poartă grijă pentru folosul oilor lor, ci să nevoiească numai pentru folosul lor” (p. 103, 173—174). Preoții să-și vină în fire și să se îndrepte. Să se străduiască a avea „credință curată, înțelepciune întreagă...” „Să fie mai cu omenie decît mireanul, pentru că să ia pildă și învățătură fieștecare de la el, văzînd faptele lui cele bune” (p. 204; 193).

Incheierile Didahiilor sînt scurte. Ele cuprind aplicații la viața ascultătorilor; recapitulări urmate de aplicații corespunzătoare, sau rugăciuni calde, învățătoare. Din toate se desprinde grija părintelui duhovnicesc care chiar cînd a fost aspru cu fiii săi nu uită să-i încurajeze, să-i îmbărbăteze, să le inspire încredere în biruința binelui asupra păcatului.

Stilul cuvîntărilor la care ne referim este de tip oral, este firesc, variat, nuanțat, direct.

Autorul nostru ocolește exagerările, expresiile afectuate, bombasticismele. Ele își desfășoară expunerea în mod nesilit, necăutat, fără oculuri, fără parafrazări inutile, fapt care dovedește un superior simț al limbii și un remarcabil talent literar.

În mod deosebit se cuvine să fie relevat caracterul popular, concret, colorat al stilului Didahiilor. Comparația, interogația, metafora, dialogul, descrierea, antiteza, repetiția, ironia chiar, sînt folosite cu pricepere și îndemînare de către cuvîntătorul nostru spre a da relief stilului, putere de impresionare, spre a-l nuanța și a-l face astfel ascultat mai cu interes și mai cu plăcere. Ca material ilustrativ Antim folosește de asemenea istorisiri biblice, dar și istorisiri extrabiblice (p. 230).

Om apreciat de popor și bun cunoscător al graiului plin de sevă și culoare al acestuia, autorul folosește în cuvîntările sale multe locuțiuni populare.

Referindu-se la limba Didahiilor, Mihail Sadoveanu scria că autorul lor a ajuns „cu anii, iar mai ales cu o stăruință neînduplecată... să vorbească și să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocii”.

Spuneam că în Biserica noastră s-a predicat și înainte de Antim. Dar predicile folosite pînă atunci, la noi, nu aveau tangența cu realitățile și cu condițiile de viață ale păstoriților. Didahiile dimpotrivă prezintă particularitatea de-a fi elaborate în strîns contact cu împrejurările concrete ale vremii, de-a fi pe măsura cerințelor sufletești ale credincioșilor din vremea lui Brîncoveanu.

Această interpretare a învățăturii pentru nevoile de viață ale ascultătorilor, această continuă referire la păstoriți, considerăți în condițiile lor concrete de trai, constituie una din datele originalității predicilor lui Antim.

Original este și modul de elaborare și redare a conținutului cuvîntărilor antimiene. Conștient de răspunderea ce-i revenea, autorul nostru s-a ferit de improvizații. Înainte de redactarea predicii el desfășura o intensă muncă de documentare asupra temei întemeindu-se pe izvoarele clasice dar și pe experiența de viață a altora, a credincioșilor, a sa, etc.

Izvoarele n-au fost utilizate mecanic. Autorul s-a ferit de a extrage de ici și de colo pasaje mai mari sau mai mici, să le pună cap la cap, să mai adauge câteva cuvinte de încheiere și apoi să citească totul în fața păstoriților. Antim n-a fost un compilator. El și-a prelucrat, adîncit și încheiat în mod personal materialul predicilor. În general Didahiile lasă impresia vie că autorul și-a stăpînit bine temele tratate, a știut de unde și ce material să folosească, a stăpînit bine regulile omiletice și a știut cum să le valorifice pentru atingerea scopului propus. Didahiile poartă amprenta puternicii personalități a autorului lor.

Vocabularul, bogat și nuanțat, vădește strînsă legătură și prețuirea înaltă a autorului pentru graiul viu și colorat al poporului. Frumusețile literare larg utilizate, o anumită organizare gradată a materialului; alternarea propozițiilor scurte, concentrate, cu altele ample, bogate; alternarea accentului de indignare cu cel de sfătoșenie și persuasiune toate acestea relevă și ele nota de originalitate a Didahiilor.

Atmosfera care se degajează din predicile lui Antim nu este de tristețe, de resemnare, de descurajare, ci de puternică, de neclintită încredere în biruința forțelor pozitive cuprinse atît în învățătura propovăduită, cît și în zestrea individuală a păstoriților.

Firește ca preot autorul Didahiilor n-a putut ignora realitatea și forța distructivă a păcatului. Dar nu e predică în care el să nu fi scos la iveală acele laturi de lumină ale învățăturii creștine care sporesc nădejdea și încrederea, bunătatea și dragostea față de oameni și viață. Dreptatea, pacea, curățenia, înțelepciunea, smerenia, bărbăția sînt frecvent valorificate în Didahii.

Prin particularitatea aceasta de a pune accentul pe partea senină, luminoasă, de elevație a învățăturii creștine predicile lui Antim ni se înfățișează ca fiind de vie actualitate.

Didahiile dau preotului predicator de azi o înaltă lecție de exegeză chemîndu-l să valorifice învățătura Mîntuitorului nu numai în aspectele ei negative, dar și mai ales în trăsăturile ei pozitive.

Față de păstoriți autorul nostru are uneori atitudine de desaprobare, de mustrare cînd e vorba de viața lor în dezacord cu învățătura Mîntuitorului; dar în același timp el prețuiește în gradul cel mai înalt fondul sănătos de omenie și posibilitățile lor de înnoire și ridicare. Credincioșii sînt supuși păcatului. Dar ca următori ai lui Hristos ei dispun de puteri care-i pun în condiția de a birui orice păcat de a se elibera din robia deprinderilor urite, și de a se angaja pe făgașul unei vieți înnoite și îmbunătățite.

Intemeindu-se pe acest fond pozitiv al lor, Antim le cere să se zmulgă din lanțurile tradițiilor învechite care-i țin pe loc (p. 173). Toți trebuie să se străduiască în direcția binelui și anume să se străduiască pînă ce vor ajunge să aibă „o inimă care să rămînă pururea nemișcată de la bine” (p. 286).

Prin tendința lor fundamentală de a forma la credincioși o voință de viață superioară, Didahiile pot fi socotite ca fiind de vie actualitate pentru predicatorii noștri.

Se cuvine să relevăm și faptul că Antim nu-și înțelege misiunea ca pe un simplu oficiu de transmitere pasivă, mecanică a învățăturii, ca și cum aceasta i-ar privi numai pe alții nu și pe sine. Autorul a înțeles să nu pună pe umerii altora poveri sub care să nu se afle proprii săi umeri și nu obligă pe alții la împlinirea unor porunci pe care nu le-ar împlini el însuși.

Precum în activitatea lor Sf. Apostoli s-au slujit nu numai de cuvînt, dar și de exemplul personal, la fel și mitropolitul Antim și-a sporit puterea de impresionare și de înviorare a predicii, sprijinind-o constant pe exemplul unei vieți trăită în acord cu învățătura propovăduită.

Didahiile lui Antim Ivireanul transmit preotului de azi mesajul puternic că predica nu este numai transmitere prin cuvînt a învățăturii, dar și faptă, viață proprie la nivelul învățăturii.

În sfîrșit, Didahiile sînt de actualitate și prin faptul că autorul lor s-a străduit în limita puterilor sale, să sprijine, să ajute pe păstoriți în nevoile lor, în aspirațiile lor. El nu s-a mulțumit să rostească de la înălțimea amvonului cuvinte de mîngiere către cei asupriți, ci le-a arătat că el însuși se află sub același jug ca și ei. „Încăș poate să zică fieștecine din voi, în gîndul său: dară noi avem nevoi grele asupra noastră și nu putem să facem aceste ce zici. Ci eu încă zic că iaste așa și crez: numai că la greul acela sînt și eu părtaș și într-acel jug ce trageți voi, trag și eu...” (La Duminică Vameșului ... p. 97).

Credincioșii au dorit ca slujbele bisericești să fie săvîrșite în limba română. Antim a fost alături de ei. Credincioșii au voit ca în treburile Bisericii noastre să nu se mai amestece patriarhul Ierusalimului. Antim a fost alături de ei. Credincioșii doreau să scape de strîmbătăți, împilări și jecmăniri. Antim a fost mereu alături de ei.

Această permanentă referire la nevoile credincioșilor și valorificarea învățăturii creștine în scopul ridicării și înnoirii vieții lor constituie o altă trăsătură a Didahiilor prin care ele soliciită și vor solicita totdeauna interesul preotului predicator.

BIBLIOGRAFIE

Antim Ivireanul: *Predici. Ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Stempel*. Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1962.

Radu Albala: *Antim Ivireanul și vremea lui*. Edit. Tineretului. Colecția: Oameni de seamă, București, 1962.

Al. Piru: *Literatura română veche*, Buc. 1962.

Damian P. Bogdan: *Viața lui Antim Ivireanul*.

Pr. Conf. Al. I. Ciurea: *Antim Ivireanul predicator și orator* — aceste ultime două studii în BOR 8—9/1956.

Pr. Prof. D. I. Belu: *Predicile lui Antim Ivireanul* în: „Mitropolia Ardealului” 1—3/1963.

Istoria Bisericii române: Manual tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvântarea P. F. Justinian Patriarhul României, vol. II. București 1958.

IMPORTANȚA MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL PENTRU BISERICA ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ

de: Asistent MIRCEA PĂCURARIU

Este bine cunoscut faptul că domnia lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714) a fost una dintre cele mai înfloritoare pentru cultura românească. La curtea lui se încrucișau două influențe diferite: cea italiană, venită din Occidentul catolic și cea grecească, venită din sud-estul ortodox. Între susținătorii influenței italiene trebuie menționați: florentinul Anton Maria del Chiaro, secretarul lui Brîncoveanu pentru limbile occidentale, autorul unei lucrări despre Țara Românească tipărită la Veneția în 1718, doctorul Iacob Pylarina, autorul unor lucrări medicale, predicatorul grec George Maiota, care studiasse la Roma și Veneția, preotul Ioan Avramie, fostul paroh al coloniei grecești din Veneția. Influența grecească era reprezentată prin patriarhii: Dionisie IV Seroglanul al Constantinopolului, Dositei și Hrisant Notaras ai Ierusalimului, Gherasim Paladas al Alexandriei, Atanasie III Dabbas al Antiohiei, toți trăind ani de zile la Curtea lui Brîncoveanu. Pe lângă aceștia mai erau o serie de vlădici și clerici de neam grec trăitori la Curtea Sa.

Dar pe lângă acești învățați străini, tot acum și-au desfășurat activitatea și cîțiva oameni de carte munteni. Între aceștia trebuie să pomenim pe stolnicul Constantin Cantacuzino, frații Radu și Șerban Greceanu, cronicarul Radu Popescu, episcopii Mitrofan și Damaschin de la Buzău.

Dornic de a veni în ajutorul celor ce voiau să studieze, Brîncoveanu s-a îngrijit și de dezvoltarea învățămîntului. El înființează Academia domnească de la Sf. Sava în 1694, cu limba de predare greaca veche. În fruntea ei a adus pe învățatul dascăl grec Sevastos Kimenitul din Trapezunt, care a și murit la București în 1702. Între ceilalți profesori ai Academiei se numărau: doctorul Ioan Comnen, cu studii făcute la Padova, George Maiota, Ioan Avramie, Mitrofan Grigoras, Maxim Peloponezianul și alții. În afară de această Academie, la București mai funcționa școala domnească de „slovenie” de la biserica Sfîntul Gheorghe vechi, iar spătarul Mihail Cantacuzino înființează școala de la Colțea.

Dar în timpul lui Brincoveanu a luat un avânt deosebit și activitatea tipografică, deoarece pe lângă tipografia mai veche de la București din 1678, s-au înființat acum tipografii noi la Buzău, în 1691, apoi cele trei tipografii înființate prin strădaniile lui Antim Ivireanul, la Snagov, Rîmnic și Tîrgoviște.

O dezvoltare deosebită a luat și arta românească, prin numeroasele mănăstiri, biserici și palate pe care le-a construit, luînd acum naștere și un stil propriu în artă, numit stilul brincovenesc.

Intr-un astfel de climat prielnic pentru cultura românească și-a desfășurat activitatea și Antim Ivireanul, care din simplu tipograf și călugăr a ajuns să dețină cele mai însemnate rosturi în viața bisericească și culturală a Țării Românești.

Ca tipograf, autor de lucrări originale, traducător, predicator și păstor de suflete, ctitor de biserici, sprijinitor al Ortodoxiei și al românilor transilvăneni, Antim Ivireanul rămîne una din figurile luminoase ale trecutului nostru.

Latura cea mai însemnată a multiplei activități a lui Antim este desigur cea de tipograf, el avînd meritul de a fi încetățenit deplin la noi meșteșugul tiparului și de a fi tipărit numeroase cărți, determinînd astfel un însemnat curent de cultură religioasă.

El a fost conducător al tipografiei din București, pe urmă întemeietor și conducător al tipografiei de la Snagov, din nou conducător al tipografiei din București, întemeietor al noii tipografii de la Rîmnic, organizator al unei tipografii la Tîrgoviște. Prin însăși testamentul său el lasă să se înființeze o nouă tipografie la biserica Antim din București, ceea ce s-a și făcut, cu toate că existența acesteia din urmă a fost de scurtă durată. În același testament el scria „Las cu blestem și aceasta să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul țării...”

Pentru Antim și pentru ucenicii săi „slăvitul meșteșug al tipografiei”, nu trebuie să fie folosit „împotriva Bisericii și legii”, ci „pentru folosul țării”. De aceea mai scria el în testament aceste rînduri: „Să nu îndrăznească tipograful să tipărească vreo carte împotriva Bisericii și legii noastre, măcar de i-ar da pe coală cîte 300 de galbeni de aur, iar de va călca porunca, să fie al anatemei și de se va înțelege că au făcut una ca aceasta să se dea știre domnului să-l pedepsească cum va ști mai rău”.

În timpul îndelungatei sale activități tipografice, Antim Ivireanul a reușit să-și formeze ucenici vrednici. Cel mai de seamă dintre aceștia a fost ipodiaconul Mihail Iștvanovici. Prima carte tipărită de el a fost Orînduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena, apărută la Snagov în 1696. În prefață, el

arată că se tipărește... „cu purtarea de grijă a cinstului meu părinte și înduratăului dascăl, a lui Antim Ivireanul. Se vede că el era unul din cei mai destoinici ucenici ai săi, de vreme ce în 1699 Brincoveanu l-a trimis în Transilvania, unde tipărește, în tiparnița Mitropoliei din Bălgrad, un Chiriacodromion și o Bucovavă, amândouă în 1699. Il întâlnim apoi abia în 1706 la Rîmnic, unde a tipărit mai multe cărți românești și grecești.

În 1709 Constantin Brincoveanu și mitropolitul Antim îl trimit tocmai în patria sa, adică în Georgia (Ivria). La Tbilis el pune bazele primei tipografii cu caractere georgiene, de sub teascurile căreia scoate, împreună cu ucenicii săi, veniți desigur din Țara Românească, prima tipăritură georgiană, o *Evangelhie*. În anul următor tipărește tot acolo un *Liturghier*, apoi *Apostolul* și alte cărți. El e trimis mai târziu în Olanda, spre a se perfecționa în meșteșugul tiparului, de unde apoi i s-a pierdut urma.

Un alt ucenic al lui Antim a fost Gheorghe Radovici, adică fiul lui Radu. Il întâlnim la Snagov, unde tipărește la 1700 *Învățăturile creștinești*, apoi la Tîrgoviște unde tipărește mai multe lucrări între anii 1710—14. Un alt ucenic a fost ieromonahul Dionisie Floru, care e întâlnit în anii 1715—16 la tipografia din București, a Mitropoliei, și la Antim.

Cît privește tipăriturile mitropolitului Antim Ivireanul, trebuie să remarcăm dintru început că ele au apărut în limbile: română, greacă, slavă și arabă. Să menționăm prima dată pe cele de la București:

În octombrie 1691 el tipărește *Pareneticele* (Capitole îndemnătoare) împăratului bizantin Vasile Macedoneanu către fiul său Leon, traduse în greaca modernă de ieromonahul Hrisant Notaras, viitorul patriarh al Ierusalimului. În 1692 dădu la lumină, tot în grecește, *Slujbele Cuvioasei Maicii noastre Parascheva cea nouă și a Cuviosului părintelui nostru Grigorie Decapolitul*. De notat că acum semnează pentru prima dată: „Antim Ivireanul“. În 1693 tipărește o *Evangelhie greco-română*. La pagina ultimă, 371, se află un Cuvînt către cetitori, scris de Antim de la Ivria, care a tipărit cartea, prin care cerea iertare pentru greșalele „neștiinții și a nesocotelii“ sale.

În anul 1694 tipărește prima sa carte în limba noii sale patrii: *Psaltirea*. Din această carte reiese limpede că își începuse punerea în practică a gîndului său de a da cărțile de slujbă în românește. Ea era destinată nu numai preoților, ci și pravoslavnicilor creștini, ca să învețe carte după ea. *Psaltirea* avea pe verso-ul folii de titlu stema țării și opt versuri politice închinare lui Constantin Brincoveanu de „smeritul întru ieromonah Antim Ivireanul“. Pe foaia următoare începea scrisoarea de dedicație, pe care „Antim Ivireanu tipografu“ o adresa domnitorului, laudîndu-l pentru rivna întru tipărirea cărților

sfinte. Menționăm că aceasta a fost cea dintâi Psaltire tipărită în Țara Românească în limba română, fiind tradusă din grecește.

În acest an, activitatea tipografiei din București încetează căci Antim se mută la Snagov, unde, ajungând stareț, pune bazele unei noi tipografii. De sub teascurile acesteia iese în 1696: *Orinduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena*, tipărită de ucenicul lui Antim, Mihail Iștvanovici, dar „cu lucrarea sfinții sale și cu purtarea de grijă a cinstitului meu părinte și înduratelui dascăl, a lui Antim Ivireanul”.

Anul 1697 este unul din cei mai bogați în activitatea tipografică a ieromonahului Antim. Acum tipărește un *Antologhion* grecesc, o *Evangelhie* românească, *Manualul despre citeva nedumeriri și soluțiuni*, în grecește, al învățatului Ioan Kariofilis, cuprinzând discuții pe teme teologice între autor și stolnicul Constantin Cantacuzino, apoi *Cuvînt panegiric despre împăratul Constantin* scris în grecește de preotul Gheorghe Maiota, predicator la Curtea lui Brîncoveanu și în sfîrșit *Gramatica slavonă* a lui Meletie Smotricki. Aceasta din urmă era destinată celor ce mai foloseau limba slavonă în biserici, precum și pentru școala de slavonie înființată de Brîncoveanu la București.

Abia peste doi ani a apărut o nouă lucrare și tot la Snagov, și anume *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, tot în grecește și *Cartea sau lumină* cu dreapte dovediri din dogmele Besearicii Răsăritului asupra deghinării papistașilor..., traducerea în românește a lucrării ieromonahului Maxim Peloponezianul, tipărită în 1690, în grecește, la București. Cartea era menită să fie și o armă de luptă împotriva propagandei catolice din Ardeal, scopul ei fiind arătat chiar și în prefață: „pentru învățătura și întărirea tuturor pravoslavnicilor”. Așa cum se arată în însăși foaia de titlu, cartea urma „să se dea în dar pravoslavnicilor”.

În 1700, ucenicul său Gheorghe Radovici tipări sub îndrumarea lui Antim, o nouă carte în limba română, tradusă din grecește: *Învățăture creștinești*. Traducerea în românește o făcuse ieromonahul Filotei Sfetagorețul. Din cuprinsul predosloviei către cititori reiese că această carte s-a tipărit ca să ajute credincioșilor să cunoască adevărata credință și să nu alunece spre învățături greșite.

În același an Antim dădu la lumină — în românește — *Floarea darurilor*, — cu scopul de a familiariza pe credincioși cu învățătura Bisericii Ortodoxe. Cartea nu era altceva decît o culegere de învățături alese.

Și această carte a fost tradusă din grecește în românește de ieromonahul Filotei Sfetagorețul. În același an a tipărit o *Psaltire* în grecește.

În anul următor, în 1701, a intervenit în activitatea lui Antim un alt fapt de seamă și anume, tipărirea primei cărți cu litere arabe tot la Snagov.

În 1700 a venit la curtea lui Brincoveanu fostul patriarh al Antiohiei, Atanasie III Dabbas, care a rămas apoi aici mai mulți ani. În timpul șederii sale la noi, el i-a făcut cunoscut lui Brincoveanu că preoții din Patriarhia Antiohiei simțeau lipsa cărților liturgice tipărite în limba arabă. Domnul muntean, care a fost un susținător al creștinilor ortodocși și pe calea tiparului, a luat act de nevoile credincioșilor și preoților sirieni și a rânduit ca tipograful Antim Ivireanul să lucreze literele arabe necesare pentru tipar. În urma măsurilor luate de Brincoveanu în vederea tipăririi de cărți arabe, în anul 1701 a apărut la Snagov prima carte cu caractere arabe și anume *Liturghierul greco-arab*, cu titlul: „Trei sfinte Liturghii cu diferite alte rugăciuni trebuitoare pentru slujba ortodoxă tipărită acum pentru înfiia oară grecește și arăbește... cu îngrijirea călugărului Antim, georgian de neam”. Avea două prefețe, semnate de patriarhul Atanasie. În cea de a doua, adresată preoților arabi, se amintea și de strădania ieromonahului Antim Ivireanul pentru lucrarea literelor necesare tiparului. Astfel, Antim Ivireanul a devenit un sprijinitor și al credincioșilor din Patriarhia Antiohiei pe calea tiparului.

Tot în acel an Antim a tipărit ultimile două lucrări la Snagov, ambele în grecește. Prima lucrare e a profesorului Sevastos Kimenitul: *Eortologhion în care se tratează unele probleme despre siguranța cronologiei*, despre toate sărbătorile și teoriile lor, despre sfintele Paști, despre unele canoane bisericești, despre Minologhiul cel mai scurt... A doua lucrare este *Proschinitorul Sfântului Munte Atos*.

În cursul anului 1701, Antim, deși era tot egumen la Snagov, a început să poarte din nou grijă de tiparnița de la București, continuându-și și activitatea aici în 1705. Chiar în cursul acelui an a scos de sub tipar două cărți în grecește și anume: *Cuvînt panegiric la Sf. Constantin* întocmit de Ștefan Brincoveanu, fiul domnitorului; *Cuvînt panegiric la Sf. Mucenic Ștefan*, scris tot de Ștefan Brincoveanu. În 1702 ambele lucrări apar — la fel în grecește — într-o nouă ediție, tot la București. În același an a tipărit în grecește și *Slujba Cuvioasei Matrona Hipolita*.

Am văzut mai sus că în 1701 Antim imprimase la Snagov prima carte greco-arabă. Șirul lor e continuat acum la București, tipărind aici, în 1702, un *Ceaslov greco-arab*. Se făcea și aici mențiunea că s-a tipărit „de ieromonahul Antim georgian de neam”. Aportul lui Antim Ivireanul la ajutorarea credincioșilor arabi a fost subliniat și de ucenicul său Mihail Ișvanovici,

care, în prefața Molitvelnicului tipărit la Rîmnic în 1706, îi adresa aceste cuvinte: „Și pe cei pravoslavnici arapi, cu a acestuia luminat domn cheltuială i-ai făcut părtași bucuriei acestui slăvit-meșteșug al tipografiei tipărindu-le și în limba lor cărți, carii bucurii nice odinioară nu s-au învrednicit neamul lor a vedea despre pravoslavie”. Patriarhul Atanasie Dabbas a părăsit curtea lui Brîncoveanu în 1705. La rugămintea sa, domnul muntean i-a dăruit materialul tipografic arab, pentru a-l duce cu sine în Siria. În 1706 el a instalat-o la Alep, unde a tipărit în același an o Psaltire. În anii următori s-au tipărit și alte cărți de slujbă: *Evangelhie* (1706 și 1708), *Mărgăritare alese* al Sf. Ioan Gură de Aur (1708), *Cartea profețiilor* (1708), *Explicarea Evangheliilor* (1708), *Predicile lui Atanasie II al Ierusalimului* (1711), *Penticostar* (1711), *Piatra scandelei de Ilie Miniati* tradusă din grecește în arăbește (1712). Tipografia și-a continuat activitatea pînă în zilele noastre.

În 1703 Antim tipărește *Noul Testament* în românește. Este vrednic de remarcat că acum s-a tipărit pentru prima dată *Noul Testament* în românește în Țara Românească. Avea o prefață semnată de Antim Ivireanu, adresată domnului, în care se vorbea mai ales despre însemnătatea și folosul Sf. *Evanghelii*. S-a tipărit cu cheltuiala lui Brîncoveanu urmînd să fie împărțită în dar credincioșilor „spre cea de obște folosință”. Tot în 1703 Antim a mai tipărit cîteva lucrări în grecește: *Invățătura dogmatică* a Prea Sfintei Biserici răsăritene și universale a lui Sevastios Trapezuntiul Kimenitul, *Explicarea și slujba la sfințirea bisericii*, *Cuvînt panegiric la Adormirea Maicii Domnului* de Ștefan Brîncoveanu, *Ceaslovul slavo-român* și *Acatistul*, în românește.

În 1704 Antim tipărește, tot în grecește, o *Cuvîntare la patima cea de lume mintuitoare a Dumnezeu-omului Cuvîntul* scrisă de Radu Brîncoveanu, fiul domnitorului, *Paralele grecești și române* de Plutarch, traduse în greaca modernă de un alt fiu al lui Brîncoveanu, Constantin. În 1705, înainte de a se muta ca episcop la Rîmnic, el tipărește, la București, *Slujba Sf. Visarion*, tot în grecește.

Ales în 1705 episcop la Rîmnic, în împrejurările descrise mai sus, Antim a dus cu sine acolo și tipografia grecească și românească de la Snagov, întemeind astfel, pentru prima dată o tipografie la Rîmnic. La scurt timp, el tipărește în grecește, cu cheltuiala patriarhului Dositei al Ierusalimului, cartea intitulată *Tomul bucuriei*, cu material de combatere a primatului papei. Tot în 1705 Antim tipărește și cîteva cărți de slujbă în românește: *Antologhionul*, *Invățătura pe scurt pentru taina pocîinței* și probabil o *Evangelhie*. Începînd cu anul 1706 tipăriturile rimnicene se fac de către ucenicul lui Antim, ipodiaconul Mihail Iștvano-

vici dar bine-nțeles sub supravegherea episcopului. Astfel, în 1706, apar: *Adunarea slujbei Adormirii Născătoarei de Dumnezeu în românește*, *Evhologhion adecă Molitvelnic* tradus din grecește în românește de Antim, *Octoih* slavo-român, *Cuvînt la patima cea mîntuitoare a Dumnezeu-omului* Cuvîntul, de Gheorghe Maiotă, în grecește, *Cuvînt panegiric la Sf. Nicolae* de Radu Brîncoveanu un alt fiu al domnitorului. În 1707 apare traducerea românească a *Cuvîntului la Patima Domnului* de Gheorghe Maiotă.

Cu aceasta se încheie activitatea tipografică a lui Antim la Rîmnic. În ianuarie 1708 el era ales Mitropolit al Țării Românești. În noua sa reședință de la Tîrgoviște, unde ființase o tipografie în prima jumătate a sec. XVI-lea în care lucrase Dimitrie Liubavici și Coresi, apoi alta, cu o sută de ani mai târziu sub Matei Basarab, Antim întemeiază o nouă tipografie. Prima lucrare a ieșit de sub teascurile acesteia în 1709, fiind o carte grecească de aproape 1000 de pagini, intitulată: *Carte de peste tot anul*, cuprinzînd fără lipsă, tot serviciul bisericesc, închinată patriarhului ecumenic Atanasie.

Abia în 1710 apare — tot în grecește — *Panoplia dogmatică* a lui Eutimie Zigabenul, *Slujba Sfintei Ecaterina* și *Proschinatarul Sfîntului Munte Sinai*. Tot în 1710 apar la Tîrgoviște două cărți în românește: *Învățătura bisericească* la ceale mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților, a mitropolitului Antim și *Psaltirea*. În anii următori numărul cărților tipărite la Tîrgoviște este în continuă creștere: *Octoih Rugăciuni în toate zilele săptămîinii*, ambele în românește tipărite în 1712, *Liturgierul* în românește, *Pilde filosofoși* traducere din grecește, *Maxime ale unor vechi filosoși*, traducere din italienește în grecește, *Catavasier* în slavonește, românește și grecește, *Molitvelnic* în românește, toate apărute în 1713. Del Chiaro spune că acum ar fi tipărit la Tîrgoviște și o *Alexandrie* din care nu avem însă nici un exemplar. În 1714 apar la Tîrgoviște alte trei cărți: *Capete de poruncă* la toată ceata bisericească, scrisă de Antim în românește, *Ceaslov* slavo-român și *Catavasier* în românește. În 1715 apar un *Ceaslov*, un *Catavasier* amîndouă în românește și o lucrare în grecește a patriarhului Hrisant Notaras al Ierusalimului: *Despre oficiile, clericii și dregătoriile Sfintei Biserici a lui Hristos și însemnarea lor*.

În același an mitropolitul Antim a mutat tipografia din Tîrgoviște la București și a tipărit acolo o lucrare în grecește: *Sfătuiri creștine politice către domnitorul Ștefan Cantacuzino*. Lucrarea era alcătuită de Antim, fiind o culegere „din sentințele vechilor dascăli înțelepți pe cele mai frumoase și mai potrivite maxime”, pe care i le pune înainte pentru ca „să-și înfrumusețeze moravurile cu înțelepciune și cu purtare vrednică de un

domn". În sfârșit, o ultimă carte tipărită cu binecuvîntarea mitropolitului Antim a văzut lumina zilei în 1716, în tipografia nou înființată de el la mănăstirea Antim din București: *Istoria sfință adică iudaică* scrisă în grecește de Alexandru Mavrocordat Exaporitul, tatăl domnitorului Nicolae Mavrocordat.

După constatările cercetătorilor, în cursul celor 25 de ani de activitate tipografică, Antim Ivireanul a tipărit sau a supravegheat tipărirea a 64 de cărți, din care 38 au fost lucrate de el însuși. După limba în care au apărut, 30 sau tipărit în grecește, 24 în românește, una în slavonește, 8 în cîte două limbi (dintre care 5 slavo-române, 2 greco-arabe și una greco-română) și una în trei limbi: grecește, slavonește și românește.

După locul de apariție, 20 au apărut la București (1691—94; 1701—5 și 1715—16), 14 la Snagov (1696—1701), 10 la Rîmnic (1705—1708), 17 la Tirgoviște (1709—15) și una în tipografia de la mănăstirea Antim (1716).

Se cuvine ca în cele ce urmează să stăruim asupra propriilor sale lucrări, cît și asupra traducerilor sale din limba greacă.

Ca episcop — și apoi ca mitropolit — Antim a tipărit patru lucrări proprii: *Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței*, *Învățătura bisericească*, *Capete de poruncă* și *Sfătuiri creștine politice*.

Prima — *Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței* — a fost tipărită la Rîmnic în 1705. Antim Ivireanul, ca egumen la Snagov, era și duhovnic. Dîndu-și seama de greutatea pe care le înțimpină un duhovnic, el a scris această broșură de 25 foi, pe temeiul experienței ce va fi cîștigat și pentru a veni în ajutorul duhovnicilor. În prima parte se ocupă cu explicarea tainei spovedaniei pe scurt și despre canon, iar în partea a doua: „în ce chip să cade să fie duhovnicul și cum să ispovidească și cum să îndrepteze pe oameni; ce să cade a întreba duhovnicul pre cel ce să ispovedește și cum să înceapă”.

Intristat de „atîta neînvățatură” cîtă observa la preoții din timpul său, mitropolitul Antim tipărește în 1710, la Tirgoviște, o *Învățătura bisericească la ceale mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților*, care urma să fie împărțită în dar tuturor credincioșilor. Cartea avea 45 de foi, cu o serie de învățături pe care mitropolitul le da preoților săi, spre a se călăuzi de ele în îndeplinirea slujbei preoțești. În cuvîntul său către preoți el se plîngea mai ales de neștiința lor de carte, zicînd: „... întru cealelalte scîrbe ce am de mă rănesc la inimă iaste aceasta, cea mai grea de mă întristez și mă mîhnesc mai mult, că văz între preoții mei atîta prostie, atîta neînvățatură și atîta nedumireală, cît cunosc că nu puteți face vreun ajutoriu sau vreun folos ticăloasei turme”.

Cartea e un mic catehism, cuprinzînd pe scurt ceea ce tre-

buia să cunoască din învățătura bisericii orice credincios. Este împărțită în trei părți, în 14 capitole: Partea I: ... „s-au pus foarte pe scurt oarecarele din ceale mai trebuincioase și mai de folos ale Sfintei Biserici și ale Sfințelor Taini” (Sf. Cruce, Rugăciunea domnească, Cele 7 Taine, cele 9 porunci ale Bisericii cele 10 porunci, Darurile Duhului sfânt etc. etc.). Partea II-a cuprinde o învățătură asupra „ispovedaniei” și partea III-a alte învățături trebuitoare creștinului.

Cu toate îndemnulurile mitropolitului, preoții nu s-au prea ostenit să citească învățătura sa. De aceea în 1714, el tipărește tot la Țirgoviște o nouă cărtică, cu titlul: „*Capete de poruncă la toată ceata besericească* pentru ca să păzească fieștecarele din preoți și din diaconi deplin și cu cinste datorita hotarului său”. În cele 17 foi ale broșurii, mitropolitul fixă 12 îndatoriri de căpetenie ale preoților, amenințându-i că în caz de nerespectare a lor, îi va trece „în rîndul țăranilor”. Iată aceste îndatoriri: 1. să slujească în toate zilele; 2. să facă sărindare pentru domnitor în fiecare an; 3. să facă două liturghii pe an (2 aug. și 27 dec.) pentru Șt. Cantacuzino; 4. candidații la hirotonie să stea un an la arhiereul lor, iar cei mai învățați numai jumătate de an ca „să învețe toată rînduiala preoției”. 5. preotul să nu se amestece în lucruri lumești; 6. cel ce vrea să se hirotonească prin mită, făgăduieli sau intervenții, „să va pune la bir în rîndul țăranilor”; 7. preoții să nu umble pe la circiumi; 8. preoții noi vor fi hirotoniți numai pe baza mărturiei a 5 săteni că n-au preot în sat; 9. interzice preoților să vîndă vin la casa lor; 10. interzice preoților să-și părăsească enoria; 11. obligă pe preoți să citească învățătura bisericască din 1710; 12. dă cîteva modele de dieți și foi de zestre.

În sfîrșit ultima lucrare a lui Antim este o Antologie de sentințe, în versuri „ce le-a adunat din sentințele vechilor dascăli înțelepți”. Cartea, în 33 pagini, scrisă în greaca populară este intitulată *Sfătuiri creștine politice* către Prea credinciosul și Prea înălțatul Domn și stăpînitor a toată Țara Românească D. D. Ioan Ștefan Cantacuzino Voevod. Sentințele îi erau oferite ca „să-și înfrumusețeze moravurile cu înțelepciune și cu o purtare vrednică de un domn”. Cartea cuprindea și o serie de rugăciuni.

Se cuvine să amintim aici și strădaniile depuse de mitropolitul Antim Ivireanul pentru introducerea completă a limbii române în slujbele bisericești.

Se știe că încă din a doua jumătate a sec. XVI-lea apăruse în sinul Bisericii noastre un curent prielnic pentru traducerea și tipărirea de cărți de slujbă în românește (diaconul Coresi). Nu se înlătură cu aceasta limba slavonă din biserică, ci numai se creiază limba literară românească pentru cronici și cancelariile

domnești. Pătrunderea limbii române în slujba bisericească a urmat însă ca o dezvoltare firească, înceată și cumpătată. În secolul XVII, sub Matei Basarab și Vasile Lupu, se introduce în Biserică doar Cazania și tipicul. Sub Șerban Cantacuzino se mai face un pas înainte și anume se introduc citirile în românește: Psaltirea, Paremiile, Apostolul și Evanghelia. În Moldova, cam în același timp mitropolitul Dosoftei a tradus și a tipărit în românește Liturghia, Molitvelnicul și Octoihul. Cu toate acestea, slavonismul a dăinuit în Biserica moldovenească mai mult decît în Țara Românească.

Aceasta era starea lucrurilor la sfîrșitul veacului XVII. Se dobîndiseră deci trei lucruri: tipicul, citirile din Sfînta Scriptură (Psaltirea, Paremiile, Apostolul, Evanghelia) și Cazania. Mai rămîneau de cîștigat: rugăciunea adică slujba și cîntarea. Pe acestea le-a dobîndit mitropolitul Antim Ivireanul.

Încă în 1697 Antim tipărise la Snagov Evanghelia, care mai fusese tipărită în românește și mai înainte. Un pas hotărîtor înainte, în tipărirea de cărți în românește, face Antim în 1706, cînd a tipărit la Rîmnic un Euhologhion adică Molitvelnic tradus de el din grecește și tipărit cu cheltuiala sa, desigur ca un omagiu și o recunoștință pentru limba și patria sa adoptivă. Pasul hotărîtor fusese astfel făcut: Antim venise în ajutorul preoților, dîndu-le în românește rugăciunile pe care ei trebuiau să le rostească în biserică.

Trebuia acum în mod firesc să vină și în ajutorul cîntăreților de strană. Atunci Antim, după ce ajunsese mitropolit, iarăși ca un semn de recunoștință și ca omagiu țării și neamului românesc le dădu și acestora, în românește, Octoihul, tipărit cu toată cheltuiala sa la Țirgoviște, în 1712. Este cel dintîi Octoih care s-a tipărit în românește. Scopul tipăririi acestei cărți este subliniat de Gheorghe Radovici în cuvîntul său înainte... „am dat-o în tipariu, pentru ca să poată și ciata bisericească și copiii creștinilor cari să nevoiau la învățătura Scripturii, să o cîștige pre lesne și să o citească nu numai în școale și în casele sale ce și în sfintele beserici, spre lauda prea slăvitului Dumnezeu, dintru a căruia dar iau credincioșii lumina cunoștinței și a înțelepciunii”.

În 1713 Antim tipări la Țirgoviște Liturghia în românește, prima în Țara Românească. Tot în 1713 Gheorghe Radovici tipărește, în a doua ediție, cu cheltuiala lui Antim, Molitvelnicul românesc. În 1715 apare tot la Țirgoviște un Ceaslov „acum întîi tălmăcit în limba românească”, precum și un Catavasier.

Vorbînd despre rolul lui Antim în romanizarea slujbelor bisericești profesorul Nicolae Dobrescu scria în 1910 „...mîltumită muncii neobosite a lui Antim, se traduc și se tipăresc în limba română principalele cărți de slujbă bisericească în cea

mai mare parte. Antim e, în Țara Românească, cel care deschide drumul în această direcție, ceilalți care vin după el, aci, nu fac altceva decât să ducă pînă la capăt lucrul început de el și rămas neterminat din cauza morții lui silnice.

Pe lângă acestea, prin traducerea și tipărirea cărților de slujbă bisericească în românește, ca și prin tipărirea celorlalte cărți, Antim mai săvîrșește încă un lucru de toată însemnătatea: el creiază, făurește vechea noastră limbă bisericească. Prea puțini înainte de el reușiseră să dea limbii românești mlădierea și frumusețea pe care o capătă atît de multe ori sub condeul lui, iar cei care au venit după el și au lucrat pe terenul tipăririi cărților bisericești s-au ținut în cea mai mare parte, de limba făurită de Antim, limbă în care se întîlnesc cuvinte așa fel alese și așa fel rînduite că sînt înțelese și plac și astăzi românilor din toate părțile".

Desigur, dacă moartea martirică nu i-ar fi curmat firul vieții, poate ar fi tălmăcit în limba noastră și Mineele, Triodul și Penticostarul, completînd astfel șirul cărților de slujbă. Totuș, prin cărțile sale de slujbă în românește „datina străină a primit o lovitură de moarte", după cuvîntul lui N. Iorga.

Unele din cărțile de slujbă date de el la lumină au rămas aproape neschimbate pînă în zilele noastre în privința limbii. Redăm cîteva rugăciuni după diferitele traduceri ale lui Antim, spre a se vedea dacă există diferențe față de edițiile aflate în circulație azi. De pildă troparul Născătoarei de Dumnezeu în Octoihul de la 1712 era tradus astfel: „Prea blagoslovită ești de Dumnezeu Născătoare Fecioară, că prin cel ce s-au întrupat din tine, iadul s-au robît, Adam s-au chemat, blestemul s-au pierdut Eva s-au slobozit, moartea s-au omorît și noi om înviaț. Pentru aceasta cîntînd strigăm: Bine ești cuvîntat Hristoase Dumnezeul nostru, Cel ce bine ai voit așa, mărire Ție". Rugăciunea dinainte de Heruvic în Liturghierul din 1713 era redată astfel: „Nimenea din cei ce se leagă cu poftete și cu dezmierdările lumnești, nu iaste vrednic să vie sau să se apropie sau să slujească, Impărate al mării, că a sluji Ție (lucru) mare și înfricoșat iaste tocma(i) și puterilor cerești. Dară încă și pentru iubirea Ta de oameni cea negrăită și nemăsurată, nemutat și neschimbat te-ai făcut om și arhieru te-ai numit noao și ne-ai dat noao lucrarea de sfințenie a slujbei aceștia și a jărtvei cei fără sînge, ca stăpînul tuturor"... Iar rugăciunea de la parastas din aceeași Liturghie avea următorul cuprins: „Dumnezeu duhurilor și a tot trupul, carele ai călcat moartea și pre diavolul ai surpat și ai dăruit viață lumii tale, însuți Doamne odihnește sufletul răposatului robului tău (cutare) în loc luminat, în loc cu verdeață, în loc de odihnă, de unde au fugit durerea, întristarea și suspinarea..." Iar troparul Sf. Paști din Catavasierul din

1715 era tradus: „Hristos au înviat din morți, cu moartea pre moarte călcînd și celor din mormînturi viață dăruindu-le“.

De aici se vede că mitropolitul Antim a folosit un grai al poporului care a dăinuit două veacuri și jumătate. El a prins corect sensul limbii noastre și nu s-a lăsat rob de construcția frazelor din care tălmăcea.

În afară de bogata activitate tipografică a lui Antim, amintim că de la el au rămas și cîteva manuscrise, care-l arată ca un bun caligraf și talentat miniaturist. Manuscrisele sale care au ajuns pînă la noi sînt următoarele: 1. Izvodul odoarelor Sfintei Mitropolii, scris între anii 1695—96; 2. Istoria Țării Rumânești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini, care, după N. Iorga „cuprinde corpul brîncovenesc neoficial de cronici muntene“. Cuprinde la început Cronica zisă cantacuzinească, atribuită lui Stoica Ludescu (pînă la anul 1626) și continuă (de la 1627) după cronica lui Radu Popescu; 3. Slujba Sf. Mucenic Antim al Nicomidiei copiată în 1710; 4. Între manuscrisele rămase de la el se numără și cel legat de ctitoria sa: „Învățăături pentru așezămîntul cinstitei mănăstiri a Tuturor sfinților... S-a scris la 24 aprilie 1713 (Bibl. Academiei RSR ms. 3342). Este unul din cele mai frumoase manuscrise în culori din trecutul nostru; 5. Cea mai de seamă lucrare rămasă de la el în manuscris, sub raport artistic, este intitulată: „Chipurile Vechiului și Noului Testament, adică obazele oamenilor celor vestiți ce se află în Sf. Scriptură, în Biblie și în Evanghelie și adunarea pre scurt a istoriilor celor ce s-au făcut pe vremea lor, adevărînd a fiecăruia viața și faptele atîta a celor ce au viețuit cu viață bună cît și a celor ce au viețuit cu viață necuvioasă de la Adam și pogorînd pînă la Hristos...“ Manuscrisul se păstrează la Kiev și este cunoscut pe baza diferitelor cercetări rusești și românești. După acesta se păstrează două copii: una de la mijlocul secolului XVIII, alta din 1847.

Manuscrisul are 21 de file și cuprinde genealogia lui Iisus Hristos, adică toate persoanele din Vechiul Testament pînă la El. La text se adaugă 515 chipuri în medalion și trei schițe lucrate în culori. După foaia de titlu urmează o prefață semnată de Antim și dedicată lui Brîncoveanu. De fapt, întreg manuscrisul a fost dăruit de Antim lui Brîncoveanu, la Tîrgoviște, în ziua de 1 iulie 1709.

Deși această lucrare are în primul rînd o valoare artistică, totuși ea are și o valoare literară-istorică, arătîndu-ne cultura largă pe care o avea mitropolitul Antim. Pe lîngă o amănunțită cunoaștere a Sf. Scripturi, el face mereu trimiteri la o seamă de istorici sau Sf. Părinți, combatînd uneori afirmațiile lor

(Strabo, Iosif Flaviu, Filon, Eusebiu din Cezareea, Ieronim, Augustin, Sf. Ambrozie, Sf. Ioan Gură de Aur).

Dar Antim nu era numai caligraf ci și un bun xilograf (gravor în lemn) și un talentat desenator. Anton Maria del Chiaro ne spune că „era înzestrat cu daruri așa de rari, știind să facă într-un chip minunat ori ce fel de lucru de mână, mai cu seamă săpături, desenuri și broderii... Am văzut săpături în lemn cit și în aramă pentru trebuințele tipografiei...“ O mărturie evidentă despre aceste rare însușiri ale sale sînt însăși chipurile care apar în cărțile tipărite de el și care, fără îndoială au fost lucrate de el. Tradiția ne spune că frumoasele uși ale bisericii Antim din București sînt lucrate de el însuși. Apoi, numeroasele ornamente ale acestei biserici (cadrele ușilor, chenarele ferestrelor, capitellurile coloanelor etc.), n-au putut să fie gîndite — dacă nu și lucrate — decît de un artist ca mitropolitul Antim.

Tradiția spune că ar fi fost și pictor, punînd pe seama lui zugrăvirea capelei de la Episcopia Rîmnicului și prima pictură de la Antim. Tot după tradiție, planul bisericii sale ar fi fost conceput de el însuși, deci avea și cunoștințe de arhitectură. Ne-au rămas apoi de la el și diferite planuri de moșii. Mai amintim că avea și darul versificării. Avem de la el versuri de laudă la stema Țării Românești sau altele prin care se arăta bucuria tipografului la isprăvirea unei cărți. Deși versurile sale nu mai prezintă azi nici o valoare poetică, totuși ele sînt superioare celor făcute de contemporanii săi.

Fără-îndoială, cea mai valoroasă operă rămasă de la Antim Ivireanul o formează predicile sau Didahiile sale. Ele au fost rostite în cursul arhipăstoririi sale, în diferite duminici și sărbători, fie la București, fie la Tîrgoviște. Despre valoarea lor istorică-literară și artistică un cercetător mai nou, G. Stempel, se exprimă astfel: „Antim Ivireanul este primul mare orator bisericesc în limba română, care înlocuiește Cazanica seacă și stereo-tipă, ce se citea în biserică, cu predica vie, legată de viața de toate zilele, menită să biciuiească și să îndrepte stările de lucruri ce contraveneau moralei creștine și eticei sociale. Din punct de vedere literar și artistic predicile depășesc tot ceea ce s-a scris și s-a tipărit în românește pînă la acea dată, prin expresivitate, vigoare și lirism“.

Cunoaștem 28 de predici ținute de Antim: cinci la Duminica Floriilor, trei la Schimbarea la Față, două la Constantin și Elena, două la Adormirea Maicii Domnului, două la Nașterea Domnului, două la Sf. Dumitru, două la Sf. Nicolae, două la Duminica lăsatului de brînză și cite una la: Tăierea împrejmur, Bobotează, Întîmpinarea Domnului, Sf. Apostoli Petru și Pavel, Intrarea în biserică, Sf. Arhangheli, Dumineca vameșului și fari-seului și una despre pocăință.

La aceste 28 de predici, se mai adaugă 7 cuvântări ocazionale; una la înscăunarea sa ca mitropolit, trei cuvântări funebre, un cuvânt la parastas, două cuvântări la spovedanie. Unii pun în numărul predicilor și cele două apărări trimise de Antim lui Brîncoveanu. Întîlnim deci la mitropolitul Antim toate genurile de predici: predica propriu zisă sau predica sintetică, omilia sau predica analitică, pareneza și panegiricul.

Și din predicile sale se observă faptul că Antim avea o cultură deosebită, căci el citează nu numai din cărțile Sfintei Scripturi, ci și din numeroși Sfinți Părinți (Ioan Gură de Aur, Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Efrem Sirul, Dionisie Areopagitul, Ioan Damaschinul ș. a.). Dar marile mitropolit face mereu apel și la realitățile vieții, la moravurile păstorilor săi, la nevoile și aspirațiile poporului.

Din cuprinsul predicilor sale reiese că el era alături de popor, spunînd ascultătorilor că le va fi „mîngîiere la scîrbele robiei cei vavilonești a lumii acesteia” și „dimpreună să pățimesc cu dumneavoastră la toate cîte va aduce ciasul și vremea pentru care lucru am datoria să priveghez cu osîrdie și fără de lene zioa și noaptea și în tot ceasul”. Iar în altă parte vorbește despre „neșteptatele pagube, înfricoșerile vrăjmașilor, supărările, necazurile, jafurile, robiile și dările cele grele și nesuferite”, iar în continuare spunea: ...toți pățimesc, toți sînt în scîrbe, toți supuși sub jugul cel greu al nevoii... „stăm în cumpănă să pierim de nevoi, de nenorociri”.

Iată cum combate el inegalitatea socială: „Nu se cuvine lauda și cîntea numai oamenilor celor mari și bogați, căci sînt vrednici de aceasta și cei mici și smeriți. Că măcar că cei mari strălucesc cu hainele cele de mult preț și cei mici n-au cu ce să-și acopere trupul; cei mari se odihnesc pe așternuturi moi și frumoase și cei mici se culcă pe pămîntul gol și pe paie; acela însoțit cu mulțime de slugi, iar aceștia lipsiți, pustii de ajutor și de prieteni; aceia între răsfățări și între bogății și aceștia între primejdii și între înrîstăciuni; însă cu toate aceste măriri despărțite, nu se cuvine celor mici mai puțină cinste decît aceia ce se cuvine celor mari și bogați: nici iaste cu dreptate celor mari să li se închine lumea și pre cei mici să-i batjocorească”.

El condamnă cu asprime pe boieri pentru jafurile, nedreptățile și tratamentul neomenesc la care supuneau țărănimea, biciuiește în repetate rînduri luxul boieroaicelor.

De critica pe care o face în predicile sale el nu înțelege să excepteze pe nimeni, după cum spune el însuși: „nimeni să nu socotească și să zică în inima lui: dar ce treabă are vlădica cu noi, nu-și caută de treburile lui, ci să amestecă într-ale noastre”? De n-ai știut pînă acum și de n-au fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii cîți

sînt în Țara Românească, de la mic pînă la mare și pînă la copiii de țîță, afară de păgîni și de aceia ce nu sînt de o lege cu noi”.

În predicile sale Antim arată poziția grea a Țării Românești față de turci: „fiind înconjurați de atîtea nevoi și scirbe ce vin neîncetat de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta”.

Arată lipsa de respect a copiilor față de părinți, a tinerilor față de bătrîni și lipsa de religiozitate: „pre părinții noștri îi ocărîm și-i batem, pe bătrîni îi ocărîm și-i batem și-i necinstim, pre domni și pre boieri îi blestemăm, pre arhierei nu-i ținem întru nimica, pre călugări îi clevetim, pre preoți îi ocărîm, bisericile le ținem ca niște grajduri și cînd mergem la dinsele, în loc de a asculta slujbele și a ne ruga lui Dumnezeu să ne ierte păcatele, iar noi vorbim și rîdem și facem cu ochiul unul altuia, mai rău decît pe la circiume. Sărbătorile și praznicele nu le țineți ca o nimica, ci atunci facem cele mai rele de bucurăm pe dracul și atunce vindem și cumpărăm”. Condamnă pe cei care necinstesc zilele de duminică și sărbători, mai ales negustorii. Se ridică cu hotărîre împotriva înjurătorilor, arătînd că în privința aceasta sîntem de ocara altor neamuri.

În ce privește stilul și limba, tot cercetătorul G. Stempel scrie următoarele: „Stilul mitropolitului Antim Ivireanul este natural: a gîndit așa a și scris. El a știut să-și nuanțeze stilul cu imagini artistice în așa fel încît să fie ascultat cu plăcere și cu interes. Unele din aceste imagini sînt atît de plastice și atît de frumoase încît par ieșite de sub condeul vreunui mare scriitor contemporan... „Stilul său se caracterizează și printr-o pronunțată notă de ironie, de pamflet, la care recurge foarte adeseori pentru a obține efectele dorite în predicile sale... Limba lui Antim Ivireanul este o limbă naturală, pe înțelesul tuturor, lipsită de frazeologie inutilă, fără tirade și exagerări... Frazele sînt construite de un om care mînuia perfect limba și nu trădează niciodată pe oratorul care a învățat atît de tîrziu românește. Limba vioaie a predicilor, cu bogăția de procedee artistice, face din opera lui Antim Ivireanul un prețios monument de limbă românească, ce se citește cu plăcere și astăzi, după un sfert de mileniu de la data cînd a fost elaborată”.

În sfîrșit, se cuvine să relevăm și un alt aspect al vieții și activității mitropolitului Antim Ivireanul. Este vorba de ctitoria sa din București, biserica Tuturor Sfinților sau Antim pe care a început s-o zidească în 1713 spre a-i sluji drept loc de îngropare. Biserica, zidită pe locul alteia mai vechi din lemn cu hramul Sf. Nicolae, a primit hramul Toți Sfinții — numindu-se și mănăstirea Tuturor Sfinților. Dar, dealungul veacurilor credincioșii bucureșteni i-au atribuit numele ctitorului ei, adică „biserica Antim”, nume ce i-a rămas pînă azi.

Din „Așezămîntul” mănăstirii se vede că mitropolitul a pus toată averea sa pentru a ridica această mănăstire și cu „acea puțină agonisită și ce a cîștigat cu multe osteneli și cu sudoarea feței sale”, a săvîrșit-o și a înfrumusețat-o. În afară de averea sa personală, el a mai primit în dar, sau prin cumpărare, diverse locuri sau imobile.

Zidirea ei s-a început în 24 aprilie 1713 și s-a terminat în 1715, cînd s-a și sfințit, în timpul domniei lui Ștefan Cantacuzino.

Planurile de execuție au fost întocmite de către însuși mitropolitul-clitor, care, prin aceasta, s-a dovedit a avea și cunoștințe de arhitectură. Se păstrează pînă azi două planuri lucrate de el și anume planul original pe hîrtie și planul aflat în așezămîntul întocmit pentru această mănăstire, lucrat pe pergament.

Biserica a fost împodobită și înfrumusețată în interior și exterior și înzestrată cu veșminte, odoare, cărți și alte obiecte de cult. În jurul bisericii s-au clădit chilii pentru călugări și preoți. Mănăstirea a fost înzestrată apoi cu moșii, vii, mori și alte venituri, necesare nu numai pentru nevoile obștei monahale, ci și pentru ajutorarea celor lipsiți, așa cum vom vedea mai jos.

El nu s-a mulțumit numai să dea Bucureștiului una din cele mai frumoase podoabe de arhitectură, sculptură și pictură, ci a întocmit și unul din cele mai interesante testamente, prin care rînduia în cele mai mici amănunte cum să fie administrate, organizate, menținute și îmbunătățite clădirile, averile și veniturile mănăstirii. Testamentul a fost început la 24 aprilie 1713, o dată cu începerea construcției mănăstirii și apoi completat la 15 martie 1716.

Acest „așezămînt”, în 32 de capitole poartă numele de „Învățăături pentru așezămîntul cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților adevăți: Capete 32 întru carele să cuprindă toată chiverniseală mănăstirii și rînduiala milelor ce s-au hotărît să se facă pe an la săraci și la lipsiți din venitul casei. Reproducem cuprinsul (sau „pinaxul”) acestui Așezămînt, spre a ne da seama de mulțimea problemelor care-l preocupau pe marele mitropolit:

1. Pentru (ca) să nu fie mănăstirea supusă; 2. Pentru egumen; 3. Pentru epitropi; 4. Pentru călugări; 5. Pentru preoți; 6. Pentru învățătura copiilor; 7. Pentru îngroparea celor morți; 8. Pentru mila celor închiși și săracilor; 9. Pentru îmbrăcămîntea celor goli; 10. Pentru măritatul unei fete; 11. Pentru chiverniseala celor streini; 12. Pentru candelă; 13. Pentru cei patru sfinți și pentru sārindariu; 14. Pentru Liturghii; 15. Pentru simbria slugilor și petrecania lor; 16. Pentru cei ce vor milui casa; 17. Pentru tipografie; 18. Pentru vivliotecă; 19. Pentru înnoirea hrisoavelor; 20. Pentru lăcuirea arhiereilor; 21. Pentru poclonul vlădicii; 22. Pentru cercetarea bolnavilor; 23. Pentru pogrebaniia egumenului; 24. Pentru purtarea de grijă a epitropilor; 25. Pen-

tru zeciuiala banilor; 26. Pentru alegerea egumenului; 27. Pentru venitul bisericii; 28. Pentru schituri; 29. Pentru pomelnici; 30. Pentru cinstea epitropilor; 31. Pentru îndoirea milelor; 32. Pentru cetaniia capetelor.

La acestea mitropolitul a mai adăugat alte 3 puncte cu „oarecari învățături trebuincioase de folosul și cinstea mănăstirii“, cu următorul cuprins: 1. Pentru sfânta priceaștanie; 2. Pentru de va lăsa neștine vreo milă; 3. Pentru (ca) să nu scutească bucate streine; 4. Pentru (ca) să nu să împresoare moșia streină; 5. Pentru mormintele den beserică; 6. Pentru păstrarea curții cei dinții; 7. Pentru sărindariul nostru; 8. Pentru păstrarea sculelor streine. La urmă era adăugat un „cap osebit“, prin care arăta că, întrucît și domnul Nicolae Mavrocordat a înzestrat mănăstirea, hotăra ca toate „milele“ rînduite în cele 32 de capitole „să se îndoiască toate“. Reproducem — în rezumat — cele mai semnificative capitole pentru a ne da seama de o altă latură a vieții marelui mitropolit, cea de filantrop.

Astfel, prin cap. 6 venea în ajutorul copiilor săraci, dornici să învețe carte. El prevedea ca tot din patru în patru ani să fie ținuți în mănăstire cîte trei copii între 10 și 15 ani cărora să li se dea cîte 6 bani pe zi de mîncare și îmbrăcăminte la Paști. Unul din preoții de mir ai mănăstirii era îndatorat să-i învețe carte românească și slavonească, primind pentru osteneala lui 20 de taleri. După primii doi ani de învățatură, aceia dintre copii care doreau să între în cler, urmau să învețe și „rînduiala preoției“. Prin același capitol se prevedea ca atunci cînd vor dori să se însoare, tinerii care învățaseră la mănăstire în condițiile arătate mai sus să primească cîte 15 taleri „să-i fie la nuntă ajutoriu“, iar cei care urmau să se și preoțească, aceia să mai primească alți 13 taleri.

Prin capitolul 7 lua măsuri pentru îngroparea oamenilor săraci, rînduind o sumă de 300 de bani în acest scop pentru fiecare sărac (200 de bani pentru cele necesare îngropării și 100 de bani pentru preot, care să-i facă slujba pogribaniei și trei liturghii).

Prin capitolul 8 rînduia ca în toate simbetele și duminicile anului „să se dea la pușcărie sîmbăta cîte 20 de bani și duminica la săraci cîte 13 bani, însă săracii să nu vie tot unii ci pe rînd, unii într-o duminică, alții într-alta“.

— Capitolul 9 prevedea ca în ziua de Joia mare să se dea la trei săraci cîte o dulamă de aba și la trei fete sărace cîte o rochie și o pereche de cizme.

Capitolul 10 rînduia să se înzestreze în fiecare an, a doua zi de Sf. Dumitru, cîte o fată de măritat cu cîte 15 taleri.

Capitolul 11 avea acest cuprins: „La trei streini dintr-altă țară, cînd s-ar întîmpla să vie întîi aici în țară pentru milă, trei

zile să aibă căutare din casă, de mâncare și de băutură și a treia zi să li se dea câte 30 de bani, însă alții să nu vie peste dinșii. Și după trei zile să meargă într-altă parte să-și caute de sărăcie și de nevoia lor. Care fac pe an tl. 78".

În capitolul 14, intitulat „Despre Liturghii”, rînduia ca în prima săptămînă din noiembrie să se facă zilnic liturghie pentru binefăcătorii, dascălii, duhovnicii, slugile și cunoscuții săi, dîndu-se zilnic câte 40 de bani la săraci.

Capitolul 22 îndatoră pe egumen și preoți să cerceteze pe cei bolnavi, incluzînd în această hotărîre și pe țigani „de vreme ce sînt și eibotezați în numele Sfintei Treimi și sînt creștini ca și noi”.

Capitolul 31 prevedea ca atunci cînd se vor mări veniturile mănăstirii în mod satisfăcător, să se „îndoiască” această rînduială a milosteniei ce s-au hotărît să se dea la săraci.

Din cap. 18 se vede că la mănăstirea Antim s-au pus bazele unei biblioteci: „Cîte cărți am lăsat în vivlioteca noastră atîta grecești cît și românești, după cum scriu în catastihul bericiei las cu blestem să nu îndrăznească să ia cineva vreuna să o înstrăineze. Iară de va trebui cuiva să ia vreuna, au să cetească pre dînsa, au să o scrie, au să caute ceva într-însa, fără răvaș iscălit de la cela ce o ceare cu făgăduială cum că o va trimite înapoi și cu vreme hotărîtă, să nu să dea. Și să poarte grijă să o ceară”.

Am văzut în prima parte a lucrării ce dispoziții lăsase pentru tipografie și tipografi.

În sfîrșit, menționăm că prin acest așezămînt (cap. 1) mitropolitul rînduia ca biserica pe care a ctitorit-o să nu fie supusă nici unei alte mănăstiri, nici domnului nici mitropolitului („să fie slobodă nesupusă și nestăpinită de nici un fel de obraz, nici de domnul țării, nici de arhiereul carele va fi după vremi, nici de vreunul din boieri”).

La 20 iulie 1715 mitropolitul Antim da un hrisov, prin care arăta cum a ctitorit mănăstirea Tuturor Sfinților și care să fie regula de urmat în viitor privitoare la așezămîntul său. Interzicea și aici ca mănăstirea să fie supusă. Iată deci că din cuprinsul acestui testament, apare un alt aspect însemnat al vieții și activității lui Antim Ivireanul, anume acela de filantrop.

Se cuvine să amintim și o altă latură a prodigioasei activități a mitropolitului Antim, și anume ajutorul pe care l-a dat creștinilor ortodocși din afara granițelor Țării Românești. Prin această ajutorare frățească el a creiat Ortodoxiei românești un nume vrednic de prețuire în tot Răsăritul ortodox.

Am văzut mai sus că purtarea sa de grijă s-a întins și asupra credincioșilor de neam arab din Patriarhia Antiohiei, pe seama cărora a înființat prima tipografie cu caractere arabe,

tipărend pe seama acestora un Liturghier greco-arab, la Sna-gov în 1701 și apoi un Ceaslov greco-arab, la București în 1702. Tipografia arabă, cu litere săpate de Antim Ivireanul, a fost apoi dăruită de Brîncoveanu patriarhului Atanasie III Dab-bas, care a transportat-o la Alep, în Siria, unde s-a continuat ti-părirea de cărți arabe pînă în 1724, cînd a fost mutată în altă parte și reinnoită și reorganizată, a funcționat pînă în zilele noastre.

Mitropolitul Antim n-a uitat să vină și în ajutorul compa-riioților săi din Georgia sau Iviria Caucazului. Astfel, la dorin-ța regelui Vahtang VI al Georgiei de a înființa o tipografie în țara sa, Antim stăruie pe lângă Constantin Brîncoveanu să vină în ajutorul georgienilor. El trimite în țara sa de obîrșie pe cel mai destoinic ucenic al său, Mihail Iștvanovici, care a întemeiat în 1709 prima tipografie din Georgia, la Tbilisi. Acesta a impri-mat acolo în același an, o Evanghelie cîteva exemplare fiindu-i trimise și mitropolitului Antim, care a dăruit apoi două lui Brîn-coveanu, cu o frumoasă dedicație.

În sfîrșit, se cuvine să amintim că de același ajutor pe ca-lea tiparului s-au bucurat și credincioșii de neam grec din Pa-triarhia Constantinopolului, Alexandriei și Ierusalimului. Am văzut mai sus cîte cărți grecești tipărise în lunga sa activitate. Toate acestea erau spre folosul învățaților și preoților greci, dar și al altor cunoscători ai limbii grecești. El a avut de altfel legături strînse cu vlădici de neam grec de la curtea lui Brîn-coveanu, deși unii dintre ei nu-i erau binevoitori, cum a fost ca-zul lui Mitrofan de Nisa, care i-a și urmat în scaunul vlădicesc.

Mitropolitul Antim Ivireanul s-a dovedit a fi și un dirz apărător al intereselor Bisericii românești. Acest lucru s-a ma-nifestat mai cu seamă după anul 1710 cînd a intrat în conflict cu patriarhul Hrisant Notaras al Ierusalimului. Călugării greci din această Patriarhie trimisi să administreze bisericile și mănăstirile noastre închinat Sfîntului Mormînt, primiseră dispo-ziții de la patriarhul Hrisant să se considere legați direct de Sfîntul Mormînt fără să mai pomenească la slujbe pe arhiereul locului. Mitropolitul Antim a cerut atunci lămuriri patriarhului ecumenic Atanasie V asupra acestui amestec necanonic al pa-triarhului Hrisant în treburile interne ale Bisericii românești. Știm acest lucru dintr-o scrisoare a lui Antim către patriarhul ecumenic Atanasie, din 26 decembrie 1710, ca răspuns la lămu-ririle primite din partea acesteia, care-l îndemnase să lucreze ținînd seama de „canoanele strămoșilor și legile dumnezeiești”. Din scrisoarea lui Antim reiese ținuta sa demnă față de preten-țiile lui Hrisant, scriînd: „... căci n-au fost vreodată, nici nu vor fi în Ungrovlahia mănăstiri supuse vreunui din Patriarhii eparhiilor străine, ci toate acestea sînt sub a noastră cîrmuire,

în care și cînd săvîrșim jertfa cea fără de sînge, stăm numai noi pe Sfîntul Scaun, nu și al Ierusalimului". Iar în încheiere îi scria: "...noi nu putem să-i dăm drepturile noastre, chiar înger dumnezeiesc din cer de ne-ar porunci, păzind mai cu tărie hotărîrile fericiților Părinți, Sfintele canoane și legile dumnezeiești, decît porunca îngerului".

Deși nu cunoaștem hotărîrea ultimă a patriarhului ecumenic, totuși credem că el a dat cîștig de cauză lui Antim, căci numai așa se poate explica supărarea lui Hrisant față de Antim, vădită prin întreruperea corespondenței dintre ei. Deci și din această atitudine reiese limpede că mitropolitul Antim se identificase pe deplin cu Biserica și poporul pe care-l păstora, luptînd pentru apărarea drepturilor canonice ale scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei.

În corespondența care a urmat mai tirziu între ei se vede că mitropolitul Antim intenționa să ajute pe patriarhul Hrisant la realizarea planului acestuia de a înființa o tipografie grecească în Constantinopol. Faptele care au urmat au împiedicat însă realizarea acestui plan.

Se cade să amintim în aceste pagini și sprijinul pe care l-a dat mitropolitul Antim Ivireanul credincioșilor români din Transilvania în împrejurările vitrege ale anilor 1698—1701. Am arătat mai sus că în 1699 el tipărise traducerea lucrării lui Maxim Peloponesianul intitulată: „Carte sau lumină” în care se combăteau cele patru puncte deosebitoare între noi și catolici. În același an el trimisese în Transilvania pe ucenicul său Mihail Iștvanovici, care a tipărit la Bălgrad un Chiriadodromion și o Bucoavnă.

Ca mitropolit, în calitatea lui de „exarh al Plaiurilor”, a avut grijă și de Biserica Ortodoxă a Transilvaniei, așa cum făcuseră și înaintașii săi în scaun, dar mai ales mitropolitul Teodosie, care încercase zadarnic să împiedece pe Atanasie Anghel de la pasul greșit pe care-l făcuse. Este lucru știut că apărătorii cei mai dirji ai credinței ortodoxe au fost credincioșii din Brașov și Țara Bîrsei, dar mai ales cei din parohia Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Datorită faptului că în cursul anului 1701 preoții și gocișmanii acestei biserici au dat o declarație în scris la mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei, acesta și urmașii săi au purtat o grijă deosebită credincioșilor brașoveni. Și mitropolitul Antim a fost unul din cei care le-au arătat multă dragoste părintească, trimițîndu-le adeseori cuvinte de întărire în dreapta credință.

Prima scrisoare a lui Antim adresată șcheienilor datează din 2 decembrie 1708. Le arăta că de la moartea lui Teodosie, fiind ocupat cu numeroasele sale îndatoriri pastorale, „n-am avut vreme ca să vă scriem odată și să vă trimitem și ceva în-

vătătură după datoria ce avem, de vreme ce și acea sfântă be-searecă să află supt purtarea noastră de grijă, mai virtos de la anul 1701 de când s-au făcut unie în țara Ardealului și v-ați legat cu zăpisi stăpînitorilor țarei aceștia, pîntru care lucru, au cu acest mijloc, au și fără de acest mijloc, avem datorie neoprit să vă dăm învățătură la ceale sufletești, ci ca unor mădulari sfinte ale Bisericii Răsăritului vă zicem și vă îndemnăm ca de pururea să stați nemișcați la aceia ce sînt poruncite de sfin-tele săboară". În partea finală îi îndemna să trimită anual cite o delegație la el „ca să vă învățăm cele ce se cuvin", dindu-le și unele îndrumări pentru bunul mers al treburilor bisericii.

La 3 august 1709 le scria din nou, muștrîndu-i pentru fap-tul că la prima scrisoare a sa n-au răspuns nimic. Le cerea să-i trimită vești. La 20 octombrie 1709 le scria din nou că a primit pe cei doi delegați trimiși și că îi ierta pentru întîrziere. În în-cheiere le cerea: „de acum înainte să cercetați mai adese pe maica voastră cea sufletească" adică Mitropolia din București.

Printr-o altă scrisoare de la mitropolitul Antim, din 15 februarie 1713, anunța pe credincioșii șcheieni că le-a hirotonit pe cei doi candidați trimiși, unul preot, altul diacon. Continua apoi: „iar pentru supărarea ce aveți de către vîldica de aici și de către ceilalți papistași să mai fie îngăduială, că peste puî-ne zile vă vom trimite altă scrisoare întru carea pre larg vă vom scrie pentru toate lucrurile ce veți face. Și vă vom trimite și cartea aceia ce am pus de a oface cu carea vă veți putea apăra..." Într-o nouă scrisoare, cu data de 17 mai 1713, le spunea că a hirotonit pe alți doi grămăticici brașoveni, unul preot, altul diacon, înștiințîndu-i totodată că le-a trimis și Sf. Mîr. Continua apoi cu aceste cuvinte: „Și cînd vă va lipsi ori mir, ori alte trebi ce ați avea, să avem știre și vă vom face după pohta voastră. Pentru niște cărțuții ce ne pohtiți să vă trimi-tem pentru supărarea ce aveți de papistași, n-am putut să le isprăvim, ci va mai fi îngăduială pînă va trece praznicul Sf. Constantin și după aceia vom sta cu tot dinadinsul de vom isprăvi și vă vom trimite". Nu știm despre ce cărți vorbea mi-tropolitul. Probabil intenționa să tipărească vreo broșură în ve-derea combaterii propagandei uniate din Transilvania.

Ultima scrisoare a lui Antim către șcheeni datează din 18 noiembrie 1715, prin care primea rugămîntea preoților de acolo pentru o iertare. Legăturile sale cu Scheiul au continuat și în viitor. Astfel, la Duminica Ortodoxiei din 1716 (19 februarie) a hirotonit ca preot pe diaconul Radu Tempea, care mai tîrziu a scris și cronica bisericii Sf. Nicolae din Schei. De altfel mitro-politul Antim a hirotonit și alți tineri transilvăneni, mai ales că pe atunci credincioșii ortodocși din Ardeal rămăseseră fără un cîrmuitor sufleteș. Se păstrează de la el și antimise în ci-

teva biserici ardelene (unul se păstra tocmai în biserica din Borșa Maramureșului).

Dar ajutorul pe care l-a dat Antim Ivireanul Bisericii și credincioșilor ortodocși din Ardeal se vădește și prin numeroasele cărți tipărite de el la București, Snagov, Rîmnic și Tîrgoviște și care s-au răspîndit în întreg Ardealul și Banatul și din care se mai păstrează și azi în zeci de biserici de aici.

Din expunerea noastră reiese limpede că mitropolitul Antim a fost una din cele mai reprezentative figuri din trecutul românesc. Așa cum bine s-a spus „Georgianul Antim a fost un scump dar duhovnicesc făcut țării noastre de purtarea de grijă a bunului Dumnezeu, care a îndreptat pașii acestui om minunat spre pămîntul Țării Românești, la vremea și cu voia binecredinciosului și înțeleptului voievod Constantin Brîncoveanu... Identificîndu-se cu neamul nostru, s-a asimilat cu el, ca o dăruire firească și necesară lui și nouă. Cu binemerităta cinste a devenit deci acest pelerin unul din marii noștri ierarhi pămînteni și vrednic de respectul și de dragostea neamului românesc el va fi totdeauna“.

El a slujit neamul românesc în primul rînd pe calea tiparului, aducînd învățătură, îndreptare și întărire duhovnicească pentru credincioșii săi. Cărțile tipărite de el au fost de o diversitate vrednică de luat în seamă: cărți de slujbă, Noul Testament, Psaltirea, cărți de doctrină teologică ortodoxă, proschinătate, cuvîntări bisericești, învățături pentru preoți și credincioși, cărți de știință,ilde filosofice și maxime din vechea filozofie greacă și numeroase altele.

De munca sa harnică de tipograf s-au folosit nu numai creștinii de neam român în mijlocul cărora trăia, ci și cei de limbă greacă, arabă, georgiană sau slavonă. Prin munca lui, dărnicia românească a ajuns să fie cunoscută aproape la toate popoarele de credință ortodoxă.

Dar meritul cel mai de seamă, legat de tipărirea cărților sale, este acela de a fi introdus pentru prima dată în românește unele din cărțile de slujbă bisericească, aducînd prin aceasta o contribuție de seamă la românizarea slujbelor și la făurirea unei limbi liturgice românești, care dăinuiește pînă azi.

El a fost apoi un minunat predicator, poate primul și cel mai talentat dintre vlădicii din trecut, putînd fi socotit superior mitropolitului Varlaam al Moldovei, care tipărise Cazania de la 1643.

A fost apoi un iscusit caligraf și desenator, pictor, xilograf și gravor, avînd cunoștințe de arhitectură și inginerie. A fost „singurul vlădică de mai multe ori artist“.

Ca episcop și mitropolit, el întruchiează chipul adevăratului păstor care își pune sufletul pentru oile sale. Dovadă sînt

cărțile sale pentru învățătura preoților și a credincioșilor, predicile sale, cu alacuri vehemente la adresa unor păcate ale păstoriților săi, dar mai ales testamentul său. Acesta este fără îndoială unul dintre cele mai frumoase modele ale genului din tot trecutul Bisericii noastre: toată agonisita lui era a Bisericii și săracilor, nimic pentru rude și prieteni. El și-a îndeplinit misiunea vlădicească cu tot sufletul, gândindu-se numai la binele și mântuirea sufletească a păstoriților săi.

El s-a pus cu toate puterile sale în slujba Bisericii și a poporului românesc, cu care voia ca „dimpreună să pătimească la toate cîte va aduce ceasul și vremea”, așa cum anunța în cuvîntarea sa de înscăunare ca mitropolit al Ungrovlahiei. El s-a identificat pe deplin cu neamul românesc.

Dar dorința sa de a-și sluji țara și credința, a plătit-o cu viața sa, răpusă de aceeași sabie, întocmai ca și binefăcătorul său Constantin Brîncoveanu. Amîndoi s-au jertfit pentru binele neamului românesc și al Bisericii noastre ortodoxe.

„UN ȚÎR DE SCHIT“

de: Pr. DRAGOSIN OANA

Schitul „Afteia“ din satul Săliștea (fost Cioara) este unul din așezămintele bisericești care și-a avut partea sa de contribuție în viața credincioșilor din partea de răsărit a Episcopiei Aradului. Din acest schit a pornit călugărul Sofronie mișcarea religioasă din veacul al XVIII-lea.

Cînd a luat ființă prima bisericuță, care mai tirziu s-a dezvoltat în așezămînt monastic, cunoscut sub denumirea de „Afteia“, este greu de precizat, din lipsă de documente. Existența unei vetre călugărești la Afteia, în Plăișorul Cioarei, ne-o dovedesc documentele care mărturisesc despre vicisitudinile ce s-au abătut peste acest schit.

În 1757, în documentul „Plîngerea românilor ortodocși din Ardeal către mitropolitul sîrbesc împotriva prigonirilor la care erau supuși din cauza unirii“¹⁾, printre altele se aminteste și despre necazul ce a dat peste „un călugăr neunit din hotarul Cioarei“, în care împrejurări schitul a fost dărîmat.

Despre o a doua dărîmare a schitului aflăm din însemnarea pe care o face prin 1840, preotul Nicolae Bentza, paroh în Cioara între anii 1840—1851, pe „Indreptarea Legii“ (1652): „Această sfîntă și dumnezeiască carte este a sfîntei biserici greco-orientale din Cioara rămasă de la mănăstirea din Plaiul Cioarei, care s-a stricat pe la anul 1788, prin zavistia uniților de pe acel timp“²⁾. În continuare, privitor la vechimea schitului, însemnarea preotului Bentza ne transmite: „Acea mănăstire de cînd s-a înființat nu avem documente; fără cei bătrîni spun că moșii și strămoșii lor le-au povestit că au pomenit-o și că a fost bogată și a fost închinată la mănăstirea din Țara Românească, Gozia“³⁾.

Preotul Constantin Oancea, ctitorul bisericii și chiliilor actuale ale schitului „Afteia“, lega întemeierea schitului de luptă de pe Cîmpul Pîinii din 1479. În 1479 — afirma numitul preot,

1) Silviu Dragomir: *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în sec. al XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920, anexa 7.

2) Privitor la distrugerea din 1788, Șt. Meteș afirmă: „Într-un document din arhivele din Viena se vorbește în 23 iunie 1786 despre demolarea mănăstirii de la Cioara“. *Mănăstirile românești* ..., Sibiu, 1936, p. 46, nota 3.

3) Vezi *Indreptarea Legii*, Tirgoviște, 1652, ultima tilă.

în mai multe comunicări, în calitatea de membru în Comisiunea Monumentelor Istorice a fostului județ Alba — năvălind turcii în Ardeal, prin pasul de la Turnu-Roșu, au pustiit cu sabie și foc, tot ce le-a stat înaintea: Sibiul, Sebeșul, Alba-Iulia, de unde înaintînd pe Mureș în jos, la Șibot au fost întîmpinați de trupele lui Ștefan Bathori, principele Ardealului. La primul atac, principele pierde lupta, dar sosindu-i în ajutor banul Timișoarei, românul Paul Cneazul, turcii sînt înfrinți. La această înfruntare a oștilor creștine cu otomanii, au participat și țărani satelor din jur, capabili de a purta arme. Cei bătrîni, femeile și copiii, s-au retras pe dealurile Cioarei, acoperite cu păduri. De pe aceste dealuri și îndeosebi de pe cele numite Văratec și Plăișor, s-a putut urmări toată desfășurarea luptei, de către cei aflați în băjenie. Drept mulțumită pentru biruința obținută creștinii satelor din jur au ridicat la Plăișor o modestă bisericuță de lemn, care mai tirziu s-a dezvoltat în schit călugăresc. Multă vreme, cunoscut numai de către cei de prin împrejurimi, după așezarea aci a lui Sofronie, el se face cunoscut și celor de departe și devine obiectiv al miniei habsburgice.

Dacă în documentul din 1757 nu se amîntește numele călugărului neunit din hotarul Cioarei, care și-a făcut la Plăișor „o ȋr de schit“, acesta s-a considerat totdeauna a fi Sofronie, cel ce după dărîmarea bisericii și a chiliilor, nemaiputînd petrece la Afteia, după doi ani, dezlănțuie cunoscuta mișcare din secolul XVII, pentru a scăpa țara „de iobăgie și unire“, mișcare prin care „Sofronie pregătea și răscoala lui Horia“⁴⁾.

Că după dărîmarea schitului și a chiliilor din 1757, la Plăișor a continuat să existe un așezămînt călugăresc și deci însemnarea preotului Bentza privitor la dărîmarea din 1788, completată de Șt. Meteș, în ceea ce privește anul, potrivit documentului din arhivele din Viena, este demnă de crezare, rezultă din însemnările făcute de către viețuitori ai schitului, între anii 1761—1770, pe diferite cărți rămase de la schit. Astfel, pe un Apostol, tipărit la Iași în 1756 ieromonahul Ștefan nota în 1761 că l-a cumpărat „ca să fie de slujbă întru această sfîntă mănăstire anume Afteia... 1761“. Același călugăr, pe un Penticostar tipărit la Rîmnic, în 1743, scrie că l-a cumpărat el „părintele Ștefan, ieromonah și egumen al sfintei mănăstiri Afteia, să fie de pomenire“. Un jupin — poate negustor — dăruiește un Octoih, tipărit la Rîmnic în 1750 „sfintei mănăstiri cu hramul Precestei în Plăișorul Cioarei 1770 martie 5“. Ieromonahul Ioanichie, pe Evanghelia tipărită la București în 1760, scria că „a cumpărat-o de la părintele Antonie din Sîntimbru (călugărul de la Rîmeți) cu florini 12 și a închinat-o sfintei mănăstiri a Plăișo-

4) Cf. *Istoria Bisericii Române*, București 1958, p. 228.

rului, 1770 Ioanichie m. p. ieromonah". În același an, pictă două icoane împărătești: Iisus Hristos și Maica Domnului cu pruncul în brațe, „monahul Chiril de la Plăișor 1774”⁵⁾.

Tot ca o dovadă a continuității schitului Afteia, după dărîmarea din 1757, este și inscripția de pe clopotul mic al bisericii actuale, care clopot, pînă la data de 18 mai 1952, s-a aflat în clopotnița bisericii de lemn din Cioara, care biserică are în construcția ei bîrne din ceea ce a supraviețuit distrugerii din 1786 sau 1788 a schitului, precum și iconostasul (se presupune cel original) și cele două icoane pictate de monahul Chiril. Inscripția de pe clopot este următoarea: „FC (făcut) AC (acest) CL (clopot) DE (de) SM (smeritul) EROM (ieromonah) ȘTE (Ștefan) TITO (titor) Si (și) EGU (egumen) SF (sfintei) MI (mănăstiri) DE (din) PL. (Plăișor) IN KO (în Cioara) 1763 (în cirilice)”.

Din însemnările amintite mai sus, privitor la continuitatea schitului Afteia și după anul 1757, constatăm însă și denumirea schitului și anume „Afteia”, precum și hramul: Nașterea Maicii Domnului. Faptul că numele ieromonahului Ștefan, însoțit de atributul „titor” ori „egumen”, apare pe mai multe cărți, precum și pe clopot, ne permite a afirma că Ștefan este restauratorul schitului după dărîmarea din 1757.

Faptul că la schitul din Plăișor se aflau copii „la învățatură de pomană”, după cum rezultă din documentul din 1757, faptul că Ștefan se afla în posesia Noului Testament de la Bălgrad (1648) încă din 1755, după cum rezultă din însemnarea făcută pe această carte: „Să se știe că această sfîntă și dumnezeiască carte, am cumpărat-o eu Ștefan, ieromonah din harul lui Dumnezeu cu a mea cheltuială și osteneală și cine ar vrea s-o înstrăineze de la această sfîntă biserică, fără de voia mea sau a acelora ce vor fi rînduiți ispravnici sau slujitori ai acestei biserici și va umbla cu niscăi viclenii ca să o dea de aici, unul ca acela să fie anatema, leat 1755”⁶⁾. Faptul că și „Indreptarea Legii” a constituit tot proprietatea schitului, și că celelalte cărți de ritual, au fost procurate pe seama schitului la scurtă vreme de la tipărirea lor, ne permite a afirma că schitul Afteia și viețuitorii săi au manifestat interes pentru cultură și cartea românească și ca atare și Plăișorul, ca vatră mănăstirească, a fost un focar de cultură.

În cazul cînd ieromonahul Ștefan a cumpărat Noul Testament de la Bălgrad (1648), în situația de viețuitor al schitului.

5) Însemnările de pe cărțile amintite au fost publicate de Pr. O Oancea în „Telegraful Român”, Sibiu, 1905, nr. 6—7, iar de acolo le-a tolosit și Șt. Meșes, o. c., p. 46—49.

6) Noul Testament de la Bălgrad și Indreptarea Legii se află din 23 noiembrie 1960 în Biblioteca documentară Batthyaneum, din Alba Iulia.

fapt petrecut în 1755, atunci am putea presupune că Ștefan ieromonahul a fost împreună viețuitor cu Sofronie la Plăișor ori chiar înaintea acestuia.

Dar importanța schitului Afteia se datorește mai ales lui Sofronie. Înainte de a se retrage ca ieromonah la Plăișor, Sofronie a fost preot în satul Cioara, pe seama căruia a fost hirotonit în Țara Românească, prin 1730. Numele său din botez a fost Stan, iar de familie Popoviciu. Aceste nume rezultă din însemnarea pe care în 1825, ultimul preot din familia Popoviciu o face pe „Indreptarea Legii” (1652): „Această sfântă Pravilă este a Ciorenilor fiind paroh Gheorghe Popoviciu: strămoșul Popa Ivan moșul popa Stan, tatăl meu popa Ion; de trei sute ani tot din neamul nost au fost popi la Cioara anul 1825”. Despre sine acest nepot a lui Sofronie, notează pe o carte, anume Penticostarion, apărută la Rîmnic (1743), la data de 9 iulie 1831, că s-a preoțit la Arad, în 1799.

Rămas văduv, prin 1750, preotul Stan Popoviciu se duce la Cozia unde primește cinul monahal, luîndu-și numele lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului, care, în veacul al șaptelea s-a dovedit cel mai înflăcărat apărător al Ortodoxiei. Cît va fi stat la Cozia, este greu de precizat. Prin „iunie 1756 era în satul său natal, Cioara”⁷⁾, iar în 1757 se afla la Plăișor, unde se duce fibirăul din Vinț, pentru a-l prinde.

Izgonit din schitul de la Plăișor, în primăvara anului 1757, ce a făcut Sofronie, pînă în toamna anului 1759, cînd s-a încins cu „sabia” pentru apărarea credinței ortodoxe, este greu de știut. În toamna anului 1759 participă la adunarea de la Apold, prezidată de protopopul Ioan din Săliștea Sibiului. La 6 octombrie 1759 „popa Sofronie” printr-o proclamație sfătuiește pe românii din Brad să alunge pe preoții uniți și să-i scrie la Deva, dacă vreau să fie sub porunca Bisericii din Ierusalim. În preajma anului 1759 este arestat și întemnițat la Bobîlna (sat din raionul Orăștie), de unde a fost eliberat la 12 februarie 1760 de vreo 600 de oameni, conduși de protopopul Ioan din Săliștea Sibiului. După ce curăți de uniație ținutul Zarandului, Sofronie trecu în Munții Apuseni, intră în Zlatna și îndeamnă poporul să alunge pe preoții uniți. După ce este prins în biserica din Abrud, este dus la Zlatna, dar a fost slobozit în grabă pentru potolirea moșilor. În 10 august 1760, adună un „sinod” la Zlatna, cu care ocazie se redactează: un memoriu către Împărăteasă, cerîndu-se episcop de la Carloviț, înapoierea bisericilor și sesilor ocupate de preoții uniți; un alt memoriu, în care s-a cerut scutirea preoților ortodocși de dări, eliberarea celor închiși pentru lege și aducerea la judecata sinodului a preoților uniți și pri-

7) S. Dragomir, o. c., vol. II, p. 152.

gonitori, căci altfel nu va fi pace. Sinodul a scris și episcopului Aaron, pe care-l numește „preacinstit și preasfințit, nouă însă nimic, căci vlădică nu ne ești, ci dușman legii grecești, pe care o prigonești, ca împărații păgânești” cerindu-i să dea socoteala de jafurile de pe la biserici și preoți și să le dea pace⁸⁾.

La 20 octombrie 1760 Țarina Rusiei muștră pe Maria Tezeza pentru prigonirea ortodocșilor ardeleni. Împărăteasa ceru atunci guvernului ardelean să rezolve plingerile ardelenilor și acordă lui Sofronie salvconduct spre a se înfățișa la Viena⁹⁾.

La 14 februarie 1761, Sofronie adună un mare sobor la Bălgard (Alba-Iulia). Guvernul îngrozit, îl întreabă de rostul adunării soborului. El răspunde că va cere episcop de la Carloviț, eliberarea prizonierilor: Oprea, Măcinic, Ioan din Galeș, Ioan din Sadu și Ioan din Aciliu, scutirea preoților ortodocși de dări și încetarea prigoanelor împotriva ortodocșilor. Între altele, soborul hotărăște ca episcopul Aaron și preoții săi, să înapoieze tot ce au luat de la ortodocși și să-i lase în pace. Într-adevăr, la 9 martie slujbașii făgărășeni scriau guvernului că vine Sofronie să ia de la uniți biserica brincovenească răpită în 1723. Guvernul răspunde că nu-l pot împiedica. O și luă, la 12 martie de la protopopul V. Băran.

În fața acestor acțiuni se hotărăște trimiterea în Ardeal a armatei sub comanda generalului Nicolae Adolf Bukow, numit totodată și șef al guvernului și dictator pentru salvarea unirii. La 7 aprilie i se înfățișă lui Bukow o delegație a românilor ardeleni, având în frunte pe protopopul Ioan din Săliște, cu un memoriu prin care cereau învoirea de a rămâne ortodocși, de a avea episcop cu voia și binecuvântarea mitropolitului din Carloviț, eliberarea înlemnițailor, scutirea de dări a preoților ortodocși, lăsarea în folosință lor a bisericilor, oprirea arestarilor și numirea lui Sofronie ca vicar pînă la venirea episcopului. Bukow răspunde prin proclamația din 9 aprilie 1761, că a orînduit o comisie de despărțire a ortodocșilor de uniți, că episcopul ortodox ce l-au cerut, va veni curînd, iar Sofronie să se prezinte la comisie în Sibiu, ca să fie întărit vicar în întîia zi de Paști, cu cîte un delegat din fiecare district¹⁰⁾.

Paștile anului 1761 au fost serbate la Sibiu de o mare mulțime deoarece în acea zi s-au prezentat, pentru a auzi proclamîndu-se libertatea religioasă din gura împuternicitului crăiesii, nu un deputat din fiecare district cum s-a cerut, ci cel puțin cîte doi oameni din fiecare sat al Ardealului. Văzîndu-se în fața unei asemenea mulțimi, generalul renunță de a mai intra în discuție

8) *Istoria Bisericii Române*, vol. II, pp. 224—225.

9) *Idem*, *ibidem*.

10) *Idem*, *o. c.*, p. 226.

directă cu poporul și consideră mai oportun să-l roage pe episcopul Dionisie Novacovici a se adresa mulțimii îndemnînd-o a aștepta în liniște lucrările comisiei. După adunarea din Sibiu, generalul convingîndu-se că nici un țaran român nu s-a înfățișat pentru a cere unirea, ci tocmai pentru a dovedi că doresc a rămîne și pe mai departe ortodocși, invită la sine pe călugărul Sofronie. Din Zlatna, Sofronie, porni spre Sibiu însoțit de un număr mare de români. Din toate satele prin care trecea, se ofereau mulți oameni spre a-l însoți, pentru a-l păzi. Ajuns la Sibiu își lasă însoțitorii în afara zidurilor orașului și travestit în haine țărănești el intră în oraș și se prezintă mai întîi episcopului Dionisie Novacovici, pentru a se informa de planurile generalului Bukow. Înaintea lui Bukow se prezintă în ziua de 1 mai 1761. Ce s-a discutat cu prilejul acestei înfățișări înaintea lui Bukow nu se știe deoarece la această întrevvedere a mai participat doar baronul Möhringer. După aceasta Sofronie trece în Țara Românească, prin august 1761 fiind la Rîmnic, apoi la Argeș, în 1764 la Robaia, de unde în 1765—71 ajunge egumen la Vieros și însărcinat cu supravegherea băjenarilor ardeleni¹¹⁾.

Stăpîn desăvîrșit pe situație, în vara anului 1761, Bukow dăte ordin ca toate mănăstirile de lemn să fie dărimate, iar cele de piatră distruse.

Din cele relatate mai sus privitor la Cuviosul Sofronie rezultă că a reușit să dezlănțuie o mare mișcare revendicativă. Aceasta a fost atît de viguroasă, generală și solidară, încît autoritățile civile și militare au fost silit să capituleze înaintea ei, recunoscîndu-și neputința de a o împiedica și reprimă, în toiul cuceririi și răspîndirii ei¹²⁾. „Pentru acest zbucium atît de generos, călugărul Sofronie a primit o bogată răsplată de la neamul său: în Ardeal mulțimea i-a dat nenumărate dovezi de dragoste fără pereche, iar voievodul Munteniei l-a așezat pe pribeagul călugăr arhimandrit în mănăstirea domnească de la Curtea de Argeș¹³⁾.

În anii puterii populare instaurată în Țara noastră, ortodocșii din Ardeal, și-au refăcut unitatea sufletească ruptă la 1700. În bucuria ce a urmat după „ruperea peceților” de pe zăpăsisul despărțitor de frați, Biserica n-a uitat de aceia care au luptat și pătimit pentru unitatea credinței. Între cei proslăviți cu cîntea sfințeniei, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a așezat și pe Cuviosul mărturisitor Sofronie de la Cioara, alături de ceilalți mărturisitori: călugărul Visarion Sarai și mucenicul

11) Idem, o. c., p. 227.

12) Șt. Meteș, o. c. pp. LXXI—LXII, 16 și 17.

13) S. Dragomir, loc. cit.

Oprea Miclăuș din Săliștea Sibiului, rînduindu-le zi comună de prăznuire, ziua de 21 octombrie.

Planul bisericii actuale a fost întocmit în 1933 de către arhitectul Mihăițan, din Alba Iulia în stil bizantin, așa precum s-a stabilit la data de 6 iunie 1930. Piatra fundamentală a bisericii actuale, s-a pus la 22 iulie 1934, prin protopopul Vasile Oana.

Din 1951, de cînd parohia Săliștea (Cioara) aparține Sfintei Episcopii a Aradului, schitul Afteia a fost în atenția centrului eparhial. În anul 1953 a fost vizitată de Prea Sfințitul Episcop Andrei, iar în 1965 de către Prea Sfințitul Teoctist, cu care prilej a luat act și de ultima lucrare executată la biserica schitului.

CÎTEVA MOMENTE DIN TRECUTUL PAROHIEI VARȘAND

de: Pr. VIOREL CURTUȚIU

Bisericile din Mitropolia Banatului, păstrează valori ce vorbesc cu autoritate de document, despre aspecte încă necunoscute din viața de altădată, desfășurată în cuprinsul ei. La înțelegerea deplină a acestei vieți creatoare de istorie și bunuri spirituale, ele aduc o contribuție de seamă înlocuind hrisovul și cronica pe care aici vitregia unui trecut le-a nimicit sau le-au îngăduit prea de puține ori scrierea.

Între mărturiile trecutului, un loc de seamă îl ocupă însemnările lăsate pe filele cărților bisericești. Scrise cu mîgălă de preoți, învățători, sau anonimi știutori de carte, reflectă stări sociale cu un complex de trăiri și aspirații, înfățișează oameni și fapte, necazuri și bucurii, zugrăvind viu, colorat și autentic o vreme, despre care alte știri spun prea puțin.

Răsfoind cărțile vechi bisericești ale parohiei Vârșand așezată la hotarul nord-vestic al Eparhiei Aradului, localitate donată de Carol Robert după lupta cu Basarab avută la Posada în 1330 unuia din cei ce-și primejdulse viața pentru a-l salva și loc de importantă întîlnire în 1848 între Bălcescu și Kossuth, am găsit risipite consemnări ale unor momente din trăirea satului. Din slova lor se desprind credincioși ce fac danii pentru mîntuirea sufletelor, griji pentru buna chivernisire a bunurilor bisericii, ierni ce au îngrozit ca să adauge le greul vieții descrise impresionant de scurt și plastic, altele, venite ca o binefacere, sau dorul de a agonisi mai multă lumină.

Procurarea unei tipărituri de cult era un eveniment de seamă prin raritatea și prețul ce se plătea pentru ea, fapt ce se cerea immortalizat, însoțindu-l de multe ori cu cuvinte de greu blestem pentru cine ar fi cutezat să o înstrăineze. Era singura desfătare pentru știutorii de carte această tipăritură și tot ea înmbia la inițierea multora în tainele cititului.

Pe una din filele *Cazaniei* apărută la Rîmnic în anul 1784 sub cea de a doua domnie a voievodului Grigorie Ghica, cu blagoslovenia mitropolitului Neofit și cu toată cheltuiala episcopului Climent al Rîmnicului, un anonim a scris cu buchii: „Acestă cazanie iaste (.) amu cumpărat și nume sîn (sic) Teodor

Diodioșan și face 40 de florinți... (cîteva cuvinte indescifrabile din cauza uzurii) septembrie 20 zile 1785".

Trecută prin vama cucului pentru că legiuirile o opreau la hotare din pricini ușor de înțeles, Cazană ajunge la Vârșand în desaga călugărilor rimniceni, e plătită de Diodioșan cu 40 de florini, prețul „unei bune vaci cu lapte", cum se precizează în unele socoteli din acest an.

Pulsa aici, la extremitatea vestică a ariei românismului o puternică viață în forme naționale, pentru care învățătura scrisă în limba maternă era căutată și prețuită, dovadă rămînînd slovele lăsate pe pagina de titlu a *Cazaniei*, sau adunării „a multor feluri de cuvinte învățătoare de năravuri bune", ieșită de sub teascurile Vienei la 1793, cuvinte ce se repetă apoi cu mici deosebiri: „La anul 1795 lunii aprilie 11 zile. Această Sfîntă și Dumnezeiască carte s(-)au desplătit în banii bisericii satului Jula Vârșand Hramul Adormirii Preceștii. A Pre Sfintei de Dumnezeu Născătoare prin Protopresviter Teodor (Popovici) Chișineului și Zărând(ului) fiind paroh Dimitrie Gherman și Gavril Popovici în Giula Vârșand. Aprilie 11 zile 1795".

Un învățător din 1796, a cărui existență aci dovedește o școală organizată, nota cu respect pe spațiul alb al unei foi din *Triodionul* „acuma întii așezat și tipărit după rinduiala Răsăritului" în 1771 la Blaj prin tipograful rimnicean Petru Popovici: „Cine a scos triodu acesta de l(-)au prefăcut tipografia, acela încă au fost învățat cînd au pus slujba toată cită cu cuprinde în sine de rînd. Scris(-)am în luna a lui martie în 5 zile în anul 1796 Sava Popovici, învățător în Giula Vârșand".

Cele mai multe însemnări ce se referă la astfel de danii, se găsesc în *Mineiele* apărute între anii 1804—1805 la tipografia universității din Pesta „care mai întii s-au fost tipărit prin nevoința Prea Osfințitului Episcop a Rimnicului Chesarie..." Le redăm respectînd ortografia originală și ordinea lunilor de apariție a Mineilor. Așa, cel de pe luna ianuarie apărut în 1805, păstrează următoarele șiruri „Anul 1806. Am cumpărat cartea aceasta sfîntă Canea pentru sufletul lui și a părinților lui și cine au citi pe cartea aceasta să pomenească numele acesta". Urmează un pomelnic, după care se continuă: „Această sfîntă carte este a Sfintei Biserici din domnescul sat Giula Vârșand și cine va ceti întru această sfîntă carte să-i fie întru ajutor și celui ce au cumpărat, pomană".

În volumul ce cuprinde luna martie, tipărit în 1804, se descifrează: „Venii blagosloviții părintelui meu de moșteriți împărăția ce s(-)a gătit vouă. Scris de mine Ilie Lăpoșan". Urmează în continuare: „Acest Minei ce se zice martie iaste a besericii Răsăritului carele Hramul Adormirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Mariei și să află în Jula Vâr-

şand. Scris(-)am eu Iacob Neculea învăţător, noembrie 2 zile 1820". Mineiul lunii mai, păstrează textul: „Anul 1806. Am cumpărat această carte, acestei parohi(i) Teodor (sic) pentru sufletul lui şi al părinţilor şi cine au ceti pe carte(a) această să pomenească numele acestea", înşiruie într-un lung pomelnic de vii şi răposai.

Prima pagină a aceleiaşi tipărituri pe luna iunie publicată în 1804, are un scurt şi mişcător cuprins: „Anul 1806. Au cumpărat carte(a) aceasta Pocei Petru cu 7 sloţi şi 30 grăiari pentru sufletul lui şi a tot neamul lui şi cine ar citi să zică să pomenească Dumnezeu sufletele aceste. Ce sînt aici scrise".

Mineiele pe lunile septembrie, octombrie şi decembrie, primele două apărute în 1804 iar ultimul în 1805, vorbesc despre aceeaşi grijă faţă de suflete, cerînd cititorului să se roage pentru ele: „Anul 1806 septembrie 2 zile. Au răscumpărat carte(a) aceasta Pocei Maria cu 7 sloţi şi 30 de creiari pentru sufletul ei şi a părinţilor şi a tot neamul ei. Şi ori cine s(-)ar întîmpla că citească să zică: să pomenească Dumnezeu sufletele aceste. Aceste aici scrisă", după care urmează pomelnicul. „Anul 1806. Au răscumpărat carte(a) aceasta Nădăban Flore pentru sufletul lui şi a tot neamul lui. Şi cine va ceti întrînsa să pomenească". Pe prima filă a ultimului Minei, o peană ce n-a socotit trebuincios să semneze, a scris: „Au cumpărat carte(a) aceasta Alb Gheorghe pentru sufletul lui Ciurdăraş Lup. Şi cine or ceti pe carte(a) aceasta să zică să ierte Dumnezeu sufletul robilor lui Dumnezeu", numele lor fiind înşiruit în continuare.

Pe fila unei *Teologii pastorale* căreia îi lipseşte foaia cu titlul, posesorul ei a scris cu buchii mărunte: „Această Teologie pastorală este a lui Lazăr Gheorghe capelan Vădaş. Şi o cumpărat de la domnul protopop din Chişineu cu 7 zloţi şi jumătate. In luna lui aprilie 21 de zile an 1818".

Pe filele aceleiaşi cărţi ce trecea din mină în mină ca o moştenire scumpă sau ca un obiect valoros păstrat cu sfinţenie se citeşte: „Această carte de învăţătură iaste a lui Pavel Ciobriş preot în Vădas, cumpărată de la popa Lazăr fostul preot în Vădas am cumpărat cu 2 florinţi şi 30 greiari în anul 1835". Se continuă apoi cu un alt scris: „Această învăţătoare carte datorinţii preoţeşti este a lui Pavel Ciobriş paroh în Vădas. Scris în Arad în 1 iunie an 1838 prin mine Ciobrişi Teodor. Teolog în al 3-lea (an) pe semestr. de vară".

Preoţi şi învăţători cu rosturi de seamă în viaţa satului se desprind din uitare şi vin să întregească un trecut ce ar fi rămas pentru totdeauna necunoscut, fără însemnările lor, atîtea cîte s-au mai păstrat pînă astăzi.

La Vărşand, ca şi în aproape toate bisericile, lipsa de înţelegere a însemnătăţii pe care o au cărţile vechi şi scrisul lăsat

pe filele lor, au făcut să dispară în mare măsură, lăsând un gol ce nu se poate întregi. Nota cu caracter de inventar din 1792 pe care o redăm în întregime, din care s-au mai păstrat câteva file, ne oferă, așa cum ne-a ajuns, posibilitatea de a ne face o imagine despre ce putea avea o biserică în acel timp: „1. Fața av. prooroc Ioan Botezătorul mică; 1. Fața av. Mare Mucenic Gheorghe mică; 1. Față av. Mare Mucenic Dimitrie mare; 1. Evanghelie; 1 Apostol, 1 Liturghier, 2 Minei unu sirbesc; 1 Triod; 1 Strașnic; 1 Penticostar; 1 Parastas; 1 Psaltire; 1 Poucenic; 3 Sfeșnice mari țitoare de lumini dintre care unu iaste de fier; 2 Sfăclii purtătoare de prunci de lemn; 2 Scaune țitoare de icoane; 1 Tetrapod purtători de litie și oale; 1 Policandru de aramă mic; 1 Prapor de mătăasă; 2 Clopote 1 de 70 de fonți, 1 de 30 de fonți; 1 chivot cu 3 sfeșnice”.

Buna chivernisire a averii bisericii forma o preocupare deosebită deja cu aproape două veacuri în urmă și era supusă unui control din care nu lipsea nici semnătura protopopului și nici a iurătorului. Gestiunea, cum rezultă din *Protocolul socoților parohiei Vârșand din 1791* cel mai vechi din cîte se păstrează, are deci un caracter oficial și înfățișează o situație care ne îngăduie să vedem dincolo de cifre:

„Sămădașul Despre veniturile și cheltuielile a Bisericii ne-unite a satului Julia Vârșand pe anul 1791 prin Hotărân și Ticoș Nuț precum arată protocolul banii agonisiți făcut precum

Veniturile

1. De pe anul 1790 au rămas în casa bisericii bani gata și în ubligație	194,79
2. Din strîngerea banilor pe talgere	24,58 ³ / ₄
3. Din milostenia de bani gata	19,56
4. Din vînduta luminii cele de ceară	1,06
Interes pentru 185 dați interes pe anul 1791, Venituri	18,29 ² / ₄
Suma	248,29 ² / ₄

Cheltuială

Pentru zeitin, tămie și vin și alte mărunțele	8,37 ² / ₄
Suma	8,37 ² / ₄

Arătare

In ce înșul arătat suma care au rămas peste cheltuire bani rămași în casa bisericii precum să arată sânt spre anul 1792 toți în mîna ctitorului	239,92
Suma	239,92

Verificat de către Antonius Kőrös Kottus Arad Jurator, 4 martie 1792 în Chișineu.

Care insul arătăm sămădașul cum că așa precum s(-)au arătat iaste și să află cu suma scrisă cu munile noastre și pe-cețile întărită în satul Jula Vârșand 5 zile luna februarie 1792.

Jup(in) Micoară birău. In Jula Vârșand. Hotăran Ioan ctitorul besericii. Teodor Popovici Protopresviter Comitatul Zărand. Prin Mitrie Gherman paroh Jula Vârșand“.

Considerăm că prezintă interes și însemnările ce se referă la calamitățile abătute asupra satului venite parcă să mai adauge la existența cotidiană, și așa prea împovărată de o exploatare ce n-a cunoscut niciodată limite.

Cită îngrijorare nu se îngrămădește în cuvintele scrise în 1830 pe o filă a aceleiași Teologii pastorale de către Ioan Lăpoșan din Giula, care a isprăvit cursurile preparandiei arădane în anul 1816¹⁾, la patru ani după înființarea școlii, ajuns ca învățător în Vârșand în 18 noiembrie 1829, cum a notat în *Mineiul* acelei luni: „Pentru mai bună luare în samă pentru iarna cumplită care s(-)au întîmplat în anul 1830 carii spun bătrînii cei vechi de zile care sînt de șaptezeci de ani, că n(-)au ajuns așa iarnă care s-au început două săptămîni cătră lăsarea de carne și au ținut optsprezece săptămîni, frig foarte cumplit și zăpada au fost până în briu la om și mulți oameni au avut scădere în fin și foarte mulți au cumpărat, vînzînd tot ce au avut omul la casa sa, jivină mișcătoare, tot pe grăunțe au fost silit. Să fie pomenire veșnică, să fie această cumplită iarnă următorilor noștri mlădițe. Scris de mine Ilie Lăpoșan sistematicesc învățător“. Și cită întristare n-a lăsat o altă încercare grea, scrisă de un necunoscut în *Mineiul* pe august, tipărit în 1804: „In anul 1836 au fost secetă mare și n(-)au plouat 6 săptămîni și au fost de temut. In vitele cu coarne adecă: în vaci și boi care foarte grozavă au fost între oameni și în oameni au fost groaznică moarte. Dar cucuruz n-au fost nici de leac. Crompe pă țarne curat nici un pic“. Seceta cumplită a fost precedată de o iarnă grea, așa cum apare din această „Insemnare și arătare. Că în 30 de zile aprilie au picat Postul Mare zăpada adecă au fost pînă la înglezne și au ținut pînă la 12 ceasuri adecă la amiazăzi în anul 1836“.

Un alt condei ce nu semnează, lasă și amintiri plăcute dar și urma groazei prilejuită de un fenomen prea puțin obișnuit, consemna în *Mineiul* lunii octombrie: „Sămnare. Pentru o foarte grozavă întîmplare care s-au întîmplat în 8 zile octombrie anul 1834 la 7 ceasuri dimineața. s(-)au cutremurat pămîntul care mulți oameni (au) amețit și toate căși'e s(-)au clătît încă și vasele în cui“.

1) Dr. T. Botiș: *Istoria Școalei Normale (preparandiei) și a Institutului teologic ort. român din Arad*. Arad, 1922, p. 419.

Incheiem descifrările de pe filele îngălbenite ale cărților ce se păstrează și azi în stranele bisericii din Vârșand cu textul frumos caligrafiat în *Mineiul* de pe februarie de un neogoit agonisitor de lumină, care învață în cele mai vestite școli ale vremii ajungând până la Viena, dar despre care nu ne sînt cunoscute alte date: „Scriș(-)am eu Popovici Ioan Jula Vârșand. An 1823 și m(-)am învățat la Iacob Niculaie, învățător la care am stat în Jula Vârșand. Scriș în luna lui mai an 1823 și am învățat în patru școle la Jula, la Bichiș, la Beci și la vărul meu ci o fost ortac cu popa Dionisie și Judean Ioan și Popa Gheorghe“.

Aceste însemnări reflectă o parte din complexul trăirii unui sat, desfășurată în urmă cu mai bine de un veac și jumătate. Fără a prezenta o importanță istorică deosebită, sînt prețioase prin faptul că ne permit să pătrundem în intimitatea, în atmosfera lui, să o înțelegem, să-i înțelegem manifestările, năzuințele și tenacitatea care a perpetuat-o peste secole.

VIZITA PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN ÎN BULGARIA

Timp de o săptămână, între 9 și 14 mai a. c., o delegație a Bisericii Ortodoxe Române avînd în fruntea ei pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a vizitat Biserica Ortodoxă Bulgară, la invitația Sanctității Sale Patriarhului Kiril. Din delegație au făcut parte Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți Iustin al Moldovei și Nicolae al Banatului, Prea Sfințiii Episcopi Teofil al Clujului și Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, P. G. Părinte Olimp Căciulă, inspector patriarhal și C. Diacon Gh. Zamfira. Pe tot parcursul călătoriei delegația a fost însoțită de P. C. Protopresbiter Nicolae Goranov, superiorul parohiei ortodoxe bulgare din București.

În ziua de 10 mai la catedrala Sf. Alexandru Nevski s-a oficiat slujba dumnezeieștii liturghii cu prilejul împlinirii a 13 ani de la restaurarea Patriarhiei bulgare și de la intronizarea ca patriarh a Sanctității Sale Patriarhului Kiril. La sfîrșit membrii delegației române în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare în frunte cu Sanctitatea Sa Patriarhul Kiril au slujit în sobor, asistați de preoți și diaconi, obișnuitul Te-Deum.

În zilele ce au urmat a avut loc un schimb de păreri între patriarhii și ierarhii celor două Biserici cu privire la probleme de interes comun, insistîndu-se asupra contribuției ce o pot aduce la sprijinirea cauzei apropierii dintre oameni și a păcii în lume.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost primită în audiență de Ioan Mihailov, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Bulgaria, în prezența Sanctității Sale Patriarhului Kiril și a Prea Sfințitului Episcop Nicolae Macariopolski, rectorul Academiei duhovnicești „Sf. Climent”. Prea Fericitul Patriarh Justinian și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin însoțiți de Sanctitatea Sa Patriarhul Kiril și Prea Sfințitul Episcop Nicolae au fost primiți în audiență la Președintele Republicii Populare Bulgaria de Gh. Traikov. În cadrul acestei audiențe Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost decorat cu Ordinul de stat „Metodiu și Kiril”, iar Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin cu aceeași distincție, cl. III-a.

În timpul șederii în R. P. Bulgaria, delegația Bisericii Ortodoxe Române a vizitat biserici, mănăstiri, așezăminte bisericesti și monumente istorice. Dintre acestea sînt de amintit vestita biserică Boian de lângă Sofia, mănăstirea Dragalevți de pe

muntele Vitoşa, alături de care se află reşedinţa patriarhală de vară, Plovdivul şi mitropolia de aici, mănăstirea Becikovo din masivul Rhodope întemeiată în 1083 şi restaurată la 1643 de craioveanul Gheorghe şi fiul său Constantin, ale căror chipuri zugrăvite în absida bisericii se păstrează pînă azi şi, în fine, mănăstirea Samokovo.

La 15 mai, fiind duminică, s-a oficiat sf. liturghie la biserica parohiei ortodoxe române din Sofia condusă de P. C. Părinte Ioan Cristea. A slujit Prea Fericitul Patriarh Justinian înconjurat de un sobor de arhierei, preoţi şi diaconi români şi bulgari. A fost de faţă Sanctitatea Sa Patriarhul Kiril şi membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a făcut daruri Sanctităţii Sale Patriarhului Kiril, ierarhilor bulgari şi bisericilor ce au fost vizitate. Sanctitatea Sa Patriarhul Kiril a înmînat daruri şi atenţii Prea Fericitului Patriarh Justinian şi membrilor delegaţiei Bisericii Ortodoxe Române. Tuturor li s-a conferit ordinul bisericesc „Sf. Ioan de Rila”.

Vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în Bulgaria constituie o nouă contribuţie la adîncirea legăturilor tradiţionale dintre Bisericile Ortodoxe Română şi Bulgară cum şi la apropierea dintre popoarele celor două ţări vecine şi prietene.

CALATORIA P. F. PATRIARH JUSTINIAN ÎN ANGLIA ŞI ELVEŢIA

La 21 iunie Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian însoţit de Prea Sfinţitul Episcop dr. Antim Nica, vicar patriarhal, P. C. Ioan Gagi, director al Administraţiei Patriarhale, P. C. N. Cazacu secretar al Cabinetului Prea Fericitului Patriarh şi C. Diacon Constantin Dumitrescu de la catedrala patriarhală a plecat la Londra începînd astfel vizita pe care a făcut-o în Anglia la invitaţia Graţiei Sale Arhiepiscopului de Canterbury, dr. Michael Ramsey, primat al întregii Anglii şi mitropolit, şi ca răspuns la vizita pe care acesta a făcut-o Bisericii Ortodoxe Române în vara anului trecut.

Pe aeroportul din Londra Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a fost întâmpinat de Graţia Sa dr. Michael Ramsey, Y. R. Sattenwaite, secretar general al Consiliului relaţiilor externe al Bisericii Angliei, de alţi reprezentanţi ai Bisericii anglicane, precum şi de conducătorul parohiei ortodoxe române din Londra.

Au fost prezenţi Vasile Pungan, ambasadorul Republicii Socialiste România în Marea Britanie, şi membri ai ambasadei.

Miercuri 22 iunie Prea Fericitul Părinte Patriarh însoţit de Graţia Sa Arhiepiscopul dr. Michael Ramsey a făcut o vizită la Camera Lorzilor, iar la prînz, a fost primit de regina Elisabeta a II-a, la Palatul Buckingham.

În cursul zilei de joi, Intitistătorul Bisericii Ortodoxe Române a fost însoțit de Arhiepiscopul de Canterbury într-o vizită la mănăstirea benedictină Nashdom, precum și la castelul Windsor. După amiază, Prea Fericitul Patriarh Justinian cu însoțitorii au fost primiți de Sir Lionel Denny, lordul primar al Londrei, care a oferit apoi un dineu în cinstea oaspeților. Seara, la invitația lordului primar, Prea Fericitul Părinte Patriarh a inaugurat sistemul exterior de iluminare nocturnă la catedrala Sfântului Paul.

Apoi a fost întreprinsă o călătorie prin țară. La încheierea ei, luni 27 iunie Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit în saloanele Ambasadei române o recepție, la care au participat Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury, dr. Michael Ramsey, reprezentanți de frunte ai Bisericii anglicane și ai altor culte religioase, H. Ferguson, președintele Consiliului municipal al orașului Londra, membri ai parlamentului britanic, reprezentanți ai unor misiuni diplomatice, cetățeni de origine română stabiliți în Marea Britanie, ziariști.

A fost prezent, Vasile Pungan, ambasadorul Republicii Socialiste România la Londra.

Măști 28 iunie Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și persoanele care l-au însoțit au părăsit Marea Britanie. În drum spre Țară s-a oprit la Geneva unde, alăturându-i-se și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei, a făcut o vizită Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În orașul de pe malurile lacului Lemăn, Conducătorul Bisericii Ortodoxe Române a fost primit de Adunarea ecumenică și Biserica națională protestantă a Genevei, apoi de André Ruffieux, președintele Consiliului de Stat al Republicii și cantonului Geneva.

Ziua următoare, fiind praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oficiat sf. liturghie în capela Centrului ecumenic în cadrul căreia a rostit cuvântare. I-a răspuns dr. Visser't Hooft, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care s-a referit, printre altele, la Biserica Ortodoxă Română definind-o ca „una din cele mai mari și mai active Biserici ortodoxe, obișnuită a-și deschide ferestrele spre a fi în contact cu viața întregii creștinătăți și capabilă a aduce un ajutor deosebit în dezvoltarea mișcării ecumenice”.

După aceea a fost făcută o vizită la Institutul ecumenic de la Bossey, din apropierea Genevei.

Seara secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a oferit o masă în timpul căreia au fost rostite scurte cuvântări.

Reîntoarcerea în Patrie a avut loc joi, 30 iunie. La sosire, pe aeroportul Băneasa, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost întâmpinat de ierarhi, consilieri patriarhali, profesori ai Institutului și Seminarului teologic, preoți. Au fost de față prof. Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor precum și ambasadorul Elveției la București, Charles Albert Dubois și însărcinatul cu afaceri ad-interim al Marii Britanii, Robert Brash.

ALEGERE DE EPISCOP PENTRU ROMANII DIN AMERICA

În urma morții episcopului Andrei Moldovan, Congresul bisericesc al Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America întrunit la Detroit (S.U.A.) în 23 aprilie, a ales în scaunul vladicesc rămas vacant pe Prea Cuviosul Arhimandrit Victorin Ursache. Noul ales, născut în anul 1912 este licențiat în Teologie, cu studii de specialitate la Institutul Biblic și Arheologic din Ierusalim. A deținut o vreme funcțiunea de stareț al mănăstirii Neamțu, apoi pe aceea de superior al bisericii ortodoxe române din Țara Sfântă. În ultimul timp a funcționat ca profesor la Seminarul Sf. Tihon din South Canaan, Pennsylvania.

În sesiunea sa din 6—7 iunie, Sfântul Sinod al Bisericii noastre a confirmat alegerea făcută. Pe baza încredințării primite din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului a făcut instalarea solemnă a noului episcop în cadrul sf. liturghii oficiată în catedrala ortodoxă română din Detroit (S.U.A.) la 21 august a. c.

DELEGAȚIE PROTESTANTA FRANCEZĂ ÎN ROMANIA

O delegație a Bisericii protestante din Franța ne-a vizitat Țara în cursul lunii mai, la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și a Bisericii reformate din Republica Socialistă România. Din delegație au făcut parte Charles Westphal, președintele Federației Bisericilor protestante din Franța, Pierre Bourguet, președintele Consiliului național al Bisericii reformate din Franța și președintele Comitetului european al Alianței reformate mondiale, Jacques Marchand din Comitetul Alianței reformate și Marc Lods, decanul Facultății de teologie protestante din Paris.

Delegația a vizitat Institutul teologic ortodox, așezăminte bisericești și mănăstiri din Moldova și Transilvania, Episcopia reformată din Oradea.

La București oaspeții au fost primiți de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian care a oferit o agapă în cinstea lor.

În ziua de 14 mai, delegația a fost primită de prof. Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor.

SEMIMILENIUL PUTNEI

Mănăstirea Putna, locul în care marele voievod Ștefan „cel mare și sfânt” își doarme somnul de veci, a cunoscut în luna iulie una din cele mai emoționante sărbători care i-au fost închinat în cei 500 de ani de existență. De la întemeiere și până azi a fost mereu comemorat momentul intrării ei în istorie. La cumpăna unui mileniu, poporul nostru, stăpîn pe pămîntul patriei sale, l-a cinstit încă o dată pe ctitorul vestitei mănăstiri ca pe unul din marii săi fii care i-au apărut brazda și neamul. De astă dată la recunoștința noastră s-a adăugat cea a lumii întregi, sărbătorile de la Putna fiind înscrise în calendarul marilor evenimente recomandate de U.N.E.S.C.O.

În ziua de 10 iulie au avut loc la Putna mari manifestări cultural-artistice la care au participat aproape 100.000 de inși veniți din satele și orașele regiunii Suceava și din alte regiuni ale țării întru cinstirea acestui monument care a păstrat între zidurile sale dragostea de frumos, comori ale culturii și artei naționale, simbol al luptei eroice a poporului nostru împotriva cotropitorilor străini, pentru neatîrnare națională și libertate.

Erau de față reprezentanți ai autorităților de Stat, ai Comisiei naționale pentru UNESCO, ai cultelor religioase, printre care Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

Manifestările cultural-artistice consacrate marelui eveniment au început încă de dimineață. În fața miilor de oameni prezenți în curtea mănăstirii, s-a desfășurat un simpozion organizat de Comitetul regional pentru cultură și artă. Alexandru Vasilescu, prorector al Institutului pedagogic din Suceava, a evocat figura lui Ștefan cel Mare, ca personalitate istorică, politică, militară și diplomatică, iar lectorul universitar Grigore Foiț, șef de secție la Muzeul regional, a înfățișat rolul și activitatea voievodului moldovean în dezvoltarea culturii și artei. Apoi, zeci de mii de oameni s-au perindat prin biserica în care, sub placa de marmură albă se odihnește Ștefan cel Mare.

În continuare, au fost vizitate muzeul și mănăstirea, expoziția de artă populară moldovenească și cea de carte în care se află peste 190 lucrări referitoare la epoca lui Ștefan cel Mare.

Pe o uriașă estradă, amenajată la poalele muntelui, în preajma pădurilor seculare de brazi și stejari, a avut loc apoi un impresionant spectacol folcloric. Muntele din fața scenei a devenit un uriaș amfiteatru natural. Păstrători ai datinilor și portului, ai jocului și cîntecului strămoșesc, peste 1500 de artiști amatori au adus pe estradă marea bogăție a vieții spirituale a bucovinenilor. Buciumul strămoșesc, vestind deschiderea spectacolului a răsunat peste munți, peste păduri, pînă departe. S-au împletit cîntecele de țară nouă cu vechile cîntece patriotice. Apoi

rînd pe rînd, formații artistice de amatori ale căminelor culturale au prezentat cîntece și jocuri populare din regiune și din celelalte părți ale țării. Bucuria acestei mari sărbători a continuat pînă tîrziu, cu tradiționala petrecere populară.

Pe culmile munților s-au aprins cinci focuri uriașe, simbolizînd cele cinci secole care au trecut de la întemeierea mănăstirii Putna. La lumina focului s-a gustat din bucatele specifice locului, s-au încins hore și jocuri în care și-au dat mîna bătrîni și tineri, bărbați și femei într-un nestăvilît val de bucurie și de încredere în viitor.

Ziua următoare, 11 iulie, la cetatea de scaun a Sucevei, în decorul evocator al vechilor ziduri, s-a prezentat un spectacol cu piesa „Apus de soare” de Barbu Delavrancea.

Concomitent cu serbările de la Putna și Suceava au avut loc cîte o ședință comemorativă a Academiei Republicii Socialiste România și a Filialei din Iași a Academiei. La cea dintîi au fost prezentate următoarele comunicări: Mihai Berza despre „500 de ani de la zidirea mănăstirii Putna”, Gh. Ciobanu despre „Școala muzicală de la Putna” și Teodora Voinescu despre „Însemnătatea mănăstirii Putna pentru studiul artelor decorative din Moldova medievală”. Dintre comunicările prezentate la Iași amintim: „Mănăstirea Putna în cadrul evenimentelor istorice de la începutul domniei lui Ștefan cel Mare” de conf. univ. Constantin Cihodaru, „Mănăstirea Putna în arta feudală din timpul lui Ștefan cel Mare” de conf. univ. Nicolae Corivan, „Școala greco-slavo-românească de la mănăstirea Putna” de prof. univ. Șt. Birsănescu, „Contribuția cercetărilor arheologice de la istoricul mănăstirii Putna” de Al. Andronic și „Legendeale lui Ștefan cel Mare” de lector univ. Vasile Adăscăliței.

Festivități asemănătoare au avut loc și în străinătate. Amintim pe cea de la Viena din 2 iulie la care au participat Gh. Pele, ambasadorul Republicii Socialiste România în Austria, membri ai Ambasadei, Sică Alexandrescu, artist al poporului, P. C. Părinte prof. Gh. Moisescu, conducătorul parohiei ortodoxe române din Viena, prof. univ. Ullmann, reprezentantul comisiei austriace pentru UNESCO, consilier guvernamental dr. Alois Kock, consilier ministerial dr. Josef Winkler, prof. univ. Johann Ivanka. Prof. dr. Josef Kondrinewitsch de la Universitatea din Viena a făcut o expunere despre istoricul mănăstirii Putna și însemnătatea ei cultural-artistică. Vorbitorul a apreciat că școala de la Putna a creat o epocă plină de strălucire nu numai pentru arta românească ci și pentru cea universală.

Conferința a fost urmată de un bogat program care a cuprins poezii și coruri, creații ale unora dintre cei mai străluciți reprezentanți ai culturii românești: Eminescu, Alecsandri, Bolintineanu, George Enescu, Muzicescu — creații inspirate de

evenimente legate de istoria mănăstirii Putna. Publicul a primit cu căldură versurile și melodiile care au evocat figura domnitorului Ștefan cel Mare și lupta poporului român pentru neațîrnare. În încheiere a fost prezentat filmul „Comori de artă românească”.

LUCRARILE COMISIEI ECUMENICE A CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE

Între 23—25 mai, la invitația Bisericii Ortodoxe Române, s-a ținut la București ședința anuală a Comisiei ecumenice din cadrul Conferinței creștine pentru pace. Au luat parte membrii comisiei și invitați în frunte cu Înalt Prea Sfințitul Alexei, arhiepiscop de Tallin și Estonia (URSS), președinte, prof. dr. J. Michalko, decanul Facultății de Teologie Slovacă din Bratislava (Cehoslovacia), vicepreședinte și pastorul Jaroslav Cihak din Praga, secretar coordonator al C.C.P. Dintre membrii prezenți amintim pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Emilianos Timiadis, reprezentantul Patriarhiei Constantinopolului pe lângă Consiliul ecumenic al Bisericilor, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Slivenului (Bulgaria), prof. dr. Woldemar Gastpari, rectorul Academiei Teologice din Varșovia (Polonia), episcopul luteran Káldy Zoltán din Budapesta (Ungaria), pastorul reformat Marcus Koelbing din Basel (Elveția), pastorul luteran dr. S. Surin (India), pastorul luteran W. M. Zeuthen (Danemarca), arhimandritul sirian Abdel Karim Alexis, O. H. Fuchs, catolic redactor al revistei Union Pressedienst (Berlin), publicistul Günther Wirth (R.D.G.), etc. ... Din țara noastră au participat P. C. Părinte prof. dr. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului Teologic din București și prof. Mihai Teleki de la Institutul Teologic Protestant din Cluj.

Comisia a ascultat mai multe referate printre care al P. C. Părinte prof. N. I. Nicolaescu intitulat: „Structura și metodele colaborării între confesiuni din punctul de vedere al unui teolog ortodox”. În toate aceste referate s-a arătat că noțiunea de ecumenă implică o responsabilitate pentru lumea întreagă.

În discuțiile purtate s-au scos în evidență necesitatea și posibilitățile colaborării cu diferitele organizații creștine, religioase și laice care se străduiesc pentru pace. Comisia s-a ocupat de asemenea de activitatea ei de viitor. O atenție deosebită a fost acordată problemei războiului din Vietnam făcînd apel urgent la solidaritate cu toate forțele care se pronunță pentru încetarea focului. Deoarece evenimentele din Asia de Sud-Est pot avea consecințe și pentru alte focare de tensiune dîn lume, participanții la sesiune s-au declarat împotriva agresiunii S.U.A. în Vietnam. Au fost condamnate apoi orice acțiuni menite a

primejdii pacea și colaborarea armonioasă dintre state și națiuni.

Sesiunea a fost deschisă cu un serviciu divin solemn săvârșit în biserica Sfânta Ecaterina la care Prea Sfințitul Episcop Visarion Aștileanu, vicar patriarhal, a salutat pe participanți. În cinstea lor Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit o recepție. Conducătorii Comisiei au fost primiți în audiență de prof. Dumitru Dogaru, secretar general al Departamentului Cultelor.

CONFERINȚA INTERCONFESIONALĂ INDIANA PENTRU PACE

Între 16 și 20 mai s-a organizat la Bombay cea dintâi Conferință indiană pe bază interconfesională dedicată păcii și prezidată de pastorul J. R. Chandran, rectorul Colegiului teologic unit din Bangalore și H. C. Ryan, președintele Uniunii catolice din India. Cardinalul Valerian Gracias arhiepiscopul din Bombay, a deschis și a închis Conferința.

Conferința a fost pusă sub auspiciile Bisericilor și organizațiilor protestante, ortodoxe și catolice: Consiliul național creștin din India, Biserica siriană ortodoxă, Institutul social indian, Institutul creștin pentru studiul religiei și societății, Uniunea romano-catolică din India. Cei 50 delegați au analizat împreună tema: „Pacea în dreptate și dragoste”.

A fost adoptată o rezoluție și încă câteva documente care se referă la problema garantării apărării nucleare multilaterale a Indiei, foametea și numărul populației, situația cetățenilor Nagas și Mizas în cadrul republicii. Printre rezultatele importante ale Conferinței trebuie amintită crearea Uniunii creștinilor indieni (All Indian Christian Union) care își propune următoarele sarcini: a) a întări și promova caracterul democratic al Indiei; b) a colabora cu alte instituții pentru instaurarea dreptății sociale, economice și politice pentru indivizi și colectivități peste tot unde ar lipsi; c) a lupta pentru pacea internațională, dreptate și bunăvoință și a coopera cu cei care lucrează în acest scop; d) a apăra drepturile creștinilor în India și a contribui la aceea ca cetățenii creștini să-și asume responsabilitatea lor față de națiunea cărora aparțin. Conferința a solicitat sprijinul tuturor Bisericilor și organizațiilor creștine din India pentru a susține această nouă Uniune astfel încât aceasta să devină un instrument cu ajutorul căruia comunitatea creștină indiană să-și poată împlini misiunea sa.

U THANT ÎN VIZITA LA CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR

U Thant, secretarul general al Organizației Națiunilor Unite însoțit de Spinelli, directorul general al Oficiului european

al ONU a vizitat în 6 iulie sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor voind prin aceasta să scoată în evidență aportul pe care Mișcarea ecumenică îl aduce cauzei păcii.

La primirea secretarului general al ONU au fost de față Vissert't Hooft, O. F. Nolde, directorul Comisiei Bisericilor pentru problemele internaționale, Elfan Rees, reprezentant în Europa al aceleiași Comisii, preotul Paul Verghese, secretar general adjunct și alte personalități marcante din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Cu acest prilej au fost atinse o serie de chestiuni printre care războiul din Vietnam, dezarmarea, etc.....

Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și-a exprimat recunoștința pentru tot ceea ce U Thant face în vederea rezolvării problemelor mondiale și s-a angajat să susțină eforturile tinzând la împlinirea obiectivelor Cartei Națiunilor Unite.

NOUL ARHIEPISCOP ORTODOX AL ALBANIEI

În urma decesului arhiepiscopului Paisie Vodica al Tiranei, sinodul Bisericii Ortodoxe Albaneze l-a ales ca succesor în scaunul rămas vacant pe Prea Sfințitul Episcop Damian de Argyrocastro.

PE URMELE APOSTOLULUI PAVEL

La începutul lunii iunie a fost sfințită și dată în folosință o biserică ortodoxă înălțată pe locul unde, potrivit tradiției, Sfântul Pavel a avut descoperirea pe drumul Damascului. Săvârșirea Sa Patriarhul Teodosie al VI-lea al Antiohiei a pontificat serviciul religios al tîrnosirii. A participat o delegație a Bisericii Ortodoxe Ruse conduse de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului. Patriarhia Moscovei a contribuit bănește la construirea acestui sfînt locaș.

ÎNȚILNIRE ORTODOXA LA TAIZÉ

În luna aprilie s-a organizat la Taizé (Franța) o întîlnire de trei zile pe tema reînnoirii Ortodoxiei în Occident. Au participat Înalt Prea Sfințitul Meletios, exarhul Patriarhiei Constantinopolului în Europa apuseană și Emilianos, reprezentantul Patriarhiei ecumenice pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor, precum și preoți și laici ortodocși din Franța, Belgia, Spania și Portugalia. Au fost prezenți și pastori aparținînd Bisericii reformate din Franța.

CU PRIVIRE LA „INDEPENDENȚA” BISERICII ORTODOXE DIN FRANȚA

La sfîrșitul lunii decembrie 1965, după ce Patriarhia ecumenică a Constantinopolului a pus capăt existenței canonice a Exarhatului rus în Europa occidentală, conducerea Bisericii orto-

doxe din Franța și Europa occidentală a hotărît să se declare „independentă”. În legătură cu aceasta Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie exarhul Patriarhiei Moscovei în Europa occidentală a dat publicității în luna aprilie o declarație în care, printre altele, a precizat următoarele:

„Independența este o categorie care nu există în dreptul canonic ortodox. O Biserică ortodoxă poate fi ori autonomă, ori autocefală. Este definită autocefală o Biserică care grupează pe toți ortodocșii unui teritoriu dat și a cărei maturitate eclezială deja atinsă, este recunoscută de celelalte Biserici. Autocefalia este acordată de Biserica Mamă și trebuie, pentru a intra în vigoare, să fie acceptată de Bisericile Surori. O Biserică ortodoxă poate să fie și autonomă. În acest caz ea rămîne totdeauna sub controlul direct al unei Biserici autocefale și Biserica Mamă este aceea care trasează limitele și definește modalitățile acestei autonomii. ... Angajarea unilaterală pe calea independenței bisericești înseamnă a accepta în mod deliberat schisma pe un timp mai scurt sau mai îndelungat ... În situația potrivnică rînduiei care s-a creat, trebuie să constatăm cu durere că a devenit dificilă concelebrarea regulată și normală a Euharistiei, căci Euharistia este sacramentul unității în pleromă, plenitudinea Bisericii celei una”.

PRIMATUL ANGLIEI LA BELGRAD

La invitația Sanctității Sale Patriarhului Gherman, Grația Sa dr. Michael Ramsey, arhiepiscop de Canterbury, a făcut o vizită Bisericii Ortodoxe Sîrbe la începutul lunii mai. E pentru prima dată cînd un conducător al Bisericii anglicane a vizitat Jugoslavia după ce pînă acum doi patriarhi sîrbi au vizitat Anglia. Dimitrie în 1917 și Gavril în 1945, imediat după ce a fost eliberat din lagărul de concentrare nazist de la Dachau.

Duminică 1 mai Arhiepiscopul de Canterbury a oficiat un serviciu religios la capela Patriarhiei în prezența Sanctității Sale Patriarhului Gherman, a membrilor Sfințului Sinod și a unor persoane oficiale. El a înălțat rugăciuni pentru popoarele Jugoslaviei, pentru Biserica sîrbă și pentru Intîistătătorul ei.

Terminîndu-se această ceremonie, cei doi ierarhi însoțiți de un cortegiu impresionant de episcopi și preoți s-au dus la catedrala patriarhală unde a fost oficiată sf. liturghie în cadrul căreia s-au rostit rugăciuni pentru poporul englez, Biserica Angliei și Primatul ei. Apoi Sanctitatea Sa Patriarhul Gherman a cuvîntat adresînd un cald salut la adresa oaspeților. Răspunzîndu-i, Arhiepiscopul de Canterbury a spus: „Ne bucurăm văzînd apropierea Bisericilor creștine, căci durerea lui Iisus Domnul este mare văzîndu-și Biserica divizată”.

ARHIEPISCOPUL RAMSEY EVOCA CONTACTELE ÎNTRE
ANGLICANI ȘI ORTODOCȘI

Cu prilejul călătoriei ce a întreprins în luna aprilie în Țara Sfântă, Grația Sa dr. M. Ramsey, arhiepiscop de Canterbury, a exprimat Sanctității Sale Patriarhului din Ierusalim nădejdea de a vedea izbindînd încercările de a depăși dificultățile doctrinale între Bisericile de tradiție anglicană și ortodoxă. El s-a referit la lucrările comisiei mixte programate pentru luna septembrie și și-a exprimat nădejdea că în urma acestora se va produce încă o mai mare apropiere între cele două Biserici.

INTHISTATATORUL BISERICII ANGLICANE LA GENEVA

După vizita sa la Roma, precedată cu numai cinci zile de publicarea instrucțiunii asupra căsătoriilor mixte, Grația Sa dr. Arthur Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, s-a oprit la Geneva. El este, de altfel, unul din cei șase președinți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor și ținea să viziteze noul local al Consiliului și nu mai puțin să se întrețină cu dr. Visser't Hooft asupra discuțiilor ce le-a avut cu papa.

Care vor fi consecințele acestor discuții, se întrebă comentatorul revistei din Lyon *l'Illustré protestant* (nr. 141, mai 1966, p. 24). Desigur nu alipirea „comuniunii anglicane” la Biserica Romei. Dacă prin oarecare forme exterioare și prin concepția lor despre succesiunea apostolică anglicană sînt apropiați romano-catolicilor, ei nu sînt mai puțin protestanți prin fidelitatea lor față de Biblie și o înțelegere a Bisericii cu totul diferită de aceea a Romei. Din pricini istorice Reforma s-a împlinit în Anglia de o manieră mai puțin brutală decît pe continent sau chiar în Scoția; dar ea s-a supus aceleiași exigențe de reîntoarcere la izvoarele credinței creștine.

Comuniunea anglicană nu este atît o Biserică cu structură rigidă cît, precum îi spune numele, o familie spirituală în interiorul căreia domnește cea mai largă toleranță. Dacă în urma vizitei la Roma a Primatului Angliei se vor angaja, discuții între Biserica romano-catolică și Biserica anglicană, acestea nu vor fi în nici un caz tratative de unire, ci discuții asupra punctelor deosebitoare între cele două confesiuni, în special validitatea hirotoniilor anglicane pe care pînă acum Roma le-a refuzat mereu.

Fact este — încheie revista amintită — că Paul al VI-lea a ținut să-și primească oaspetele ca pe un adevărat egal și că vizita aceasta a fost mai mult decît un gest de curtoazie. Un ecumenism care n-ar viza decît gesturi de politețe nu ar fi de fel serios. Anglicanii, care își au partea lor de contribuție în ce privește apropierea dintre creștini, nu s-ar mulțumi cu așa ceva

dar, în același timp, n-ar accepta nici pe atit să fie angajați pe o cale potrivnică convingerilor lor.

ANIVERSAREA TEOLOGULUI KARL BARTH

Celebrul teolog german Karl Barth și-a sărbătorit la 10 mai a. c. împlinirea a 80 ani de viață. Cu acest prilej la Basel (Elveția) s-a organizat o ceremonie în cadrul căreia dr. W. A. Visser't Hooft a rostit un cuvânt de elogiu.

Revista „Vie Protestante” a luat un interviu sărbătoritului. După ce s-a referit la unele amănunte legate de viața sa, acesta a abordat unele teme bisericești.

„... Unui pastor care și-ar începe astăzi activitatea, a spus Karl Barth, i-aș zice: pentru a fi un mărturisitor e nevoie să ști despre ce trebuie să dai mărturie. Pastorii cred, adesea, că au Evanghelia în buzunar. Ei gîndesc cum să prezinte Evanghelia. După mine marea problemă este nu „cum”, mai mult sau mai puțin modern, mai mult sau mai puțin liturgic, mai mult sau mai puțin filozofic, ci „ce”. Ei trebuie să aducă ceva deosebit, surprinzător, iar Evanghelia este un lucru surprinzător. Dar pentru a descoperi acest lucru surprinzător trebuie muncă.

„Pastorul și credincioșii nu trebuie să-și imagineze că sînt o societate religioasă care se învîrte împrejurul unui subiect, ci că ei trăiesc în lume. Avem trebuință, după vechea mea formulă, de Biblie și de ziar. Ziarul este relatarea cotidiană a ceea ce se petrece în lume; iar Biblia ne învață ce este omenirea pe care o iubește Dumnezeu. Ziaristul joacă unul din rolurile cele mai importante în lume. De vreme îndelungată am obiceiul, dacă mi se dă ocazia de a predica, să mă rog nu numai pentru autorități ci și pentru ziariști, căci și ei în felul lor au un fel de autoritate...”

CURENTE ALE TEOLOGIEI LUTERANE

Un comitet de acțiune „pentru Biblie și mărturisirea credinței” a fost format de către pastori ai Bisericii evanghelice luterane din Hanovra care sînt alarmați de oarecare tendințe ale teologiei moderne. Această acțiune se înscrie într-o serie de măsuri luate de Biserica evanghelică din Germania cu scopul de a rezista curentului pe care îl reprezintă, bunăoară, Rudolf Bultman cu a sa „demitizare” a Noului Testament.

Grupul din Hanovra a trimis tuturor pastorilor o declarație semnată de 58 inși care arată primejdiile unei „dezintegrări a credinței creștine” din pricina teologiei lui Bultman și invită la „a se reacționa pe temeiul Scripturii și a mărturisirii pentru a întări credința parohienilor tulburați”.

Și în cadrul Bisericii evanghelice luterane din Brunswick o

sută de pastori au constituit un comitet de acțiune și au publicat o rezoluție în 18 puncte cu privire la „învățătura și misiunea Bisericii”.

Pe de altă parte mișcarea intitulată „Să nu schimbăm Evanghelia” care se împotrivesc oricărei „falsificări a Evangheliei”, își propune să-și întindă activitatea în toată Germania occidentală.

CASATORIA UNUI IEZUIT

Preotul iezuit Jorge Moyano, vice-rector al universității catolice din El-Salvador (Argentina), anunțau ziarele din luna mai a. c., a cerut superiorilor săi permisiunea de a părăsi ordinul cărui aparținea spre a putea lua în căsătorie pe una din elevele sale.

CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR ȘI BOMBARDAMENTELE ASUPRA VIETNAMULUI DE NORD

La 1 iulie Consiliul Ecumenic al Bisericilor a trimis o telegramă președintelui S.U.A., L. Johnson, subliniind că intensificarea bombardamentelor aeriene asupra Vietnamului de Nord au alarmat numeroase Biserici membre ale Consiliului. Acest mesaj semnat de secretarul general W. A. Visser't Hooft și de O. F. Nolde, directorul Comisiei Bisericilor pentru problemele internaționale, preconizează să se recurgă la Națiunile Unite și la Acordurile de la Geneva din 1954. Iată câteva pasaje din telegramă:

„Escaladarea în conflictul din Vietnam reprezentată prin intensificarea recentă a bombardamentelor aeriene a stîrnit serioase preocupări, ba chiar resentiment și alarmă, printre numeroși creștini și numeroase Biserici membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor. În calitate de secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și director al Comisiei Bisericilor pentru problemele internaționale, ne simțim datori să vă facem cunoscută extensiunea acestei reacții... Continuarea ostilităților pune... serioase probleme. Pe de o parte pentru S.U.A. și aliații lor, problema creșterii unor amare resentimente rasiale sau altele împotriva Statelor Unite și Occidentului, iar pe de altă parte, pentru vietnamezi, problema întinderii distrugerii poporului și a resurselor lor. Nădejdea unei victorii finale nu justifică prețul ei inevitabil!... Noi credem... că Statele Unite... ar trebui să-și multiplice eforturile spre a trece fără întârziere de pe cîmpul de bătăie la masa de conferință și să studieze toate mijloacele care iau în considerare ceea ce este realizabil și, dînd dovadă de imaginație, să ajungă aici, inclusiv prin recurgerea la Organizația Națiunilor Unite și răspunzînd inițiativei secretarului ei general. Cea mai bună posibilitate de a realiza un acord pare

a consta într-un apel oarecare la conferința celor patru sprezece puteri, întrunită la Geneva în 1954, la participanții și concluziile ei... Rugăm pe Atotputernicul Dumnezeu să dea tuturor fiilor Săi înțelepciunea și puterea care să le permită a urma cărările păcii în libertate și dreptate".

**„TOATA LUMEA TREBUIE SA ȘTIE CIT DE INGROZITOARE E
TRAGEDIA DIN VIETNAM”**

În cadrul unui turneu făcut în întreaga lume, călugărul budist Thich Nhat Hahn, profesor de filozofia religiei la Universitatea din Saigon și redactor al importantului săptămânal budist „Thein My” s-a oprit și în capitala Italiei. Aici a dat o conferință de presă în ziua de 11 iulie și a participat la o întrunire în ziua de 12 iulie organizată de mai multe organizații internaționale catolice și mozaice. Printre cei care au prezidat această întrunire a fost și arhimantritul Agheorgoussis, conducătorul parohiei ortodoxe din Roma dependentă de Patriarhia ecumenică a Constantinopolului.

La începutul conferinței de presă monahul budist a spus: „Nu am venit pentru a apăra poziția unui partid ci pentru a aduce mesajul celei mai mari majorități a poporului meu. Acest mesaj e: pace, isprăvirea războiului care durează de mai bine de 25 ani și care a provocat atâtea distrugeri. Toate familiile din lume trebuie să știe cit de îngrozitoare e tragedia din Vietnam și că trebuie să facă ceva pentru ca aceasta să ia sfârșit”. În continuarea el a arătat că întregul popor, inclusiv budiștii și catolicii, luptă pentru curmarea războiului, pentru un Vietnam liber și autonom, pentru instaurarea unui regim care să-i reprezinte cu adevărat interesele. Potrivit celor ce le-a declarat, populația Vietnamului de sud indiferent de convingeri religioase sau politice, susține Frontul de Eliberare Națională.

Răspunzînd la întrebările ziariștilor Thich Nhat Hanh a precizat că dificultățile pentru instaurarea păcii vin de la Washington. Guvernul american este acela care trebuie să înceteze bombardamentele, să-și retragă trupele și să nu împiedice poporul să dispună singur de soarta sa.

Cu prilejul întrunirii din ziua următoare, monahul budist a evocat imagini impresionante ale tragediei care zguduie patria sa. „Într-o noapte, a relatat el, pe cînd partizanii au atacat aeroportul din Saigon mă găseam într-un sat din apropiere spre a da ajutor oamenilor. La jumătate de oră după ce partizanii s-au retras, au apărut avioanele americane. Am văzut căzînd femei, copii, oameni nevinovați, case. N-a fost atins nici un ins din Frontul de Eliberare Națională. Și așa se petrec lucrurile în fiecare zi și în fiecare noapte”. Partizanii, a spus vorbitorul se

bucură de adeziunea majorității cetățenilor deoarece luptă pentru dobândirea independenței țării și împotriva agresiunii trupelor americane.

Au mai luat apoi cuvîntul: americanul Alfred Hassler, din partea Comitetului internațional de conștiință pentru Vietnam dr. Pier Emilio Gennarini, catolic, și arhimandritul Agheorgoussis.

REAȚII AUSTRALIENE FAȚA DE RĂZBOIUL DIN VIETNAM

Reprezentanți ai diferitelor cercuri creștine din Australia au protestat nu de mult împotriva intenției guvernului de a trimite recruți de 20 ani să lupte în Vietnam.

La Melbourne, I. P. Ryan, președintele comitetului de redacție al publicației „Catholic Worker“, a pus întrebarea dacă cineva poate fi obligat să-și sacrifice viața proprie ori a altuia pentru o cauză în care nu crede, sau dacă electori care nu acționează potrivit propriei lor voințe au dreptul moral de a trimite la luptă concetățenii care nu votează încă? Ia care au răspuns printr-un „nu“ categoric.

Pe de altă parte șapte eminenți clerici și laici protestanți din Sidney, dintre care trei sînt membri ai comitetului executiv al Consiliului Bisericilor Australiei, au dat o declarație în care se spune: „Din ce în ce mai mult noi avem convingerea că participarea noastră la războiul din Vietnam deteriorează grav relațiile noastre cu Asia... Noi considerăm că obiectivele acestui război sînt rele și că sloganele ușurative potrivit cărora adversarii războiului din Vietnam ar fi simpatizanți comuniști dădeseșc neliniștea guvernului... Ne adresăm tuturor tinerilor care pun în discuție obligația ce li se impune de a se lupta în Vietnam și îi asigurăm de sprijinul nostru într-o luptă justificată pentru apărarea Australiei libere“.

La rîndul lor, mai mulți episcopi anglicani s-au declarat solidari cu scrisoarea pe care J. S. Moyes, episcopul anglican din Armidale, a trimis-o primului ministru Harold Holt, spre a protesta împotriva trimiterii de recruți și a războiului din Vietnam.

În luna mai Conferința anuală a episcopilor catolici, Conferința Bisericii metodiste și Adunarea generală a Bisericii presbiteriene s-au declarat de asemenea împotriva recrutării și a războiului din Vietnam.

PROTESTE ÎMPOTRIVA „ESCALADĂRII“ RĂZBOIULUI

Consiliul ecumenic din Polonia, care reprezintă aproape toate confesiunile creștine din țară, a protestat recent împotriva politicii militare a S.U.A. în Vietnam. Într-o declarație adoptată

la Varșovia, acest Consiliu spune: „Cu cel mai mare interes și cu cea mai profundă simpatie pentru poporul luptător al Vietnamului asistăm la lupta sa contra forței nemiloase a unui imperialism crud”. Consiliul și-a exprimat apoi recunoștința față de „elementele națiunii americane care se împotrivesc politicii de război și de escaladare militară în Vietnam”.

Cam în același timp Consiliul executiv al Uniunii Bisericii-
lor evanghelice libere din Germania răsăriteană întrunit la Berlin, a adresat o scrisoare tuturor membrilor ei în legătură cu războiul din Vietnam. „Ne opunem acestui război care ne produce oroare, se spune în scrisoare, deoarece pentru noi, mesajul evangheliei de pace și dragoste este un principiu de bază. Simpatia noastră se îndreaptă spre creștinii din America care sînt viteji adversari ai acestui război”.

Se cuvine să amintim și de poziția adoptată de metodistii britanici. Cei 700 delegați care au participat la mijlocul anului la Conferința metodistă engleză, întruniți la Wolverhampton în sesiune anuală, au condamnat cu o zdrobitoare majoritate bombardamentele aeriene americane asupra Hanoiului și Haifongului cerînd guvernului lor să se desolidarizeze total de politica Statelor Unite în Vietnam.

UNUL DIN MULTELE REZULTATE ALE BOMBARDAMENTELOR AMERICANE

În timpul bombardamentelor executate de aviația americană asupra teritoriului Republicii Democratice Vietnam în duminică din 24 aprilie a fost atinsă și parohia catolică din Phat Diem, provincia Ninhbinh, la 92 km sud de Hanoi. Credincioșii tocmai se întorceau de la biserică cînd au fost surprinși de explozia bombelor. Au pierit 69 persoane dintre care 31 copii, 2 femei însărcinate și 12 bătrîni, și au fost rănite altele 59. Toate imobilele parohiei au fost distruse.

PROTESTANȚII FRANCEZI ȘI EXPERIENȚELE NUCLEARE

Intrunit la Glay între 4 și 5 iunie, Consiliul Federației Protestante din Franța a adoptat următoarea moțiune:

„Consiliul reamintește cu fermitate declarațiile și demersurile ce le-a făcut pe lângă guvernul francez în legătură cu experiențele nucleare și consecințele lor primejdioase pentru menținerea păcii și sănătatea populațiilor.

„Cu recunoștință înregistrează demersurile asemănătoare întreprinse atît de Consiliul Ecumenic al Bisericilor cît și de numeroase Biserici iar, recent, și de Sinodul Național al Bisericii Reformate din Franța, întrunit la Clermont-Ferrand.

„El constată cu durere că aceste glasuri n-au fost auzite.

„In ajunul experiențelor nucleare din Pacific, ține să declare că-și va continua acțiunea pe lângă opinia publică, la cea-sta obligînd-o Evanghelia lui Iisus Hristos.

„Pentru că Dumnezeu a manifestat în Iisus Hristos dragos-tea sa pentru toți oamenii, Consiliul socotește că nici o politică n-ar putea justifica o astfel de amenințare adusă viitorului ome-nirii“ (L'Illustré protestant, Lyon, nr. 143, iuliet-aout 1966, p. 28).

CREȘTINII ȘI APARTHEIDUL ÎN AFRICA DE SUD

„Nazismul își descoperă acum hidoasa față în Africa de Sud. Oamenii din lumea întreagă, mai ales creștinii, nu pot ră-mîne indiferenți. Cum să rămînă neutri cînd e vorba de lupta dintre bine și rău?“ În acești termeni s-a exprimat Robert Res-ha, reprezentantul Congresului național african, cînd ziaristii i-au luat un interviu la încheierea turneului de conferințe pe care le-a făcut în Statele Unite și Canada cu scopul adunării de fonduri pentru ajutorarea africanilor aruncați în închisoare de regimul lui Verwoerd.

R. Resha care este ziarist, a colaborat vreme îndelungată cu Albert J. Lutuli, laureat al premiului Nobel pentru pace, în lupta contra politicii de apartheid a guvernului sud-african. După ce s-a născut și a trăit o bună bucată de timp la Johannesburg, s-a stabilit acum în Algeria. El impută Bisericilor sud-africane faptul că au ezitat să ia net poziție împotriva apartheidului. Unii repre-zentanți ai Bisericii s-au opus, însă doar în numele lor propriu.

La origine, a precizat vorbitorul, Congresul național afri-can (întemeiat în 1912) a voit să întemeieze pe principiul non-violenței o societate multirasială în care toți sud-africanii să be-neficieze de o economie prosperă. A trebuit însă se se renunțe la această politică de non-violență față de „alianța“ ce a inter-venit între Africa de Sud, Sud-estul african, Rhodesia, Angola și Mozambic. „Fiindcă guvernul nostru interpretează dorința noastră de non-violență ca lașitate și slăbiciune, a venit timpul pentru noi să răspundem la forță prin forță“.

Luări de poziție asemănătoare celor acum amintite pot fi citate destule. Astfel J. C. Garner, arhiepiscopul catolic al Pre-toriei, a evocat și el problema apartheidului în predica rostită în catedrala diocesei sale cu prilejul celei de a cincea aniversări a Republicii Africii de Sud. Africa de Sud, a spus el, n-ar me-rita să fie numită o națiune mare atîta vreme cît conștiința na-țională nu se va revolta împotriva nedreptății. Oricare națiune care suportă în cunoștință de cauză ca unul singur din cetă-țenii ei să sufere o nedreptate, fără vreo nădejde de schimbare, poartă în ea însăși germenul distrugerii proprii. Trebuie să re-

cunoaştem cinstit că cei cinci ani care s-au scurs de la întemeierea Republicii n-au putut vedea născînd pacea şi fericirea care sînt roadele dreptăţii".

Cu prilejul aceleiaşi aniversări preotul anglican G. R. Beith din Johannesburg a refuzat să officieze un serviciu religios public în cinstea Republicii sud-africane. Justificîndu-şi atitudinea sa el a scris următoarele în „The Parishioner”, buletinul catedralei anglicane din Saint Mary: „În sufletul şi conştiinţa mea n-am putut aduce rugăciune de mulţumire pentru „această” Republică. Dicţionarul meu (Oxford Dictionary) defineşte cuvîntul Republică astfel: statul, binele comun. Nu cred că binele comun al întregii populaţii ar fi scopul acestei Republici. Se mai spune în Dicţionar că Republica este statul în care puterea supremă este în mîinile poporului şi reprezentanţilor săi aleşi. Această ţară nu este o Republică nici în acest sens deoarece cei mai mulţi din locuitorii săi nu au reprezentanţi aleşi în conducere. În fine Dicţionarul mai spune că Republica este o comunitate în care există o oarecare egalitate între membri. Asupra acestui punct, e mai bine să nu se spună vreun cuvînt”.

„CONTEMPLATORII CORABIEI LUI NOE”

Opinia publică a luat cunoştinţă nu de mult despre existenţa unei noi secte numită a „Contemplatorilor corăbiei lui Noe” sau „Comunitatea internaţională a familiilor pentru promovarea păcii”, numărînd aproape 1000 de aderenţi în Germania Federală şi Elveţia. De inspiraţie pretins biblică, secta a fost întemeiată în anul 1958 de un fost preot catolic din Freiburg im Breisgau numit Joseph Stocker.

Urmărit pentru motivul de a fi fost amestecat în afaceri necinstite, Stocker a fugit în Elveţia unde trăia împreună cu o concubină. Amîndoi s-au apucat să propovăduiască apropiatul sfîrşit al lumii, făgăduind celor ce ar intra cu ei în „corabie” că vor fi scutiţi de mînia dumnezeiască. Credulii trebuiau în acest scop să-şi părăsească toate bunurile lor pămînteşti în folosul comunităţii. Astfel ca urmare a numeroaselor danii primite, Stocker putu să-şi procure o casă într-o localitate din apropierea Zürichului care a devenit „Centrul elveţian al comunităţii”.

Activitatea acestor sectari ar fi rămas poate multă vreme necunoscută dacă la acest „Centru elveţian al comunităţii” n-ar fi fost ucisă o tînară de 17 ani numită Bernadette Hasler, încredinţată de părinţii ei înconştienţi fostului preot spre a fi educată. Aceasta a refuzat însă să adere la rătăcirea „contemplatorilor corăbiei lui Noe”. Moartea tinerei fete s-a produs în urma bătăii ce i-a fost administrată în cursul unei „şedinţe de mortificare”.

Cazul a produs multă vîlvă şi a dus la arestarea cîtorva aderenţi ai sectei în frunte cu conducătorul ei.

SOARTA UNOR PREVIZIUNI RESURECȚIONISTE

Cei 1700 de membri ai sectei întemeiate de reverendul William Braham din Jefferson (statul Indiana — S.U.A.) au suferit la 20 aprilie o cruntă dezamăgire. Se împlineau tocmai patru luni de la decesul pastorului într-un accident de automobil. Or, în predicile lui Braham își anunțase în repetate rânduri aderenții că, indiferent de cauza și de data morții sale, va învia după maximum patru luni...

Cei mai optimiști dintre credincioși și-au făcut apariția la Jeffersonville încă din ianuarie, pentru a nu rata prima întâlnire cu reverendul întors din lumea celor drepti. Pe măsură ce treceau săptămânile, au venit și ceilalți membri ai sectei. În noaptea de 19 spre 20 aprilie s-au îndreptat cu toții spre cimitirul orașului stringându-se în jurul mormintului lui Braham.

Constatind însă că termenul-limită a fost depășit fără ca minunea așteptată să se înlăptuiască, sectanții decepționați au organizat un fel de manifestație de protest împotriva doctrinei resurecționiste a pastorului. Singurii care i-au rămas fideli și recunoscători sînt proprietarii de hoteluri și restaurante din Jeffersonville. (Lumea, an. IV, nr. 20 (133), din 12 mai 1966, p.11).

„DUMNEZEUL VIU” AL RASTAFARIENILOR

În Jamaica ființează o sectă numită a rastafarienilor. Cu prilejul vizitei ce a făcut aici în luna aprilie, împăratul Haile Selasie al Etiopiei a fost obiectul unei atenții speciale din partea acestui soi de credincioși care au încercat să-l răpească. Potrivit credinței lor, negrii antilezi trebuie să se reîntoarcă în Africa. Or împăratul Haile Selasie ar fi „un Dumnezeu viu” și simbolul celui mai pur africanism.

Pornind de la astfel de premize rastafarienii intenționau să profite de prezența în Jamaica a celui pe care îl adoră spre a oficia un cult religios.

BISERICA PE FUNDUL UNUI LAC

Între Konin și Kazimierz, voivodatul Varșoviei (Polonia) se găsește lacul Gosłowski. Pe fundul lacului s-a constatat că se află o biserică, un castel și un sat întreg acoperite de ape deja de câteva veacuri. Descoperirea a fost făcută atunci cînd pescarii s-au izbit cu barca de o cupolă avînd în vîrf o cruce.

Din pricina stratului gros de noroi de pe fundul lacului, cercetătorii nu s-au hotărît încă să înceapă lucrările de cercetare. (Bulletin d'information de l'Association Chrétienne et Sociale, Warszawa, nr. 5—6/1966, p. 30).

„SOCIETATEA RELIGIOASA A PRIETENILOR” ŞI ROSTURILE EI

În luna iunie s-au desfășurat la Sinaia lucrările Conferinței pentru tinerii diplomați, organizată de Asociația quakerilor în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Socialiste România. Diplomați din 30 de state ale Europei, Americii Latine și de Nord, Asiei și Africii au dezbătut probleme de actualitate, făcînd un util schimb de opinii. Cu acest prilej Duncan Wood, reprezentantul Asociației quakerilor pe lângă Oficiul european O.N.U. din Geneva, a dat un interviu în care a explicat caracterul și rosturile „Societății religioase a prietenilor” (publicat în rev. Lumea, an. IV, nr. 26 (139) din 23 iunie 1966, p. 18). Iată ce a spus printre altele dl. Duncan Wood: „... Această sectă religioasă înființată cu aproximativ 300 de ani în urmă de englezul George Fox, are în prezent circa 200.000 de membri, în majoritate din țările anglo-saxone (123.000 în S.U.A., Canada și Indiile Occidentale, 23.000 în Marea Britanie și Irlanda, 38.000 în Africa, 6.000 în Mexic și America de Sud). Legătura între grupurile regionale este asigurată de Comitetul consultativ mondial al prietenilor, cu sediul la Birmingham, care are statut consultativ pe lângă Consiliul Economic și Social al O.N.U. și pe lângă U.N.E.S.C.O.

„Persistă tendința de a-i considera pe quakeri drept niște oameni ciudați, cu concepții și obiceiuri ieșite din comun. Adeverul este că, în această privință, lucrurile au evoluat. Inițial, quakerii se considerau „revoluționari”, pentru că, fiind împotriva oricărei discriminări și pentru o egalitate deplină între oameni, nu foloseau și nu recunoșteau titlurile (vorbind, de pildă, despre regele Angliei sau cu el nu foloseau formula „majestate” ci spuneau pur și simplu George sau Charles). Ei își aleseră de asemenea o îmbrăcăminte foarte simplă, cu intenția de a șterge pe această cale deosebirea dintre quakerii bogați și cei săraci. Dar, hainele lor, uniforme, ajunseseră să-i diferențieze în schimb de restul oamenilor în mijlocul cărora trăiau. Deși simplitatea, în vorbire și în îmbrăcăminte este respectată și acum de quakeri, care se feresc de orice extravagante, ei nu se mai poartă altfel decît restul lumii.

„Există o serie de probleme de ordin social și economic asupra cărora quakerii („Societatea religioasă a prietenilor”) au puncte de vedere bine determinate. În America ei au luat ati-

tudine pe vremuri pentru abolirea sclaviei, iar astăzi continuă să militeze pentru egalitatea rasială, pentru desființarea tuturor formelor de segregatie, pentru îmbunătățirea situației muncitorilor agricoli sezonieri etc. Activitatea desfășurată de ei pentru ameliorarea condițiilor de viață ale celor deținuți în închisori, împotriva pedepsei capitale, pentru ajutorarea șomerilor se încadrează în preocuparea lor față de soarta tuturor celor care sînt în suferință. Quakerii pun un accent deosebit pe cinste și corectitudine. Pornind de la acest principiu, ei au susținut de exemplu necesitatea introducerii prețurilor fixe în comerț, considerînd-o o condiție importantă a dezvoltării unor economii moderne.

„Dar cea mai importantă caracteristică a concepției despre lume a quakerilor este pacifismul lor. Quakerii abordează această problemă din două puncte de vedere: ca o credință, ca o angajare personală și ca o orientare colectivă a societății lor. Fiecare quaker trebuie să decidă pentru sine însuși ceea ce urmează să facă în caz de război. Mulți au refuzat să devină soldați și, ca urmare, au fost condamnați la închisoare. În cursul celor două războaie mondiale, quakerii au organizat unități speciale în care puteau activa pentru a ajuta pe plan sanitar, prin aprovizionarea cu alimente, etc., atît armata cît și populația civilă...

„Toate cele de mai sus se leagă de aspectul personal, individual al pacifismului quakerilor. Dar și ca societate, ei au o atitudine bine definită în problemele păcii și războiului. Cunoscuți ca pacifiști încă din jurul anului 1650, quakerii au trimis adesea delegații la conferințele și tratativele de pace. Prima delegație de acest fel a participat în anul 1678 la conferința de la Nijmegen care a marcat sfîrșitul războiului dintre Ludovic al XIV-lea și olandezi. O delegație asemănătoare a fost prezentă în 1748 la încheierea păcii de la Aachen. În 1854 cînd războiul Crimeei era pe cale de a începe, quakerul John Bright, membru al parlamentului britanic a luat cuvîntul în Camera Comunelor pentru a combate febra războinică. Tot pentru a preveni războiul, quakerii englezi au trimis la țarul Nicolae I un mesager special, pe Joseph Sturge. După cum bine se știe, războiul n-a putut fi prevenit. În cursul lui, flota britanică a bombardat coasta nordică a Rusiei. După război, Joseph Sturge a colectat mari sume de bani pentru ajutorarea pescarilor și a celorlalți locuitori care avuseră de suferit.

„Trecînd la acțiuni mai recente ale quakerilor pe o linie asemănătoare se poate aminti deosebita impresie pe care a făcut-o în întreaga lume în 1951, în toiul războiului rece, știrea că o delegație a quakerilor englezi face o vizită în Uniunea Sovietică. Astăzi schimburile de vizite sînt un lucru foarte curent dar, pe atunci, ziarele au publicat informația în pagina întâia, sub

titluri mari. Firește nu s-a pus capăt războiului rece, dar neliștiți de neînțelegerea între Est și Vest quakerii au stabilit unele contacte care au fost în orice caz utile.

„In momentul de față, quakerii se străduiesc să determine încetarea războiului dus de Statele Unite în Vietnam. În aprilie 1966, la New York a apărut cartea „Pace în Vietnam” editată de Comitetul american al prietenilor, în care sînt reproduse principalele documente care explică evoluția situației din peninsula indochineză și se preconizează soluționarea pașnică a conflictului.

„Conferințele pentru diplomați sînt o parte integrantă a activității colective a quakerilor în favoarea păcii. Prima conferință de acest fel a avut loc în august 1967 la Claarens, în apropiere de Montreux (Elveția). Au urmat alte cîteva conferințe ținute în aceeași localitate, apoi în India, Indonezia, Cambodgia, Nepal, Ceylon, S.U.A., Polonia, Ungaria, etc. Guvernele acestor țări au colaborat cu Asociația quakerilor pe plan organizatoric, pentru aranjamentele de ordin material. Dar programul conferințelor, lista vorbitorilor și a participanților, temele discutate sînt stabilite de Asociație...”

Precizările făcute de dl. Duncan Wood aduc lămuriri interesante privitoare la caracterul și rosturile grupării religioase a quakerilor și, în mod special, la eforturile pe care ei le depun în scopul sprijinirii strădaniilor de pace ale omenirii zilelor noastre.

TAINE, DESTAINUIRI ȘI DEDESUBTURI

Un savant de faimă mondială, recunoscut specialist pe tărîmul arheologiei străvechi a Orientului, își manifestă adîncă nemulțumire și îngrijorare în legătură cu valorificarea memorabilei descoperiri ce datează din primăvara anului 1947, cînd niște beduini au dat, într-o peșteră de pe coasta de nord-vest a Mării Moarte, la Wadi-Qumran în Iordania, peste suluri de piele vechi de peste două mii de ani... Este vorba de John M. Allegro, docent în arheologia palestiniană la universitatea din Manchester, membru din 1953 al colectivului internațional care lucrează la descifrarea și publicarea manuscriselor de la Marea Moartă, vreo 40.000 de fragmente de mărimi felurite, care au fost scoase la lumină din tănițele deșerturilor iordaniene.

Profesorul Allegro a publicat cinci cărți, consacrate sulurilor și a descifrat numeroase texte, a condus personal o serie de expediții în Iordania, în căutarea de noi comori arheologice și în sfîrșit, a fost acela care a izbutit să desfacă și să descifreze sulul de foițe de cupru în care a dat la iveală „inventarul” legendarilor comori a străvechiului templu din Ierusalim.

Dar nu de aceste izbinzi este vorba în relatările de mai jos ale profesorului John M. Allegro apărute într-unul din recente numere ale săptăminalului elvețian „Die Weltwoche” (reproduse de ziarul România liberă, an. XXIV, nr. 6729, duminică 5 iunie 1966, p. 6), ci de amărăciunile pe care le încearcă, în clipa de față, în legătură cu valorificarea integrală a acestor vestigii istorice străvechi.

„Au trecut aproape douăzeci de ani — își începe profesorul Allegro articolul — de când păstorul beduin Mohamed ed-Dib (adică „Mohamed-Lupul”) a găsit primele suluri de lângă Marea Moartă. Azi, vrem să ne ocupăm de problema dacă marile nădejdi pe care le-am nutrit la început că aceste suluri vor aduce o lumină nouă în problema originii culturii și religiei, se vor împlini. Socotesc că răspunsul la această întrebare adresată publicului larg — atât savanților cât și celor neinițiați — nu poate fi decît: „din păcate nu”.

După ce subliniază că primele descoperiri din peșterile de la Qumran au fost publicate într-un răstimp scurt și au fost împărțite în mod convenit lumii științifice, profesorul Allegro face unele aprecieri critice în legătură cu descoperirile din deșertul iordanian, arătînd că volumele conținînd textele respective „devin parcă, din ce în ce mai groase și mai costisitoare, făcîndu-și totodată din ce în ce mai greu drum spre tipografie.

Mai mult decît de orice, specialiștii au nevoie de textele documentelor, însoțite de fotografii clare, cu ajutorul cărora să se poată verifica transcrierile. Oricît de savante și de folositoare ar fi, comentariile acelor care îngrijesc tipăriturile nu reprezintă o necesitate imperioasă și pot apărea, mai tîrziu, în ediție separată. Așa cum stau lucrurile în prezent, multe importante proiecte de cercetare au fost ținute în loc din cauza nesiguranței în jurul problemei dacă sulurile de la Marea Moartă conțin într-adevăr date inedite care ar putea duce la schimbări fundamentale în privința interpretărilor”.

Exprimîndu-și îngrijorarea față de felul cum au fost tratate următoarele descoperiri de suluri, profesorul Allegro arată, în continuare, că „în 1956, niște beduini găsiră că peretele din spate al unei peșteri, situate în imediata apropiere a celeia unde păstorul Mahomed făcuse descoperirea sa, nu era de fapt o stîncă ci numai un morman de pietriș. Dinapoia lui, ei dădură de o altă tainiță plină de documente, printre care un sul și o serie de manuscrise mai mari. O bună parte a acestui material a fost achiziționat neîntîrziat de către autoritățile de resort în schimbul sumei de 48.000 de lire sterline. Banii au fost procurați prin intermediul Muzeului Rockefeller din Ierusalim, care și-a pus la dispoziție în secret capitalul de constituire. Nici atunci, nici mai tîrziu nu a fost organizată vreo colecție publică.

După aceea, documentele au fost zăvorâte în unul din seifurile acestui muzeu și nimeni nu putea să le cerceteze fără să fi plătit în prealabil o sumă serioasă de bani. Profesorul Allegro exemplifică acest lucru arătând că a trebuit să fie plătite 25.000 de lire sterline pentru „privilegiul” de a despături și publica unul din documentele cele mai substanțiale ale acestui tezaur documentar.

Și mai îngrijorător este faptul că nu toate piesele acestui tezaur de manuscrise au putut fi răscumpărate de la beduinii care le-au găsit. Se pare că, la un moment dat, au fost depistate cel puțin două suluri — doi colegi de ai mei le-au văzut, la Ierusalim, în minile unui beduin — dar mai târziu aceste documente au dispărut. Nu s-au mai găsit banii de trebuință pentru a întreprinde investigații pe baze realiste în această direcție, iar factorii răspunzători pentru păstrarea sulurilor nu au arătat, pare-se, prea mult zel în ducerea pînă la capăt a acestei acțiuni de depistare.

Aceste fapte privind tratamentul de care s-a bucurat unul din cele mai importante manuscrise de istoriografie străveche aruncă o lumină întristătoare. În timp ce se cheltuiesc milioane de lire sterline pentru achiziționarea unor opere de artă de valoare estetică dubioasă, asemenea inestimabile mărturii istorice sînt lăsate în voia soartei, pentru că lipsesc cîteva mii de lire sterline și un dram de adevărat spirit de inițiativă. Această aparentă lipsă de interes — se întreabă, în concluzie, profesorul Allegro — nu vădește oare unele cauze ascunse care trag greu în cumpănă? ...

CONSIDERAȚII SCRITORICEȘTI PE MARGINEA PREDICII

Recenta apariție în traducere completă românească a vestitelor „Caractere” ale lui La Bruyère (trad. Aurel Tita, prefață de N. N. Condeescu, 2 vol., colecția Biblioteca pentru toți nr. 331 și 332, Editura pentru literatură, București, 1966) ne dă prilejul să-i cităm cîteva din considerațiile pe care le face în legătură cu predica și predicatorii. De altfel de la început trebuie spus că el rezervă acestui subiect un întreg capitol intitulat „Despre amvon” (trad. cit. vol. II, pp. 270—290).

Istoricii literari sînt de părere că respectivul capitol dedicat „oratoriei religioase” a fost scris „pentru a satisface pe Bosuet, marele protector al lui La Bruyère” (Elena Vianu, *Moralistii francezi*, București, 1963, p. 267). Prelatul francez, considerat a fi unul din cei mai renumiți mînuitori bisericești ai cuvîntului, a putut într-adevăr stimula pe La Bruyère. Ceea ce îl va fi îndemnat la aceasta mai ales credem că a fost însă contactul personal care l-a avut cu preoții și activitatea lor omiletică,

impotrivirea ce-a resimțit-o la constatarea degenerării predicii într-o oratorie seacă. Și pentru că scriitorul și-a luat sarcina de a prinde în ascutișul peniței sale moravurile prea puțin creștinești ale pretenșilor credincioși din vremea sa, nu e de mirare că s-a oprit și asupra îndeletnicirii acelor care erau chemați să îndrume semenii prin cuvântul lor.

Laturile negative pe care le critica La Bruyère și mai ales cerințele pe care el le exprima, nu și-au pierdut nici astăzi semnificația. Nu pentru că ar mai dăinui situațiile ce l-au obligat pe autorul „Caracterelor” să ia oarecând poziție atât de hotărâtă, cât mai ales pentru că în scrisul marilor artiști stăruie adevăruri ce nu-și pierd repede valabilitatea, ceva ce ține de permanențele sufletului de totdeauna.

Pentru a concretiza, să începem prin a-l cita pe autor.

„Din senin și fără să se fi gândit în ajun la așa ceva, cutare ia hirtie și o pană de scris și zice în gândul său: „Am să fac o carte”, fără alt talent pentru scris... Zadarnic îl îndemni: „la un fierăstrău și taie cu el, sau apucă-te de strungărie, sau fă o obadă de roată, și îți vei primi plată”. N-a făcut ucenicia acestor meserii. „Atunci copiază, transcrie, fii cel mult corector la o tipografie, dar nu te apuca de scris!” El ține să scrie și să tipărească; și pentru că nu trimite nimeni la tipar un caiet alb, îl mizgălește cu ce-i trăznește prin cap. ... Este tipărit și, spre rușinea secolului, cum și spre umilirea scriitorilor de valoare, retipărit. Tot astfel un om își zice în inima lui: „Voi predica. Și predică”. Iată-l la amvon, fără... talent sau chemare...” (XV, 23).

Iar în alt loc, La Bruyère notează cu multă tristețe: „Astăzi trebuie să știi foarte puține lucruri ca să predici bine” (XV, 6).

Observațiile acestea condamnă, cum putem să ne dăm seama, într-un chip necruțător, îndrăzneala celor care lipsiți de pregătirea corespunzătoare se încumetă să se urce pe amvon pentru ca de la înălțimea lui să nu reușească a face altceva decât a debita simple platitudini.

Se întâmplă însă și aceea că există predicatori nu lipsiți de pricepere dar străini cu totul de duhul Evangheliei, după cum la fel și ascultători care apreciază anapoda maniera lor de a vorbi. Plecând de aici și referindu-se în chip deosebit la necrolog, autorul „Caracterelor” spune: „... Ceea ce se numește un discurs funebru nu este bine primit de cei mai mulți dintre ascultători decât în măsura în care se depărtează mai mult de o cuvântare creștină sau, dacă vă place mai mult așa, pe măsură ce se apropie mai mult de un elogiu profan” (XV, 20).

În continuare La Bruyère observă cu deplină justete: „Însemnează că ai talent cînd plăci mulțimii, la predică, printr-un stil înflorat, printr-o morală hazlie, prin figuri de retorică re-

petate, prin ticluri strălucite și prin descrieri pline de viață; dar atât nu-i de ajuns. Un predicator cu o minte mai luminată respinge podoabele acestea străine, nevrednice să slujească Evanghelia: el predică simplu, puternic, creștinește" (XV, 8).

Pe aceeași linie se înscrie și observația următoare: „Un cleric monden sau necucernic este un declamator, dacă se urcă la amvon, există, dimpotrivă, și evlavioși a căror prestanță este, numai ea, de ajuns pentru a te convinge; doar ce se ivesc, și întreaga suflare care urmează să-i asculte este mișcată din prima clipă și ca și convinsă prin simpla lor prezență, predica pe care au s-o rostească va face ce mai rămâne de făcut" (XV, 24).

Găsim însă în „Caracterele" scriitorului francez și indicații privitoare la probleme mai de amănunt cum ar fi, spre exemplu, conținutul predicii, temele — sau mai precis — tema ce se tratează. La Bruyère socotește pe bun drept că e de preferat să fie dezvoltată o singură temă și nu mai multe. „Mi se pare, spune el, că un predicator ar trebui să aleagă în fiecare predică un adevăr unic, dar capital, zguduitor sau plin de învățătură, să-l trateze temeinic și să-l epuizeze; ar trebui să renunțe la toate diviziunile acelea atât de căutate, atât de reluate, atât de refușate și atât de diferențiate... Timpul îndelungat folosit la compunerea unei lungi cuvântări să-l întrebuințeze ca să ajungă atât de stăpîn pe subiect, încît ticluirea și expresiile să se înfiripe în timpul expunerii și să curgă ca de la izvor; să se lase după o anumită pregătire, în voia inspirației și a imaginilor răscolitoare pe care le poate stîrni un subiect important; mi se pare că ar putea, în sfîrșit, să se cruțe de acele uluitoare eforturi de memorie care aduc mai bine a rămășag decît a lucru serios, care strică gusturile și pocesc chipul; și ar trebui, dimpotrivă, să semene, printr-un mărșăvînt, convingerea în cugete și alarma în inimi, impresionîndu-și ascultătorii de o cu totul altă teamă decît aceea de a-l vedea că amuțește, nemaîștiind ce avea de gînd să spună" (XV, 29).

Deși aparținînd unui necleric, observațiile lui La Bruyère sînt juste și ele reflectă experiența pe care a dobîndit-o din contactul cu predicatorii, din observarea comportării lor. Ele sînt, cum mai spuneam, legate de situații specifice vremii în care a trăit. În același timp însă, reflectînd trebuința „revenirii la simplitatea evanghelică" (Elena Vianu, loc cit.), ele pot constitui un normativ și pentru toți aceia care astăzi și totdeauna sînt animați de dorința de a sluji prin cuvînt Biserica lui Hristos.

MODUL DE A SE SCRIE NUMELE DE PERSOANE

Din ce în ce mai frecvent numele de persoane se scriu punîndu-se înaintea numelui de familie și în urma lui numele individual sau de botez. Reacția determinată de această situație con-

siderată ca fiind o anomalie n-a întârziat să se producă și pe bun drept. Astfel prof. Const. Nedelcu, ca să cităm doar un singur caz, într-o notă publicată sub titlul „Cum scriem numele proprii” apărută în rev. Luceafărul, an. IX, nr. 14 (205) sim-bătă 2 aprilie 1966, p. 2) după ce menționează exemple de scriere greșită a numelor de persoane precizează:

„Aceste anomalii trebuie să fie denunțate ca greșeli, căci limba noastră, ca toate limbile indo-europene, în denumirile de persoane așează numele de persoană zis și nume de botez), înaintea numelui de familie: Miron Costin, Mihai Eminescu — cu o unică excepție: în listele alfabetice, unde ordinea este inversată.

„Superficialitatea grăbită nu vrea să țină seama de acest *distinguo* între regula generală și excepția unică, iar în practica de fiecare zi se amestecă alandala cele două reguli, întâlnind nume scrise corect și altele scrise inversat: Maria Ionescu urmat de Popescu Ion ș. a. m. d.

„S-a încercat, vag, să se fixeze un fel de normă, care pretinde că, de pildă, elevii să-și spună și să-și scrie numele întotdeauna în forma inversată, forma corectă fiind rezervată profesorilor; iar aceștia, în anunțurile despre ținerea tezelor lor de aspirantură, sînt denumiți inversat, de scrierea corectă beneficiind numai juriul de examinare.

„N-ar fi oare logic să se uniformizeze regula corectă în toate cazurile: numele de persoană, urmat de numele de familie, cu singura excepție în cazul literelor alfabetice?”

Adresîndu-i-se cu această întrebare și redacției revistei „Contemporanul”, aceasta i-a răspuns în nr. 13 (1016) din 1 aprilie 1966, p. 9 precum urmează: „Anomalia gramaticală cu care vă luptați e justă, scrierea corectă a numelor fiind și ea un act de cultură și civilizație...”

Luările de poziție menționate, din cîte ne putem da seama, sînt întru totul acceptabile. E fără îndoială penibil să observi modul felurit și lipsit de noimă în care se scriu numele de persoane, odată într-un fel, altă dată într-altul și, mai ales, încercarea — de cele mai multe ori înconștientă e adevărat — de a minimaliza importanța unui ins numindu-l altcum decît în mod firesc și curent e numit, adică punînd întîi numele individual și apoi cel de familie. Situația aceasta e cu atît mai de neînțeles atunci cînd se întîlnește în practica bisericească.

Considerăm de aceea că e potrivit lucru a se respecta norma comună în ce privește modul de a se scrie numele de persoane și întru totul bine venită punerea la punct cuprinsă în notele amintite apărute în publicistica noastră.

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

LA PAROHIA ZĂBRANI

La stăruința bunilor credincioși din parohia Zăbrani, protopopiatul Lipovei, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae a venit în mijlocul lor în duminica din 22 mai pentru a le sfinți biserica, însoțit fiind de P. On. Părinte Ion B. Mureșianu, consilier arhiepiscopesc și P. On. Părinte protodiacon Simion Bîtea.

Întîmpinat cu glas de clopote și cu cîntarea troparelor de soborul de preoți în frunte cu P. On. Părinte protopop Vitalie Pereteatcu și de către credincioși, Întîistătorul Bisericii bănățene a săvîrșit îndătinatul act al tîrnosirii, urmat de liturgia arhierescă, la care au slujit P. On. Părinte I. B. Mureșianu, P. On. Părinte protopop V. Pereteatcu, P. C. Părinți E. Copăcianu, A. Boiu, Gh. Dărăștean, A. Alda, Tr. Ungureanu, C. Pleșu și protodiacon S. Bîtea. În atmosfera de înălțare sufletească, la timpul potrivit Înaltul Ierarh a rostit cuvîntul de părintească învățătură, care avînd ca temei pericopa sfintei evanghelii, a scos în evidență marea valoare a viețuirii în unirea întemeiată pe dragoste, bunăînțelegere și pace, atît pentru viața familiară cît și pentru dezvoltarea relațiilor dintre oameni și popoare. Propovăduită de Biserica ce o socotește ca învățătură de căpetenie, este o poruncă pentru întreaga creștinătate, pentru îndeplinirea ei credincioșii fiind datori să contribuie neosțenit prin fapte. Dacă dezbinarea dărimă, unirea în cugete și simțiri zidește și acesteia să i se dăruiască toate ostenețile, ca să se înmulțească dragostea creștină în inimile credincioșilor, să crească tot mai curată, spre slava lui Dumnezeu și binele semenilor, să rodească pretutindeni pacea, să sălășluiască fericirea spre care țintim toți.

La sfîrșitul slujbei, P. C. Părinte Emanuil Copăcianu, parohul locului, a prezentat un amplu raport în care a înfățișat în cuvinte alese realizările din parohie, vrednicia credincioșilor, zelul lor pentru împodobirea sfîntului locaș de închinare zidit cu ani în urmă și învrednicit acum de arhierescă sfințire, spre bucuria parohienilor pentru care ziua de mare praznic, va rămîne neștearsă în amintire.

Părtaș al bucuriei credincioșilor, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit și-a arătat deosebita prețuire față de atașamentul și purtarea lor de grijă pentru biserică, dîndu-le îndemnuri părintești spre o trăire plină de iubire creștină, ca munca să le fie tot mai folositoare lor, societății și Patriei noastre dragi.

La prinzul oferit apoi de P. C. Părinte Emanuil Copăcianu în casa parohială au luat parte preoții slujitori, membrii consiliului parohial, Inaltul Ierarh întreținându-se cordial cu invitații.

La înapoiere spre reședință, Intiistătătorul Bisericii băănățene a făcut un popas în parohia Alioș.

Primit după datină de P. On. Părinte Vitalie Pereteatcu, protopopul Lipovei, de mai mulți preoți și de credincioși, Inalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit a oficiat în sobor slujba vecerniei, după care a adresat celor de față îndemnuri spre a se dovedi în orice împrejurare vrednici de numele de creștini ce poartă, trăitori ai învățăturii evanghelice, buni cetățeni, conștiinți de îndatoririle ce le revin, ca astfel să poată dobîndi fericirea făgăduită și cinstirea semenilor.

P. C. Părinte Traian Ungureanu preotul Alioșului a mulțumit pentru aleasa cinstire făcută parohiei, care va lăsa urme ce vor dăinui vreme îndelungată.

Cu același prilej, Chiriarul a vizitat și biserica din *Fibiș* aparținătoare aceluiași protopopiat al Lipovei, slujită de P. C. Părinte Cornel Pleșu și s-a întreținut cu preotul, cu membri ai consiliului parohial și cu credincioșii care l-au întâmpinat.

VIZITAȚIE CANONICA LA FĂGET

Dînd urmare solicitărilor ce i-au fost adresate din partea preoților și credincioșilor din Eparhie, Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a continuat și în lunile din urmă seria îndătinatelor vizite canonice. Astfel duminică 12 iunie e., a poposit în parohia fruntașă din Făget. La sosire a fost așteptat în fața bisericii de aici, de P. On. Părinte protopop Iulian Opreșoni adresîndu-i un cuvînt de bun venit la care Chiriarul a răspuns exprimîndu-și satisfacția de a putea fi alături, în rugăciune, de fiii săi sufletești. A urmat apoi serviciul sf. liturghii oficiat în sobor împreună cu P. On. Părinți dr. Ioan Petreută, consilier arhiepiscopesc, Iulian Opreșoni, protopopul locului, Ioan Munteanu, paroh în Făget, Ioan Clavel din Curtea, Nicolae Bivol din Bichigi, Vasile Petrica din Bătești, precum și P. On. protodiacon Simion Bîtea. La momentul potrivit a fost hirotonit întru diacon absolventul de Seminar teologic Ioan Bucur.

Adresîndu-se celor prezenți, Inalt Prea Sfinția Sa le-a tîlmăcit evanghelia duminicii respective insistînd asupra semnificației cuvintelor adresate oarecînd de Mintuitorul Sfinților Apostoli: „Veniți după mine și vă voi face pe voi pescari de oameni” (Matei 4, 19).

La sfîrșitul dumnezeieștii slujbe, P. On. Părinte Ioan Munteanu a descris situația parohiei, sediu de peste 200 de ani a unui important protopopiat. Apoi Inalt Prea Sfințitul Mitropolit, luînd cunoștință de cele ce i s-au raportat, a împărtășit părin-

tești sfaturi apreciind totodată vrednicia credincioșilor făgețeni care s-au remarcat atât prin atașamentul lor față de Biserică cât și prin muncă lor neobosită pentru înflorirea continuă a Patriei.

După împărțirea anaferei a avut loc o întâlnire la oficiul parohial cu membrii consiliului și comitetului parohial, cu cîntăreți și credincioși, urmată de o masă comună.

În aceeași zi Înalt Prea Sfinția Sa a cercetat și parohia învecinată *Bichigi*. La intrarea în biserică a fost întâmpinat de soborul preoților și de credincioși. Ca și la Făget, P. On. Părinte protopop Iulian Oprîșoni a rostit un scurt cuvînt după care s-a oficiat serviciul vecerniei. Întîistătătorul Bisericii bănățene a fost înconjurat de P. On. Părinți dr. Ioan Petreută și Iulian Oprîșoni, de P. C. Părinți Nicolae Bivol și Vasile Petrica și de P. On. protodiacon Simion Bîtea și arhidiacon Traian Seviu, secretar eparhial. Răspunsurile liturgice au fost date de credincioși. Predica rostită s-a referit la datoria creștinului de a cunoaște pe Dumnezeu și cunoscîndu-L să-I îplinească voia Sa cea sfîntă pentru ca astfel să se poată mîntui. Dar după cum la adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, s-a spus, creștinul nu poate ajunge singur, numai cu puterile proprii, ci spre acest scop are trebuință și de îndrumarea Bisericii, tot așa mîntuirea nu se poate dobîndi în izolare ci numai în și prin Biserică. De unde urmează datoria fiecărui credincios de a se conduce după învățătura Bisericii, care nu este alta decît învățătura Domnului Iisus Hristos.

Despre starea religioasă-morală a enoriașilor a vorbit după otput P. C. Părinte Nicolae Bivol, căruia i-a răspuns Înalt Prea Sfințitul Mitropolit, îndemnînd credincioșii la practicarea virtuților creștine, al căror rod este bună înțelegerea și fericirea tuturor.

La ieșirea din biserică Chiriarhul a fost petrecut de credincioși împreună cu care s-a fotografiat spre a face să dăinuiască cît mai mult în amintirea lor împreună întâlnirea din acea zi.

HIROTONIRI ȘI HIROTESII

În vederea completării unor parohii vacante, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a hirotonit în ultimul timp doi candidați la preoție. Astfel în ziua de 25 mai săvîrșind sfînta liturghie la catedrala mitropolitană, a hirotonit întru diacon pe licențiatul în Teologie *Ștefan Poliță*, și apoi întru preot, pe seama parohiei Feneș, protopopiatul Caransebeș, cu prilejul vizitației canonice făcute la Seminarul teologic din Caransebeș la 30 mai.

Numit preot la parohia Luncani, protopopiatul Făget, absolutul de Seminar teologic *Ioan Bucur* a fost hirotonit diacon în cadrul sfîntei liturghii oficiate la Făget în ziua de 12 iunie și presbiter la catedrala mitropolitană din Timișoara în 15 iunie.

Griji arătată împropătării cadrelor preoțești ale Eparhiei cu elemente tinere și pline de elan, Înalt Prea Sfinția Sa i-a adăugat-o și pe aceea față de preoții cu activitate îndelungată și merituosă. Pentru a răsplăti munca unor astfel de preoți, la propunerea Chiriarhului, Sinodul mitropolitan a înălțat la rangul de iconom stavrofor pe P. On. Părinți *Constantin Comșulea*, consilier arhiepiscopesc și *Liviu Surlașiu*, preot paroh la parohia Timișoara III, la rangul de protopresbiter pe P. C. Părinte *Liviu Liuba*, protopop în Oravița, și la rangul de sincel pe P. Cuv. Părinte *Efrem Chișcaru*, spiritual la Seminarul Teologic din Caransebeș. Hirotesia primilor trei a fost săvârșită în cadrul sfintei liturghii oficiată la catedrala mitropolitană cu prilejul Rusaliiilor, iar a celui din urmă la Caransebeș în ziua de 30 mai.

DIN NOU PRINTRE PROFESORII ȘI ELEVII SEMINARULUI TEOLOGIC

Ziua a doua de Rusalii a însemnat pentru viața Seminarului teologic din Caransebeș, un moment neuitat de bucurie și trăire duhovnicească. În grija sa pentru buna pregătire a celor ce vor fi slujitori ai Bisericii și spre a li se da pilde vrednice de urmat, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae, a oficiat în vechea biserică catedrală liturghia arhierească împreună cu soborul de preoți format din P. On. Părinți consilieri arhiepiscoposti I. B. Muresianu și C. Comșulea, P. On. Părinți P. Bancea, I. Suru, D. Grama, C. Pițigoi, Gh. Neda, P. C. Părinți I. Cimpianu, A. Levițchi, P. On. protodiacon S. Bîtea, P. C. diaconi C. Olariu și I. Gașpar, răspunsurile liturgice dîndu-le corul elevilor seminariști, condus de prof. C. Vlađu.

La timpul potrivit, ca o apreciere a osteneților depuse, Înalt Prea Sfinția Sa a hirotonit întru sincel pe Prea Cuvioșia Sa Părintele spiritual Efrem Chișcaru iar întru ipodiamon pe pedagogul Trifon Grozavescu. În același cadru solemn a fost hirotonit ca preot pentru parohia Feneș candidatul la preoție Ștefan Poliță.

Trăirea duhovnicească a celor ce au participat la dumnezeiasca slujbă a fost înmulțită prin cuvintele de învățătură rostite de Întîistătătorul Bisericii bănățene care a talmăcit semnificația ce o are pogorîrea Duhului Sfînt asupra Apostolilor pentru întreaga Biserică și pentru cei care o formează. Porunca iubirii ce au vestit, îndemniurile spre înfăptuirea ei și a tuturor învățăturilor de credință, rămîn felul spre care trebuie să tindă creștinii, ele stînd la temelia relațiilor dintre ei și credincioșii lor. Acestora, a spus Înalt Prea Sfinția Sa, să le închine tot ce e mai frumos în inimi și nezăbavnici în primirea darurilor revărsate de Sfîntul Duh, să le folosim spre întărirea noastră în dreapta credință și pentru mai binele obștesc.

După săvârșirea sfintei liturghii ce a prilejuit celor prezenți alese momente de înălțare sufletească, Înalt Prea Sfinția Sa și însoțitorii au prinzit împreună cu elevii.

După masă în sala de festivități a școlii, întâmpinat fiind cu imnul arhieresc și de P. On. Părinte director Gheorghe Neda cu cuvinte de mulțumire pentru deosebita purtare de grijă arătată Seminarului, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit a vorbit elevilor despre înțelesul adinc al praznicului și le-a dat părintești sfaturi pentru a-și agonisi tot ce poate folosi credincioșilor și societății, la a căror propășire trebuie să-și aducă obolul.

INCHEIEREA ANULUI ȘCOLAR LA SEMINARUL TEOLOGIC

Serbarea încheierii anului școlar 1965—1966 de la Seminarul teologic din Caransebeș, a avut o îndoită semnificație. La concluziile pe care le oferă bilanțul unei activități închinată bunei educații a viitorilor slujitori ai altarului, s-au adăugat îndemnulurile ce le dă comemorarea unui eveniment bogat în moșteniri din care se revarsă călăuzitorul duh al unor îndelungate osteneli, dăruite cu dragoste și abnegație pentru mai binele obștesc. În urmă cu un veac în acest orașel a luat ființă o școală teologică ce numără printre profesorii și elevii ei, nume cu merite deosebite pentru mersul înainte al vieții bisericești din aceste părți.

Desfășurată sub semnul slujirii Bisericii și a semenilor, festivitatea sfârșitului de an din 26 iunie, prin cinstirea ei cu participarea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului și a Prea Sfințitului Teoctist al Aradului, a primit caracterul unei impresionante solemnități.

Înaltii Ierarhi, întâmpinați de soborul de preoți în fața bisericii catedrale, au fost primiți cu căldură de către credincioși și elevi. Sfânta liturghie pontificată de Prea Sfințitul Teoctist a prilejuit momente de înălțare sufletească, la care au contribuit și melodioasele răspunsuri liturgice date de corul Seminarului. Cuvîntul de învățătură rostit de Prea Sfințitul Episcop al Aradului despre însemnătatea rugăciunii în viața creștinului, despre roadele ei binefăcătoare și valorificarea acestora, a îmbogățit inimile credincioșilor, rămînîndu-le îndrumătorul înțelept pe calea de lumină a credinței.

La sfîrșitul sfintei liturghii, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit a salutat prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist și a P. C. Părinte Profesor Milan Șesan de la Institutul teologic din Sibiu, care a prezidat examenele de diplomă și, în cuvîntul rostit, a scos în evidență rolul Seminarului în viața Bisericii bănățene și grija ce se acordă pregătirii multilaterale și temeinice a tinerilor veniți aici să-și completeze cunoștințele.

După săvârșirea sfintei liturgii, în sala de festivități a școlii a avut loc serbarea sfârșitului de an cu un program format din coruri și recitări prezentat de elevi, la care au luat parte Intiiistătătorii Bisericii bănățene, reprezentanți ai Departamentului Cultelor, profesorii și părinți-ai elevilor, credincioși. În cadrul acestui program, Prea On. Părinte Gheorghe Neda directorul școlii a înfățișat diferitele aspecte ale activităților depuse în Seminar, rezultatele îmbucurătoare ce s-au obținut în munca didactică pedagogică și înfăptuirile care au asigurat o tot mai corespunzătoare activitate.

Luind cuvîntul, Prea Sfințitul Părinte Teoctist a exprimat satisfacția de a participa la praznicul de bucurie al școlii și constatarea că viitorii ostenitori în ogorul Domnului sînt crescuți în duhul ortodoxiei și educați pentru a răspunde cu vrednicie cerințelor vremii de azi, spre binele Bisericii, a credincioșilor și a Patriei.

Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit adresîndu-se elevilor și celor de față, a spus că însăși prezența Intiiistătătorilor Bisericii din Banat este o mărturie a importanței ce se acordă școlii teologice, cum și a dorinței de a se întări în sufletele elevilor, conștiința misiunii ce le revine, datoria de a continua bunele tradiții, de a fi receptivi la tot ce este bun și spre folos și de a contribui la mărețele înfăptuiri ce se înmulțesc cu fiecare zi pe întregul întins al Țării noastre. În încheiere, elevilor care s-au distins la învățătură și bună purtare li s-au împărțit premii.

Festivitatea a luat sfîrșit cu o agapă, la care alături de Înaltii Ierarhi, au luat parte profesorii și elevii școlii.

PE DRUMURILE EPARHIEI

Pentru a cunoaște activitatea preoților și modul în care se desfășoară viața religioasă în cuprinsul Eparhiei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, însoțit de colaboratorii săi apropiați, a cercetat în ultimul timp protopopiate, parohii și așezăminte bisericești, întreținîndu-se cu protopopii și preoții asupra situației din parohiile respective, dînd fiecăruia îndrumările necesare. Apoi au fost vizitate biserici vechi, monumente istorice, restaurate prin strădania preoților și credincioșilor, cu sprijinul Direcției Monumentelor Istorice și al Departamentului Cultelor.

La 11 iunie Înalt Prea Sfinția Sa împreună cu P. On. Părinte Ioan Olariu, protopop în Deta, Longin Opișa, șef de serviciu și reprezentanți ai Direcției Monumentelor Istorice, a vizitat interesanta biserică mănăstirească „Săraca” din Șemlacul Mic, luînd cunoștință de lucrările de întreținere ce sînt în curs de efectuare prin strădania preotului locului P. C. Părinte Ilie Ilieanu și sub îndrumarea forurilor de resort. Cu acest prilej

au fost descoperite câteva prețioase icoane rămase dintr-un vechi iconostas care s-au depus spre păstrare în colecția de obiecte de valoare a Eparhiei.

În aceeași lună, la 18 iunie, Înalț Prea Sfinția Sa a inspectat protopopiatul Făget. Însoțit de P. On. Părinte Iulian Opreșoni, L. Opreșu șef de serviciu, ing. Iakob Willkom și arh. F. Dimitriu de la Direcția Monumentelor Istorice a verificat lucrările în curs de efectuare la biserica veche de lemn din parohia Curtea, a cercetat starea în care se găsește biserica de lemn din parohia Românești și a vizitat mănăstirea Izvorul Miron. Peste tot s-au stabilit măsurile ce urmează a fi luate în vederea bunei conservări a bisericilor și așezămintelor din preajma lor.

La 24 iunie, praznicul nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, Înalț Prea Sfinția Sa întovărașit de P. On. Părinte Ion B. Mușeșanu, consilier eparhial, a participat la sf. liturghie oficiată la biserica Adormirea Maicii Domnului din Lugoj, cu care prilej a adresat credincioșilor prezenți un cuvânt de învățătură.

Apoi după masă, a participat la Seminarul teologic din Caransebeș, la examenul de diplomă al elevilor din clasa V-a.

Duminică 26 iunie, Întistătătorul Mitropoliei Banatului a asistat la sf. liturghie oficiată la biserica catedrală din Caransebeș de Prea Sfințitul Teoctist, Episcopul Aradului, și a participat la serbarea de închidere a anului școlar la Seminarul teologic. De la Caransebeș și-a continuat drumul la Sibiu unde absolvenții Institutului teologic universitar dădeau examenele de licență. La sediul Mitropoliei Ardealului Înalț Prea Sfinția Sa a participat luni 27 iunie, la ședința sinodului ierarhilor Mitropoliei Ardealului și ai Mitropoliei Banatului care a luat în discuție probleme legate de buna desfășurare a activității Institutului teologic.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE DIN LUNA MAI

Conferințele de orientare oferă posibilitatea unei informări exacte în ansamblul problemelor bisericesti și sociale și servesc preoților în munca pe care o depun pentru mai binele credincioșilor. Însăși întâlnirile dintre slujitorii altarelor, prin schimbul de păreri, contribuie la înmulțirea rezultatelor activității pastorale și limpezesc chestiuni deosebite ce apar în munca de fiecare zi.

Conferințele din luna mai, prin faptul că cele unsprezece protopopiate ale Arhiepiscopiei au fost grupate din motive administrative în cinci centre: Timișoara, Oravița, Lugoj, Caransebeș și Lipova, au constituit o și mai largă putință de cunoaștere și conlucrare a preoților. Referatul prezentat: „Aspecte actuale în relațiile interbisericești ale Bisericii Ortodoxe Române”, a fost dezbătut clar și cuprinzător, aducând o notă de înedit în

modul de discuții, prin ceea ce li este propriu în această privință fiecărui protopopiat.

La Lipova, cinstirea cu prezența Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, a dat conferinței un caracter festiv, la care s-a adăugat impresionanta sărbătorire a primirii unui noi rîvnitor în via Domnului. Lucrările s-au desfășurat într-o atmosferă plăcută și antrenantă, iar înscrierile la cuvînt au fost numeroase și utile. Întîistătătorul Bisericii bănățene, în cuvîntul rostit, a făcut precizări valoroase în legătură cu poziția Bisericii Ortodoxe Române în relațiile interbisericești. Alăturată din început strădaniilor de împreună lucrare pentru mai binele tuturor, a spus Înalt Prea Sfinția Sa, prin înalta grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și a Sfințului Sinod, Biserica noastră a depus silinți neîntrerupte în acest sens, fiind călăuzită de dorința de a servi în cea mai mare măsură credincioșilor și tuturor înșilor.

Înaltul Ierarh a dat apoi îndrumări preoților pentru o activitate cu roade mereu înmulțite din care să se împărtășească toți și care să fie un aport adus mersului înainte al colectivității și Patriei noastre dragi.

Conferințele din centrele Timișoara, Oravița, Lugoj și Caransebeș, au fost prezidate de delegații chiriarhali P. On. Părinți consilieri arhiepiscopesci dr. Ioan Petreută, Ion B. Mureșianu și Constantin Comșulea, cum și de P. On. Părinte arhidiacon, Traian Sevcicu secretar arhiepiscopesc, lucrările acestora dovedind un viu interes față de problemă.

Discuțiile la care au luat parte un mare număr de preoți, au adîncit și întregit diferitele aspecte ale problemei, evidențiind că Biserica Ortodoxă Română a deținut și deține un rol de seamă în acțiunile de colaborare și apropiere între Biserici pornind de la adevărata învățătură a credinței creștine, slujind totodată marilor cauze ale credincioșilor, ale Bisericii lui Hristos și umanității, acțiuni în care a adus un spirit nou, o gândire nouă.

P. On. Părinți protopopi și-au exprimat bucuria pe care a dat-o întîlnirea cu preoții din alte protopopiate și pentru îmbogățirea experienței dobîndite cu acest prilej, care va fi fructificată spre folosul păstorilor sufletești și a păstoriților lor.

În partea administrativă a conferințelor, s-au dat îndemnuri privind executarea lucrărilor de inventariere a obiectelor artistice, culturale și istorice aparținînd bisericilor și utilitatea lor din toate punctele de vedere.

S-au discutat de asemenea probleme administrative și pastorale, cu care prilej s-au dat instrucțiunile necesare de către delegații chiriarhali,

EPISCOPIA ARADULUI

IMPREUNA SLUJIREA IERARHILOR BANAȚENI IN CATEDRALA DIN ARAD

Pilduitoarea dragoste frățească întru Hristos și colaborare dintre Ierarhii Mitropoliei Banatului s-a manifestat pînă acuma în multe feluri, în domeniul bisericesc, gospodăresc, cultural și în relații personale.

Ca urmare a acestei atmosfere întotdeauna calde, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a făcut Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului invitația de a liturghisi împreună în catedrala din Arad. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit a răspuns acestei invitații venind la Arad în ziua de duminică 5 iunie Duminica Tuturor Sfinților, însoțit de P. On. dr. Ioan Petreuță, consilier arhiepiscopesc și de P. On. protodiacon Simion Bîtea.

După primirea la reședința episcopală, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a însoțit pe alesul oaspete la catedrală, unde cei doi Ierarhi au fost întâmpinați de credincioși și de soborul preoțesc, în fruntea căruia P. C. Părinte Ioan Nădăban, consilier eparhial, a adresat Înalt Prea Sfințitului Mitropolit un cuvînt de bun venit. Celor doi Ierarhi le-au fost oferite flori, în timp ce corul catedralei întona imnul arhieresc.

Ierarhii s-au îmbrăcat apoi pe solee și după rostirea rugăciunilor îndătinute s-a slujit sf. liturghie arhierescă în cadrul căreia Prea Sfințitul Episcop Teoctist a rugat pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae să hirotonească întru preot pe diaconul Adrian Nistor pentru parohia Slatina de Criș, protopopiatul Gurahonț, iar Prea Sfinția Sa i-a împărtășit apoi darul duhovniciei.

Credincioșii au urmărit cu toată evlavie sfînta slujbă a celor doi Ierarhi înconjurați de preoți și diaconi precum și rînduiala hirotoniei de preot.

La otpust Prea Sfințitul Episcop Teoctist a adresat Intîistătorului Mitropoliei Banatului și credincioșilor un cuvînt în care, referindu-se la praznicul trecut al Pogorîrii Sfîntului Duh, a arătat cum lucrarea dumnezeiască se continuă și astăzi în Sfînta Biserică, proaspătă și pururea înnoitoare. „Ea ne străbate ființa ca seva care urcă în trunchiul pomilor, a spus Prea Sfinția Sa. Dacă Mîntuitorul Iisus Hristos ne-a învățat că El este acolo unde doi sau trei sînt adunați în numele Lui, atunci

desigur că se află și aici unde doi Ierarhi, preoți și credincioși se roagă cu credință pentru pacea lumii”.

Adresându-se Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae, Prea Sfinția Sa a arătat că dacă membrii unei familii se bucură atunci când vine tatăl lor să-i cerceteze, cu atât mai mult se bucură clerul și credincioșii când conducătorul Mitropoliei din care fac parte se află în mijlocul lor spre a se ruga împreună cu ei. „Înalt Prea Sfinția Voastră ați venit aici prilejuindu-ne un adevărat praznic, ca purtător al lucrării Duhului Sfânt, urmaș al Sfinților Apostoli și reprezentant al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în aceste părți, vatră de credință și de evlavie, de fapte creștinești și românești unde generațiile trecutului și-au plecat genunchii rugându-se cum ne rugăm noi astăzi ca să fim vrednici de credința care i-a legat de popor, de Biserică și de glia sfințită a Țării noastre”.

În continuare, a mulțumit Înalt Prea Sfințitului Mitropolit pentru bucuria de a fi răspuns invitației de a sluji între credincioșii și preoți pe care i-a păstorit și care-l au pururea în amintirea și dragostea lor, urîndu-i ani îndelungați de rodnică slujire a Sfinței Biserici, a Patriei și a păcii.

Arătînd că asemenea întâlniri și slujiri sînt posibile datorită largilor libertăți de manifestare religioasă din Patria noastră și înțelepciunii cu care Prea Fericitul Patriarh Justinian circumiește destinele Bisericii Ortodoxe Române, Prea Sfinția Sa a adus un omagiu Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian cu prilejul împlinirii a 18 ani de la înscăunare, informîndu-i pe credincioși că Prea Fericitul a binevoit a dăruî capellei reședinței episcopale un frumos iconostas sculptat care a fost montat acum în preajma acestei aniversări și pentru care sîntem adînc recunoscători Prea Fericitului Sale, urîndu-i sănătate și îndelungă arhipăstorire.

Luînd apoi cuvîntul Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae și-a mărturisit emoția cu care a venit în mijlocul bunilor credincioși ai cetății de scaun a Episcopiei Aradului unde se simte „ca întru ale sale”, cu atât mai mult cu cît Prea Sfințitul Episcop Teoctist a știut să întrețină vie flacăra ce unește pe cei doi Ierarhi și pe credincioșii și preoții din cele două Eparhii bănățene.

Mulțumind Prea Sfințitului Episcop Teoctist pentru cuvintele calde precum și preoților și credincioșilor pentru dragostea cu care l-au întîmpinat, Înalt Prea Sfinția Sa a adîncit semnificația pomenirii tuturor Sfinților care au urmat îndemnul Mîntuitorului din pericopa evanghelică a zilei, de a-l sluji Lui lăsînd toate ale lor. „Și noi trebuie să răstignim toate păcatele noastre, a spus Înalt Prea Sfințitul Mitropolit și să ne punem toate virtuțile și puterile de muncă în slujba unei vieți cinstitute și pașnice; să ne deschidem brațele și inima, așa cum a făcut

Mintuitorul pe cruce, ca să cuprindem cu dragostea noastră pe toți semenii și atunci vom fi următori ai lui Hristos... Ca întotdeauna și astăzi lumea are nevoie de multă dragoste, de frăție pentru a asigura trainică temelie de pace și bună înțelegere".

Înalt Prea Sfinția Sa a mai spus că se bucură că aici la Arad a găsit întotdeauna această dragoste atât la Ierarh cât și la preoți și la credincioși, rugându-se pentru ca Dumnezeu să dea viață lungă Întîistătorului Eparhiei spre a putea sluji Bisericii și Patria, pentru a avea, împreună cu preoții și credincioșii ce-i păstorește, conștiința datoriei împlinite.

A urmat apoi un Polihroniu pentru Conducătorii Țării și ai Bisericii, pentru Ierarh și pentru credincioși. După încheierea sf. liturghii, cei doi Ierarhi au împărțit anafora credincioșilor înălțați sufletește de frumusețea și plinătatea duhovnicească și sărbătorească a zilei.

La agapa ce a urmat după sfînta slujbă de la catedrală, la reședința episcopală au participat Imputernicitul Departamentului Cuitelor pentru regiunea Banat, preoții din sobor, membri ai Consiliului eparhial, salariați ai Centrului eparhial și alți oaspeți.

Luînd cuvîntul cu acest prilej Vichentie Șerb, membru în Consiliul eparhial, a arătat interesul cu care credincioșii urmăresc activitatea bogată a Ierarhilor din Mitropolia Banatului și pilduitoarea colaborare dintre cele două Eparhii în toate problemele bisericești și sociale, în viața nouă a Bisericii și a Patriei noastre.

Dr. Aurel Botiș membru în Consiliul Național Bisericesc și în Consiliul eparhial, exprimîndu-și bucuria în fața praznicului prilejuit pentru credincioșii arădeni de vizita și slujirea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae alături de Prea Sfințitul Episcop Teoctist în catedrala din Arad, a adus un omagiu Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian cu prilejul împlinirii a 18 ani de la înscăunarea Prea Fericirii Sale ca Întîistător al Bisericii Ortodoxe Române.

P. C. Părinte Petru Sălăgeanu, consilier eparhial, exprimînd ecoul favorabil, în sinul preoțimii și credincioșilor din cuprînsul Mitropoliei, a colaborării frățești între cei doi Ierarhi, a cuvîntat despre abnegația cu care aceștia lucrează dăruindu-se pentru Sfînta Biserică, pentru Patrie și pentru idealul păcii în lume, conchizînd că datoria colaboratorilor de la Centrul eparhial, a clerului și credincioșilor este de a-i ajuta printr-o muncă osîrduitoare, la îndeplinirea marilor idealuri de care sînt însuflețiți.

P. C. Părinte Gh. Căvășdan, inspector eparhial, a vorbit despre motivele duhovnicești pe care preoții le au de a fi recunoscători și devotați Ierarhilor lor.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, adresîndu-se Prea Sfințitului Episcop Teoctist și tuturor celor prezenți, a ținut să

dea glas bucuriei de a avea prilejul să slujească, în calitate de Ierarh, credincioși atât de buni ca cei pe care-i are Sf. Biserică Ortodoxă Română din aceste părți. „Întâlnirea de azi dintre Ierarhi, preoți și credincioși este un semn al dragostei ce ne purtăm unii altora”, a spus Înalt Prea Sfințitul Mitropolit.

Pentru a concretiza într-un semn vizibil această dragoste, Înalt Prea Sfinția Sa a oferit Prea Sfințitului Episcop Teotist două frumoase icoane: a Mântuitorului și a Maicii Domnului, însoțindu-le de rugăciuni și de urări de îndelungată și rodnică păstorire.

Înalt Prea Sfinția Sa a vorbit, în continuare, despre îndatorirea de a sluji lui Dumnezeu și semenilor noștri.

În încheiere, a făcut urări Prea Fericitului Patriarh la aniversarea întronizării, subliniind multele prilejuri de recunoștință pe care o datorăm Prea Fericirii Sale, între care și pe aceea de a fi dăruit scaunul episcopesc, clerul și credincioșii Eparhiei Aradului, cu un Ierarh atât de prețios cum este Prea Sfințitul Episcop Teotist.

Înalt Prea Sfinția Sa a făcut urări la adresa Conducătorilor Patriarhiei noastre, a Prea Sfințitului Episcop Teotist, a preoților și credincioșilor păstoriți de Prea Sfinția Sa.

Prea Sfințitul Episcop Teotist, răspunzând Înalt Prea Sfinției Sale și celorlalți vorbitori, a numit „ziua de azi, un popas în activitate, care ne-a dăruit clipe de înălțătoare trăire” și a subliniat că această manifestare se petrece într-un anumit timp și într-un anumit loc, ca o consecință a condițiunilor de viață nouă din Patria noastră.

Prea Sfinția Sa a spus că e fericit să poată munci pentru popor și pentru credincioșii care dovedesc a avea „un zăcămint suflătesc și vrednicii atât de bogate care sînt imbold și mîngîieri în activitatea noastră”.

Mulțumind apoi Înalt Prea Sfinției Sale pentru aleasa bucurie pe care a făcut-o tuturor cu prezența, cu slujirea, cu cuvîntul Înalt Prea Sfinției Sale și pentru darurile cu care l-a cinstiit, a toastat pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh, pentru Înalt Prea Sfinția Sa, pentru Conducătorii Patriei noastre, pentru dl. prof. D. Dogaru secretarul general al Departamentului Cultelor, pentru preoții și credincioșii Sfintei Biserici și pentru întregul nostru popor.

„ASPECTE ACTUALE ÎN RELAȚIILE INTERBISERICEȘTI ALE BISERICII ORTODOXE ROMANE”

Conferințele de orientare cu tema de mai sus s-au desfășurat la protopopiatele din Eparhia Aradului între 23—26 mai, după ce subiectul a fost prelucrat la Centrul eparhial, ca de obi-

cei, sub îndrumarea directă a Prea Sfințitului Episcop Teoctist care a subliniat importanța lui și a dat îndrumări pentru orientarea delegaților chiriarhali la conferințe.

Preoțimea, de asemenea, a înțeles datoria de a participa activ la aceste lucrări. Referatele au fost cuprinzătoare, iar participarea la discuții a unui număr de 61 de preoți, în afară de delegații episcopoești și de alți vorbitori, a dovedit cel mai viu interes pentru problemele dezbătute.

Cu prilejul acestor conferințe s-a făcut și un instructaj privitor la inventarierea obiectelor bisericești de valoare. La protopopiatul din Deva s-a ținut conferința și cu preoții din protopopiatul Hunedoara și Brad, iar la protopopiatul din Hațeg și cu preoții din protopopiatul Petroșani.

Aceste conferințe ca și aceea de la protopopiatul Orăștie, au fost prezidate de Prea Sfințitul Episcop Teoctist. La Ineu și Gurahonț—Sebiș a fost delegat cu prezidarea conferințelor P. C. Părinte Petru Sălăgeanu consilier eparhial, la protopopiatul Criș P. C. Părinte Ion Nădăban, consilier eparhial.

Din referate și din discuții s-a desprins rolul important pe care Biserica Ortodoxă Română îl are în relațiile bisericești interortodoxe, ecumenice și sociale, sub îndrumarea Prea Fericitului Patriarh Justinian și a Sfântului Sinod, în condițiunile ei de dezvoltare din ultimii 20 de ani din Patria noastră, când după cum se exprima preotul Al. Sinitean la protopopiatul Deva: „... ea a înțeles dintru început să aibă o atitudine corespunzătoare față de zările noi ale vieții”. Preoții au subliniat prefacerile din Patria noastră și pe cele din lăuntru Bisericii Ortodoxe Române care au făcut posibilă o activitate încununată de prețioase roduri și în afara ei, astfel încît în urma prestigiului pe care l-a cîștigat, un glas cu răsunet ca acela al Primatului Bisericii anglicane dr. M. Ramsay să poată spune că „atunci cînd vorbim de Biserica Ortodoxă Română, este ca și cînd am vorbi de întreaga Ortodoxie”.

Au fost amintite toate contribuțiile Bisericii Ortodoxe Române la strîngerea raporturilor dintre creștini și dintre oameni în general și la apropierea ei de alte Biserici, analizîndu-se fiecare în parte.

Preoți ca Tr. Rujilă la protopopiatul Ineu sau Ilie Ștefanie din protopopiatul Petroșani, au ținut să accentueze pilda de muncă înțeleaptă și roditoare a Prea Fericitului Patriarh Justinian care trebuie să stea mereu în fața conștiinței preoțimii.

Din dezvoltarea temei conferinței s-a văzut cît de actuală este activitatea Bisericii Ortodoxe Române nu numai în lăuntru ei, nu numai în probleme bisericești, ci pe planul Ortodoxiei întregi, pe plan ecumenic. Ea a știut să-și îndeplinească interesele cu acelea ale poporului în mijlocul căruia își desfășoară misiu-

nea, păstrînd mereu pecetea teologică și pe cea patriotică și dînd dovadă de o adîncă maturitate. Ea și-a adus aportul în multe și felurite probleme actuale gospodărești și culturale și avînd înțelegerea și sprijinul Conducerii de astăzi a Patriei noastre, a putut trece la înfăptuiri deosebit de importante canonizînd Sfinți din trecutul ei, reorganizînd întreaga ei structură, realizînd întregirea Bisericii, participînd la întruniri ecumenice la nivel înalt și la manifestări pentru apărarea păcii în lume, cu un cuvînt, fiind prezentă în actualitate.

Limpezînd pentru înțelegerea tuturor poziția Bisericii Ortodoxe Române față de dialogul cu alte Biserici, Chiriarhul a precizat că Biserica Ortodoxă Română a fost un pilon activ în afirmarea Ortodoxiei cît și în strădania pentru apropierea între Biserici.

Mai departe Prea Sfințitul Episcop a îndemnat preoțimea să fie conștientă de faptul că fiecare slujitor al altarului și chiar fiecare credincios, prin trăirea și lucrarea lor, sprijină aceste mari activități ale Bisericii noastre. Ei trebuie să fie folositori în același timp Bisericii cît și Patriei noastre înfloritoare.

Data fiind importanța inventarierii obiectelor bisericești de valoare, Prea Sfinția Sa a arătat la toate conferințele pe care le-a prezidat că această lucrare este o cinste pentru preoți, căci prin ea li se dă posibilitatea de a scoate la iveală comori uitate ale trecutului Ortodoxiei noastre și ale neamului nostru, mărturii pe care trebuie să le transmită posterității.

În partea a doua a conferințelor s-au făcut comunicări asupra evenimentelor bisericești mai importante din ultima vreme și a celor sociale, precum și comunicări de lucru.

DUPA CINCIZECI DE ANI...

Potrivit unei vechi tradiții absolvenții promoției anului 1916 ai Institutului teologic din Arad, au organizat întîlnirea lor în acest oraș la împlinirea unei jumătăți de veac de la încheierea vieții studențești.

Dintre cei 20 de absolvenți de acum cincizeci de ani au mai rămas în viață numai cinci și anume: Preotul Caius Turicu din Arad, Ion Clopoșel din București, dr. Nerva Iercan din Arad, dr. Emil Pop din Beiuș și dr. Pavel Codru din Timișoara.

Aceștia, în ziua de vineri 24 iunie, la „Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul”, au asistat în catedrală la slujba sf. liturghii, iar apoi la parastasul oficiat pentru colegii lor decedați. După sf. slujbă au solicitat audiență la Prea Sfințitul Episcop Teoctist spre a prezenta omagii Ierarhului de astăzi al Eparhiei Aradului.

Prea Sfinția Sa, înconjurat de colaboratori de la Centrul eparhial, a primit pe cei cinci foști studenți în Teologie, acum în vîrstă de peste 70 de ani fiecare, după ce aceștia au vizitat reședința episcopală.

P. C. Părinte C. Turicu făcînd prezentarea colegilor, a adresat Prea Sfințitului Episcop un cuvînt omagial în care a relevat vredniciile arhieresti cu care Prea Sfinția Sa cinstește scaunul vlădicesc al Aradului.

Dr. dr. Nerva Iercan, de asemenea a ținut să aducă mulțumiri Prea Sfințitului Episcop pentru substanțialele cuvinte de învățătură pe care le împărtășește credincioșilor în catedrală.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist răspunzînd a vorbit oaspeților despre frumusețea îndeplinirii rosturilor noastre la locurile în care viața ne-a încredințat răspundere și despre dulceața satisfacției de a gusta încă de aici de pe pămînt din răsplătirile datoriei de la care nu ne-am abătut.

Cu vădită emoție au primit septuagenarii urările pe care li le-a făcut Ierarhul, după care și-au luat rămas bun în nădejdea unui alt prilej de întîlnire într-o atmosferă tot atît de înălțătoare.

DECESE

Preotul Vasile Marcu a decedat în ziua de 7 iunie. Născut în satul Prăjești din protopopiatul Gurahonț la 25 iunie 1906 după absolvirea școlii elementare a urmat școala normală din Arad și apoi institutul teologic. În anul 1929 a fost hirotonit preot pentru parohia Moneasa. A mai administrat parohia Minead, iar în anul 1948 s-a transferat în parohia Buteni.

Fire blîndă, om al datoriei, pilduitor gospodar, preotul regretat de toți cei care l-au cunoscut, a fost prohodit în ziua de 9 iunie, de un sobor de preoți în frunte cu protopopul Ioan Popa din Șebiș și plîns de credincioși.

Preotul Siminel Trifon de la parohia Glodghileștri, protopopiatul Deva, a încetat din viață la data de 27 iunie în vîrstă de 63 de ani. A fost un distins slujitor al Domnului. În parohia sa în care a slujit din anul 1946, a desfășurat o activitate rodnică.

Datorită vredniciei sale ca păstor sufletească, ca și a conduitei sale totdeauna corectă și modestă în raporturile cu credincioșii și cu semenii săi, lasă în urma sa regrete unanime.

Inhumarea s-a făcut la Arad în prezența a multor preoți și credincioși care l-au cinstit și iubit.

RUDOLF MEYER, *Tradition und Neuschöpfung im antiken Judentum* (Tradiție și înnoire în vechiul iudaism), Berlin 1965, pp. 88.

Lucrarea aceasta a apărut ca nr. 2 al volumului 110, pe care le-a publicat Academia de științe din Leipzig. În seria filologic-istorică Academia de științe din Berlin a publicat o seamă de lucrări de o reală valoare de interes biblic. Menționăm doar: Abessinische Studien (Studii abisiniene) 1950t de Prof. Dr. Carl Brockelmann; El im ugaritischen Pantheon (El) Dumnezeu în panteonul ugarit, 1951) de Oeto Eissfeldt; Der Beutel der Lebendigen (Punga celor vii) (fragmente vechi testamentare (1960), de O. Eissfeldt; Untersuchungen zur Grammatik des ugaritischen (Cercetări despre gramatica ugarită) 1954 de I. Aistleitner; Der Staatstadt Samaria (Statul (regatul) oraș Samaria 1954 de A. Alt; Die Herkunft Hyksos (Originea hiksoșilor) 1961 de Albrecht Alt.

Ea constituie o contribuție la istoria fariseilor. Lucrarea are o introducere și apoi capitolele: 1. Fariseismul și începuturile lui pînă la sfîrșitul ierocrației din Ierusalim; 2. Originea fariseismului; 3. Comunitățile fariseice; 4. Înțelepciunea și cărturăriia fariseilor; 5. Fariseii ca partid; 6. Fariseismul în lumina criticii sadokitice; 7. Victoria fariseismului; 8. Iudaismul palestinian după apunerea ierocrației; 9. Noua organizare a comunității; 10. Reforma internă.

Rudolf Meyer e un biblicist consacrat. Nu de mult (în 1962) ne-a dat o interesantă monografie cu privire la descoperirile de la Marea Moartă sub titlul: Das Gebet des Nabanid.

Prof. Nicolae Neaga

A. T. NEGOIȚA, *La vie des prophètes selon le synaxaire de l'église grecque* (Viața profeților după Sinaxarul Bisericii grecești), în „Studia Semitica”, Bratislava, 1965, pp. 173—192.

E vorba despre profeții Vechiului

Testament, despre acei bărbați reprezentativi care află o prețuire deosebită în mosaism și creștinism, pentru că sînt considerați ca unii care pentru teliul lor de a fi s-au ridicat deasupra celorlalți.

A. T. Negoită nu se ocupă, în lucrarea de față de etimologia cuvîntului „profet”, căci în această problemă s-a scris mult și se va mai scrie. Ceea ce voește a se face cunoscut este de ce onoare s-au învrednicit profeții în ochii credincioșilor pioși și mai ales în Sinaxarul Bisericii Ortodoxe, adică în acea carte cultică care redă, pe scurt, viața sfinților.

Între sfinți se rînduie și profeții Vechiului Testament. După rînduiala Bisericii Ortodoxe sfinții se împart în 9 clase. Profeții ocupă clasa a-IV-a. Biserica veneratează și alți bărbați pioși din Vechiul Testament, cum sînt patriarhul Avraam, psalmistul David, Anania (unul dintre cei trei pretent ai profetului Daniel), Azaria (alt prieten al lui Daniel), Eliazar, Iov, Eli-seu, Ezechia, Iosua, Misail, Moise, Samuil, Baruh ș. a. De aceștia însă autorul nu se ocupă în lucrarea de față, ci numai de profeții propriu zise.

Spre scopul acesta el traduce în limba franceză textul Sinaxarului privitor la cei 16 profeți, patru mări și 12 mici. Ordinea profeților e cea obișnuită, adică: Isaia, Ieremia, Ezechiel, Daniel, Osea, Ioil, Amos, Obadia, Ioana, Mihai, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia și Maleahi.

Se redă, aici, viața și opera, aspectul fizic al profeților și data cînd ei sînt comemorați în Biserica Ortodoxă.

Însemnările dogmatice istorice și filologice pe marginea textului aduc contribuții prețioase la tema tratată. N-ar fi fost oare mai cuprinzător titlul: Viața profeților după Sinaxarul Bisericii Ortodoxe (și nu după Sinaxarul Bisericii grecești)? În tot cazul Păr. Negoită a săvîrșit un lucru bun vestind și altora din comorile noastre spirituale.

Prof. Nicolae Neaga

IOAN, Mitropolitul New-Yorkului și al Americii de Nord: *Eusebiu al Cezareii și Istoria lui Bisericească*, în *Revista Patriarhiei din Moscova*, nr. 11 noiembrie 1965 pp. 61—67.

Eusebiu al Cezareii s-a născut în Palestina între anii 266—270, ca fiu al Bisericii din Cezareia, organizată de Sfinții Apostoli și înfrumusețată de mucenici. Această Biserică stăpânea un neprețuit tezaur constând din scrierile primelor veacuri creștine și din slăvițele opere ale lui Origen și Pamfil. Eusebiu este vestitul episcop al scaunului Cezareii Palestinei care și-a ridicat faima mai ales după venirea aici a lui Origen, care-și strămutase vestita lui școală de la Alexandria (ânul 30 al sec. III). Și tot Eusebiu este „părintele istoriei bisericești”, biograful Sfințului Constantin cel Mare cel întocmai cu Apostolii, ajutor al multor compoziții istorice și teologice și unul din părinții bisericești care a luat parte la sinodul I ecumenic de la Niceia (325).

Ucenic și apoi colaborator al lui Pamfil, Eusebiu a studiat la școala lui Origen și a suferit temniță împreună cu dascălul și colaboratorul său, pe vremea lui Dioclețian. Acolo ei au studiat operele lui Origen și au întocmit o apologie pentru apărarea acestuia de acuzațiile ce i se aduceau, apologie care a fost continuată apoi numai de către Eusebiu, întrucât Pamfil suferise moarte martirică.

Abia odată cu biruința creștinismului, adică după edictul de la Milan (321), îl găsim pe Eusebiu eliberat din temniță și înscăunat episcop al Cezareii Palestinei pe când avea vîrsta de 60 de ani.

Avînd atîta material adunat din timpul persecuțiilor împăraților romani și păstrînd în mintea sa nenumărate fapte din viața Bisericii, mai adăogînd la acestea și izvoarele istorice pe care le avea la îndemînă din cărți și arhivele școlii din Alexandria și mai pe urmă ale celei din Cezareia, Eusebiu și-a întocmit opera sa capitală: „*Istoria bisericească*”, operă ce i-a adus supranumele de „părintele istoriei bisericești” și pe care el a terminat-o cu puțin înainte de a se ține primul sinod ecumenic (în jurul anului 324).

Eusebiu este cunoscut și ca strălucit orator al vremii sale. El era adesea chemat să predice la sfințiri de biserică, eveniment deosebit de cinstit în acel timp și tot el este acela care, la prima ședință a sinodului I ecumenic de la Niceia, a salutat prezența la sinod a împăratului Constantin cel Mare. Dar renumele său a crescut mai ales atunci cînd, după ce a fost respins simbolul de credință a lui Eusebiu al Nicomidiei, întrucît era pătruns de rățăcire ariană (lucru pentru care și fusese convocat sinodul), Eusebiu al Cezareii a dat citire simbolului său de credință. Acest simbol a slujit drept temelie simbolului nostru de credință, adoptat la cele două sinoade din Niceia și Constantinopol. Simbolul lui Eusebiu suna astfel: „Credem întru unul Dumnezeu Tatăl, Atotțiitorul, Făcătorul celor văzute și al celor nevăzute și întru Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cuvîntul lui Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, Viață din Viață, Fiul cel Unul Născut, primul Născut înainte de toată făptura, cel născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, prin Carele s-au și făcut toate”. După acestea urma învățătura despre întruparea Fiului lui Dumnezeu și se mărturisea credința „întru Unul Duh Sfînt”. Acest simbol era, de fapt, tocmeala Bisericii din Cezareia și la dînsul, Eusebiu, a mai adăogat încă următoarele cuvinte: „Credînd că fiecare din Ei este și există; că Tatăl este Tată cu adevărat, Fiul-Fiul cu adevărat și Duhul Sfînt — cu adevărat este Duh Sfînt”.

Analizînd activitatea depusă de Eusebiu la primul sinod ecumenic, istoricul rus A. P. Lebedev (*Sinodul IV și V ecumenic*, St. P. 1904, pag. 24—41) spune: „Eusebiu se apucă să-și impună în sinod ideile sale ce constituiau o medie între Ortodoxie și extremă ariană. El încearcă să-și îmbrace ideile în veșminte care să placă în aceeași măsură tuturor curenților și în același timp să nu stîrnească controverse”. După părerea aceluiași istoric, Eusebiu avea idei dogmatice care păstrau lina de mijloc între Ortodoxie și arianism, dar fiind un iscusit diplomat, încerca „să aducă împăcare între partidele împăcate”. Un alt istoric rus, V. I.

Bolotov, merge mai departe și zice: „Nu se poate pune întrebarea dacă Eusebiu a fost ortodox sau arian, pentru că el n-a fost nici una nici alta. El a fost pur și simplu origenist, pentru că nici pe Origen nu-l poate acuza nimeni de arianism, sau măcar de semi-arianism, deoarece el „teologhisea” cu multă vreme înainte de izbucnirea disputei ariene. În plus Origen se înalță în teologia lui spre culmi care erau inaccesibile arienilor sau semi-arienilor, învățând, de exemplu, că „Fiul se naște din veșnicie, că acest act se săvârșește permanent”, că „a exista” (a fi) pentru Fiul este sinonim cu „a se naște”.

Este regretabil că Eusebiu nu progresa în teologia sa, ci rămâne origenist. Astfel, chiar din „Istoria sa bisericăască” apar atît pârțile pozitive, cît și cele negative din sistemul origenist. Pentru că, în timp ce el îl descrie pe Fiul ca pe „Unul pe care nimeni nu-L întrece în slavă și în desăvîrșire — în afară de Tatăl” —; că Fiul este „înțelepciunea cea gîndită mai înainte de veci”; „Primul și Unicul născut din Tatăl”, „Domnul Dumnezeu și Împărat a toată făptura” (Ist. bis. I, 2), pe de altă parte el subliniază dependența genetică a Fiului de Tatăl așa de puternic încît trece către subordonaționism și limitează slava Fiului, nesocotindu-L „al doilea după Tatăl”, din pricină că „de la Tatăl a primit El stăpînirea dimpreună cu Dumnezeirea, cu puterea și cu cinstea” (Ist. bis. X, 4).

Dar simbolul de credință rostit de Eusebiu la sinod este lipsit de greșeli subordonaționiste numai pentru motivul că el este întocmit destul de simplu. Și Eusebiu a pornit pe această linie: a simplificat nu din altă pricină ci doar pentru că el era episcopul ortodox al unei cetăți ortodoxe și ca episcop el era obligat să expună, în fața sinodului, credința care era pe atunci comună întregii Ortodoxii. Și atunci cînd Eusebiu și-a citit simbolul nimeni nu s-a ridicat să-l contrazică măcar într-un singur punct, întrucît simbolul citit de el era conform cu textul Sfintei Scripturi. Astfel el îl mărturisea pe Iisus Hristos ca fiind „Fiul al lui Dumnezeu”, El însuși fiind „Dumne-

zeu-Cuvîntul”; dar, surprinzător, simbolul lui Eusebiu... nu combătea arianismul. Și mai apăsătoare încă ceva subred: li se lăsa arienilor posibilitatea de a-l înțelege în sensul lor eretic (de exemplu să poată spune că Fiul este Dumnezeu pentru că „s-a făcut Dumnezeu”, desăvîrșindu-se). La toate acestea sinodul a făcut și toți pînții prezenți și-ar fi pus semnătura sub simbol și sub lucrările lui, plecînd acasă liniștiți. Aceasta însă ar fi însemnat că ei s-au adunat în zadar la acest sinod și minciuna pîrzoaie de suflute a arienilor, care-l coborau pe Fiul lui Dumnezeu în rîndul făpturilor, n-ar fi primit condamnarea coresponsabilă.

Dar tocmai în acest moment, cînd arienii nici nu se așteptau, s-a ridicat împăratul Constantin și prin gura lui a vorbit Ortodoxia (se spune că la aceasta l-ar fi îndemnat Osie de Cordoba). Împăratul Constantin a anunțat că el este întru totul de acord cu simbolul de credință rostit de Eusebiu, că el dorește ca toți să raționeze ca Eusebiu, dar că el găsește „necesar” să atribuie Fiului o singură calitate care să facă învățătura despre El cu totul clară și necontroversată, adică să adauge doar un singur cuvînt „omousios” = cel de o ființă”. Și numai atunci s-a coborât lumina peste pînții adunați la sinod și în îndreptare în îndreptare — păstrînd totuși scheletul propus de Eusebiu al Cezareei — ei au conturat definitiv simbolul niceian, așa cum îl avem noi astăzi. Prin acest simbol erezia ariană era combătută în totalitate și adevărul despre dumnezeirea desăvîrșită a fiului lui Dumnezeu, despre deoiființimea lui cu Tatăl și despre aceea că El este „născut” iar nu „făcut” s-a impus cu strălucire. Eusebiu al Cezareei a semnat și el noul simbol, ca și lucrările sinodului.

Dacă-l urmărim mai departe, din scrierile lui, constatăm că bătrînul episcop de aproape 70 de ani nu s-a mai putut renaște. El a rămas, și după aceea, deși semnase simbolul și lucrările sinodului, ca o „stea care se stinge din strălucire”. El n-a putut împărtași teologia sinodului I ecumenic, la care participase și la care s-a apărut cu atîta tărie dumnezeirea și deoifiin-

mea cu Tatăl. El scrie păstorilor lui din Cezareia o „epistolă despre sinodul din Niceia” și în ea reduce la zero toate realizările teologice ale sinodului, arătându-le că „Fiul nu este o parte din Tatăl”, dar că el nu s-a opus la sinod să fie introdus termenul „omousios”=deoființă, numai ca să nu tulbure liniștea sinodului; că „Fiul este o făptură, asemenea celor create de Dinsul, dar că El a căpătat ființă mai înaltă decât orice altă făptură” (tălcuire de care s-ar fi bucurat chiar însuși Arie!) și că, în sfârșit, el a subscris condamnarea arienilor nu pentru că învățătura lor este „necinstită” și „hulitoare”, ci numai pentru că „ei au introdus termeni care nu se întîlesc în Sfînta Scriptură”.

Dar și mai departe, apropiindu-se de moarte (care trebuie socotită a fi în jurul anului 340), numele lui Eusebiu este legat de arianism. Astfel el ia parte la rușinoasele soboare care l-au judecat și apoi l-au condamnat pe Sf. Atanasie cel Mare (în 333 la soborul din Cezareia și în 335 la cel din Tir) iar la o cercetare care s-a făcut chiar în fața împăratului Constantin, el a susținut fătîș învinuirile false ce se aduceau Sfîntului Atanasie.

Totuși, în acești din urmă ani, Eusebiu, ca episcop creștin, săvîrșește și fapte folositoare Bisericii. Astfel este știut că el prezidează sinodul local din Antiohia ale cărui pravile au intrat în numărul canoanelor Bisericii.

Pentru noi însă numele lui Eusebiu de Cezareia rămîne nemuritor datorită „Istoriei bisericești”. Aceasta se împarte în zece „cărți”. Împărțirea aceasta este destul de nefirească, întrucît ea nu se face după conținutul materialului. O graniță reală se observă doar între cărțile a șaptea și a opta. Începînd cu cea de a noua carte Eusebiu ne redă faptele contemporane lui, cu multă însuflețire. Cea de a zecea carte se sfîrșește cu încheierea că întreaga înfățișare a Istoriei bisericești este una din dovezile că creștinismul este de origine dumnezeiească. Cărțile sînt împărțite în capitole (între 9 și 46 de fiecare carte).

În ce privește scopul scrierii lui Eusebiu, apoi asupra acestuia se pronunță el însuși cînd spune: „Eu m-am a-

pucat să înfățișez activitatea Sfinților Apostoli și vremurile care s-au scurs de la Mîntuitorul nostru și pînă la noi; cîte fapte și care anume s-au săvîrșit în Biserică; ce persoane au fost vrednice s-o conducă și despre întîistătătorii din localitățile cele mai însemnate; cine a propovăduit cuvîntul lui Dumnezeu din fiecare generație, prin viu grai sau prin scris; care cameni și în ce vreme, înfățișîndu-se drept înnoitori, au păgubit turma lui Hristos ca niște lupi răpitori; ce s-a petrecut, foarte curînd, cu poporul iudeu; mai mult de cîte ori ce, însă în ce fel și cînd anume, s-a luptat Cuvîntul lui Dumnezeu cu necredința și cine anume a crezut în El, vîrsîndu-și singele și suferind chinuri și cine, în sfîrșit, a suferit mucenicie în zilele acelea” (în total el își pune cinci probleme mai însemnate).

Și acum, înainte de a încheia prezentarea studiului de față, să vedem dacă Eusebiu a rezolvat în „Istoria sa bisericească” problemele pe care și le-a pus. 1. El a înfățișat transmiterea puterii episcopale de la Apostoli la scaunele Romei, Alexandriei, Ierusalimului și Antiohiei (din celealte scaune el indică episcopii mai însemnați); 2. ca să redea cronologic faptele istorice el a întocmit o „cronică”, inserînd chiar și pînă la zece coloane, ani întîmplărilor petrecute (de exemplu nașterea lui Hristos el o fixează „în a 42-lea an al domniei lui August și al 28-lea al decăderii Egiptului și de la moartea lui Antoniu și a Cleopatriei”); 3. folosînd izvoarele vremii el face descrierea faptelor cu atîta minuțiozitate, încît cercetătorii de mai tîrziu se miră de abundența și meticulozitatea datelor folosite de dinsul. (Învățații recunosc ca verosimile faptele descrise de el, cu excepția corespondenței pe care căpetenia Edessei, Avgar, ar li purtat-o cu Iisus Hristos). 4. Eusebiu descrie ereziile foarte sumar. El nu se apucă să le analizeze, ci numai le condamnă. 5. Soarta dramatică a poporului iudeu este descrisă în culori destul de luminoase.

Eusebiu nu numai că redă faptele în opera sa, dar se străduiește să le dea și o interpretare personală. Și cu toate scăderile sale în ceea ce privește im-

păciuirea cu arianismul și cu toate cele referitoare la circumscrierea ariei sale de informare și de redare a adevărului istoric, Eusebiu rămâne cel dintîi istoric bisericesc și opera lui cea dintîi „Istorie bisericească”.

A. Lefter

D. PROTASE: *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticeii*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, pp. 249, format 29×21 cm.

Recent, a apărut în colecția de arheologie a Academiei lucrarea cu titlul de mai sus, semnată de cunoscutul cercetător clujan D. Protase. E „o temeinică cercetare și documentare; prezentarea sistematică și critică a dovezilor concrete asupra stăruirii populației dacice și daco-romane pe meleagurile țării noastre socialiste de astăzi, premiză fundamentală a autohtoniei românilor în patria lor mult milenară”, caracterizare pe care o face volumului academicianul C. Daicovici, în cuvîntul înainte.

Dezvoltarea fără precedent a arheologiei române și marele avînt pe care l-au luat studiile de specialitate în anii puterii populare, au oferit posibilitatea închegării acestui studiu ce prezintă într-o adîncită analiză științifică, cuprinsul descoperirilor amintite privind teritoriul ce a format provincia Dacia din perioadele dintre anii 106—271 și 271—450. Sinteză a problemei în aceeași măsură, confirmă încă o dată că în dezvoltarea societății nu-și găsește loc hiaturile, evacuările totale și evacurările de populație, și că viețuirea dacilor în Dacia romană și a daco-romanilor în ținuturile fostei provincii carpatice, este o realitate istorică.

Dovezile concludente din cele mai variate, folosirea riguroasă și complexă a izvoarelor documentare, existența unui popor numeros ca al dacilor capabil să creeze o civilizație înfloritoare și originală, un stat puternic, cum și logica istorică, resping categoric și pentru totdeauna perimata teorie a discontinuității dace și daco-romane pe teritoriul dezvoltării lor în nordul Dumării.

Partea I-a, *Dacii în Dacia romană*

(pp. 15—102), supune discernămintului critic ceramica, locuințele, uneltele, elementele de port, de podoabă și riturile (pp. 16—84) descoperite în 36 localități și care atestă că dacii în prima perioadă, deși n-au fost ostili civilizației romane ce le era superioară, și-au păstrat cu fidelitate tradițiile străvechi legate de cultura lor materială și spirituală. Așa, alături de ceramica de factură romană, înmăsurată de fondul indigen sau amestecată cu aceasta, pe teritoriul provinciei și mai ales în mediul rural, apare ceramica autohtonă, ea persistînd în tot decursul stăpînirii Romei, vădînd continuitatea de viață a autohtonilor cărora se datorește și care au folosit-o (p. 69). Portul, așa cum apare în monumentele figurative din Dacia și pe Columna lui Traian, înfățișează elemente neromane similare portului localnicilor, de la care le-au împrumutat coloniștii așezați aici. Tot dovedire a stăruinții substratului etnic aborigen, sînt podoabele, ce trădează vechi tradiții artistice traco-dace și illyrice.

Sînt valoroase pentru noi cercetările despre cimitire și riturile funerare (pp. 74—84). Ele duc la concluzia că pe tărîm spiritual-religios, Dacia subjugată de romani a păstrat cea mai mare parte a datinilor proprii, dovedind mult conservatorism.

Studiul comparativ al formelor de înmormîntare, cum apar ele în cimitirele și mormintele descoperite aproape toate în mediul rural, incinerante sau înhumante, îngăduie concluzia că dacogetii din vremea independenței au întrebuințat tipuri de morminte existente într-o anumită epocă și la alte popoare din Europa centrală sau din sud-est, cum și aceea, că principalele lor forme de prelucrare au în general, corespondență în o epocă anterioară, continuată și în perioada romană.

Obiectele de inventar (între care moneda pusă și astăzi în mina decedatului pentru a-și plăti vămile văzduhului este atestată de la începutul secolului I d. Hr.), sînt comune mormintelor și cimitirelor, găsindu-și explicația în obiceiurile rituale, pe care tradiția le-a dus aproape totdeauna nealterate, peste milenii.

Fără de cuceritorii romani, concluziile autorului, dacii se ascundeau sub înfățișarea civilizației romane din care s-au împărțit, dar și-au păstrat în-deosebi la țară tradițiile funerare, o adevărată caracteristică lor etnică și a continuității în nordul Dunării.

Sint valorificate de asemenea cercetările referitoare la cele aproape o sută de tezaure monetare (pp. 84—102) de proporții mici și variabile ca structură, datind unele din epoca anterioară războiului dintre Decebal și Traian și din vremea ocupării și organizării Daciei ca provincie romană ce, în afara argumentului permanenței dacilor sub romani, reflectă o stare socială în care diferențierile de clasă nu erau dintre cele mai mari.

Partea II-a a studiului, analizează cu aceeași temeinicie științifică *Vestiگیile daco-romane în Dacia între anii 271 și 450* (pp. 103—198), evidențindu-se că în perioada postromană, urmele arheologice vorbesc deslușit despre declinul crescând al vieții urbane și despre retragerea în mediul rural, mai bogat în resurse de trai și mai potrivit împrejurărilor create de istorie. Arheologic, viața orășenească pare să înceteze o dată cu venirea hunilor, apoi pînă în secolul X, nu mai avem știri despre existența lor. Urmele acestor localități se șterg din memorie, trăind doar în legende sau toponimii.

E o retragere în lumea satelor, o regroupare pe văi, pe districte, constată și de semnatarul acestei prezentări, în vechile forme de organizare de pe valea superioară a Begheiului, unde pe aceeași vatră se întîlnește în straturi suprapuse neoliticul cu bronzul, fierul cu ceramica din diferite epoci și unde frumoase legende cu ecouri milenare se leagă strins de toponimii pline de semnificație și grăitoare dovezi de nepreruptă trăire pe aceste meleaguri.

Particularitățile ce apar în urmele culturii materiale și spirituale din acest timp, demonstrează atât continuitatea elementului băstinaș rămas pe străvechile locuri, cît și legăturile economice și culturale cu romanitatea din sudul Dunării. Un raport cultural autohton se recunoaște chiar și în complexele arheologice gotice, așa cum se simte și influența acestora asupra localnicilor. Se conturează de asemenea,

din aceste urme, pătrunderea și stabilirea de populații libere daco-carpătice pe teritoriul provinciei de altădată, imediat după retragerea oficialității romane.

Perpetuarea atât de elocventă a formelor de civilizație romană în Dacia impune ca necesară o continuitate a băștinașilor, păstrătorii și continuatorii ei.

În același sens, vin ca temeiuri de nezdruccinat diferit le obiecte ceramice, de podoabă și uz casnic, aflate în 29 localități din regiunile Hunedoara, Cluj, Brașov, Argeș și Oltenia, provenite din săpăturile arheologice întreprinse în ultimul deceniu, conturînd perspectivele largi de a demonstra pe cale arheologică, persistența daco-romanilor, pe teritoriul fostei provincii romane.

Capitolul ce ne reține atenția determinîndu-ne să zăbovim mai mult asupra lui, căruia autorul îi acordă importanță în economia studiului și pe care încercăm să-l rezumăm, poartă titlul: *Monumente și obiecte paleocreștine* (pp. 141—158).

Se remarcă faptul că originea, răspîndirea și dezvoltarea creștinismului în Dacia romană și postromană, a format obiectul atenției istoricilor deja din jumătatea a doua a veacului trecut. Pentru istoricul de astăzi, interesul susținut pe care această problemă l-a stîrnit în rîndurile cercetătorilor români rezidă în faptul că creștinismul daco-roman, deosebit de credința creștină în forma ariană îmbrățișată de goții răsăriteni și apoi de gepizi, avea și continuă să aibă o înțoarcere însemnată pentru istoria veche a României: mai întîi ca fenomen cultural-istoric iar apoi — lucru ce ni se pare și mai însemnat — ca mărturie în sprijinul tezei dăinuirii în masă a populației romane în Dacia de după Aurelian (pp. 141).

În general, afirmă D. Protase, concluziile privind originea, vechimea, caracterul, generalizarea și terminologia creștină, cu modificările și precizările ulterioare, au rămas în esența lor valabile pînă astăzi.

Din materialul arheologic cu caracter creștin indiscutabil, descoperit pînă astăzi pe teritoriul fostei provincii Dacia în 15 localități din care se excl

Oltenia și o fișe de-a lungul Dunării bănățene, ar reieși că ele nu depășesc ca vechime începutul secolului al IV-lea, urmînd ca despre o generalizare a noii credințe în lumea daco-romană din nordul Dunării, nu se poate vorbi înainte de Constantin cel Mare, cauzele fiind de ordin social, economic și de securitate a statului roman, teză susținută de academicianul C. Daicovici.

Studiul tipologic al obiectelor creștine mai de seamă aparținînd veacului al IV-lea, aflate pe teritoriul Daciei romane, mărturisește despre o proveniență fie din Italia, fie din Africa de nord, Illyricum sau Panonia, de unde au fost aduse pentru a împlini trebuințele religioase ale unor comunități daco-romane ce au primit creștinismul. Acest fapt, continuă autorul, rămîne dovedit că cei dinții creștini, au ajuns în părțile carpatice din sud-vestul Dunării. Forma latină a creștinismului propovăduit populației daco-romane „și găsește așadar în mare măsură explicația istorică în legăturile economico-culturale din secolul IV și în situația de oarecare dependență politică a regiunilor fostei Dacii față de Illyricum. Originea latină a cuvintelor românești care desemnează noțiuni de bază ale religiei creștine confirmă această orientare a regiunilor din stînga Dunării în cursul secolului IV” (p. 1154).

Istoric, în urma așezării în cîmpia Tisei la sfîrșitul secolului IV și a invaziilor ce le fac spre apus, Dacia a fost izolată de Imperiul roman de apus pornit spre declin, ajungînd în sfera de influență a Bizanțului ce se consolida politic și economic în veacul următor. Consecințele acestei situații sînt firești, ele confirmîndu-se în descoperirile arheologice.

În afara provenienței, problema apartenenței etnice a acestor obiecte paleocreștine ori a adăugirii semnelor creștine pe vechile morminte romane pîgîne, mult discutată, poate fi definită cu destulă certitudine, datorită cercetărilor care s-au făcut în ultimele două decenii. Ele au fost găsite numai în ținuturile aparținătoare imperiului roman, negăsindu-se la populațiile rămase în afara imperiului, ca de exemplu în Slovacia, cîmpia dintre Dunăre

și Tisa, Crișana, Maramureș, Moldova și Muntenia (p. 155). Explicația stăruie în împrejurarea „că răspîndirea spontană a credinței noi, neîmpusă de oficialitate, nu avea condițiile adecvate în lumea „barbară” decît în măsura în care structura social-economică și spirituală se apropia de formele de viață ale societății greco-romane în declin, cu începuturi de colonat” (p. 156).

Cît privește Dacia postromană, se subliniază că antichitățile vechi creștine cunoscute, au fost aflate numai în centrele orășenești sau în mediul rural din vremea ocupației romane și că ele se grupează în partea de mijloc și de sud-vest a acestei provincii, în care viața romană a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare și unde nu s-au găsit pînă acum urme gotice. Lipsesc însă relicvele cert creștine în partea estică a Transilvaniei, în nordul Tirnavei Mari, în bazinul Oltului sau Mureșul de sus, locuri unde sînt mai frecvente descoperirile arheologice ce aparțin goților, cu alte caracteristici în dezvoltare.

Este deci evident că relicvele creștine nu puteau aparține nici nou-venților goți, nici elementelor romane imigrate mai tîrziu din Imperiu, ci populației daco-romane rămasă după retragerea lui Aurelian în sudul Dunării, ea fiind pregătită pentru primirea credinței noi și avînd în acest sens create și condițiile necesare.

Sintetizînd, autorul încheie acest capitol: „Creștinismul daco-roman propagat în limba latină s-a dovedit viabil. Viabilitatea lui se poate explica numai prin romanitatea locală și prin legăturile ei strînse și permanente cu lumea romano-bizantină din sudul Dunării. De aci s-a alimentat masiv, prin continuă admigrări de populație, elemente cultural-religioase etc., romanitatea din stînga fluviului, în ciuda evenimentelor politice și a situației economice inferioare, în care ea a fost nevoită să-și perpetueze existența” (p. 158).

Partea privitoare la *Descoperiri monetare* (pp. 158—198) scoase în evidență marea importanță pe care o au ca sursă de informație directă monedele găsite fie izolat fie în tezaure, pentru lămurirea diferitelor aspecte sociale, politice, economice, apartenenței

einice a acelora care le-au întrebuințat, venind așadar ca un argument în plus pentru confirmarea continuității daco-romanilor în Dacia traiană după anul 271, ca o dovadă că romanitatea locală a format temelia, solidă, a transformărilor istorice din fosta provincie Dacia.

Studiul, de o valoare științifică deosebită, bazat numai pe documente de ordin arheologic și numismatic, se încheie cu un amplu rezumat în limba franceză (pp. 207—234), rămânând o prețioasă contribuție la elucidarea acestei probleme fundamentale a istoriei noastre.

Prof. I. B. Mureșianu

LUCIAN BLAGA: *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. Ediție îngrijită de George Ivașcu. Editura Științifică, București 1966, 230 pp.

La 11 mai 1961, Lucian Blaga era redat pămîntului natal de la Lancrăm-Sebeș. Pămîntul avar, care cu zgîrcenia imprumută o mină de țărîină și pentru firile alese, ca și pentru cele neghioabe, avid și neîndurător, a cerut cu grabire o jertfă culturii noastre în plină înflorire. I se potrivește ilustrului dispărut reflecțiile profunde ale eruditului clasicist V. Bogrea, fost profesor la Universitatea clujeană, din poezia: „Debemur terre”: „Pămînt avar, zice poetul (E așa puțin din tine în noi) Și așa curînd ne ceri puținul înapoi) Ți-l dăm sfințit de suferinți (Transfigurat de vis) De fericiri de paradis (De prăbușiri și năzuinți)“.

Pallida Mors a ridicat lutul și haina, dar opera multilaterală a lui Lucian Blaga este trecută la locul cuvenit în tabloul valorilor nepieritoare. Din perspectiva timpului, ea sporște în prestigiu și grandiozitate, chiar cu unele lacune ideologice, înregistrate pe răbojul criticii actuale.

Lucian Blaga este îndeobște cunoscut în ipostazele de filozof, poet, dramaturg și eseist. De data aceasta, în opera sa postumă: „*Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*”, avem prilejul să-l cunoaștem și în postura de exeget al fenomenului cultural românesc din Transilvania, într-o perioadă de involburări,

în care norodul încerca să iasă la lumină din „latura și umbra morții”.

Cultura este osatura gîndirii blagiene. O bună parte din flacăra geniului sau creator s-a mistuit pe altarul culturii în general și al culturii autohtone în special. Totdeauna a manifestat simpatia pentru creațiile poporului din care a răsărit și pentru rodul ales ieșit din scînteierile de gînd ale apostolilor lui. Pe această linie se înscrie și lucrarea de față. Fără să fie o lucrare de erudiție, ea este o lucrare de sinteză consacrată gîndirii ardeleni din secolul al XVIII-lea și cu osebire ideologiei școlii ardeleni. Ea se ridică peste amănunte, nu face simplă factologie și documentaristică goală, în schimb aduce precizări și contribuții personale, raportînd fenomenul cultural românesc din Transilvania la atmosfera spirituală a vremii, în speță luminismul european, mai puțin la mișcarea de idei din celelalte țări românești.

Lucrarea cuprinde șase capitole, trate bogate în judecăți de apreciere. Capitolele I—II tratează despre tendințele expansioniste ale Casei de Habsburg, care făcea și din problema religioasă mijloc de a-și servi interesele sale politice și a-și consolida poziția sa atotstăpînitoare. Convertirea românilor la catolicism de către stăpînirea austriacă nu avea ca scop izbăvirea iobăgimii din robia de veacuri și nici recunoașterea românilor „uniți” ca a „a patra națiune politică”, cum aceștia sperau și cum ei interpretau diplomele leopoldine. „Catolicii din Transilvania urmăreau în fapt cu totul altceva: ei, cei atît de împuținați, în ultimele secole, se voiau desigur sporiți prin nașa românească, dar în același timp ei voiau să îndrume pe românii „uniți” să se asimileze întru totul catolicismului, adică să-și „latinizeze” și ritul. Latinizarea aceasta ar fi fost începutul unui proces de absorbire din toate punctele de vedere, a românilor. Astfel, românii uniți ar fi urmat să se lăture de aceleași drepturi ca și „națiunile politice” numai în calitatea de asimilați și de catolici deplin, și aceasta în cadrul „națiunilor politice” existente, fără a se spori numărul acestora” (pag. 44).

Considerațiile autorului în legătură

cu politica de asimilare — adică de deznaționalizare — a românilor ardeleni, din partea habsburgilor, la adăpostul ideii creștine, prin priverirea sensului ei ingenuu, sînt judicioase, ele exprimînd o realitate ce nu poate fi desmintită. Poporul, cu sensibilitatea lui nativă, a intuit intențiile neavuate ale stăpînirii politice austriace, de aceea a reacționat, prin reprezentanții lui, în primul rînd, prin episcopul unit Inochentie Clain. Acesta cerea drepturi pe seama românilor, arătînd că acest popor e cel mai numeros în Transilvania (mai numeros decît celelalte împreună). În pledoariile sale, Inochentie Clain introducea criteriul modern al masei, citînd și criteriul nefeudal: cine are sarcini și datorii, să aibă și drepturi (pag. 48). La început, el luptă pentru drepturile preoției române unite și pentru ale nobilimii române unite, aceasta pe plan social-feudal, iar pe plan național pentru recunoașterea deocamdată a românilor uniți ca a patrii națiune politice. Față de rezistențele împinate, el simte nevoia să și lărgescă obiectivele de luptă, adunînd în jurul său nucleele burgheziei române incipiente, pentru care cere libertăți și drepturi ca și cele de care se bucurau păturile burgheze ale „națiunilor politice”. Conceptul de „națiune” a lui Inochentie primește o semnificație modernă, în înțelesul că el formulează revendicări sociale în numele iobagilor, uniți și ortodocși deopotrivă.

Lupta episcopului Inochentie Clain — de pe platformă națională și socială — s-a sfîrșit cu exilul său la Roma, dar sămînța revendicărilor politice, economice, sociale și bisericești, aruncată de el, s-a înfrățit cu alte seminte, odrăsîlind proteste împotriva celor ce prin silnicie încercau să împiezeze politic, religios și social, norodul majoritar al Transilvaniei. Mișcarea călugărului Sofronie (1759—1761) este desigur porinită — în primul rînd — pe linia revendicărilor religioase, pentru refacerea unității întru ortodoxie a poporului român din Transilvania, această unitate constituind un izvor de putere, în orice viitoare luptă pentru revendicări de orice natură, în intenția inițiatorului și animatorului ei. Scopurile acestei însurătorii nu sînt de natură exclusiv reli-

gioasă. Concludentă în această privință, este și o scrisoare ce a rămas de la Sofronie. După ce trece munții în Țara Românească și să refugiază la mănăstirea din Argeș, Sofronie mai trimite scrisori în Transilvania, „tidule viclene” (*litterae sophronignae*), cum le numeau autoritățile locale, din care reiese că revendicările sociale întrețineau focul celor religioase. Iată ce spune Sofronie într-o asemenea scrisoare din 1762: „Să nu ziceți că nu vom putea birui pe păgîni, deoarece ei or fi mai tari în țară. Căci ei nu sînt mai tari. Cel mai tare e Dumnezeu. De aceea, acum să fiți uniți și să vă pregătiți de război, ca să alungăm „uniția” și iobăgia din țară...” (pag. 61). Evident că se pregătește atmosfera pentru transferarea luptei de pe plan religios, în chip mai hotărît și mai fățiș, pe plan social. Asemenea manifestări constituie preludiul furtunii apropiate, răscoala lui Horea, despre care se vorbește în capitolul III.

În acest capitol, autorul face analiza ideologiei răscoalei de la 1784, precum și a ecoului ei pe scară europeană. „Răscoala lui Horea a avut un foarte puternic răsunet, s-ar putea spune fără nici o exagerare, un răsunet european, întrucît ea a avut darul de a pune în mișcare nu numai imaginația tuturor amatorilor de senzații de pe continent, ci uneori și conștiința publică...” (pag. 76). Referindu-se la comentariile asupra răscoalei datorite publicistului Jean Pierre Brissot, care, mai tîrziu, a avut o deosebită înrîurire asupra revoluției franceze, în calitate de conducător al girondinilor, Blaga conchide că unele idei programatice ale răscoalei lui Horea au ajuns în „Declarația prin care Adunarea Națională Franceză proclama drepturile omului” (pag. 78). Autorul încearcă aci un sentiment de mîndrie patriotică, deși, nu se știe în ce măsură este legitimat, dat fiind faptul că programul lui Horea, deși cuprindea deziderate antifeudale, se integra în orînduirea imperiului absolutist, pretins „demofil” și pretins „luminat”.

Capitolul al IV-lea este consacrat prezentării procesului de „devenire” a burgheziei române din Transilvania. Pe baza unei laborioase cercetări de date

economice (mineritul, întreprinderile manufacturiere), apoi social-culturale (numărul diferitelor școli, procentul elevilor români), autorul înfățișează raportul între ideile sociale și ideea națională, precum și evoluția acestor idei în secolul al XVIII-lea. Ne reține atenția cu deosebire conceptul de „națiune” și de „idee națională”, în gândirea — atât de frământată — a poporului român din Transilvania în secolul al XVIII-lea. Se susține din partea unora că începuturile conștiinței naționale la românii din Transilvania coincid cu activitatea episcopului Inochentie Clain (e părerea istoricului Augustin Bunea), cită vreme Nicolae Iorga vede aceste începuturi în luptele ortodocșilor împotriva unirii. Într-adevăr, la românii uniți se remarcă, dealungul secolului al XVIII-lea o mai vie și mai susținută activitate intelectuală pe linia de lămurire a conștiinței naționale, pe cită vreme ortodoxia se manifestă, prin reacțiuni față de „unire”, pe linia unei conștiințe de neam, întemeiată pe comunitatea de grai, pe împrejurarea locuirii pe același teritoriu, și pe comunitatea altor obiceiuri sau a patrimoniului, conștind într-o seamă de bunuri de cultură anonimă. În jurul acestei conștiințe de neam apar însă, în perioada premergătoare „unirii”, unele îmbogățiri de sens, care aveau să joace un rol în pregătirea conștiinței naționale ulterioare. De-alungul veacurilor, românii din Transilvania au avut sentimentul, divers conturat, al unei colectivități, pe care li-l de unitatea de grai, datorită căruia se deosebeau de alte neamuri. Acum, procesul de diferențiere al românilor din Transilvania, față de națiunile conlocuitoare, se potențează și pe plan religios. Românii continuă să rămână ortodocși și numai ei sînt ortodocși, pe aceste meleaguri. În constelația existentă, ortodoxia devine nota distinctivă a românilor față de alte neamuri din Transilvania, ea primește funcție de „lege românească”. În împrejurările istorice speciale ale Transilvaniei, cînd provincia este înglobată imperiului austriac, ortodoxia nu este numai religia prin excelență a românilor, ci are funcție de contrafort al conștiinței de neam. Ea este pirghia spirituală a existenței lor ca popor, un factor de pro-

movare a unității lor politice, unitate care va reprezenta o putere în conflictul mare de interese cu „națiunile politice” (pag. 88—92).

Cercetînd evoluția conștiinței naționale printre ortodocși, L. Blaga insistă deosebi asupra a două aspecte și anume: 1. solidaritatea conștiinței de neam cu conștiința religioasă („Legea românească”), proces ce a început încă în perioada Reformei și s-a amplificat în cursul luptelor religioase din secolul al XVIII-lea, fiind atestat și în rîndurile țărănimii, care, în timpul răscoalei lui Soloncie, într-un memoriu, afirmă că: „neamul” și „legea” fac un corp unic. (pag. 101). 2. La conștiința de neam a țărănimii se adaugă conștiința istorică. În rîndurile țărănimii ortodoxe își face drum ideea că ea este urmașa poporului dac. Este urmașa unui popor invins, care a fost însă odată stăpîn pe soarta sa, deci trebuie să lupte împotriva orînduirii nedrepte și să scuture jugul iobăgiei (pag. 102).

Capitolul al V-lea abordează apariția filozofiei luminilor în Europa, călăuzită de „lumina rațiunii”, care, între altele, postulează egalitatea, dreptatea și fraternitatea între oameni. În imperiul austriac, s-a bucurat de considerație deosebită luminismul german, reprezentat de Christian Wolff, de ideile căruia s-a călăuzit și împăratul Iosif al II-lea, care privea cu dispreț multe din orînduirile tradiționale în vigoare și ura „stările feudale”, cu privilegiile lor. În 1783, el dă edictul de toleranță, prin care acordă libertate supușilor în chestiuni religioase, după ce mai înainte desființase iobăgia. În anii următori morții lui Iosif al II-lea (1790), națiunile politice din Transilvania încearcă să-și refacă de iure situația anterioară, cu privilegiile, libertățile și imunitățile lor, ce păuseră un moment sortite pieirii sau trecuseră cel puțin în penumbră. E perioada restituțiilor, în care agentul hotărîtor al acestei reacțiuni era nobilimea. Elecțiile dezastruoase ale acestei reveniri la starea anterioară reformelor iosefine, arătau să le îndure masele largi ale iobăgimii. La această întorsătură a vremii, o seamă de intelectuali români, care își formaseră ideologia sub flamura reformismului iosefin, sesizează pri-

mejdia ce amenință din nou întregul popor d'n Transilvania. Ca urmare, ei întocmesc un memoriu, pentru a salva poporul român, numit: *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae* 1791, pe care îl vor înainta noului împărat. Autorii memoriului nu cer acum „recunoașterea” românilor ca a patra națiune politică, cum făcea Inochentie Clain, ei cer pur și simplu „reintegrarea” națiunii române în drepturi egale întru totul cu a celorlalte națiuni, în drepturile pe care românii le-ar fi avut în trecut și din care ei au decăzut nu prin lege, ci prin vicisitudinile vremurilor. (pag. 121). Generația de intelectuali a Supplexului se situa pe linia reformismului iosefin, arătând că nu dorește altceva decât egalitatea de la națiune la națiune, iar pentru diversele clase și pături sociale ale românilor doar situații egale cu ale claselor și păturilor corespunzătoare celorlalte națiuni. Intelectualii români, care au colaborat la redactarea memoriului, așteptau greșit mintuirea națiunii române de la o reformă de sus și nu ca la vreo mișcare de jos, o aștepta de la luminism, dar nu de la revoluție. (pag. 127).

Capitolul al VI-lea proiectează pe fundul lor istoric profilurile cele mai însemnate ale Școlii ardelen, întâi „naționalismul” și „latinitatea”. Gînditorul Lucian Blaga nu se oprește aici; el descoperă un întreg filon raționalist, puternice elemente de gîndire, de orientare luministă, dar și unele aspecte de gîndire teologică, în ideologia reprezentanților mai de frunte ai Școlii ardelen. Precizări și observații noi se aduc și în paragrafele unde este urmărită evoluția conceptului de „nație”. În programul larg luminist și enciclopedic, pe care și-l fixase „Societatea filosofoască a neamului românesc în mare principatul Ardealului” (1795), în activitatea ei de răspîndire „a luminii”, trebuia să între toate țările locuite de români. Este preconizată unitatea întregii „națiuni” pe planul luminării minții, prin colaborare din toate părțile, indiferent de hotarele ce-i despart. (pag. 210).

Intrînd în detalii, Blaga este cel dintîi cercetător care expune pe larg principiile *Logice*, *Legile Ferei* și *Încălzirii metafizice* ale lui Samuil

Micu. Cu toate că autorul face nici o lucrare pur descriptivă, ea rămîne un izvor de documentare, cel mai extins pînă în clipa de față, indispensabil celor ce vor să ia contact cu culegerea filozofică a lui Samuil Micu. Se pare că lucrurile au fost mai mult aprofundate în studierea operii lui Petru Maior, el fiind înfățișat de pe poziția de gînditor împotriva papalității. La Gh. Șincai, Blaga este cel dintîi care demonstrează valoarea ideologică a *Încălzirii firești spre surparea superstiției norodului*. Gh. Șincai profesa un creștinism ecumenic, mai umanizat, avînd resentimente față de creștinismul instituțional-confesional. Creștinismul trebuie curățit de adăusele omenești, în speță, de superstiții, cum ar fi metamorfozarea vrăjitoarească a omului în alte ființe (lupi, cîini, mițe, etc.). Imbinarea perspectivei naturaliste-științifice cu perspectiva unei teologii „raționaliste”, atît de caracteristică luminismului austriac, o regăsim și în această lucrare pentru „surparea superstițiilor”.

În concluzia lucrării sale asupra Școlii ardelen, L. Blaga spune următoarele: „În istoria Transilvaniei gîndirea Școlii ardelen are vădite accente de modernitate, aceasta mai ales dacă facem o comparație cu gîndirea unor ideologi, cu ochii întorși spre trecut ai „națiunilor politice”. În această ordine de idei se poate susține că și „erorile”, „exagerările” și „exaltările” Școlii ardelen au jucat un rol pozitiv, întrucît ele au contribuit la conturarea și afirmarea unei conștiințe naționale de sens modern, față de ideologia conservatoare și de sens feudal a „națiunilor politice” (pag. 228).

Privită în ansamblu lucrarea: *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* ni-l înfățișează pe autor ca avînd o vie conștiință asupra valorii reale a culturii românești în Ardeal, „ca expresie a unei continuități de multiseclară tradiție: de rezistență la presiunile vicisitudinilor istorice și, totodată, de dezvoltare și de afirmare a acestei culturi în condițiile vitrege create de evoluția social-politică din Transilvania intrată sub dominație străină”, cum just remarcă, în „Prefață”, îngrijitorul acestei ediții, prof. G. Ivașcu, care a adăugat, la textul păstrat dactilografiat, o serie de note

impuse de stadiul actual al cercetărilor în legătură cu subiectul tratat.

Pentru cultura românească, Lucian Blaga este un cap de hotar, cum se exprimă G. Călinescu. El a dat un mare prestigiu gândirii autohtone, considerând tradiția izvor al acțiunii creatoare. "Trecutul", "părintii", "străbunii", "Patria" scrisă cu slovă mare ca și Mama și Tata din cartea autobiografică: "Hronicul și cîntecul vîrștelor" precum și din versurile sale, îl fac mai întîi al nostru.

Împlinindu-se cinci ani de la plecarea sa dintre noi, ne facem o pioasă datorie evocîndu-i personalitatea și binecuvîntîndu-i memoria. I se cuvine acest omagiu, fiindcă a cîntat cerul cu îngerii în stihurile sale și a scos la lumină, în lucrarea pe care am prezentat-o aci, contribuția ortodoxiei ("Legii strămoșești") în formarea și dezvoltarea conștiinței de neam, la românii din Transilvania, în vremea dominației străine.

Preot Ion Bunea

Calendarul ortodox „Credința” pe anul 1966, editat de Episcopia misionară ortodoxă română din America, Detroit, 1966, 255 pp.

Lucrare ce de la prima vedere atrage atenția cititorului prin cuprinsul bogat și variat cit și prin frumoasa prezentare grafică, *Calendarul ortodox „Credința”* pe anul 1966 este editat de Episcopia misionară ortodoxă română din America, prin osteneala și îngrijirea P. Cuv. Arhidiacon Bartolomeu Valeriu Anania. Nu este numai o publicație cu rosturi restrîns calendaristice, ci și o carte care aduce mulțumire minții, sufletului și ochiului cititorului deopotrivă.

Izvorit din dorința de a „adăpa cu roua duhului străbun și cu stropii credinței strămoșești suflătele românilor de pretutindeni”, *calendarul* înmănunchiază, în cuprinsul a 255 pagini, suficient material pentru a oglindi trăirea și preocupările religio-morale ale românilor din cele două Americi.

Intocmit cu pricepere și dragoste, acest calendar este o oglindă a spiritualetății românești contemporane, o visterie a duhului ortodox.

În „Cuvînt către cititori” — f.ii du-

hovnicești statornicii peste Ocean, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, după ce binecuvîntează osirdia episcopiei ortodoxe române din America care urmînd vechilor tradiții strămoșești a dat la iveală pentru trebuințele suflătești ale românilor de depăre acest Calendar, face călduroasă pfitire cititorilor: „Să cinstiți numele de român, prin munca și destoinicia voastră prin purtările voastre alese, țînîd aprinsă între voi candela credinței strămoșești...”

Părinteșteile cuvinte ale Înalt Prea Sfinților Nicolae al Ardealului și Nicolae al Banatului sporesc îndemurile la trăire în adevărata credință, în dragoste și pace.

Cuvîntul maestrului Tudor Argezi adresat „fraților noștri de cîrșie și de Mamă” arată că peste „prăpastiile de ape și talaze care ne despart, ne leagă, neînreruptul spirit al neamului cu credința nestrămulată peste țări și meridiane”.

Partea calendaristică propriu-zisă pe lîngă sinaxarul ce cuprinde și pesfinții români, mai are coloana „Spe aducere aminte”, cu date impotante din trecutul neamului românesc, și cete aniversare ale îndrumătorilor lui spirituali.

Capitolul intitulat „Îndrumătorii bisericesci” ne înfățișează organizarea Episcopiei misionare ortodoxe române în America, cu membrii Consiliului eparhial, cu toate protopopiatele și parohiile și cu preoții care le administreză.

Cuprinsul împărțit în „Cuvînt bun”, „Orizonturi ecumenice”, „Legături româno-americane”, „Elementul omănesc în America”, „La curțile doului”, „Pămînt și suflet românesc” și „Cronică”, grupează un material de preț, bine ales și împodobit cu ilustrații evocatoare.

În partea intitulată „Legături omăno-americane” rețin în mod plăut atenția evocările făcute unor țărbați de seama al neamului românesc ca George Enescu, Nicolae Titulescu și Icolae Iorga.

Împlinindu-se în anul 1965 zee ani de cînd s-a făcut canonizarea sînților ridicăți din mijlocul ortodoșilor români, printre care și Sfinții Ioif cel Nou de la Partoș și pentru ca viața

și faptele lor să fie cunoscute și de românii din America, sub titlul „Sfinții români”, este înfățișat cite ceva despre fiecare.

Unele din producțiile literare ale prozatorilor și poezilor noștri ca Mihai Eminescu, Șt. O. Iosif, George Coșbuc, Octavian Goga, Gala Galaction, Ion Agârbiceanu, Lucian Blaga și Tudor Arghezi, încă vin să îmbogățească cuprinsul calendarului de față. Alături de aceștia amintim pe P. Cuv. Arhidiacon Bartolomeu Valeriu Anania, directorul cancelariei episcopesci și redactorul revistei „Credința” ce apare la Detroit, care prin producțiile sale literare, multe cunoscute și în Tară, îmbogățește cuprinsul volumului.

Nu sînt uitate nici datinile străbune „această realitate vie care conturează ființa spirituală și națională a poporului nostru. Păstrînd cu sfințenie datinile strămoșești, românii dovedesc în fața lumii că sînt români”.

La „Cronică” sînt trecute evenimentele mai de seamă din cuprinsul Patriarhiei Române și cele din cuprinsul Episcopiei misionare din America.

Numeroasele ilustrații cuprinse în partea intitulată „Patronii și sprijinitorii Calendarului sînt instructive pentru cunoașterea specificului vieții religioase și organizatorice a comunităților ortodoxe române din America.

Prin interg profilul său și îndeosebi prin materialele ce le cuprinde, întregul volum este un bun prilej de caldă apropiere spirituală a românilor din America de vatra neamului cu credința și datinile străbune.

Tipărit pe hirtie cretă în condiții tehnice excepționale, acest Calendar reprezintă o carte vrednică de-a reține atenția oricărui iubitor de frumos.

Diacon Ilie Maier

ATANASIE POPA, *Originalul cîntecelor din Molitvelnicul tipărit de Coresi în 1564*, în rev. Limba Română, XV, 1966, nr. 3, pp. 255—265.

Autorul își începe studiul cu precizarea că secolele XV—XVII înregistrează marea revoluție culturală, care „s-a încheiat cu biruința definitivă a limbii române, mai întîi în Biserica, apoi în viața socială, și mai tîrziu, și în cea politică”, la aceea contribuind

doi factori: a) unul intern, acela al conștiinței și îndemnului interior și necesității de a avea cărțile de slujbă cele mai necesare în limba poporului”, b) și altul extern, mișcarea reformei și husitismului. Spre deosebire de sașii luterani care „au tipărit numai o singură carte de convertire „Catehismul luteran” din 1544, reformații calvini desfășoară o acțiune susținută de tipărirea a cărților în limba română introducînd în vechea lege ortodoxă”, învătăuri din „legea cea nouă” prin a căror cuprins voiau „să reformeze Biserica „schismatică” a românilor din Transilvania”.

Cu precizarea făcută, autorul a expus în mod rezumativ și cadrul istoric în care diaconul Coresi „revoluționar îndrăzneț” — „care prin munca lui a făcut „epocă”, în revoluția culturală a neamului românesc de pretutindeni” — tipărește Molitvelnicul din 1564.

Pe lângă slujbele și rugăciunile cuprinse în Molitvelnic cu text calvinizant și alături de cele două taine pe care le consideră calvinii: botezul și euharistia — celelalte cinci taine fiind lăsate de o parte — s-au introdus cîntece cu conținut calvin pentru diverse ocazii: predici, slujbe etc. ...

Autorul arată că din cîntecele amintite „ni s-au păstrat numai patru, dintre care primele trei sînt complete iar al patrulea fragmentar. Ele ni s-au păstrat, ca și alte texte, în copia diaconului Ioan din Pocioveliste (raionul Beiuș), copie aproape identică originalului”.

Autorul subliniază în continuare faptul că, toate colecțiile de cîntece cu fond doctrinar calvin în limba română, pe care le cunoaștem pînă-n prezent, „unele scrise în alfabetul chirilic și cu ortografia românească a vremii, altele, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, scrise în alfabetul latin și ortografie maghiară” au la bază „texte luate din Cartea de cîntece a lui Szegeđi Gergely, pastor în Debrețin pe la 1550—1570”. Din grupul colecțiilor de cîntece scrise în alfabetul chirilic și cu ortografia românească face parte și Molitvelnicul lui Coresi, tipărit în 1564.

Din confruntarea cîntecelor Molitvelnicului lui Coresi cu cele corespunzătoare

toare ale lui Szegeđi se constată că „sînt aproape identice”, cu singura deosebire că textul românesc al cîntecelor este neversificat și nerimat. Autorul consideră că traducerea românească s-a făcut după prima ediție a originalului maghiar tipărit în 1562.

Din grupul colecțiilor de cîntece scrise în alfabetul latin și ortografie maghiară face parte un manuscris din Agyagfalva (Hațeg) al cărui text se identifică cu cele patru texte coresiene din cîntecul 1, 3 și 4, ceea ce dovedește că la baza lor a existat un prototip și anume acela al lui Szegeđi Gergely. În expunerea pe care autorul o face sînt reproduse cele patru cîntece cu textele corespunzătoare din 1. Molitvelnic, 2. din manuscrisul Agyagfalva, comparativ cu originalul, care le-a servit ca bază, 3. textul lui Szegeđi. În afară de acestea mai e reprodusă „Rugăciunea cu ce blagoslovim masa și prînzul” din Molitvelnicul lui Coresi care „se regăsește și la Agyagfalva, precum și la sfîrșitul catehismului lui Fogarasi din 1648”. Textul rugăciunii amintite este și el expus paralel cu textele corespunzătoare din manuscrisul Agyagfalvi și catehismul lui Fogarasi.

Autorul ajunge la concluzia că diaconul Coresi „ca tipograf, n-a avut nici un amestec în redactarea ori al-

cătuirea Molitvelnicului tipărit de el”. La fel consideră că: „primele cîntece calvine în traducerea românească sînt făcute de către cărturari (dieci, preoți) români, pentru uzul liturgic al propagandiștilor calvini. Ele n-au fost destinate preoților români, aceștia necunoscînd nici scrierea latină, nici ortografia maghiară. Alfabetul latin a fost introdus în locul scrierii chirilice necunoscute preoților calvini maghiari care făceau propagandă calvină printre români. Coresi a tipărit după un text chirilic care i s-a dat, nu după un text scris în alfabetul latin și cu ortografie maghiară. Textele au fost alese de către pastorii calvini”.

Cu o preocupare specială în chestiunea tratată, studiul pe care-l prezentăm aduce o deosebită contribuție, atît pentru o cunoaștere mai profundă a unor momente importante în evoluția nu numai a tipăririi de cărți în limba română și a condițiilor specifice legate de această evoluție pe plan social și confesional, cît mai ales, prin sublinierea încă dintru început a ideii că o necesitate lăuntrică a determinat — pe lîngă factorul extern: acțiunea reformei — poporul ca să-și aibe cărțile tipărite în limba pe care o cunoaște și o vorbește, în limba românească.

Diacon G. Cernăuțeanu

C R O N I C Ă B I S E R I C E A S C Ă

Pag.

Vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian în Bulgaria. Călătoria Prea Fericitului Patriarh Justinian în Anglia și Elveția. Alegere de episcop pentru românii din America. Delegație protestantă franceză în România. Semimileniul Putnei. Lucrările Comisiei ecumenice a Conferinței creștine pentru pace. Conferință interconfesională indiană pentru pace. U Thant în vizită la Consiliul Ecumenic al Bisericilor. Noul arhiepiscop ortodox al Albaniei. Pe urmele Apostolului Pavel. Întâlnire ortodoxă la Taizé. Cu privire la „independența” Bisericii ortodoxe din Franța. Primatul Angliei la Belgrad. Arhiepiscopul Ramsey evocă contactele între anglicani și ortodocși. Intelectualul Bisericii anglicane la Geneva. Aniversarea teologului Karl Barth. Curente ale teologiei luterane. Căsătoria unui ieziuit. Consiliul Ecumenic al Bisericilor și bombardamentele asupra Vietnamului de Nord. „Toată lumea trebuie să știe că de îngrozitoare e tragedia din Vietnam”. Reacții australiene față de războiul din Vietnam. Proteste împotriva „escaladării” războiului. Unul din multele rezultate ale bombardamentelor americane. Protestanții francezi și experiențele nucleare. Creștinii și apartheidul din Africa de Sud. „Contemplatorii corăbiei lui Noe”. Soarta unor previziuni resurecționiste. „Dumnezeu viu” al rastafarienilor. Biserica pe fundul unui lac 529

N O T E Ș I C O M E N T A R I I

„Societatea religioasă a prietenilor” și rosturile ei. Taine, destăinuirii și dedesubturi. Considerații scriitoricești pe marginea prediciei. Modul de a se scrie numele de persoane 548

V I A Ţ A B I S E R I C E A S C Ă Î N C U P R I N S U L M I T R O P O L I E I B A N A T U L U I

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI.

La parohia Zăbrani. Vizitație canonică la Făget. Hirotoniri și hirotesii. Din nou printre profesorii și elevii Seminarului teologic. Încheierea anului școlar la Seminarul teologic. Pe drumurile Eparhiei. Conferințele de orientare din luna mai 556

E P I S C O P I A A R A D U L U I

Împreună slujirea ierarhilor bănățeni în catedrala din Arad. „Aspecte actuale în relațiile interbisericești ale Bisericii Ortodoxe Române”. După cincizeci de ani... Decese 564

P R E Z E N T Ă R I B I B L I O G R A F I C E

Rudolf Meyer: Tradition und Neuschöpfung im antiken Judentum (prot. N. Neaga). A. T. Negoită: La vie des prophetes selon le synaxaire (prof. N. Neaga). Mitropolit Ioan: Eusebiu al Cezareii și Istoria lui bisericească (A. Lefter). D. Protase: Problema continuității în Dacia (Pr. Ion B. Mureșianu). Lucian Blaga: Gîndrea românească în Transilvania în sec. XVIII (Pr. Ion Bunea). Calendarul ortodox „Credința” pe anul 1966 (Diacon Ilie Maier). At. Popa: Originalul cîntecelor din Molitvelnicul lui Coresi (Diacon G. Cernăuțeanu). 571

42419
